بسم الله الرحمن الرحیم

نماز
اهل السنّت والجماعت

نماز

اہل السنّت والجماعت

تالیف

متکلم ومناظر اسلام حضرت مولانا محمد الیاس گھمن مدظلہ العالی

ترجمہ

مفتی محمد ابراہیم تیموری

چاپ سوم

صفر ۱٤۳۵ هجری قمری
مطابق قوس ۱۳۹۲ هجری شمسی موافق دسمبر ۲۰۱۳ عیسوی
تعداد ۵۰۰۰ نسخه

چاپ و نشر این کتاب به شرط عدم تغییر در آن اجازهٔ عام است.

ناشرانی که خواهان چاپ و نشر این کتاب اند، جهت سهولت خویش می توانند متن آمادهٔ چاپ کتاب را از نشانی های ذیل به دست آورند:

- جدیدترین PDF کتاب را می توانید از روی انترنت از نشانی ذیل اخذ کنید:

www.afghanicc.com/books

- یا با نشانی های (email) ذیل تماس بگیرید:

miteymori@gmail.com

- و یا با شمارهٔ تلفونی ذیل در تماس شوید:

۰۰۴۴۷۸۸۶۷۰۷۹۲۷

- و یا با شمارهٔ ذیل در کابل تماس بگیرید.

امیر محمد: **۰۷۰۰۲۴۳۵۰۱**

Printed at: Ikhwan Priners & Peshawar Process
Office Tel: ۰۹۱۲۵۶۴۵۱۰
Cellphone: ۰۳۴۵۹۰۸۷۹۰۳

تصدیق کتاب هذا

از جانب

وزارت ارشاد، حج و اوقاف افغانستان

ریاست مجمع علمی
مدیریت اجرائیه

شماره ۱۷۵ / ۸۸   تاریخ ۱۸ / ۳ / ۱۳۹۲

محترم امیرمحمد خان مسکونهٔ دهبوری ناحیهٔ سوم!

السلام علیکم.....!

بجواب درخواستی شما که ضمیمهٔ آن ترجمهٔ کتاب تحت عنوان (نمازاهل السنت والجماعت)تالیف محترم مولانا محمد الیاس "گمن" که به لسان دری اخیراً توسط محترم مفتی محمد ابراهیم "تیموری" ترجمه وطبع و ذریعهٔ حکم مورخ۱۳۹۲/۱/۲۶ مقام محترم وزارت ارشاد، حج واوقاف غرض ابرازنظربه این ریاست ارجاع گردیده بود چنین تحریرمی گردد:

نسخهٔ مطبوع ترجمهٔ مورخ ۱۳۹۱کتاب تحت نام نمازاهل سنت والجماعت که توسط محترم مفتی محمد ابراهیم"تیموری" با اسلوب نهایت رسا وعام فهم ترجمه وبا صحافت نهایت زیبا طبع گردیده است خدمت بس بزرگی به عامهٔ مسلمانان وبخصوص پیروان مذاهب اهل السنة والجماعة وبالاخص به متبعین مذهب احناف میباشد که مولف محترم آن به ذکرنصوص و دلایل شرعی اهل سنت بخصوص احناف پیرامون طریقهٔ مشروعه ومسنونه ادا وانجام فریضهٔ مهم الهی که همانا نمازمیباشد با ترتیب وشیوهٔ نهایت مفید وموثردرآن پرداخته است .

بناءً ریاست مجمع علمی وزارت ارشاد ، حج واوقاف ضمن اینکه اصل کتاب مذکوررا با نحوهٔ بیان استدلالات آن پیرامون موضـــــوع یک گام ارزشمند ومفید می پندارد ،ترجمه سلیـــس وروان مترجم محترم را نیزتائید وتمجید نموده توفیقات مزید ایشان وفاعلین خیرهمکارشان را توأم با خلوص نیت درراستای خدمت گذاری بیشتروبهتر درعرصهٔ امور دینی وفرهنگی ازبارگاه خداوند متعال مســـــتدعی اســــــت.

بالاحترام

مفتی سید حجت الله "نجیح"
رئیس مجمـــع علمی

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿عرض مترجم﴾

اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ وَ كَفٰى وَ سَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيْنَ اصْطَفٰى. اَمَّا بَعْدُ!

خدا در انتظار حمد ما نیست — محمَّد چشم بر راه ثنا نیست
خدا نعت آفرین مصطفی بس — محمَّد حامد حمد خدا بــس
مناجاتی اگر خواهی بیان کرد — به بیتی هم قناعت می توان کرد
محمَّد از تو می خواهم خدا را — خدایا از تو عشق مصــطفی را
دگر لب وا مکن مظهر فضولیست — سخن زاندازه افزون تر جهولیست

«حضرت میرزا مظهر جان جانان» رحمه الله

خدمت علمای کرام و خوانندگان گرامی این کتاب به عرض می رسد که قبل از مطالعهٔ کتاب، نکات ذیل را در مورد این ترجمه بایست یادآوری نمود:

۞ دربارهٔ حوالهٔ احادیث کتاب **«نماز اهل السنت و الجماعت»** باید گفت که مترجم در طول این ترجمه، احادیث شریفهٔ کتاب را از سر نو تخریج نموده و در تخریج احادیث تا حد توان نهایت دقت را مد نظر داشته است، اما بازهم اگر خدای نـاکرده سهوی انسانی در تخریج احادیث دیده شد، از علمای کرام استدعاء اینست که آن را نه منسوب به مؤلف بزرگوار بلکه از مترجم بی بضاعت دانسته او را اطلاع دهند، انشـاء الله با کمال دیانت در چاپ های آینده اصلاح خواهد شد. شمارهٔ تلفون و نشانی مترجم در ابتداء و انتهای کتاب موجود است.

﴿❁﴾ مؤلف بزرگوار غالباً جهت اختصار در تخریج بعضی احادیث شریفه بـه حوالۀ یک یا دو کتاب حدیث اکتفاء نموده بود. مترجم همدوش آنها آن احادیـث را از بعضی دیگر از کتب حدیث نیز تخریج کرده، گرچه این طرز را در تمامی احادیث شریفۀ کتاب ادامه نداده است.

﴿❁﴾ در بعضی مقامات کتاب مناسب دیده شد تا یکی دو حدیث شریف کـه صریحاً دربارۀ همان عنوان بوده و مؤلف بزرگوار آن را شامل کتاب ننموده بود در تحت آن عنوان افزوده شود. مترجم در آنجاها با گذاشتن علامت ✿ بر این ازدیاد تصـریح کرده است.

﴿❁﴾ در آن جاهائی که حوالۀ یکی دو کتاب یا بیشتر آمده است، گاهی الفـاظ متن حدیث بعینِهِ مانند کتاب اول می باشد و گاهی با تفاوتی اندک.

﴿❁﴾ بعد از اتمام ترجمه، مسوَّدۀ کتاب نزد بعضی از علماء و همچنین اهـل زبان عرضه شد تا هر سهوی علمی یا اشتباهی زبانی در ترجمه بیابند اصلاحش نمایند و الحمد لله که اینکار به وجه احسن انجام یافت.

﴿❁﴾ همچنین این ترجمه به «مجمع علمی وزارت ارشاد، حج و اوقـاف افغانستان» ارسال شد تا علمای محترم مجمع مذکور آن را بررسی و ارزیابی نماینـد. «ریاست عمومی مجمع علمی وزارت ارشاد، حج و اوقاف افغانستان» نیز کتاب **«نماز اهل السنت و الجماعت»** را توثیق و صحت ترجمۀ هذا را تصدیق کردند. مکتوب مجمـع محترم، ضمیمۀ کتاب می باشد. وَالْمِنَّةُ مِنَ اللهِ.

﴿❁﴾ فهرست کتب و مراجع و مآخذ مطبوعه و غیر مطبوعۀ تمامی احادیث شریفه و سایر حواله های که در طول متن و حواشی کتاب آمده اند با تفاصیل ناشر، محل چاپ، سال چاپ و غیره در آخر کتاب تحت عنوان **«فهرست مآخذ کتاب»** افزوده شده است.

﴿❁﴾ بعضی ها در فهم حوالۀ مراجع کتاب دچار اشتباه شده بودند. مناسـب است صورت حوالۀ احادیث توضیح داده شود. مثال حوالۀ حدیث در کتاب:

الترغیب والترهیب للمنذری: ١/ ١٥٠ حدیث ٥٥٢ و ١/٢١٤ حدیث ٨٠٩ کتاب

الصَّلَاة؛ التَّرْغِيب فِي الْأَذَان وَ مَا جَاءَ فِي فَضله

در اینجا الترغیب والترهیب اسم کتاب است و المنذری مؤلف آن بوده و ۱/ ۱۵۰ به معنای جلد ۱ صفحهٔ ۱۵۰ است و مراد از حدیث ۵۵۲ حدیث شماره ۵۵۲ بر حسب شماره بندی احادیث در آن کتاب می باشد. مراد از کتاب الصَّلَاة؛ التَّرْغِيب فِي الْأَذَان وَ مَا جَاءَ فِي فَضله اینست که این حدیث را در بخش کتاب الصلاة آن کتاب و در باب التَّرْغِيب فِي الْأَذَان وَ مَا جَاءَ فِي فَضله می توان پیدا کرد.

در این دورهٔ آخر زمان، بر علاوه صدها فتنه و فساد دینی و دنیوی، فرقهٔ گمراه دیگری که قبلاً در دنیا وجود نداشت به تازگی نوپیدا شده است که در هند و پاکستان خود را «اهل حدیث» و در کشورهای عربی خود را «سلفی» می نامد، و مردم هند و پاکستان آنها را «غیر مقلّد» یا «وهابی» می نامند و مردم کشورهای عربی آنها را «لامذهب» و «وهابی» و «خوارج» می خوانند. مردم افغانستان، این فرقه را هم به نام «فرقهٔ وهابی» و هم به نام «فرقهٔ لامذهب» یاد می کنند. اینها برای گمراه سازی مسلمانان ساده، بر بعضی از مسائل فقه احناف اعتراضاتی بیهوده می کنند.

برای محافظت مسلمانان از تضلیلات این فرقه های نوپیدای گمراه، ترجمهٔ فارسی کتاب «**نماز اهل السنت والجماعت**» با این امید به چاپ سپرده می شود تا مسلمانانی که آن را می خوانند، مذهب متواتر و متوارث اهل سنت و جماعت حنفی و مختصری از دلائل آن را آموخته و دانسته، هم بر اطمینان قلبی شان بیفزاید و هم خویش واهل و عیال و دوستان و آشنایان خویش را از اوهام و تلبیسات و تزویرات اهل بدعت نوپیدا و گمراه موجودهٔ این عصر یعنی فرقهٔ غیر مقلدین، فرقهٔ اهل حدیث، فرقهٔ سلفی، فرقهٔ وهابی، فرقهٔ لامذهب و غیره محفوظ و مصون و دور نگهداشته فلاح و سعادت دارَیْن را بیابند.

از خداوند متعال امید است که این کوشش ناچیز را مصداقِ:

قبول است گرچه هنر نیستت
که جز ما پناهی دیگر نیستت

قرار دهد و به فضل و مرحمت خود این کتاب و ترجمهٔ آن را مقبول عام و خاص مسلمانان گرداند. حقا که ما را هنری نیست و جز او ﷻ پناه دیگری نی.

وَ صَلَّى اللّٰهُ عَلٰى مُحَمَّدِنِ النَّبِيِّ الْاُمِّيِّ وَ اَزْوَاجِهِ اُمَّهَاتِ الْمُوْمِنِيْنَ وَ ذُرِّيَّتِهِ وَ اَهْلِ بَيْتِهِ وَ اَصْحَابِهِ اَجْمَعِيْنَ. وَاللّٰهُ هُوَ الْمُوَفِّقُ وَ الْمُعِيْنُ.

غرض نقشیست کز ما یاد ماند — کـه هسـتی را نمی بینـم بقـائی
مگر صاحبدلی روزی ز رحمت — کند بر حال این مسکین دعـائی

صفر ۱۴۳۵ هجری قمری
مطابق قوس ۱۳۹۲ هجری شمسی موافق دسمبر ۲۰۱۳ عیسوی

محمد ابراهیم تیموری
ابن محمد اعظم تیموری،
ابن محمد شفیع تیموری، ابن ملک افضل تیموری،
ابن ملک یوسف، ابن ملک احمد، ابن شاد محمد بابا، ابن عادل بابا، ابن دل جمع بابا،
ابن بایم بیگ، ابن ابو اسحق اُلوغ، ابن امیر محمد اسحق،
ابن امیر جهان کمانگیر، ابن امیر ابو سعید،
ابن میرزا محی الدین شاهرخ شاه،
ابن امیر تیمور گورگانی.

فهرس

عرایضی چند: ۲۴

اوقات نماز

اوقات نماز: ۲۹
وقت نماز صبح: ۲۹
وقت نماز ظهر: ۲۹
وقت نماز عصر: ۳۱
وقت نماز مغرب (شام): ۳۱
وقت نماز عشاء (خُفتن): ۳۳

اوقات مستحب نماز

اوقات مستحب نماز: ۳۴
وقت مستحب نماز صبح: ۳۴
وقت مستحب نماز ظهر در موسم گرما: ۳۵
وقت مستحب نماز ظهر در موسم سرما: ۳۶
وقت مستحب نماز عصر (دیگر): ۳۶
وقت مستحب نماز مغرب (شام): ۳۷
وقت مستحب نماز عشاء (خُفتن): ۳۸

اوقات ممنوعه نماز

اوقات ممنوعهٔ نماز: ۴۰
بعد از نماز صبح و نماز عصر: ۴۰
بعد از صبح صادق: ۴۱
بعد از غروب آفتاب: ۴۱
در دوران خطبه: ۴۳
در وقت طلوع، غروب و زوال آفتاب: ۴۴

آذان

آذان: ۴۷
کلمات آذان: ۴۷
کلمات اقامه: ۴۸
اضافهٔ اَلصَّلاةُ خَیْرٌمِنَ النَّوْمِ در آذان صبح: ۵۰
طریقهٔ آذان و اقامه: ۵۱
جواب آذان و اقامه: ۵۲
دعای بعد آذان: ۵۳

رکعات نماز

رکعات نماز: ۵۷
تعداد رکعات نمازهای فرض: ۵۷
سنت مؤکده دوازده رکعت است: ۵۸
تعداد رکعات نماز صبح: ۵۹
تعداد رکعات نماز ظهر: ۶۰
تعداد رکعات نماز عصر: ۶۱
تعداد رکعات نماز مغرب (شام): ۶۲

تعداد رکعات نماز عشاء (خُفتن): ۶۳

طریقهٔ نماز

طریقهٔ نماز: ۶۹
نیّت کردن: ۶۹
رخ نمودن به سمت قبله: ۶۹
چهره در هنگام رخ نمودن به سمت قبله به جانب کعبه باشد: ۷۰
رو به سمت قبله نموده تکبیر گفتن: ۷۰
قیام کردن: ۷۱
نگاه نمازگزار در حالت قیام بر جای سجده باشد: ۷۱
تکبیر تحریمه گفتن: ۷۲
الفاظ تکبیر: ۷۳
تکبیر جهری گفتن امام: ۷۳
تکبیر خُفیه گفتن مقتدی و منفرد: ۷۳
در چهار رکعت نماز ۲۲ تکبیر وجود دارد: ۷۴
رفع یَدَیْن (بلند کردن دست ها) در آغاز نماز: ۷۵
کیفیت رفع یدین: ۷۵
دست ها در هنگام تکبیر تحریمه تا کجا بلند شود: ۷۶
کف دست در هنگام رفع یدین رو به قبله باشد: ۷۷
گرفتن دست چپ با دست راست: ۷۷
نهادن دست راست بر روی بند دست چپ: ۷۷
بستن هر دو دست در زیر ناف: ۷۸
ثناء (سبحانک اللّهم) خواندن: ۸۰
ثناء خُفیه خوانده می شود: ۸۰
خواندن اعوذ بالله من الشیطان الرجیم: ۸۱
خواندن بسم الله الرحمن الرحیم: ۸۱ | با صدای خفیه: ۸۲
امام و منفرد، سورهٔ دیگری را نیز به همراه سورهٔ فاتحه بخوانند: ۸۳

خواندن بسم الله ... بعد سورهٔ فاتحه قبل از سوره: ۸۴

خاموش بودن مقتدیان در وقت قرائت امام: ۸۴

قرائت امام، قرائت مقتدی است: ۸۶

چون امام والضالّین گفت، شما آمین بگوئید: ۸۷

امام، مقتدی و منفرد، آمین را خُفیه بگویند: ۸۸

رکوع کردن: ۸۹

تکبیر گویان به رکوع رفتن: ۹۰

کیفیت رکوع: ۹۰

تسبیح رکوع: ۹۱

الفاظ و تعداد تسبیح رکوع: ۹۲

امام تسمیع بگوید و مقتدی تحمید: ۹۲

منفرد هم تسمیع را بگوید و هم تحمید را: ۹۳

قومه (ایستادن بعد از رکوع): ۹۳

کیفیت قومه: ۹۴

دعای قومه: ۹۴

در هنگام رکوع رفتن و بعد رکوع، رفع یدین نمی باشد: ۹۵

تکبیر گویان به سجده رفتن: ۹۸

در وقت سجده رفتن، نخست زانو و سپس پیشانی بر زمین نهاده شود: ۹۹

سجده کردن بر هفت عضو: ۱۰۰

تعداد و الفاظ تسبیح سجده: ۱۰۰

برخاستن از سجده تکبیر گویان: ۱۰۱

جلسه (نشست) در بین دو سجده: ۱۰۱

دعای جلسه: ۱۰۲

تکبیر گویان به سجدهٔ دوم رفتن: ۱۰۲

در وقت سجده، چهره در بین دو دست باشد: ۱۰۳

چسپانیدن انگشتان بهم: ۱۰۳

نوک انگشتان دست به سمت قبله باشد: ۱۰۳

چسپانیدن دو پاشنهٔ پا بهم در وقت سجده: ۱۰۴

نوک انگشتان پا در وقت سجده به طرف قبله باشد: ۱۰۵

آرنج ها از بدن دور باشد: ۱۰۶
آرنج ها بر روی زمین قرار نداشته باشد: ۱۰۶
سجده کردن در حالی که سرین بالا باشد: ۱۰۷
در وقت رفتن به سجده و برخاستن از سجده، رفع یدین نمی باشد: ۱۰۷
تکبیر گویان برای رکعت دوم برخاستن: ۱۰۹
نمازگزار جلسهٔ استراحت نکند: ۱۰۹
جلسهٔ استراحت به سبب عذر یا کبر سن جایز است: ۱۱۰
در بین دو رکعت، رفع یدین نمی باشد: ۱۱۱
در رکعت دوم، خواندن فاتحه با بسم الله شروع شود: ۱۱۲
رکعت اول طویل باشد و رکعت دوم کوتاه تر: ۱۱۲
قعده کردن (نشستن) بعد از هر دو رکعت: ۱۱۳
کیفیت قعدهٔ اولی: ۱۱۳
در قعدهٔ اولی فقط تشهُّد خوانده می شود: ۱۱۴
الفاظ تشهُّد: ۱۱۵
اشارهٔ انگشت شهادت در تشهُّد: ۱۱۶
کیفیت اشاره: ۱۱۷
انگشت در وقت اشاره بار بار حرکت داده نشود: ۱۱۷
انگشت شهادت تا آخر نماز بلا حرکت پهن باشد: ۱۱۷
هنگام تشهُّد، نظر از انگشت شهادت پیشتر نرود: ۱۱۸
تشهُّد خُفیه خوانده می شود: ۱۱۹
تکبیر گویان از قعدهٔ اولی برخاستن: ۱۱۹
در شروع رکعت سوم نیز رفع یدین نمی باشد: ۱۲۰
خواندن سورهٔ فاتحه در دو رکعت آخری فرض: ۱۲۱
قعدهٔ آخر نماز: ۱۲۱
تَوَرُّک نکردن: ۱۲۲
خواندن درود شریف: ۱۲۳
الفاظ درود شریف: ۱۲۳
دعای اختیاری بعد از تشهُّد: ۱۲۴
الفاظ دعاء: ۱۲۵

مقتدی هیچ رکن نماز را نباید قبل از امام انجام بدهد: ۱۲۶
اختتام نماز با سلام: ۱۲۷
الفاظ سلام: ۱۲۷
کیفیت سلام: ۱۲۷
مقتدیان به همراه سلام امام، سلام بدهند: ۱۲۸
قرائت جهری در نمازهای جهری و قرائت خُفیه در نمازهای خُفیه: ۱۲۹
چشمها در دوران نماز بسته نشود: ۱۲۹
مراعات تعدیل ارکان: ۱۳۰
امام نماز را مختصر بگرداند: ۱۳۱

بعد سلام گردانیدن

بعد سلام گردانیدن: ۱۳۲
امام به سوی مقتدیان رخ کند: ۱۳۲
ذکر و اذکار: ۱۳۲
دعاء خواستن بعد از نماز: ۱۳۶
دست بلند بردن در دعاء: ۱۳۶
بعد از نماز، دست بلند نموده دعا خواستن: ۱۳۸

تفاوت نماز مردان و زنان

تفاوت نماز مردان و زنان: ۱۴۳

مسایل سجدهٔ سهو

مسائل سجدهٔ سهو: ۱۵۱
سجدهٔ سهو بر کمی یا بیشی در نماز: ۱۵۱

ادای سجدۀ سهو بعد از سلام گردانیدن: ۱۵۲
ادای دو سجده در سجدۀ سهو: ۱۵۲
یک سلام گردانیدن قبل از سجدۀ سهو: ۱۵۳
ادای سجدۀ سهو بعد از خواندن تشهُّد: ۱۵۴

نماز وتر

نماز وتر: ۱۵۷
نماز وتر واجب است: ۱۵۷
نماز وتر سه رکعت است: ۱۵۹
سه رکعت وتر به یک سلام خوانده می شود: ۱۶۴
تشهُّد در رکعت دوم وتر: ۱۶۶
دعای قنوت: ۱۶۷
خواندن دعای قنوت قبل از رکوع: ۱۶۸
رفع یدین قبل از دعای قنوت: ۱۷۰

نماز جمعه

نماز جمعه: ۱۷۵
فرضیَّت نماز جمعه: ۱۷۵
آداب جمعه: ۱۷۶
دو آذان جمعه: ۱۷۸
تعداد رکعات جمعه: ۱۷۹
خطبۀ جمعه: ۱۸۱
خطبۀ جمعه باید به زبان عربی باشد: ۱۸۱
تائید حدیث شریف: ۱۸۲
حکم نبوی است که خطبه مختصر گفته شود: ۱۸۳

تعامل همیشگی اُمت بر زبان عربی خطبه: ۱۸۳
تصریحات اکابر فقهاء و سلف صالحین: ۱۸۴
در دوران خطبه، نماز و کلام ممنوع است: ۱۸۵
نماز جمعه در دهات خوانده نمی شود: ۱۸۶

﴿۲۰ رکعت نماز تراویح﴾

۲۰ رکعت نماز تراویح: ۱۹۳
عمل مبارک رسول اکرم ﷺ: ۱۹۴
عمل خلفای راشدین رضی الله عنهم : ۱۹۵
حضرت عمر فاروق رضی الله عنه : ۱۹۵
حضرت عثمان رضی الله عنه : ۱۹۸
حضرت علی مرتضی رضی الله عنه : ۱۹۹
عمل سایر صحابه و تابعین: ۲۰۰
سیدنا حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه: ۲۰۱
سیدنا حضرت اُبی بن کَعْب رضی الله عنه : ۲۰۱
حضرت عطاء بن ابی رباح رحمه الله: ۲۰۲
حضرت ابراهیم نَخْعی رحمه الله: ۲۰۲
حضرت شُتَیْر بن شَکَل رحمه الله: ۲۰۳
حضرت ابو الْبَخْتَری رحمه الله: ۲۰۳
حضرت سُوَیْد بن غَفْلَه رحمه الله: ۲۰۴
حضرت ابن اَبِیْ مُلَیْکَه رحمه الله: ۲۰۴
حضرت سعید بن جُبَیْر رحمه الله: ۲۰۵
حضرت علی بن رَبِیْعَه رحمه الله: ۲۰۶
ائمهٔ اربعهٔ اهل السنّت و الجماعت: ۲۰۶
حضرت امام اعظم ابو حنیفه رحمه الله: ۲۰۷
حضرت امام مالک بن آنس رحمه الله: ۲۰۷
حضرت امام محمد بن ادریس شافعی رحمه الله: ۲۰۸

حضرت امام احمد بن حنبل رحمه الله: ۲۰۸
حضرات مشایخ عظام و اولیای کرام رحمهم الله: ۲۰۹
شیخ ابو حامد محمد غزالی رحمه الله: ۲۰۹
شیخ عبد القادر جیلانی رحمه الله: ۲۰۹
شیخ امام عبد الوهاب شَعْرانی رحمه الله: ۲۱۰
بیست رکعت تراویح در حرمَیْن شریفَیْن: ۲۱۰
ختم قرآن کریم در تراویح سنّت است: ۲۱۱

نماز جنازه

نماز جنازه: ۲۱۵
طریقهٔ نماز جنازه: ۲۱۵
ثنـاء : ۲۱۶
درود شریف: ۲۱۷
دعاء برای میِّت: ۲۱۷
اگر میِّت نابالغ باشد: ۲۱۸
سلام: ۲۱۹
نماز جنازه در مسجد خوانده نشود: ۲۲۰
در نماز جنازه فقط در تکبیر اول آن رفع یدین می گردد: ۲۲۱
نماز جنازه با صدای خُفیه خوانده شود: ۲۲۲
دعای دسته جمعی به محض ختم نماز جنازه، ثابت نیست: ۲۲۳
نماز جنازهٔ غائبانه جائز نیست: ۲۲۳

نماز عیدین

نماز عیدین: ۲۲۹
طریقهٔ نماز عید: ۲۲۹

خطبۀ عید: ۲۳۲
نماز عید دو خطبه دارد: ۲۳۲
خطبۀ عید بعد از نماز عید است: ۲۳۲
دعای دسته جمعی بعد از نماز عید: ۲۳۳
زنان به عیدگاه نروند: ۲۳۳

نمازهای نفل

نمازهای نفل: ۲۳۹
نماز تهجُّد: ۲۳۹
فضیلت نماز تهجُّد: ۲۳۹
وقت تهجُّد: ۲۴۰
تعداد رکعات تهجُّد: ۲۴۰
نماز اشراق: ۲۴۲
نماز چاشت: ۲۴۳
فضیلت نماز چاشت: ۲۴۳
تعداد رکعات نماز چاشت: ۲۴۴
وقت نماز چاشت: ۲۴۶
نماز اوابین: ۲۴۶
صَلاةُ التَّسبیح: ۲۴۸
طریقۀ صَلاةُ التَّسبیح در حدیث شریف منقول است: ۲۴۸
نماز حاجت: ۲۵۰
نماز تحیَّةُ الوضوء: ۲۵۲
نماز تحیَّةُ المسجد: ۲۵۳
نماز استخاره: ۲۵۴
نماز توبه: ۲۵۵
نماز سفر: ۲۵۶
نماز استسقاء: ۲۵۸

مسائل متفرقهٔ نماز

نمازهای نفل: ... ۲۶۳
ادای دو رکعت سنَّت صبح: ... ۲۶۳
اگر سنت صبح قضاء گردد، بعد از طلوع آفتاب خوانده شود: ... ۲۶۶

فهرست مآخذ کتاب

فهرست مآخذ کتاب: ... ۲۷۱
دربارهٔ مؤلف: ... ۲۸۹
دربارهٔ مترجم: ... ۲۹۱

نماز
اہل السنّت والجماعت

تالیف

مُتکلم وَمناظرِ اسلام حضرت مولانا مُحمد الیاس گُھمن حفظہ اللہ

ترجمہ

مفتی محمد ابراہیم تیموری

بِسۡمِ ٱللَّهِ ٱلرَّحۡمَٰنِ ٱلرَّحِيمِ

﴿عرایضی چند﴾

اَلۡحَمۡدُ لِلّٰهِ وَ كَفٰى وَ سَلَامٌ عَلٰى عِبَادِهِ الَّذِيۡنَ اصۡطَفٰى. اَمَّا بَعۡدُ!

«**الله**» ربُّ العزت؛ خالق، مالک و معبود این کاینات است و مِنْحیث معبود بودن، عباداتی را بر انسان ها لازم گردانیده است که مهم ترین آنها «**نماز**» می باشد. انسان روزانه پنج بار سر به سجود نهاده بر بنده بودن خود و معبود بودن خدای تعالی اقرار می کند. قرآن کریم تقریباً یک صد و نُه بار صراحتاً «**نماز**» را ذکر نموده است. بنابرین اهمیت، نماز درجهٔ عظیمی را دارا می باشد، چنانچه رسول خدا صَلَّى اللّٰهُ عَلَيۡهِ وَسَلَّمَ می فرمایند:

إِنَّمَا مَوْضِعُ الصَّلَاةِ مِنَ الدِّينِ كَمَوْضِعِ الرَّأْسِ مِنَ الْجَسَدِ.

ترجمه: جایگاه نماز در دین به منزلهٔ جایگاه سر در بدن است.[1]

«اَهۡلُ السُّنّت وَالۡجَمَاعَت حنفی» این فریضهٔ عظیم را در روشنائی دلائل شرعی در طول قرن ها اداء نموده اند، لیکن در این عصر و زمان بعضی افراد پیدا شده اند که بر ضد «اَهۡلُ السُّنّت وَالۡجَمَاعَت احناف» به «**تبلیغات سوء**» شروع کرده اند و می گویند که نماز احناف مطابق دلائل شرعی نیست.

---

(۱) الترغيب والترهيب للمنذرى: ۱/ ۱۵۰ حديث ۵۵۲ و ۲۱۴/۱ حديث ۸۰۹ كتاب الصَّلَاة؛ التَّرْغِيب فِي الْأَذَان وَمَا جَاءَ فِي فَضله | المعجم الاوسط للطبرانى: ۲/ ۳۸۳ حديث ۲۲۹۲ بَابُ الْأَلِفِ؛ مَنِ اسْمُهُ أَحْمَدُ | المعجم الصغير للطبرانى: ۱۱۳/۱ حديث ۱۶۲ | المخلَّصيات وأجزاء أخرى لأبي طاهر المخلَّص: ۲۸۸/۳ حديث ۲۵۲۹ | مسند الشهاب لأبى عبد الله محمد بن سلامة القضاعي المصري: ۲۸۲/۱ حديث ۲۶۸ | ترتيب الأمالي الخميسية للشجري الجرجاني: ۴۴/۱ و ۴۵ حديث ۱۴۷

لازم بود تا این «**تبلیغات سوء**» خُنثی گردد، بناءً بسیاری از دوستان هم در اینجـا و هم از کشورهای خارج اصرار نمودند تا کتابی مشتمل بر دلائل ارکان و افعال نمـازِ «**اَهْـلُ السُّنّت وَالجمَاعَت احناف**» به رشتۀ تحریر آورده شود.

کتاب های متعددی از بزرگان ما بر این موضوع موجود است، مثلاً:

- «**نماز مسنون**» از مولانا صوفی عبد الحمید سواتی رَحْمَۃُاللهِعَلَیْهِ
- «**نماز پیغمبر**»ﷺ از داکتر مولانا محمد الیاس فیصل مُدَّظِلُّهُ
- «**صلواتُ الرَّسُول**»ﷺ از مولانا فضل الرحمن دَرَم کوتی مُدَّظِلُّهُ
- «**نماز مدلّل**» از مولانا فیض احمد ملتانی رَحْمَۃُاللهِعَلَیْهِ
- «**طریقۀ نماز رسول اکرم**»ﷺ از مولانا مفتی جمیل احمد نذیری رَحْمَۃُاللهِعَلَیْهِ
- «**نماز مستند حنفی**» از مفتی امداد الله انور مُدَّظِلُّهُ

که بر این موضوع کافی و وافی است، اما بعضی از این کتاب ها طویل بوده و بعضی دیگـر، همدوش با دلائل بر احکام و مسائل نیز بحث نموده است.

لهذا از خوانندگان کتاب هذا تقاضا می رود تا در اثنای مطالعۀ کتاب، چند عرایض ما را مد نظر داشته باشند:

﴿۱﴾ در کتاب «**نماز اهل السُّنّت والجماعت**»، دلائل نماز «اهل السنت و الجماعت احناف» به صورت مثبت و عام فهم بیان گردیده است.

﴿۲﴾ در کتاب «**نماز اهل السُّنّت والجماعت**»، به جای بحث بر احکام و مسائل، فقط بر ذکر دلائل اکتفاء گردیده است.

﴿۳﴾ کتاب «**نماز اهل السُّـنّت والجماعت**» با در نظرداشت فرقۀ بخصوصی به

قید تحریر نیامده بلکه در آن، طریقهٔ نماز «اهل السنت والجماعت احناف» در روشنائی دلائل شرعی بیان گردیده است.

﴿۴﴾ کتاب «**نماز اهل السنُّت والجماعت**» فقط برای بیان طریقهٔ نماز «اهل السنت والجماعت احناف» تحریر گردیده است. دلائل طریقهٔ نماز سایر برادران ما مانند مالکیّه، شافعیَّه و حنابله در کتب خود ایشان موجود است، ایشان نماز خویش را مطابق تحقیق امامان خویش اداء نمایند.

﴿۵﴾ در حوالهٔ مراجع و ترتیب نگارش کتاب «**نماز اهل السنُّت والجماعت**» حتی الامکان احتیاط صورت گرفته است، اما بازهم اگر سهو بشری در آن مشاهده شود، ما را اطلاع نمائید، انشاء الله با کمال دیانت آن را اصلاح خواهیم کرد.

والسّلام

«محمَّد الیاس گُمَّن»

اوقات نماز

﴿ اوقات نماز ﴾

وقت نماز صبح:

﴿۱﴾ از حضرت عبد الله بن عَمْرو رَضِیَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فرمودند:

وَوَقْتُ صَلَاةِ الصُّبْحِ مِنْ طُلُوعِ الْفَجْرِ مَا لَمْ تَطْلُعِ الشَّمْسُ.

ترجمه: وقت نماز صبح از صبح صادق تا طلوع آفتاب است.(۱)

﴿۲﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ لِلصَّلَاةِ أَوَّلًا وَآخِرًا... وَإِنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الفَجْرِ حِينَ يَطْلُعُ الفَجْرُ، وَإِنَّ آخِرَ وَقْتِهَا حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ.

ترجمه: حضرت اَبُوْ هُرَیْرَه رَضِیَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول خدا صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: یقیناً اوقات نماز، اول و آخری دارد ... و یقیناً که اول وقت نماز صبح، دمیدن صبح صادق و آخر آن طلوع آفتاب می باشد.(۲)

وقت نماز ظهر:

﴿۳﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: وَقْتُ الظُّهْرِ إِذَا زَالَتِ

---

(۱) صحیح مسلم: ۲۲۳/۱ حدیث ۱۷۳ – (۶۱۲) كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ أَوْقَاتِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ

(۲) جامع الترمذی: ۲۸۳/۱ حدیث ۱۵۱ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ | مسند احمد: ۹۴/۱۲ حدیث ۷۱۷۲

الشَّمْسُ وَكَانَ ظِلُّ الرَّجُلِ كَطُولِهِ مَا لَمْ يَحْضُرِ الْعَصْرُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عَمْرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: وقت نماز ظهر از آن زمان شروع می شود که آفتاب زوال کند و سایهٔ انسان برابر با طول قامتش شود (و وقت ظهر به پایان نمی رسد) تا زمانی که وقت عصر داخل نشود.(۱)

﴿۴﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ رَافِعٍ مَوْلَى أُمِّ سَلَمَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. أَنَّهُ سَأَلَ أَبَا هُرَيْرَةَ عَنْ وَقْتِ الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ أَبُو هُرَيْرَةَ: أَنَا أُخْبِرُكَ؛ صَلِّ الظُّهْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَكَ وَالْعَصْرَ إِذَا كَانَ ظِلُّكَ مِثْلَيْكَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن رافع، غلام أُمُّ المؤمنین حضرت أُمِّ سَلَمَه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا از حضرت أَبُو هُرَيْرَه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دربارهٔ اوقات نماز سوال کرد. حضرت أَبُو هُرَيْرَه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمود: من ترا (از اوقات آن) آگاه می سازم، نماز ظهر را همان وقتی بخوان که سایه ات به درازای خودت شده باشد و نماز عصر را در آن وقت بخوان که سایه ات دو برابر قامتت شده باشد.(۲)

از این احادیث شریف دانسته می شود که وقت نماز ظهر از زمان زوال آفتاب شروع می شود، ولی بایست نماز را به تاخیر خواند. و آخرین وقت نماز ظهر تا «مِثْلَيْن» است یعنی تا وقتی که سایهٔ هر شی دو برابر سایهٔ اصلی اش گردد.

---

(۱) صحیح مسلم: ۲۲۳/۱ حدیث ۱۷۳– (۶۱۲) كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ أَوْقَاتِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ

(۲) موطا امام مالک: ۸/۱ بَابُ وُقُوتِ الصَّلَاةِ: حدیث ۹ | موطا امام محمد: ۳۱/۱ بَابُ وُقُوتِ الصَّلَاةِ: حدیث ۱ | مصنف عبد الرزاق: ۵۴۰/۱ حدیث ۲۰۴۱ باب المواقيت | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۰/۲ حدیث ۴۶۰ كتاب الصلاة؛ باب المواقيت | آثار السنن للنيموى: ص ۵۳ حدیث ۱۹۹ كتاب الصلاة؛ باب المواقيت

وقت نماز عصر:

به محض اختتام وقت نماز ظهر، وقت نماز عصر شروع می شود و تا هنگام غروب آفتاب باقی می ماند.

﴿۵﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ... مَنْ أَدْرَكَ رَكْعَةً مِنَ العَصْرِ قَبْلَ أَنْ تَغْرُبَ الشَّمْسُ، فَقَدْ أَدْرَكَ العَصْرَ.

ترجمه: از حضرت أَبو هُرَيْره رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى‌اللهُ عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی که یک رکعت نماز عصر را قبل از غروب آفتاب به دست آورد، او نماز عصر را به دست آورده است.(۱)

وقت نماز مغرب (شام):

﴿۶﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: ... وَقْتُ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ مَا لَمْ يَغِبِ الشَّفَقُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عَمْرو بن العاص رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: وقت نماز مغرب (شام) تا آن زمان باقی است که شفق غایب نشود.(۲)

﴿۷﴾ عَنْ سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي الْمَغْرِبَ إِذَا غَرَبَتِ الشَّمْسُ، وَتَوَارَتْ بِالْحِجَابِ.

ترجمه: از حضرت سَلَمه بن اَكْوَع رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى‌اللهُ

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۲۰/۱ حدیث ۵۷۹ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ أَدْرَكَ مِنَ الفَجْرِ رَكْعَةً | صحیح مسلم: ۴۲۴/۱ حدیث ۱۶۳ – (۶۰۸) كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ باب من أدرك ركعة من الصبح

(۲) صحیح مسلم: ۲۲۳/۱ حدیث ۱۷۳ (۶۱۲) كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ أَوْقَاتِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به محض آنکه آفتاب غروب می کرد و پنهان می شد، نماز مغرب (شام) را اداء می نمودند.[۱]

﴿۸﴾ از حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در حدیث طویلی مروی است:

ثُمَّ أَذَّنَ لِلْعِشَاءِ حِينَ أُذْهِبَ بَيَاضُ النَّهَارِ، وَهُوَ الشَّفَقُ.

ترجمه: سپس آذان نماز عشاء (خُفتن) هنگامی داده شود که سفیدی روز که شفق است گم شود.[۲]

﴿۹﴾ در حدیث مرفوع حضرت ابو مسعود انصاری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ که واقعهٔ تعلیم نماز توسط حضرت جبرئیل عَلَيْهِ السَّلَامْ در آن مذکور است روایت می باشد که:

وَيُصَلِّي الْمَغْرِبَ حِينَ تَسْقُطُ الشَّمْسُ، وَيُصَلِّي الْعِشَاءَ حِينَ يَسْوَدُّ الْأُفُقُ.

ترجمه: و آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز مغرب (شام) را به محض غروب آفتاب می خواندند و نماز عشاء (خُفتن) را هنگامی می خواندند که افق سیاه می گردید.[۳]

---

(۱) صحیح مسلم: ۴۴۱/۱ حدیث ۲۱۶- (۶۳۶) كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ بَيَانِ أَنَّ أَوَّلَ وَقْتِ الْمَغْرِبِ عِنْدَ غُرُوبِ الشَّمْسِ | صحیح البخاری: ۱۱۷/۱ حدیث ۵۶۱ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلاَةِ؛ بَابُ وَقْتِ المَغْرِبِ

(۲) المعجم الاوسط للطبرانی: ۴۰/۷ حدیث ۶۷۸۷ بَابُ الْمِيمِ؛ مَنِ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ | مجمع الزوائد للهیثمی: ۳۰۴/۱ حدیث ۱۶۸۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ بَيَانِ الْوَقْتِ | آثار السنن للنیموی: ص ۵۱ و ۵۲ حدیث ۱۹۵ کتاب الصلاة؛ باب المواقیت | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۷/۲ حدیث ۴۶۳ کتاب الصلاة؛ باب المواقیت

(۳) سنن ابی داؤد: ۱۰۷/۱ حدیث ۳۹۴ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي الْمَوَاقِيتِ | صحیح ابن حبان: ۲۹۸/۴ حدیث ۱۴۴۹ وطبع باوزیر: حدیث ۱۴۴۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ الْبَيَانِ بِأَنَّ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسَ أَخَذَهَا مُحَمَّدٌ عَنْ جِبْرِيلَ صَلَوَاتُ اللَّهِ عَلَيْهِمَا | صحیح ابن حبان: ۳۶۲/۴ حدیث ۱۴۹۴ بَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ الْبَيَانِ بِأَنَّ الْمُصْطَفَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يُسْفِرْ بِصَلَاةِ الْغَدَاةِ ... | صحیح ابن خزیمة: ۱۶۸/۱ حدیث ۳۲۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ فَرْضَ الصَّلَاةِ كَانَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ قَبْلَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ... | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۳/۲ تا ۱۶ حدیث ۴۶۲ کتاب الصلاة؛ باب المواقیت | ادلّة الحنفيّة من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهيّة للبهلوی: ص ۱۱۶ حدیث ۲۳۳ باب وقت المغرب الی أن يغيب الشفق

فایده: از احادیث مذکور بالا دانسته شد که وقت نماز مغرب (شام) به محض غروب آفتاب شروع می شود و تا ختم «**شفق اَبْيَض**» (روشنی روز) باقی می ماند.

وقت نماز عشاء (خُفتن):

وقت نماز عشاء از زمان غایب شدن شفق شروع شده و تا طلوع صبح صادق باقی می ماند.

﴿۱۰﴾ در حدیث امامت جبرئیل عَلَيْهِالسَّلَامْ این الفاظ رسول اکرم صَلَّىٰاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ وارد است: وَصَلَّى بِيَ الْعِشَاءَ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ.

ترجمه: هنگامی که شفق غایب شد، حضرت جبرئیل عَلَيْهِالسَّلَامْ مرا نماز داد.[1]

﴿۱۱﴾ عَنْ عُبَيْدِ بْنِ جُرَيْجٍ، أَنَّهُ قَالَ لِأَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: مَا إِفْرَاطُ صَلَاةِ الْعِشَاءِ؟ قَالَ: طُلُوعُ الْفَجْرِ.

ترجمه: از حضرت عُبَيْد بْن جُرَيْج رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ روایت است که از حضرت أَبُو هُرَيْرَه رَضِيَاللهُعَنْهُ سوال کرد که آخرین وقت نماز عشاء (خُفتن) چه وقت است؟ حضرت أَبُو هُرَيْرَه رَضِيَاللهُعَنْهُ فرمود: طلوع صبح صادق.[2]

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۱۰۷/۱ حدیث ۳۹۳ کِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي الْمَوَاقِيتِ | المعجم الکبير للطبراني: ۳۰۹/۱۰ حدیث ۱۰۷۵۰۲ بَابُ العين؛ نَافِعُ بْنُ جُبَيْرِ بْنِ مُطْعِمٍ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ | صحيح ابن خزيمة: ۱۶۸/۱ حديث ۳۲۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ فَرْضَ الصَّلَاةِ كَانَ عَلَى الْأَنْبِيَاءِ قَبْلَ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَتْ خَمْسَ صَلَوَاتٍ... | إعلاء السنن للتهانوى: ۱۳/۲ تا ۱۶ حدیث ۴۶۲ کتاب الصلاة؛ باب المواقيت

(۲) شرح معانى الآثار للطحاوى: ۱۵۹/۱ حدیث ۹۵۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ | السنن الكبرى للبيهقى: ۵۳۳/۱ جُمَّاعُ أَبْوَابِ الْمَوَاقِيتِ؛ بَابُ آخِرِ وَقْتِ الْجَوَازِ لِصَلَاةِ الْعِشَاءِ | إعلاء السنن للتهانوى: ۱۹/۲ حدیث ۴۶۶ کتاب الصلاة؛ باب المواقيت | آثار السنن للنيموى: ص ۵۵ حدیث ۲۱۰ باب ما جاء فى صلوة العشاء | ادلّة الحنفيّة من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهيّة للبهلوى: ص ۱۱۷ حدیث ۲۳۷ باب وقت صلاة العشاء

﴿ اوقات مستحب نماز ﴾

وقت مستحب نماز صبح:

﴿۱۲﴾ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ يَقُولُ: أَسْفِرُوا بِالفَجْرِ، فَإِنَّهُ أَعْظَمُ لِلأَجْرِ.

ترجمه: حضرت رافع بن خَدِيْج رَضِیَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ روایت می کند که از حضرت رسول خدا صَلَّی‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ شنیدم که می فرمودند: نماز صبح را در روشنائی بسیار بخوانید، زیرا ثواب آن بسیار بیشتر است.(۱)

حاشیه: امام محدث جمال الدین محمد ابو محمد عبد الله بن یوسف زَيْلَعی رَحْمَةُ‌اللّٰهِ‌عَلَيْهِ می فرماید:

احادیث مشتمل بر این موضوع از حضرت رافع بن خَدِيْج رَضِیَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ حضرت بلال رَضِیَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ حضرت اَنس رَضِیَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ حضرت قَتَاده بن نعمان رَضِیَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ حضرت عبد الله بن مسعود رَضِیَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ حضرت ابو هریره رَضِیَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ و حضرت حواء انصاریه رَضِیَ‌اللّٰهُ‌عَنْهَا نیز مروی است.(۲)

---

(۱) جامع الترمذی: ۲۸۹/۱ حدیث ۱۵٤ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الإِسْفَارِ بِالفَجْرِ | سنن النسائی: ۲۷۲/۱ حدیث ٥٤٨ كِتَابُ الْمَوَاقِيتِ؛ الْإِسْفَارُ | سنن ابی داؤد: ۱۱٥/۱ حدیث ٤۲٤ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي وَقْتِ الصُّبْحِ | صحیح ابن حبان: ۲٥۷/٤ حدیث ۱٤۹۰ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ لَفْظَةٍ تَعَلَّقَ بِهَا ... | قطف الازهار المتناثرة في الاحاديث المتواترة للسيوطی: ص ۷۸ چاپ مکتب الاسلامی | مسند الحمیدی: ۳۸۷/۱ حدیث ٤۱۳ أَحَادِيثُ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ الْأَنْصَارِيِّ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۲/۲ حدیث ٤۷۱ کتاب الصلاة؛ باب الاسفار بالفجر | آثار السنن للنیموی: ص ٥۷ حدیث ۲۱٦ کتاب الصلاة؛ باب ما جاء فی الاسفار

(۲) نصب الرایة للزيلعی: ۲۳٥/۱ کتاب الصلاة؛ باب المواقیت

﴿۱۳﴾ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ لِبِلَالٍ: أَسْفِرْ بِصَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّى يَرَى الْقَوْمُ مَوَاقِعَ نَبْلِهِمْ.

ترجمه: از حضرت رافع بن خدیج رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به حضرت بلال فرمودند: نماز صبح را در روشنائی بخوان، چنانکه مردم بتوانند (به سبب روشنائی) نشانهٔ تیر خود را مشاهده نمایند.[۱]

وقت مستحب نماز ظهر در موسم گرما:

﴿۱۴﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: أَبْرِدُوا بِالظُّهْرِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ.

ترجمه: از حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز ظهر را هنگامی بخوانید که هوا خنک شود.[۲]

﴿۱۵﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ فَأَبْرِدُوا بِالصَّلَاةِ، فَإِنَّ شِدَّةَ الْحَرِّ مِنْ فَيْحِ جَهَنَّمَ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که گرمی هوا شدید باشد، نماز را در وقتی بخوانید که هوا خنک شود.[۳]

---

(۱) مسند ابی داؤد الطیالسی: ۲۶٦/۲ حدیث ۱۰۰۳ وَمَا أُسْنِدَ عَنْ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ | المعجم الكبير للطبرانی: ۲۷۷/٤ حدیث ۱٤۱٤ بَابُ الرَّاءِ؛ هُرَيْرُ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ بْنِ رَافِعِ بْنِ خَدِيجٍ، عَنْ جَدِّهِ رَافِعٍ | الكنى والاسماء للدولابی: ۲۹۸/۱ حدیث ٥۱۸ ذِكْرُ مَنْ كُنْيَتُهُ أَبُو إِسْمَاعِيلَ حَمَّادُ بْنُ أَبِي سُلَيْمَانَ الْفَقِيهُ أُسْتَاذُ أَبِي حَنِيفَةَ الْفَقِيهِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۷/۲ حدیث ٤۷٦ كتاب الصلاة؛ باب الاسفار بالفجر | آثار السنن للنيموی: ص ٥۸ حدیث ۲۱۸ كتاب الصلاة؛ باب ما جاء فی الاسفار

(۲) صحيح البخاری: ۱۱۳/۱ حدیث ٥۳۸ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الإِبْرَادِ بِالظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الحَرِّ

(۳) صحيح البخاری: ۱۱۳/۱ حدیث ٥۳٦ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الإِبْرَادِ بِالظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الحَرِّ | صحيح مسلم: ٤۳۰/۱ حدیث ۱۸۰-(٦۱٥) كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الْإِبْرَادِ بِالظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ | جامع الترمذی: ۲۹٥/۱ حدیث ۱٥۷ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي تَأْخِيرِ الظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الحَرِّ | سنن ابی داؤد: ۱۱۰/۱ حدیث ٤۰۱ كِتَاب الصَّلَاةِ، بَابٌ فِي وَقْتِ صَلَاةِ الظُّهْرِ | سنن النسائی: ۲٤۸/۱ حدیث ٥۰۰ كِتَابُ الْمَوَاقِيتِ؛ الْإِبْرَادُ بِالظُّهْرِ إِذَا اشْتَدَّ الْحَرُّ | سنن ابن ماجه: ۲۲۲/۱ حدیث ٦۷۷ و ٦۷۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِبْرَادِ بِالظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الْحَرِّ

توجه: امام ابو عیسی ترمذی رَحِمَهُاللّٰهُتَعَالَى می نویسد:

احادیث آنکه (نماز ظهر هنگامی خوانده شود که هوا خنک گردد) از حضرت ابو سعید خُدری رَضِىَاللّٰهُعَنْهُ حضرت ابوذر رَضِىَاللّٰهُعَنْهُ حضرت عبد الله بن عمر رَضِىَاللّٰهُعَنْهُ حضرت مُغِیره رَضِىَاللّٰهُعَنْهُ حضرت صَفْوان رَضِىَاللّٰهُعَنْهُ حضرت ابو موسی رَضِىَاللّٰهُعَنْهُ حضرت عبد الله بن عباس رَضِىَاللّٰهُعَنْهُمَا و حضرت اَنس رَضِىَاللّٰهُعَنْهُنیز مروی است.(۱)

وقت مستحب نماز ظهر در موسم سرما:

﴿۱۶﴾ سَمِعْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ يَقُولَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْـهِ وَسَـلَّمَ إِذَا كَانَ الْحَرُّ أَبْـرَدَ بِالصَّلَاةِ، وَإِذَا كَانَ الْبَرْدُ عَجَّلَ.

ترجمه: از حضرت اَنس بن مالک رَضِىَاللّٰهُعَنْهُ روایت است: حضرت رسول خدا صَلَّى اللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ در موسم گرما نماز ظهر را در وقتی اداء می فرمودند که هوا خنک می شـد، و در موسم سرما نماز ظهر را زود اداء می نمودند. (یعنی در اول وقت).(۲)

وقت مستحب نماز عصر (دیگر):

﴿۱۷﴾ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّهَا قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَشَدَّ تَعْجِيلًا لِلظُّهْرِ مِنْكُمْ، وَأَنْتُمْ أَشَدُّ تَعْجِيلًا لِلْعَصْرِ مِنْهُ.

ترجمه: از اُمُّ المومنین حضرت اُمِّ سَلَمَه رَضِىَاللّٰهُعَنْهَا روایت است که رسول خـدا صَلَّى اللّٰهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ نماز ظهر را زودتر از شما می خواندند و شمـا نمـاز عصر را زود تر از او می

---

(۱) جامع الترمذی: ۲۹۵/۱ حدیث ۱۵۷ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي تَأْخِيرِ الظُّهْرِ فِي شِدَّةِ الحَرِّ

(۲) سنن النسائی: ۲٤۸/۱ حدیث ٤۹۹ كِتَابُ الْمَوَاقِيتِ؛ تَعْجِيلُ الظُّهْرِ فِي الْبَرْدِ | الادب المفرد للبخـاری: ۳۹۸/۱ حدیث ۱۱٦۲ بَابُ الْجُلُوسِ عَلَى السَّرِيرِ | صحیح البخاری: ۷/۲ حدیث ۹۰٦ كِتَابُ الجُمُعَةِ؛ بَابُ إِذَا اشْتَدَّ الحَرُّ يَوْمَ الجُمُعَةِ

خوانید.[۱]

﴿۱۸﴾ عَلِيِّ بْنِ شَيْبَانَ قَالَ: قَدِمْنَا عَلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَدِينَةَ فَكَانَ يُؤَخِّرُ الْعَصْرَ مَا دَامَتِ الشَّمْسُ بَيْضَاءَ نَقِيَّةً.

ترجمه: حضرت علی بن شَيْبان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می گوید: ما به مدینهٔ منوره نزد رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ آمدیم و رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ (را دیدیم که) نماز عصر را آنقدر به تأخیر می خواندند که آفتاب سفید و روشن می بود.[۲]

﴿۱۹﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عَمْرٍو، أَنَّ نَبِيَّ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: ... فَإِذَا صَلَّيْتُمُ الْعَصْرَ فَإِنَّهُ وَقْتٌ إِلَى أَنْ تَصْفَرَّ الشَّمْسُ ...

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عَمْرو رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که نماز عصر را می خوانید، وقت آن تا زرد شدن آفتاب است.[۳]

از احادیث مندرجهٔ فوق واضح است که نماز عصر باید با تاخیر خوانده شود، البته نباید آنقدر تاخیر کرد که شعاع آفتاب زرد گردد.

وقت مستحب نماز مغرب (شام):

ادای نماز مغرب بلا تاخیر بعد از غروب آفتاب مستحب است.

---

(۱) سنن الترمذی: ۳۰۲/۱ حدیث ۱۶۱ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي تَأْخِيرِ صَلَاةِ العَصْرِ | المعجم الكبير للطبرانی: ۲۷۸/۲۳ حدیث ۶۰۴ | مسند ابی یعلی الموصلی: ۴۲۶/۱۲ حدیث ۲۹۹۲ مُسْنَدُ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ | مسند احمد: ۸۱/۴۴ حدیث ۲۶۴۷۹ حَدِيثُ أُمِّ سَلَمَةَ زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ

(۲) سنن ابی داؤد: ۱۱۱/۱ حدیث ۴۰۸ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي وَقْتِ صَلَاةِ الْعَصْرِ | سنن ابن ماجه: ۲۱۹/۱ حدیث ۶۶۷ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ أَبْوَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ

(۳) صحیح مسلم: ۴۲۶/۱ حدیث ۶۱۲ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ أَوْقَاتِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ

﴾۲۰﴿ عَنْ سَلَمَةَ قَالَ: كُنَّا نُصَلِّي مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْمَغْرِبَ إِذَا تَوَارَتْ بِالْحِجَابِ.

ترجمه: از حضرت سلَمَه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که ما نماز مغرب (شـام) را همـراه رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ به محض آنکه آفتاب غایب می شد می خواندیم.[۱]

﴾۲۱﴿ از حضرت ابو ایوب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند:

لَا تَزَالُ أُمَّتِي بِخَيْرٍ أَوْ قَالَ: عَلَى الْفِطْرَةِ مَا لَمْ يُؤَخِّرُوا الْمَغْرِبَ إِلَى أَنْ تَشْتَبِكَ النُّجُومُ.

ترجمه: اُمت من بر خیر خواهد بود یا فرمودند: اُمت من بر فطـرت خواهـد بود تا آن زمانی که نماز مغرب (شام) را چنان به تأخیر نخوانند که ستاره ها نمودار شوند.[۲]

وقت مستحب نماز عشاء (خُفتن):

مؤخَّر کردن نماز عشاء تا ثُلْث (یک سوم) شب مستحب است.

﴾۲۲﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَوْلَا أَنْ أَشُقَّ عَلَى أُمَّتِي لَأَمَـرْتُهُمْ أَنْ يُؤَخِّرُوا الْعِشَاءَ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ أَوْ نِصْفِهِ.

ترجمه: از حضرت ابو هريره رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَـلَّى‌اللهُ‌عَلَيْـهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: اگر بر اُمتم دشوار نمی بود، آنها را حکم می دادم تا نماز عشاء را تا ثُلْث (یک

---

(۱) صحيح البخارى: ۱۱۷/۱ حديث ۵۶۱ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَقْتِ المَغْرِبِ

(۲) سنن ابى داؤد: ۱۱۳/۱ حديث ۴۱۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي وَقْتِ الْمَغْرِبِ | سنن ابن ماجه: ۲۲۵/۱ حديث ۶۸۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وَقْتِ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ | مسند احمد: ۵۶۵/۲۸ حديث ۱۷۳۲۹ حَـدِيثُ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ الْجُهَنِيِّ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ | مسند البزار: ۱۳۲/۴ حـديث ۱۳۰۶ وَمِمَّـا رَوَى الْأَحْنَفُ بْنُ قَيْسٍ، عَنِ الْعَبَّاسِ | صحيح ابن خزيمة: ۱۷۴/۱ حديث ۳۳۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّغْلِيظِ فِـي تَأْخِيرِ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ ... | المستدرک للحاكم: ۳۰۳/۱ حديث ۶۸۵ بَابٌ فِي مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ | الاحاديـث المختارة للمقدسى: ۳۸۳/۸ حديث ۴۷۳ | إعلاء السنن للتهانوى: ۴۷/۲ حديث ۵۰۰ كتاب الصلاة؛ بـاب كراهة التاخير فى المغرب وبيان حدّه

سوم) شب یا تا نصف شب به تأخیر بخوانند.[1]

﴿۳۳﴾ این حدیث از حضرت ابو بَرْزَه رَضِيَ‌اللَّهُ‌عَنْهُ به این الفاظ مروی است:

وَلاَ يُبَالِي بِتَأْخِيرِ العِشَاءِ إِلَى ثُلُثِ اللَّيْلِ، ثُمَّ قَالَ: إِلَى شَطْرِ اللَّيْلِ.

ترجمه: رسول اکرم صَلَّى‌اللَّهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: تاخیر نماز عشاء تا ثُلْث شب هیچ باکی ندارد، و سپس آنحضرت صَلَّى‌اللَّهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: تا نیم شب نیز.[2]

---

(۱) جامع الترمذی: ۳۱۰/۱ حدیث ۱۶۷ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي تَأْخِيرِ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۱۴/۱ حدیث ۱۵۱ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ وَقْتُ الظُّهْرِ عِنْدَ الزَّوَالِ

﴿اوقات ممنوعه نماز﴾

بعد از نماز صبح و نماز عصر:

﴿۳۴﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخُدْرِيِّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لاَ صَلاَةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ، وَلاَ صَلاَةَ بَعْدَ العَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ.

ترجمه: حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند، از حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که فرمودند: بعد از نماز صبح تا هنگامی که آفتاب بلند شود، هیچ نماز (نفل جایز) نیست. و بعد از نماز عصر تا زمانی که آفتاب غروب نکند، هیچ نماز (نفل جایز) نمی باشد.[1]

تنبیه: مضمون این حدیث از حضرت عمر بن الخطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نیز مروی است.[2]

﴿۳۵﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَيِ الفَجْرِ فَلْيُصَلِّهِمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی دو رکعت (سنّت مؤکدة) صبح را نخوانده باشد، آنها را بعد از طلوع

---

(۱) صحيح البخارى: ۱۲۱/۱ حديث ۵۸۶ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلاَةِ؛ بَابٌ لاَ تُتَحَرَّى الصَّلاَةُ قَبْلَ غُرُوبِ الشَّمْسِ

(۲) صحيح البخارى: ۱۲۰/۱ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلاَةِ؛ بَابُ الصَّلاَةِ بَعْدَ الفَجْرِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ | صحيح مسلم: ۵۶۶/۱ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ الْأَوْقَاتِ الَّتِي نُهِيَ عَنِ الصَّلَاةِ فِيهَا | جامع الترمذى: ۳۴۳/۱ أَبْوَابُ الصَّلاَةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ الصَّلاَةِ بَعْدَ العَصْرِ وَبَعْدَ الفَجْرِ

آفتاب (و بالا آمدن آن) بخواند.(۱)

بعد از صبح صادق:

بعد از طلوع صبح صادق، به استثنای دو رکعت سنّت صبح، خواندن نماز سنّت یا نفل دیگری مکروه است.

﴿۲۶﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، عَنْ حَفْصَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا طَلَعَ الْفَجْرُ، لَا يُصَلِّي إِلَّا رَكْعَتَيْنِ خَفِيفَتَيْنِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ از اُم المؤمنین حضرت حَفْصَه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت می کند که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از طلوع صبح صادق فقط دو رکعت نماز خفیف می خواندند.(۲)

بعد از غروب آفتاب:

بعد از غروب آفتاب، خواندن نفل قبل از ادای فرض، ممنوع است.

﴿۲۷﴾ عَنْ طَاوُسٍ، قَالَ: سُئِلَ ابْنُ عُمَرَ، عَنِ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ، فَقَالَ: مَا رَأَيْتُ أَحَدًا عَلَى عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّيهِمَا.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ دربارۀ دو رکعت نماز قبل از نماز مغرب پرسیده شد. وی در جواب فرمود: من در زمان رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ هیچ کسی

(۱) جامع الترمذی: ۲۸۷/۲ حدیث ۴۲۳ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي إِعَادَتِهِمَا بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ

(۲) صحیح مسلم: ۵۰۰/۱ حدیث ۷۲۳ واللفظ له، كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ رَكْعَتَيْ سُنَّةِ الْفَجْرِ... | صحیح البخاری: ۵۷/۲ حدیث ۱۱۷۳ کتاب التهجد؛ بَابُ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْمَكْتُوبَةِ | جامع الترمذی: ۲۷۸/۲ حدیث ۴۱۹ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ لَا صَلَاةَ بَعْدَ طُلُوعِ الفَجْرِ إِلَّا رَكْعَتَيْنِ

را ندیده ام که آن را بخواند.[۱]

﴿۲۸﴾ عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: طُفْنَا فِي نِسَاءِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَسَأَلْنَاهُنَّ: هَلْ رَأَيْتُنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي هَاتَيْنِ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ حِينَ يُؤَذِّنُ الْمُؤَذِّنُ؟ فَقُلْنَ: لَا.

ترجمه: حضرت جابر رضی‌الله‌عنه می گوید: ما به خدمت اُمهات المـؤمنین رَضِیَ‌اللهُ‌عَـنْهُنَّ آمدیم و از ایشان پرسیدیم: هنگامی که مؤذن آذان مغرب (شام) را می دهد، آیـا شـما رسول الله ﷺ را هیچگاه دیده اید که دو رکعت نماز (نفل) بخواند؟ ایشان گفتند: نی![۲]

﴿۲۹﴾ وَعَنْ مَنْصُورٍ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: مَا صَلَّى أَبُو بَكْرٍ وَلَا عُمَرُ وَلَا عُثْمَانُ رضی‌الله‌عنه الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ.

ترجمه: منصور از پدر خود روایت می کند که حضرت ابوبکر رضی‌الله‌عنه ، حضرت عمـر رضی‌الله‌عنه و حضرت عثمان رضی‌الله‌عنه قبل از نماز مغرب (شام)، دو رکعت نماز نفل نمی خواندند.[۳]

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۶/۲ حدیث ۱۲۸٤ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ التَّطَوُّعِ..؛ بَابُ الصَّلَاةِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ | المنتخب من مسند عبد بن حمید: ۳۹/۲ حدیث ۸۰۲ | الکنی والاسماء للدولابی: ٦٤١/۲ حدیث ١١٤٢ | السنن الکبری للبیهقی: ٦٧٠/۲ حدیث ٤١٨٤ | جزء من حديث خيثمة الأطرابلسي: ص ۲۹ حدیث ۲۸ | الغرائب للنسائی: ص ٢٦٥ حدیث ١٩٥ | إعلاء السنن للتهانوی: ٦٧/۲ حدیث ٥١٨ کتاب الصلاة؛ باب الاوقات المکروهة | ادلّة الحنفيّة من الاحاديث النبوية للبهلوی: ص ١٢٨ حدیث ٢٧٤ باب الصلاة قبل المغرب

(۲) مسند الشاميين للطبرانی: ٢١٢/٣ حدیث ٢١١٠ رَجَاءُ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ | الإيماء إلى زوائد الأمالي و الأجزاء للجرّار: ٢٧٤/٧ حدیث ٦٧٠٤ المبهمات؛ [٥٤٥] جُبيرُ بنُ نُفيرٍ، عن بعضِ أصحابِ النبيِّ صلى الله عليه وسلم | إعلاء السنن للتهانوی: ٧٠/٢ حدیث ٥١٩ کتاب الصلاة؛ باب الاوقات المکروهة | ادلّة الحنفيّة من الاحاديث النبوية للبهلوی: ص ١٢٩ حدیث ٢٧٦ باب الصلاة قبل المغرب

(۳) مصنف عبد الرزاق: ٤٣٥/٢ حدیث ٣٩٨٥ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ | السنن الكبرى للبیهقی: ٦٦٩/٢ حدیث ٤١٧٩ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ...، بَابُ مَنْ جَعَلَ قَبْلَ صَلَاةِ الْمَغْرِبِ رَكْعَتَيْنِ | كنز العمال: ٢٩/٨ حدیث ٢١٨١٤ کتاب الصلاة؛ فصل في أوقات الصلاة مجتمعة | اتحاف الخيرة المهرة: ٣٦٧/٢ حدیث ١٦٧٧ كِتَابُ النَّوَافِلِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ قَبْلَ الْمَغْرِبِ وَبَعْدَهَا | كتاب الآثار للإمام أبى حنيفة برواية الإمام محمد: ٣٧٤/١ حدیث ١٤٥ بَابُ مَا يُعَادُ مِنَ الصَّلَاةِ وَمَا يُكْرَهُ مِنْهَا | المطالب العالية بزوائد المسانيد الثمانية لابن حجر العسقلانی: ٤٨٨/٤ حدیث ٦٢٣ كِتَابُ النَّوَافِلِ؛ بَابُ رَوَاتِبِ الصَّلَاةِ وَالْمُحَافَظَةِ عَلَيْهَا | جامع الأحاديث للسيوطی: ٢٦٠/٢٥ حدیث ٢٧٩٢٧ | إعلاء السنن للتهانوی: ٧١/٢ حدیث ٥٢٠ کتاب الصلاة؛ باب الاوقات المکروهة

در دوران خطبه:

﴿۳۰﴾ عَنْ سَلْمَانَ الفَارِسِيِّ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لاَ يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الجُمُعَةِ وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ، وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبِ بَيْتِهِ ثُمَّ يَخْرُجُ فَلاَ يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الإِمَامُ إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الجُمُعَةِ الأُخْرَى.

ترجمه: از حضرت سلمان فارسی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی در روز جمعه غسل کند و تا حد توان خود را پاک نماید، و روغن موی یا عطر استعمال نماید، سپس به نماز جمعه برود (و در آنجا) خود را بین دو نفر به زور جا ندهد و هر قدر نمازی که برایش مقدَّر بود اداء کند، و هنگامی که امام شروع به خطبه کند با خاموشی به آن گوش بدهد؛ پس تمام گناهانش از جمعهٔ قبلی تا این جمعه بخشیده خواهد شد.[1]

﴿۳۱﴾ از حضرت نُبَيْشَةَ هُذَلی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ این روایت موجود است که رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: ... فَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْإِمَامَ خَرَجَ، صَلَّى مَا بَدَا لَهُ وَإِنْ وَجَدَ الْإِمَامَ قَدْ خَرَجَ، جَلَسَ فَاسْتَمَعَ وَأَنْصَتَ، حَتَّى يَقْضِيَ الْإِمَامُ جُمُعَتَهُ وَكَلَامَهُ ...

ترجمه: و اگر دید که امام هنوز برای خطبه نیامده بود، پس هرقدر که مناسب دانست نماز بخواند، و اگر دید که امام برای خطبه آمده بود، در این صورت بنشیند و با دقّت به خطبه گوش بدهد و خاموش باشد تا آنگاه که امام نماز جمعه و خطبه را ختم نماید.[2]

---

(۱) صحيح البخارى: ۳/۲ و ٤ حديث ۸۸۳ كِتَابُ الجُمُعَةِ؛ بَابُ الدُّهْنِ لِلْجُمُعَةِ

(۲) مسند احمد: ۳۲۱/۳٤ حديث ۲۰۷۲۱ حَدِيثُ نُبَيْشَةَ الْهُذَلِيِّ | غاية المقصد فى زوائد المسند للهيثمي: ۲۷۸/۱ حديث ۸۷۹ كتاب الصلاة؛ باب حقوق الجمعة من الغسل وغيره | مجمع الزوائد للهيثمي: ۱۷۱/۲ حديث ۳۰۳۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ حُقُوقِ الْجُمُعَةِ مِنَ الْغُسْلِ وَالطِّيبِ وَنَحْوِ ذَلِكَ | كنز العمال: ۷٦۰/۷ حديث ۲۱۲۸۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الفصل الخامس في غسل يوم الجمعة | جامع الاحاديث: ۳٤۱/۸ حديث ۷٤۲۸ حرف الهمزة؛ إن المشددة مع الهمزة | إعلاء السنن للتهانوى: ۷۸/۲ حديث ۵۲۳ كتاب الصلاة؛ باب كراهة الصلاة والكلام إذا خرج الإمام للخطبة لاسيما إذا شرع فيهما

﴿۳۲﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ فَلَا صَلَاةَ وَلَا كَلَامَ حَتَّى يَفْرُغَ الْإِمَامُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است کـه از رسـول خدا صَلَّى اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ شنیدم که فرمودند: هنگامی که یکی از شما به مسجد داخل شود و امام بر منبر باشد، در این صورت نه نمازی جایز است و نه کلامی، تا آنگاه که امام فارغ گردد.(۱)

در وقت طلوع، غروب و زوال آفتاب:

﴿۳۳﴾ عَنْ مُوسَى بْنِ عُلَيٍّ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: سَمِعْتُ عُقْبَةَ بْنَ عَامِرٍ الْجُهَنِيَّ، يَقُولُ: ثَلَاثُ سَاعَاتٍ كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يَنْهَانَا أَنْ نُصَلِّيَ فِيهِنَّ، أَوْ أَنْ نَقْبُرَ فِيهِنَّ مَوْتَانَا: حِينَ تَطْلُعُ الشَّمْسُ بَازِغَةً حَتَّى تَرْتَفِعَ، وَحِينَ يَقُومُ قَائِمُ الظَّهِيرَةِ حَتَّى تَمِيلَ الشَّمْسُ، وَحِينَ تَضَيَّفُ الشَّمْسُ لِلْغُرُوبِ حَتَّى تَغْرُبَ.

ترجمه: از حضرت عُقْبَه بن عامر جُهَنِی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ ما را در سه وقت از نماز خواندن یا بر مردگان نماز خواندن منع نمودند:

- هنگامی که آفتاب در حال طلوع باشد تا آن زمان که بلند گردد.
- در حین استوای آفتاب تا آنگاه که زوال نماید.
- هنگامی که آفتاب نزدیک به غروب باشد تا آنگاه که غروب نماید.(۲)

---

(۱) المعجم الکبیر للطبرانی: ۷۵/۱۳ حدیث ۱۳۷۰۸ | مجمع الزوائد للهیثمی: ۱۸٤/۲ حدیث ۳۱۱۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِيمَنْ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ | کنز العمال: ۷٤۷/۷ حدیث ۲۱۲۱۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الفصل الخامس في غسل يوم الجمعة | جامع الاحادیث: ۱۱٤/۳ حدیث ۱۸۷۹ حرف الهمزة؛ إذا مع الدال | إعلاء السنن: ۷۷/۲ حدیث ۵۲۲ كتاب الصلاة؛ باب كراهة الصلاة والكلام إذا خرج الإمام للخطبة لاسيما إذا شرع فيهما

(۲) صحیح مسلم: ۵٦۸/۱ حدیث ۸۳۱ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ الْأَوْقَاتِ الَّتِي نُهِيَ عَنِ الصَّلَاةِ فِيهَا | جامع الترمذی: ۳۳۹/۳ حدیث ۱۰۳۰ أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ الصَّلَاةِ عَلَى الجَنَازَةِ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَعِنْدَ غُرُوبِهَا | سنن ابی داؤد: ۲۰۸/۳ حدیث ۳۱۹۲ كِتَاب الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الدَّفْنِ عِنْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ وَعِنْدَ غُرُوبِهَا | مسند احمد: ٦۰٤/۲۸ حدیث ۱۷۳۷۷ و ٦۰۸/۲۸ حدیث ۱۷۳۸۲ | الجمع بين الصحيحين للحمیدی: ۳۵۱/۳ حدیث ۲۹۹۳ | إعلاء السنن للتهانوی: ۵٦/۲ حدیث ۵۱۲ باب الاوقات المكروهة

آذان

آذان

کلمات آذان:

﴿۳۴﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ زَيْدٍ، قَالَ: لَمَّا أَمَرَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالنَّاقُوسِ يُعْمَلُ لِيُضْرَبَ بِهِ لِلنَّاسِ لِجَمْعِ الصَّلَاةِ طَافَ بِي وَأَنَا نَائِمٌ رَجُلٌ يَحْمِلُ نَاقُوسًا فِي يَدِهِ، فَقُلْتُ: يَا عَبْدَ اللهِ أَتَبِيعُ النَّاقُوسَ؟ قَالَ: وَمَا تَصْنَعُ بِهِ؟ فَقُلْتُ: نَدْعُو بِهِ إِلَى الصَّلَاةِ، قَالَ: أَفَلَا أَدُلُّكَ عَلَى مَا هُوَ خَيْرٌ مِنْ ذٰلِكَ؟ فَقُلْتُ لَهُ: بَلَى، قَالَ: فَقَالَ: تَقُولُ:

اَللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، اَللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ، لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ.

قَالَ: ... فَلَمَّا أَصْبَحْتُ، أَتَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَأَخْبَرْتُهُ بِمَا رَأَيْتُ فَقَالَ: إِنَّهَا لَرُؤْيَا حَقٌّ إِنْ شَاءَ اللهُ، فَقُمْ مَعَ بِلَالٍ فَأَلْقِ عَلَيْهِ مَا رَأَيْتَ، فَلْيُؤَذِّنْ بِهِ فَإِنَّهُ أَنْدَى صَوْتًا مِنْكَ. فَقُمْتُ مَعَ بِلَالٍ، فَجَعَلْتُ أُلْقِيهِ عَلَيْهِ، وَيُؤَذِّنُ بِهِ، قَالَ: فَسَمِعَ ذٰلِكَ عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ، وَهُوَ فِي بَيْتِهِ فَخَرَجَ يَجُرُّ رِدَاءَهُ، وَيَقُولُ: وَالَّذِي بَعَثَكَ بِالْحَقِّ يَا رَسُولَ اللهِ، لَقَدْ رَأَيْتُ مِثْلَ مَا رَأَى، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ فَلِلَّهِ الْحَمْدُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن زید رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است هنگامی که رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ (اراده فرمودند تا) به خاطر جمع کردن مردم برای نماز به نواختن ناقوس حکم فرمایند، من در خواب شخصی را دیدم که ناقوسی به دست داشت. به او گفتم؛ ای بندهٔ خدا آیا این ناقوس را می فروشی. او گفت چه می خواهی با آن کنی؟ گفتم مردم را برای نماز توسط آن فرا می خوانیم. آن شخص گفت: آیا چیزی بهتر از آن را به تو نیاموزم؟ گفتم چرا نی! آن شخص گفت: چنین بگو: اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ... (تا آخر آذان)...

هنگامی که صبح از خواب بیدار شدم به خدمت رسول خدا ﷺ حاضر شـدم و خواب خود را برای آنحضرت بیان کردم. آنحضرت ﷺ فرمودند: این خواب حق اسـت ان شاء الله، همراه با بلال ایستاده شو و هر کلماتی را که در خواب دیده بودی بـه او بیاموز و او آن کلمات را به همان صورت بگوید، زیرا صدای بلال از تو بلندتر است.

من به همراه بلال ایستاده شدم و آن کلمات را به او تلقین می کردم و او آذان می داد. حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نیز این آذان را شنید و با شتاب در حالی از خانه خارج شد که ردایش را با خود می کشید و بخدمت رسول اکرم ﷺ رسیده عرض کرد یا رسول الله ﷺ قسم به ذاتی که شما را به حق فرستاده است، من نیز همین الفـاظ را در خـواب دیدم که اکنون می شنوم. رسول اکرم ﷺ فرمودند: خدا را شکر.[1]

کلمات اقامه:

کلمات اقامه نیز مانند کلمات آذان است، اما در اقامه بعد از حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، کلمۀ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ نیز دو مرتبه گفته می شود.

﴿۳۵﴾ أَنَّ ابْنَ مُحَيْرِيزٍ، حَدَّثَهُ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا مَحْذُورَةَ، يَقُولُ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الْإِقَامَةَ سَبْعَ عَشْرَةَ كَلِمَةً.

ترجمه: از ابن مُحَیْریز روایت است که از حضرت ابو مَحذُوره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ شنیدم که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به من هفده کلمۀ اقامه را تعلیم دادند.[2]

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۱۳۵/۱ حدیث ۴۹۹ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ كَيْفَ الْأَذَانُ | سنن ابن ماجه: ۲۳۲/۱ حدیث ۷۰۶ كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ بَدْءِ الْأَذَانِ | صحیح ابن حبان: ۵۷۲/٤ حدیث ۱۶۷۹ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْأَذَانِ؛ ذِكْرُ الْخَبَرِ الْمُصَرِّحِ بِأَنَّ النَّبِيَّ ﷺ هُوَ الَّذِي أَمَرَ بِلَالًا... | صحیح ابن خزیمه: ۱۹۱/۱ حدیث ۳۷۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ الْخَبَرِ الْمُفَسِّرِ لِلَّفْظَةِ الْمُجْمَلَةِ الَّتِي ذَكَرْتُهَا | مسند احمد: ۳۹۹/۲۶ حـــدیث ۱٦٤۷۷ و ٤۰۲/۲٦ حدیث ۱٦٤۷۸ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۰۹/۲ حدیث ٥٦٦ کتاب الصلاة؛ باب کیفیة الأذان والاقامة

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۳٤/۱ حدیث ۸۳۱ و ۱۳۵/۱ حدیث ۸۳۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِقَامَةِ كَيْفَ هِيَ؟

۳۶ هفده کلمات اقامه در سنن ابن ماجه و مصنَّف ابن ابی شیبه به این صورت مذکور است:[1]

اَللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ،
اَللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ،
أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ،
أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ،
حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ،
حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ،
قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ،
اَللهُ أَكْبَرُ، اَللهُ أَكْبَرُ،
لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ.

۳۷ در بعضی از طرق روایت حضرت عبد الله بن زید رَضِيَ اللهُ عَنْهُ که روش تعلیم آذان و اقامهٔ فرشته در آن آمده، این الفاظ نیز موجود است: ثُمَّ أَمْهَلَ هُنَيَّةً، ثُمَّ قَامَ، فَقَالَ مِثْلَهَا، إِلَّا أَنَّهُ قَالَ: زَادَ بَعْدَ مَا قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ.

ترجمه: بعد از آذان، فرشته برای مدت کوتاهی مکث کرد و سپس ایستاده شد و همان کلمات آذان را تکرار کرد، ولی بعد از حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، کلمهٔ قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ را اضافه گفت.[2]

---

(۱) سنن ابن ماجه: ۲۳۵/۱ حدیث ۷۰۹ كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ التَّرْجِيعِ فِي الْأَذَانِ | مصنف ابن ابی شیبة: ۱۸۵/۱ حدیث ۲۱۱۹ كِتَابُ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ؛ مَا جَاءَ فِي الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ كَيْفَ هُوَ؟

(۲) سنن ابی داؤد: ۱۴۰/۱ حدیث ۵۰۷ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ كَيْفَ الْأَذَانُ | السنن الكبرى للبيهقى: ۵۶۷/۱ حدیث ۱۸۳۸ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِقْبَالِ الْقِبْلَةِ بِالْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ | المعجم الكبير للطبرانى: ۴۴۷/۸ رقم الحديث ۱۶۶۹۱ | جامع المسانيد: ۲۹۹/۱ تا ۳۰۱

﴿۳۸﴾ عَنْ عُبَيْدٍ، مَوْلَى سَلَمَةَ بْنِ الْأَكْوَعِ، أَنَّ سَلَمَةَ بْنَ الْأَكْوَعِ، كَانَ يُثَنِّي الْإِقَامَةَ.

ترجمه: حضرت عُبَـيْد رَحِمَهُ‌اللهُ‌عَلَيْهِ روایت می کند که حضرت سَلَمَه بن اَکْـوَع رَضِیَ اللهُ‌عَنْهُ کلمات اقامه را دو دو مرتبه می گفت. (یعنی از أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ تا آخر، هر کلمه را دو دو مرتبه می گفت.)[1]

﴿۳۹﴾ حضرت بلال رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ مؤذن رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ نیز اقامـه را مَثْنٰى مَثْنٰى (دو دو مرتبه) می گفت.[2]

اضافهٔ اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ در آذان صبح:

﴿۴۰﴾ از حضرت ابو مَحْذُوره رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: فَإِنْ كَانَ صَلَاةُ الصُّبحِ قُلْتَ: اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ.

ترجمه: اگر برای نماز صبح آذان می دهی، اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّـوْمِ (نماز بهتر از خواب است) نیز بگو.[3]

﴿۴۱﴾ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: مِنَ السُّنَّةِ إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ فِي أَذَانِ الْفَجْـرِ: حَيَّ عَلَى الْفَـلَاحِ قَـالَ: اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ، اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ، لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ.

---

(۱) مصنف ابن ابی شیبة: ۱/ ۱۸۷ حدیث ۲۱۳۸ كِتَابُ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ؛ مَنْ كَانَ يَشْفَعُ الْإِقَامَةَ وَيَرَى أَنْ يُثَنِّيَهَا | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱/۱۳۶ حدیث ۸۳۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِقَامَةِ كَيْفَ هِيَ؟

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱/۱۳۴ حدیث ۸۲۴ و ۸۲۵ و ۸۲۶ و ۸۳۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْإِقَامَةِ كَيْفَ هِيَ؟ | مصنف عبد الرزاق: ۱/۳۴۶ حدیث ۱۷۹۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ بَدْءِ الْأَذَانِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲/۱۱۱ حدیث ۵۶۸ کتاب الصلاة؛ باب كيفية الأذان والاقامة

(۳) سنن ابی داؤد: ۱/۱۳۶ حدیث ۵۰۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ كَيْفَ الْأَذَانُ | السنن الكبرى للبيهقی: ۱/۵۷۹ حدیث ۱۸۴۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ جُمَّاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ التَّرْجِيعِ فِي الْأَذَانِ | السنن الكبرى للبيهقی: ۱/۶۲۲ حدیث ۱۹۷۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ جُمَّاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ التَّثْوِيبِ فِي أَذَانِ الصُّبْحِ

ترجمه: از حضرت اَنس رَضِیَ اللهُ عَنْهُ روایت است که سنَّت اینست که مؤذن در آذان صبح دو بار اَلصَّلَاةُ خَيْرٌ مِنَ النَّوْمِ نیز بگوید.[1]

طریقهٔ آذان و اقامه:

﴿۴۲﴾ عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِبِلَالٍ: يَا بِلَالُ، إِذَا أَذَّنْتَ فَتَرَسَّلْ فِي أَذَانِكَ، وَإِذَا أَقَمْتَ فَاحْدُرْ.

ترجمه: از حضرت جابر رَضِیَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به حضرت بلال رَضِیَ اللهُ عَنْهُ فرمودند: یا بلال، چون آذان می دادی، به آرامش و عدم شتاب آذان بده، و چون اقامت می گفتی، با شتاب اقامه بگو.[2]

﴿۴۳﴾ عَنْ عَمَّارِ بْنِ سَعْدٍ مُؤَذِّنِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ... أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَمَرَ بِلَالًا أَنْ يَجْعَلَ إِصْبَعَيْهِ فِي أُذُنَيْهِ، وَقَالَ: إِنَّهُ أَرْفَعُ لِصَوْتِكَ.

ترجمه: از حضرت عمَّار بن سعد رَضِیَ اللهُ عَنْهُ مؤذن رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به حضرت بلال رَضِیَ اللهُ عَنْهُ حکم فرمودند که انگشتان خویش را در داخل گوش ها نموده آذان بدهد، و آنحضرت رَضِیَ اللهُ عَنْهُ فرمودند:

---

(۱) السنن الکبری للبیهقی: ۶۲۳/۱ حدیث ۱۹۸۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ جُمَّاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ التَّثْوِيبِ فِي أَذَانِ الصُّبْحِ | صحیح ابن خزیمة: ۲۰۲/۱ حدیث ۳۸۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّثْوِيبِ فِي أَذَانِ الصُّبْحِ

(۲) جامع الترمذی: ۳۷۳/۱ حدیث ۱۹۵ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّرَسُّلِ فِي الأَذَانِ | المنتخب من مسند عبد بن حمید: ص ۳۱۰ حدیث ۱۰۰۸ مِنْ مُسْنَدِ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللَّهِ | السنن الکبری للبیهقی: ۶۲۸/۱ حدیث ۲۰۰۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ جُمَّاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ تَرْسِيلِ الْأَذَانِ وَحَذْمِ الْإِقَامَةِ | إعلاء السنن: ۳۸/۲ و ۳۹ حدیث ۴۸۵ کتاب الصلاة؛ باب الاسفار بالفجر | سنن الدارقطنی: ۴۴۵/۱ حدیث ۹۱۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ الْإِقَامَةِ وَاخْتِلَافِ الرِّوَايَاتِ فِيهَا | التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير: ۵۰۰/۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْأَذَانِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۱۶/۲ حدیث ۵۷۴ کتاب الصلاة؛ باب كيفية الأذان والاقامة | أدلّة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوی: ص ۱۳۶ حدیث ۲۹۷ باب يترسل ...

این کار صدایت را بلندتر می سازد.[(۱)]

جواب آذان و اقامه:

﴿۴۴﴾ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا قَالَ الْمُؤَذِّنُ: اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ، فَقَالَ أَحَدُكُمْ: اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، قَالَ: أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، ثُمَّ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ قَالَ: أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ، قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ، ثُمَّ قَالَ: حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ، قَالَ: لَا حَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ، ثُمَّ قَالَ: اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ، قَالَ: اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ، ثُمَّ قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، قَالَ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ مِنْ قَلْبِهِ دَخَلَ الْجَنَّةَ.

ترجمه: از حضرت عمر بن خطاب رَضِىَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است:

رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که مؤذن اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ بگوید، شما نیز اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ بگوئید، هنگامی که مؤذن أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ بگوید، شما نیز أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ بگوئید، هنگامی که مؤذن أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ بگوید، شما نیز أَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا رَسُولُ اللهِ بگوئید، هنگامی که مؤذن حَيَّ عَلَى الصَّلَاةِ بگوید، شما لَاحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ بگوئید، هنگامی که مؤذن حَيَّ عَلَى الْفَلَاحِ بگوید، شما لَاحَوْلَ وَلَا قُوَّةَ إِلَّا بِاللهِ بگوئید، هنگامی که مؤذن اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ بگوید، شما نیز اَللهُ أَكْبَرُ اَللهُ أَكْبَرُ بگوئید، و هنگامی که مؤذن لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ بگوید، شما نیز لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ بگوئید.

و در آخر آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ افزودند: هر کسی که این کلمات را از ته دل

(۱) سنن ابن ماجه: ۲۳۶/۱ حدیث ۷۱۰ كِتَابُ الْأَذَانِ وَالسُّنَّةُ فِيهِ؛ بَابُ السُّنَّةِ فِي الْأَذَانِ | السنن الكبری للبیهقی: ۵۸۲/۱ حدیث ۱۸۵۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ جُمَّاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ وَضْعِ الْإِصْبَعَيْنِ فِي الْأُذُنَيْنِ عِنْدَ التَّأْذِينِ | جامع الترمذی: ۳۷۵/۱ حدیث ۱۹۷ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي إِدْخَالِ الإِصْبَعِ فِي الأُذُنِ عِنْدَ الأَذَانِ، بلفظ وَإِصْبَعَاهُ فِي أُذُنَيْهِ، وکذا ایضاً فی | مسند احمد: ۵۲/۳۱ حدیث ۱۸۷۵۹ حَدِيثُ أَبِي جُحَيْفَةَ | التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير: ۵۰۷/۱ تحت حدیث ۲۹۹ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۱۷/۲ حدیث ۵۷۸ كتاب الصلاة؛ باب كيفية الأذان والإقامة

بگوید، او به بهشت می رود.[۱]

﴿۴۵﴾ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، أَوْ عَنْ بَعْضِ أَصْحَابِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّ بِلَالًا أَخَذَ فِي الْإِقَامَةِ، فَلَمَّا أَنْ قَالَ: قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ، قَالَ: النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: أَقَامَهَا اللهُ وَأَدَامَهَا. وَقَالَ: فِي سَائِرِ الْإِقَامَةِ كَنَحْوِ حَدِيثِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي الْأَذَانِ.

ترجمه: از حضرت ابو اُمامه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ یا بعضی دیگر از اصحاب رسول اکرم صَلَّى اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ روایت است که حضرت بلال رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ آذان را شروع نمود و چون بـه قَدْ قَامَتِ الصَّلَاةُ رسید، رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ (در جواب آن) أَقَامَهَا اللهُ وَأَدَامَهَا فرمودند: و در بقیهٔ اقامه همان کلماتی را دوباره تکرار کردند که در حدیث حضرت عمـر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْـهُ گذشت.[۲]

دعای بعد آذان:

﴿۴۶﴾ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ قَالَ حِينَ يَسْمَعُ النِّدَاءَ: اَللّٰهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلَاةِ القَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الوَسِيلَةَ وَالفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ، حَلَّتْ لَهُ شَفَاعَتِي يَوْمَ القِيَامَةِ.

---

(۱) صحیح مسلم: ۲۸۹/۱ حدیث ۳۸۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقَوْلِ مِثْلَ قَوْلِ الْمُؤَذِّنِ لِمَنْ سَمِعَهُ... | سنن ابی داؤد: ۱۴۵/۱ حدیث ۵۲۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا سَمِعَ الْمُؤَذِّنَ | صحیح ابن خزیمة: ۲۱۸/۱ حـدیث ۴۱۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ فَضِيلَةِ هَذَا الْقَوْلِ عِنْدَ سَمَاعِ الْأَذَانِ إِذَا قَالَهُ الْمَرْءُ صِدْقًا مِنْ قَلْبِهِ | صحیح ابن حبـان: ۵۸۲/۴ حدیث ۱۶۸۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْأَذَانِ، ذِكْرُ إِيجَابِ دُخُولِ الْجَنَّةِ لِمَنْ قَالَ مِثْلَ مَا يَقُولُ الْمُؤَذِّنُ فِي أَذَانِهِ

(۲) سنن ابی داؤد: ۱۴۵/۱ حدیث ۵۲۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا سَمِعَ الْإِقَامَةَ | السنن الكبرى للبيهقي: ۶۰۵/۱ حدیث ۱۹۴۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ جُمَّاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا سَمِعَ الْإِقَامَةَ | كنـز العمال: ۷۰۵/۷ حدیث ۲۱۰۲۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الباب الخامس في صلاة الجماعة وما يتعلق بها، الفصل الرابع في الآذان والترغيب فيه وآدابه | كنز العمال: ۳۶۰/۸ حدیث ۲۳۲۶۳ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الباب الخامس في الجماعة و فضلها وأحكامها، إجابة المؤذن

ترجمه: از حضرت جابر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی بعد از شنیدن آذان این دعاء را بگوید، شفاعت من برایش واجب می گردد.

اَللّٰهُمَّ رَبَّ هَذِهِ الدَّعْوَةِ التَّامَّةِ، وَالصَّلاَةِ القَائِمَةِ آتِ مُحَمَّدًا الوَسِيلَةَ وَالفَضِيلَةَ، وَابْعَثْهُ مَقَامًا مَحْمُودًا الَّذِي وَعَدْتَهُ.

ترجمۀ دعاء: خداوندا، ای پروردگار این دعوت کامله و این نماز برپا شده؛ «**وسیله و فضیله**» و آن «**مقام محمود**» را به حضرت محمد صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ عنایت بفرما که به ایشان وعده فرموده ای.[1]

﴿۴۷﴾ در سنن کبری بیهقی و سایر کتب حدیث، الفاظ إِنَّكَ لَا تُخْلِفُ الْمِيعَادَ(بی شک تو خلاف وعده ات نمی کنی) نیز به سند قوی مروی است.[2]

---

(۱) صحيح البخارى: ۱۲۶/۱ حديث ٦١٤ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ الدُّعَاءِ عِنْدَ النِّدَاءِ | جامع الترمذى: ٤١٣/١ حديث ٢١١ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مِنْهُ أَيْضًا (اى بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا أَذَّنَ المؤَذِّنُ) | سنن ابى داؤد: ١٤٦/١ حديث ٥٢٩ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الدُّعَاءِ عِنْدَ الْأَذَانِ

(۲) السنن الكبرى للبيهقى: ٦٠٣/١ حديث ١٩٣٣ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ جُمَّاعِ أَبْوَابِ الْأَذَانِ وَالْإِقَامَةِ، بَابُ مَا يَقُولُ إِذَا فَرَغَ مِنْ ذَلِكَ | الدعوات الكبير للبيهقى: ١٠٨/١ حديث ٤٩ و ١١٠/١ حديث ٥١ بَابُ الدُّعَاءِ وَالْقَوْلِ عِنْدَ الْأَذَانِ | احياء علوم الدين للغزالى: ١٨٢/١ كتاب اسرار الصلاة؛ الباب الاول | عمدة القاري شرح صحيح البخاري: ١٢٣/٥ بابُ الدُّعاءِ عِنْدَ النِّدَاءِ | فتح البارى شرح صحيح البخاري لابن حجر العسقلانى: ٩٥/٢ قَوْلُهُ بَابُ الدُّعَاءِ عِنْدَ النِّدَاءِ | إعلاء السنن للتهانوى: ١٢٨/٢ كتاب الصلاة، باب الدعاء للنبى صلى الله عليه وسلم بعد الأذان والصلاة عليه (حاشيه)

رکعات نماز

﴿رکعات نماز﴾

تعداد رکعات نمازهای فرض:

- **صبح:** .... دو رکعت.
- **ظهر:** .... چهار رکعت.
- **عصر(دیگر):** .... چهار رکعت.
- **مغرب (شام):** .... سه رکعت.
- **عشاء (خُفتن):** .... چهار رکعت.

تعداد رکعات نمازهای فرض مندرج بالا از زمانهٔ رسول الله صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ تا امروز توسط تواتر عملی اُمت ثابت است. اضافه بر آن، این تعداد مفصلاً در کتب احادیث مذکور می باشد. در اینجا فقط یک حدیث را نقل می کنیم:

﴿۴۸﴾ عَنْ أَبِي مَسْعُودٍ قَالَ: أَتَى جِبْرِيلُ عَلَيْهِ السَّلَامُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: قُمْ فَصَلِّ وَذَلِكَ دُلُوكَ الشَّمْسِ حِينَ مَالَتِ الشَّمْسُ فَقَامَ فَصَلَّى الظُّهْرَ أَرْبَعًا ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ كَانَ ظِلُّهُ مِثْلَهُ فَقَالَ: قُمْ فَصَلِّ فَصَلَّى الْعَصْرَ أَرْبَعًا ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ غَرَبَتِ الشَّمْسُ فَقَالَ: قُمْ فَصَلِّ فَصَلَّى الْمَغْرِبَ ثَلَاثًا ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ غَابَ الشَّفَقُ فَقَالَ: قُمْ فَصَلِّ فَصَلَّى الْعِشَاءَ الْآخِرَةَ أَرْبَعًا ثُمَّ أَتَاهُ حِينَ بَرَقَ الْفَجْرُ فَقَالَ: قُمْ فَصَلِّ فَصَلَّى الصُّبْحَ رَكْعَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت ابو مسعود انصاری رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت است که حضرت جبرائیل عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ نزد رسول اکرم صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ آمده و گفت؛ برخیز و نماز بخوان. و این وقت

زوال آفتاب بود و آفتاب تازه زوال کرده بود. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برخاسته چهار رکعت نماز ظهر را اداء فرمودند، سپس حضرت جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامْ زمانی نزد رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تشریف آورد که سایۀ هر شی به مثلش گردیده بود، و به آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گفت که برخیز و نماز بخوان. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برخاسته چهار رکعت نماز عصر را اداء نمودند.

آنگاه حضرت جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامْ باز هنگامی که آفتاب غروب کرده بود تشریف آورده به آنحضرت گفت که برخیز و نماز بخوان. آنحضرت برخاسته سه رکعت نماز مغرب را اداء نمودند. سپس حضرت جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامْ دوباره آنوقتی تشریف آورد که شفق غایب شده بود و به آنحضرت گفت که برخیز و نماز بخوان. رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برخاسته چهار رکعت نماز عشاء را خواندند.

سپس حضرت جبرائیل عَلَيْهِ السَّلَامْ بعد از طلوع صبح صادق باز آمده به آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ گفت که برخیز و نماز بخوان، و رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برخاسته دو رکعت نماز صبح را اداء فرمودند.[1]

سنت مؤکّده دوازده رکعت است:

به این تفصیل:

- «**دو رکعت**» قبل از نماز صبح.
- «**چهار رکعت**» قبل از نماز ظهر.
- «**دو رکعت**» بعد از نماز ظهر.
- «**دو رکعت**» بعد از نماز مغرب (شام).
- «**دو رکعت**» بعد از نماز عشاء (خُفتن).

---

(۱) مسند اسحاق بن راهویه بحواله نصب الراية: ۲۲۳/۱ باب المواقيت | السنن الكبرى للبيهقى: ۵۳۲/۱ حديث ۱٦٤٩ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ عَدَدِ رَكَعَاتِ الصَّلَوَاتِ الْخَمْسِ | السنن الكبرى للطبرانى: ۲٦۳/۷ حديث ۷۲٤

﴿۴۹﴾ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ قَالَتْ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً بُنِيَ لَهُ بَيْتٌ فِي الْجَنَّةِ: أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَهَا وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْمَغْرِبِ، وَرَكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْعِشَاءِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ صَلَاةِ الْفَجْرِ صَلَاةِ الْغَدَاةِ.

ترجمه: از أُمُّ المؤمنین حضرت أُمِّ حبیبه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی دوازده رکعت نماز (سنّت) در یک شبانه روز بخوانـد، خانه ای برایش در بهشت می سازند:

چهار رکعت پیش از ظهر و دو رکعت بعد از آن، دو رکعت بعد مغرب (شام)، دو رکعت بعد عشاء (خفتن)، و دو رکعت قبل از نماز صبح.[۱]

تعداد رکعات نماز صبح:

- «**دو رکعت**» سنّت (مؤکده).
- «**دو رکعت**» فرض.

﴿۵۰﴾ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنَ

---

(۱) جامع الترمذی واللفظ له: ۲/۲۷۴ حدیث ۴۱۵ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِيمَنْ صَلَّى فِي يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً مِنَ السُّنَّةِ، مَا لَهُ فِيهِ مِنَ الفَضْلِ | المعجم الکبیر للطبرانی: ۲۳/۲۳۴ حدیث ۴۴۹ | صحیح مسلم به اختصار: ۱/۵۰۲ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ فَضْلِ السُّنَنِ الرَّاتِبَةِ قَبْلَ الْفَرَائِضِ وَبَعْدَهُنَّ، وَبَيَانِ عَدَدِهِنَّ | سنن ابن ماجه: ۱/۳۶۱ حدیث ۱۱۴۱ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي ثِنْتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً مِنَ السُّنَّةِ | المنتخب من مسند عبد بن حمید: ص ۴۴۸ حدیث ۱۵۵۲ | صحیح ابن خزیمة: ۲/۲۰۲ حدیث ۱۱۸۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ فَضْلِ التَّطَوُّعِ قَبْلَ الْمَكْتُوبَاتِ وَبَعْدَهُنَّ بِلَفْظَةٍ مُجْمَلَةٍ غَيْرِ مُفَسَّرَةٍ | صحیح ابن حبان: ۶/۲۰۴ حدیث ۲۴۵۱ کتاب الصلاة؛ ذِكْرُ بِنَاءِ اللَّهِ جَلَّ وَعَلَا بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ لِمَنْ صَلَّى فِي الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ اثْنَتَيْ عَشْرَةَ رَكْعَةً سِـــوَى الْفَرِيضَةِ | آثار السنن للنیموی: ص ۲۱۷ حدیث ۶۷۸ و ۶۷۹ باب التطوع للصلوات الخمس | إعلاء السنن للتهانوی: ۷/۴ حاشیه حدیث ۱۷۵۳ باب النوافل والسنن

النَّوَافِلِ أَشَدَّ مِنْهُ تَعَاهُدًا عَلَى رَكْعَتَيِ الفَجْرِ.

ترجمه: از أُمُّ المومنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر هیچ نماز غیر فرض آنقدر مواظبت نمی فرمودند که بر دو رکعت نماز صبح مواظبت می نمودند.(۱)

﴿۵۱﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَدَعُوهُمَا، وَإِنْ طَرَدَتْكُمُ الْخَيْلُ.

ترجمه: از حضرت ابو هريره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: دو رکعت نماز سنّت صبح را رها نکنید، اگرچه اسپان نیز شما را لگدمال کنند.(۲)

تعداد رکعات نماز ظهر:

- «**چهار رکعت**» سنَّت (مؤکده).
- «**چهار رکعت**» فرض.
- «**دو رکعت**» سنَّت مؤکده.
- «**دو رکعت**» نفل.

---

(۱) صحیح البخاری: ۵۷/۲ حدیث ۱۱۶۹ کتاب التهجد؛ بَابُ تَعَاهُدِ رَكْعَتَيِ الفَجْرِ وَمَنْ سَمَّاهُمَا تَطَوُّعًا | صحیح مسلم: ۵۰۱/۱ حدیث ۵۲۴ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ رَكْعَتَيْ سُنَّةِ الْفَجْرِ ...

(۲) شرح مشکل الآثار للطحاوی: ۳۲۱/۱۰ حدیث ۴۱۳۴ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ قَوْلِهِ: إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۳۷۶/۱ حدیث ۲۲۱۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ الرَّجُلُ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَلَمْ يَكُنْ رَكَعَ، أَيَرْكَعُ أَوْ لَا يَرْكَعُ؟ | سنن ابی داؤد: ۲۰/۲ حدیث ۱۲۵۸ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي تَخْفِيفِهِمَا (رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ) | السنن الکبری للبیهقی: ۶۶۲/۲ حدیث ۴۱۵۷ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، بَابُ تَأْكِيدِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ | کنز العمال: ۳۷۱/۷ حدیث ۱۹۳۲۷ | آثار السنن للنیموی: ص ۲۲۴ حدیث ۷۰۸ باب فی تاکید رکعتی الفجر | إعلاء السنن للتهانوی: ۶/۷ حدیث ۱۷۵۴ باب النوافل والسنن

﴿۵۲﴾ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَدَعُ أَرْبَعًا قَبْلَ الظُّهْرِ، وَرَكْعَتَيْنِ قَبْلَ الغَدَاةِ.

ترجمه: از أُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهَا روایت است که رسول اکرم صَلَّی اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ چهار رکعت نماز (سنَّت) قبل از ظهر و دو رکعت نماز (سنَّت) قبل از صبح را هرگز رها نمی کردند.[1]

﴿۵۳﴾ عَنْ أُمِّ حَبِيبَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا وَبَعْدَهَا أَرْبَعًا حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ.

ترجمه: از أُمُّ المؤمنین حضرت أُمِّ حبیبه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهَا روایت است که حضرت رسول الله صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی چهار رکعت نماز قبل از ظهر و چهار رکعت بعد از ظهر بخواند، خداوند آتش دوزخ را بر وی حرام می گرداند.[2]

فایده: از روایت قبلی أُمُّ المؤمنین حضرت أُمِّ حبیبه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهَا دو رکعت سنت مؤکده ثابت گردید و در این روایت چهار رکعت مذکور است، زیرا دو رکعت آن سنت مؤکده و دو رکعت آن نفل می باشد.

تعداد رکعات نماز عصر:

﴿۞﴾ «**چهار رکعت**» سنَّت (غیر مؤکده).

---

(۱) صحیح البخاری: ۵۹/۲ حدیث ۱۱۸۲ کتاب التهجد؛ بَابُ الرَّكْعَتَيْنِ قَبْلَ الظُّهْرِ | ومثله فی صحیح مسلم: ۵۰۴/۱ حدیث ۷۳۰ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ جَوَازِ النَّافِلَةِ قَائِمًا وَقَاعِدًا وَفِعْلِ ...

(۲) جامع الترمذی: ۲۹۲/۲ حدیث ۴۲۷ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ آخَرُ (فِي سُنَنِ قَبْلَ الظُّهْرِ) | سنن ابن ماجه: ۳۶۷/۱ حدیث ۱۱۶۰ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِيمَنْ صَلَّى قَبْلَ الظُّهْرِ أَرْبَعًا وَبَعْدَهَا أَرْبَعًا | مسند احمد: ۳۵۸/۴۴ حدیث ۲۶۷۷۲ و ۳۹۴/۴۵ حدیث ۲۷۴۰۳ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۷ و۴ حدیث ۱۷۵۳ باب النوافل والسنن

«**چهار رکعت**» فرض.

۵۴- عَنْ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: رَحِمَ اللهُ امْرَأً صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: رحمت خدا بر آن شخص باد که چهار رکعت نماز قبل از نماز عصر بخواند.[1]

تعداد رکعات نماز مغرب (شام):

«**سه رکعت**» فرض.

«**دو رکعت**» سنّت (مؤکده).

«**دو رکعت**» نفل.

۵۵- عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: مَنْ رَكَعَ بَعْدَ الْمَغْرِبِ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ كَانَ كَالْمُعْقِبِ غَزْوَةً بَعْدَ غَزْوَةٍ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی بعد از نماز مغرب، چهار رکعت نماز بخواند، او مانند کسی است که یکی بعد از دیگری در غزوه ها شرکت کرده باشد.[2]

---

(۱) جامع الترمذی: ۲۹۵/۲ حدیث ۴۳۰ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الأَرْبَعِ قَبْلَ العَصْرِ | سنن ابی داؤد: ۲۳/۲ حدیث ۱۲۷۱ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ التَّطَوُّعِ وَرَكَعَاتِ السُّنَّةِ، بَابُ الصَّلَاةِ قَبْلَ الْعَصْرِ | مسند ابی داؤد الطیالسی: ۴۴۴/۳ حدیث ۲۰۴۸ | مسند احمد: ۱۸۸/۱۰ حدیث ۵۹۸۰ | صحیح ابن حبان: ۲۰۶/۹ حدیث ۲۴۵۳ بَابُ النَّوَافِلِ؛ ذِكْرُ دُعَاءِ النَّبِيِّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِالرَّحْمَةِ لِمَنْ صَلَّى قَبْلَ الْعَصْرِ أَرْبَعًا | إعلاء السنن للتهانوی: ۸/۷ حدیث ۱۷۵۷ باب النوافل والسنن

(۲) مصنَّف عبد الرزاق: ۴۵/۳ حدیث ۴۷۲۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ فِيمَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ | الزهد و الرقائق لابن المبارك: ص ۴۴۵ حدیث ۱۲۶۲ بَابُ فَضْلِ ذِكْرِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ | شرح السنّة للبغوی: ۴۷۴/۳ حدیث ۸۹۷ أَبْوَابُ النَّوَافِلِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

﴿۵۶﴾ وَعَنْ أَبِي مَعْمَرٍ عَبْدِ اللهِ بْنِ سَخْبَرَةَ رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ قَالَ: كَانُـوا يَسْـتَحِبُّونَ أَرْبَـعَ رَكَعَاتٍ بَعْدَ الْمَغْرِبِ.

ترجمه: حضرت أَبُو مَعْمَر عَبْد الله بن سَخْبَرَه رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید: صـحابهٔ کـرام رَضِيَاللهُعَنْهُمْ ادای چهار رکعت نماز (دو رکعت سنّت و دو رکعت نفل) بعد از نماز مغرب را دوست می داشتند.[۱]

تعداد رکعات نماز عشاء (خُفتن):

- «**چهار رکعت**» سنت (غیر مؤکده).
- «**چهار رکعت**» فرض.
- «**دو رکعت**» سنّت (مؤکده).
- «**دو رکعت**» نفل.
- «**سه رکعت**» وتر.
- «**دو رکعت**» نفل.

﴿۵۷﴾ وَعَنْ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ رَحِمَهُ اللهُ: كَانُوا يَسْتَحِبُّونَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ قَبْلَ الْعِشَاءِ الْآخِرَةِ.

ترجمه: از حضرت سعید بن جُبَیْر رَحْمَةُاللهِعَلَيْـهِ روایت است که صحابهٔ کرام رَضِيَاللهُعَنْهُمْ ادای چهار رکعت نماز قبل از نماز عشاء را دوست می داشتند.[۲]

﴿۵۸﴾ حَدَّثَنَا زُرَارَةُ بْنُ أَوْفَى، عَنْ عَائِشَةَ أُمِّ الْمُؤْمِنِينَ، أَنَّهَا سُئِلَتْ عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي بِالنَّاسِ الْعِشَاءَ، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى أَهْلِهِ فَيُصَلِّي أَرْبَعًا، ثُمَّ يَأْوِي إِلَى فِرَاشِهِ.

---

(۱) قِيَامُ اللَّيْلِ لِمُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ الْمَرْوَزِيِّ: ص ۸۸ بَابُ التَّرْغِيبِ فِي الصَّلَاةِ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ
(۲) قِيَامُ اللَّيْلِ لِمُحَمَّدِ بْنِ نَصْرٍ الْمَرْوَزِيِّ: ص ۸۸ بَابُ التَّرْغِيبِ فِي الصَّلَاةِ مَا بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

ترجمه: حضرت زَرَارَه بن اَوْفَی رَحِمَهُ‌اللهِ‌عَلَیْهِ روایت می کند که از اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهَا دربارهٔ نماز شبانهٔ رسول الله صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ سوال گردید. حضرت عائشه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهَا فرمود:

رسول خدا صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ چون بعد از ادای نماز عشاء به خانه تشریف می آوردند، نخست چهار رکعت نماز اداء می فرمودند و آنگاه بر بستر خویش آرام می نمودند.[1] (دو رکعت آن سنّت و دو رکعت دیگر آن نفل می بود).

﴿۵۹﴾ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثٍ يَقْرَأُ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَفِي الثَّانِيَةِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَفِي الثَّالِثَةِ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ.

ترجمه: اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهَا می فرماید: رسول اکرم صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ وتر را سه رکعت می خواندند. در رکعت اول سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى را می خواندند، در رکعت دوم قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ را و در رکعت سوم قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ و (گاهی نیز یک سوره از) مُعَوِّذَتَیْن را می خواندند.[2]

﴿۶۰﴾ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ قَالَ: سَأَلْتُ عَائِشَةَ، عَنْ صَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَتْ: كَانَ يُصَلِّي ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً يُصَلِّي ثَمَانَ رَكَعَاتٍ، ثُمَّ يُوتِرُ، ثُمَّ يُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ.

ترجمه: از حضرت سَلَمَه رَحِمَهُ‌اللهِ‌عَلَیْهِ روایت است که من از اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهَا دربارهٔ نماز (شبانهٔ) رسول الله صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ سوال کردم. حضرت بی

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۴۲/۲ حدیث ۱۳۴۶ و ۱۳۴۸ أَبْوَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ، بَابٌ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۸۵/۱ حدیث ۱۶۹۵ بَابُ الْوِتْرِ | شرح مشکل الآثار للطحاوی: ۳۷۱/۱ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا اخْتَلَفَ أَهْلُ الْعِلْمِ فِيهِ مِنَ الْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ، وَهَلْ هُوَ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ؟ | صحیح ابن حبان: ۲۰۱/۶ حدیث ۲۴۴۸ بَابُ الْوِتْرِ؛ ذِكْرُ الْإِبَاحَةِ لِلْمَرْءِ أَنْ يَضُمَّ قِرَاءَةَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ إِلَى قِرَاءَةِ قُلْ هُوَ اللَّهُ أَحَدٌ فِي وِتْرِهِ الَّذِي ذَكَرْنَاهُ | مصنّف عبد الرزاق: ۳۲/۳ حدیث ۴۶۹۵ و ۴۶۹۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يُقْرَأُ فِي الْوِتْرِ، وَكَيْفَ التَّكْبِيرُ فِيهِ

﴿یادداشت:﴾ سوره های اعوذ برب الفلق و اعوذ برب الناس را مُعَوِّذَتَیْن می گویند.

بی عائشه فرمود؛ رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ (شبانه) سیزده رکعت نماز می خواندند. نخست هشت رکعت (تهجُّد) می خواندند، سپس وتر را و سپس دو رکعت در حالت نشسته.[1]

﴿۶۱﴾ عَنْ أُمِّ سَلَمَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الوِتْرِ رَكْعَتَيْنِ.

ترجمه: از أُمُّ المؤمنين حضرت اُمِّ سَلَمَه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ بعد از نماز وتر، دو رکعت نماز (نفل) می خواندند.[2]

---

(۱) صحيح مسلم: ۵۰۹/۱ حديث ۷۳۸ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ، وَعَدَدِ رَكَعَاتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي اللَّيْلِ... | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۸۱/۱ حديث ۱۶۷۶ بَابُ الْــوِتْرِ | صحيح البخاری: ۵۵/۲ حديث ۱۱۵۹ بَابُ المدَاوَمَةِ عَلَى رَكْعَتَيِ الفَجْرِ

(۲) جامع الترمذی: ۳۳۵/۲ حديث ۴۷۱ أَبْوَابُ الوِتْرِ؛ بَابُ مَا جَاءَ لَا وِتْرَانِ فِي لَيْلَةٍ | سنن ابن ماجه: ۳۷۷/۱ حديث ۱۱۹۵ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْوِتْرِ جَالِسًا | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۸۱/۱ حديث ۱۶۷۶ بَابُ الْوِتْرِ

طریقه نماز

﴿طریقه نماز﴾

نیّت کردن:

﴿۶۲﴾ فرمان خداوندی است:

وَمَآ أُمِرُوٓاْ إِلَّا لِيَعۡبُدُواْ ٱللَّهَ مُخۡلِصِينَ لَهُ ٱلدِّينَ حُنَفَآءَ ﴿٥﴾ سُورةُ البَيّنَةِ

ترجمه: و آنها حکم داده شده بودند تا خداوند را عبادت کنند، برای او دین خویش را خالص گردانیده، یکسو گردیده.

﴿۶۳﴾ عَنْ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اَلْأَعْمَالُ بِالنِّيَّاتِ.

ترجمه: از امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: مدار اعمال بر نیّت است.(۱)

رخ نمودن به سمت قبله:

﴿۶۴﴾ در مورد قبله، فرمان خداوندی است:

وَحَيۡثُ مَا كُنتُمۡ فَوَلُّواْ وُجُوهَكُمۡ شَطۡرَهُۥ ﴿١٤٤﴾ سُورةُ البَقَرَةِ

---

(۱) مسند ابی حنیفة بروایة الحارثی: ۲۵۰/۱ حدیث ۲٦٤ | مسند ابی حنیفة بروایة ابی نعیم: ص ۲٦۹ رِوَايَتُهُ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدِ | صحیح البخاری: ٦/۱ حدیث ۱ بَابُ بَدْءِ الوَحْيِ | صحیح مسلم: ۱۵۱۵/۳ حـــدیث ۱۹۰۷ كِتَابُ الْإِمَارَةِ؛ بَابُ قَوْلِهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ

ترجمه: و هر جائی که باشید، روی خود را به سوی آن بگردانید.

﴿۶۵﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: ... قَالَ ﷺ: إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلاَةِ فَأَسْبِغِ الْوُضُوءَ، ثُمَّ اسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ ...

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِیَ‌اللهُ‌عَنهُ روایت است که رسول اکرم ﷺ فرمودند: هنگامی که برای نماز برخاستی، درست وضو بگیر و سپس رخ به سمت قبله بنما.[۱]

چهره در هنگام رخ نمودن به سمت قبله به جانب کعبه باشد:

﴿۶۶﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: بَيْنَا النَّاسُ بِقُبَاءٍ فِي صَلاَةِ الصُّبْحِ، إِذْ جَاءَهُمْ آتٍ، فَقَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَدْ أُنْزِلَ عَلَيْهِ اللَّيْلَةَ قُرآنٌ، وَقَدْ أُمِرَ أَنْ يَسْتَقْبِلَ الكَعْبَةَ، فَاسْتَقْبِلُوهَا، وَكَانَتْ وُجُوهُهُمْ إِلَى الشَّأْمِ، فَاسْتَدَارُوا إِلَى الكَعْبَةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند؛ مردم (صحابۀ کرام) در مسجد قباء نماز صبح را می خواندند که شخصی آمده گفت؛ شب بر رسول خدا صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ وَسَلَّمَ قرآن نازل شد و آنحضرت صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ حکم یافتند تا رخ به سمت کعبه نمایند، شما نیز رخ به سمت کعبه کنید. رخ مردم در آنوقت به سمت بیت المقدس (شام) بود، آنها (در داخل نماز) رخ به سمت کعبه کردند.[۲]

رو به سمت قبله نموده تکبیر گفتن:

﴿۶۷﴾ از حضرت ابو هریره رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ وَ

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۳۵/۸ حدیث ۶۶۶۷ كِتَابُ الأَيْمَانِ وَالنُّذُورِ؛ بَابُ إِذَا حَنِثَ نَاسِيًا فِي الأَيْمَانِ | صحیح مسلم: ۲۹۸/۱ حدیث ۳۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وُجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ...

(۲) صحیح البخاری: ۸۹/۱ حدیث ۴۰۳ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي القِبْلَةِ... | صحیح مسلم: ۳۷۵/۱ حدیث ۵۲۶ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَحْوِيلِ الْقِبْلَةِ مِنَ الْقُدْسِ إِلَى الْكَعْبَةِ

سَلَّمَ به شخصی طریقهٔ نماز را تعلیم داده فرمودند:

ثُمَّ اسْتَقْبِلِ القِبْلَةَ، فَكَبِّرْ...

ترجمه: سپس رخ به سمت قبله نموده تکبیر بگو.[۱]

قیام کردن:

﴿۶۸﴾ فرمان خداوندی است:

وَقُومُواْ لِلَّهِ قَٰنِتِينَ ﴿۲۳۸﴾ سُورَةُ البَقَرَةِ

ترجمه: در پیشگاه الهی به عاجزی و شکستگی ایستاده شوید.

﴿۶۹﴾ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ، قَالَ: ... فَسَأَلْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَنِ الصَّلَاةِ، فَقَالَ: صَلِّ قَائِمًا...

ترجمه: حضرت عِمْران بن حُصَيْن رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ روایت می کند، من از رسول خدا صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ دربارهٔ نماز پرسیدم. آنحضرت صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: نماز را ایستاده بخوان.[۲]

نگاه نمازگزار در حالت قیام بر جای سجده باشد:

﴿۷۰﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَنَسُ اجْعَلْ بَصَرَكَ حَيْثُ تَسْجُدُ.

ترجمه: از حضرت اَنس رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول الله صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ

---

(۱) صحيح البخارى: ۱۳۵/۸ حديث ۶۶۶۷ كِتَابُ الأَيْمَانِ وَالنُّذُورِ؛ بَابُ إِذَا حَنِثَ نَاسِيًا فِي الأَيْمَانِ | صحيح مسلم: ۲۹۸/۱ حديث ۳۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وُجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ...

(۲) صحيح البخارى: ۴۸/۲ حديث ۱۱۱۷ أَبْوَابُ تَقْصِيرِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ إِذَا لَمْ يُطِقْ قَاعِدًا صَلَّى عَلَى جَنْبٍ | سنن ابى داؤد: ۲۵۰/۱ حديث ۹۵۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابٌ فِي صَلَاةِ الْقَاعِدِ

فرمودند: ای اَنس، نگاهت را بر جای سجده ات بدار.[1]

﴿۷۱﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: كَانَ رَسُوْلُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا اسْتَفْتَحَ الصَّلَاةَ ... وَيَشْخَصُ بِبَصَرِهِ إِلَى مَوْضِعِ سُجُوْدِهِ ...

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَاللهُعَنْهُ روایت است؛ هنگامی که رسول خدا صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ به نماز آغاز می نمودند، نگاه مبارک خویش را بر جای سجدهٔ خویش می دوختند.[2]

تکبیر تحریمه گفتن:

﴿۷۲﴾ فرمان خداوندی است: وَذَكَرَ ٱسْمَ رَبِّهِۦ فَصَلَّىٰ ﴿۱۵﴾ سُورَةُ الأَعْلَىٰ

ترجمه: و نام پروردگار خود را یاد کرد و آنگاه نماز خواند.

﴿۷۳﴾ عَنْ عَلِيٍّ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ قَالَ: مِفْتَاحُ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ، وَتَحْرِيمُهَا التَّكْبِيرُ، وَتَحْلِيلُهَا التَّسْلِيمُ.

ترجمه: از حضرت علی رَضِيَاللهُعَنْهُ روایت است که رسول خدا ﷺ فرمودند: کلید نماز طهارت است، تحریم آن الله اکبر گفتن است و تحلیل آن سلام دادن است.[3]

---

(۱) السنن الکبری للبیهقی: ۴۰۳/۲ حدیث ۳۵۴۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ الْخُشُوعِ فِي الصَّلَاةِ وَالْإِقْبَالِ عَلَيْهَا، بَابُ لَا يُجَاوِزُ بَصَرُهُ مَوْضِعَ سُجُودِهِ | مشکوة المصابیح مع مرقاة المفاتیح: ۷۸۹/۲ حدیث ۹۹۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا لَا يَجُوزُ مِنَ الْعَمَلِ فِي الصَّلَاةِ وَمَا يُبَاحُ مِنْهُ | كنز العمال للهيثمي: ۵۲۹/۷ حدیث ۲۰۰۹۸ کتاب الصلاة؛ من قسم الأقوال؛ الباب الثانی: فی أحکام الصلاة ومفسداتها ومکملاتها، الفصل الثالث: في مفسدات الصلاة ومحظوراتها وآدابها ومباحاتها | جامع الاحادیث للسیوطی: ۹۷/۲۳ حدیث ۲۵۶۴۴ حرف الیاء؛ [یاء النداء مع الهمزة]

(۲) الترغیب والترهیب لقوام السنة الاصبهانی: ۴۲۱/۲ حدیث ۱۹۱۰ باب الصاد؛ فصل في الترهيب من الالتفات في الصلاة | ومثله عن إبن الزبیر عن أبیه فی سنن أبی داود: ۲۶۰/۱ حدیث ۹۹۰ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابُ الْإِشَارَةِ فِي التَّشَهُّدِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۸۶/۲ تا ۱۸۹ باب موضع النظر فی الصلوة

(۳) جامع الترمذی: ۸/۱ و ۹ حدیث ۳ أَبْوَابُ الطَّهَارَةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ أَنَّ مِفْتَاحَ الصَّلَاةِ الطُّهُورُ | سنن ابی داؤد: ۱۶/۱ حدیث ۶۱ كِتَابُ الطَّهَارَةِ؛ بَابُ فَرْضِ الْوُضُوءِ

الفاظ تکبیر:

﴿۷۴﴾ فرمان خداوندی است:

وَرَبَّكَ فَكَبِّرۡ ۝٣ سُورَةُ المُدَّثِّرِ

ترجمه: و پروردگار خود را به کبریائی یاد کن.

﴿۷۵﴾ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ مَسْلَمَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَامَ يُصَلِّي تَطَوُّعًا قَالَ: اَللهُ أَكْبَرُ.

ترجمه: از حضرت محمد بن مَسْلَمَه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است، هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز نفل ایستاده می شدند، الله اکبر می گفتند.[1]

تکبیر جهری گفتن امام:

﴿۷۶﴾ عَنْ سَعِيدِ بْنِ الْحَارِثِ قَالَ: اشْتَكَى أَبُو هُرَيْرَةَ أَوْ غَابَ فَصَلَّى أَبُو سَعِيدٍ الْخُدْرِيُّ فَجَهَرَ بِالتَّكْبِيرِ حِينَ افْتَتَحَ وَحِينَ رَكَعَ.

ترجمه: حضرت سعید بن حارث رَحِمَهُ اللهُ روایت می کند که یکبار حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بیمار شد یا جائی رفته بود و حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نماز را امامت نمود و هنگام شروع نماز و هنگام رفتن به رکوع با صدای بلند تکبیر می گفت.[2]

تکبیر خُفیه گفتن مقتدی و منفرد:

﴿۷۷﴾ اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا مرض الوفات رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را ذکر نموده می فرماید:

---

(۱) سنن النسائی: ۱۳۱/۲ حدیث ۸۹۸ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ؛ نَوْعٌ آخَرُ مِنَ الذِّكْرِ وَالدُّعَاءِ بَيْنَ التَّكْبِيرِ وَالْقِرَاءَةِ | سنن النسائی: ۱۹۲/۲ حدیث ۱۰۵۲ كِتَابُ التَّطْبِيقِ؛ نَوْعٌ آخَرُ مِنْهُ | المعجم الکبیر للطبرانی: ۲۲۶/۸ حدیث ۱۵۸۵۷

(۲) السنن الکبری للبیهقی: ۲۸/۲ حدیث ۲۲۷۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ، بَابُ جَهْرِ الْإِمَامِ بِالتَّكْبِيرِ | صحیح البخاری: ۱۶۴/۱ حدیث ۸۲۵ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ يُكَبِّرُ وَهُوَ يَنْهَضُ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ

وَخَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُهَادَى بَيْنَ رَجُلَيْنِ كَأَنِّي أَنْظُرُ إِلَيْهِ يَخُطُّ بِرِجْلَيْهِ الأَرْضَ، فَلَمَّا رَآهُ أَبُو بَكْرٍ ذَهَبَ يَتَأَخَّرُ، فَأَشَارَ إِلَيْهِ أَنْ صَلِّ، فَتَأَخَّرَ أَبُو بَكْرٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، وَقَعَدَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى جَنْبِهِ، وَأَبُو بَكْرٍ يُسْمِعُ النَّاسَ التَّكْبِيرَ.

ترجمه: حضرت رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ در حالی که بین دو نفر تکیه داده بودند تشریف آوردند، گویا من حالا نیز آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را می بینم که هر دو پای مبارک را بر روی زمین می کشیدند. هنگامی که حضرت ابوبکر ﷺ رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را مشاهده کرد خواست تا عقب برود، لیکن آنحضرت به وی اشاره فرمودند که نماز بخوان. حضرت ابوبکر ﷺ اندکی عقب آمده و رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ در کنار حضرت ابوبکر ﷺ نشستند و حضرت ابوبکر ﷺ تکبیرات نماز را به مردم می شنوانید.[۱]

در چهار رکعت نماز ۲۲ تکبیر وجود دارد:

﴿۷۸﴾ عَنْ عِكْرِمَةَ، قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ شَيْخٍ بِمَكَّةَ، فَكَبَّرَ ثِنْتَيْنِ وَعِشْرِينَ تَكْبِيرَةً.

ترجمه: حضرت عِکْرَمَه رَحِمَهُ‌اللهُ‌عَلَيْهِ می فرماید؛ من در مکهٔ مکرمه در پشت سر بزرگی نماز خواندم و او در نماز بیست و دو مرتبه تکبیر گفت.[۲]

فایده: مراد از بزرگ در اینجا حضرت ابو هریره ﷺ است چنانکه تصریح آن در سنن طحاوی: ۱۶۱/۱ موجود است.

﴿۷۹﴾ حضرت ابو مالک اَشْعَری ﷺ یک بار مردم را جمع نموده طریقهٔ نماز رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را به ایشان تعلیم داد. الفاظ حدیث شریف چنین است:

ثُمَّ صَلَّى بِهِمُ الظُّهْرَ يُكَبِّرُ فِيهِمَا اثْنَتَا وَعِشْرِينَ تَكْبِيرَةً.

ترجمه: آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ در نماز ظهر مردم را امامت فرمودند و در آن نماز

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۴۳/۱ حدیث ۷۱۲ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ مَنْ أَسْمَعَ النَّاسَ تَكْبِيرَ الإِمَامِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۷/۱ حدیث ۷۸۸ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ إِذَا قَامَ مِنَ السُّجُودِ

بیست و دو مرتبه تکبیر گفتند.(۱)

رفع یدَیْن (بلند کردن دست ها) در آغاز نماز:

﴿۸۰﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، وَابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: تُرْفَعُ الْأَيْدِي فِي سَبْعِ مَوَاطِنَ، فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ ...

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ و حضرت عبد الله بن عباس رَضِیَ اللهُ‌عَنْهُمَا روایت است که رسول اکرم صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: دست ها (به طور سنّت) در هفت جا بلند می شود. (که یکی آنها در وقت تکبیر تحریمه) در آغاز نماز است.(۲)

﴿۸۱﴾ عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حِينَ افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ.

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که رسول خدا صَلَّی‌اللهُ عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ را دیدم که هنگام آغاز به نماز، رفع یدین فرمودند.(۳)

کیفیت رفع یدین (بلند کردن دست ها):

﴿۸۲﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا كَبَّرَ لِلصَّلَاةِ نَشَرَ أَصَابِعَهُ.

---

(۱) مصنَّف عبد الرزاق: ۶۲/۲ حدیث ۲۴۹۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ التَّكْبِيرِ

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱۷۶/۲ حدیث ۳۸۲۱ كِتَابُ مَنَاسِكِ الْحَجِّ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ رُؤْيَةِ الْبَيْتِ | قرة العینین برفع الیدین للبخاری: ص ۵۹ حدیث ۸۱ | مصنف ابن ابی شیبة: ۲۱۴/۱ حدیث ۲۴۵۰ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ | المعجم الکبیر للطبرانی: ۳۸۵/۱۱ حدیث ۱۲۰۷۲ مِقْسَمُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ | المعجم الکبیر للطبرانی: ۴۵۲/۱۱ حدیث ۱۲۲۸۲ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ، عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۹۲/۲ حدیث ۱۶۸۸ من اسمه احمد | ادلّة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوی: ص ۱۶۷ حدیث ۴۰۰ باب لایرفع یدیه الا فی تکبیرة الافتتاح | إعلاء السنن للتهانوی: ۸۰/۳ تا ۸۴ باب ترک رفع الیدین فی غیر الافتتاح

﴿یادداشت:﴾ و مابقی در دوران حج می باشد.

(۳) سنن ابی داؤد: ۱۹۳/۱ حدیث ۷۲۸ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ | بذل المجهود فی حل ابی داؤد: ۶۰/۴ حدیث ۷۲۶

ترجمه: از حضرت ابو هریره ﷺ روایت است هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تکبیر نماز را می گفتند، بین انگشتان دست های مبارک فاصله می گذاشتند.[۱]

دست ها در هنگام تکبیر تحریمه تا کجا بلند شود:

﴿۸۳﴾ عَنْ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنُ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ رَأَى النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى تَكَادَ إِبْهَامَاهُ تُحَاذِي شَحْمَةَ أُذُنَيْهِ.

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجْر ﷺ روایت است، حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که چون نماز را شروع می نمودند رفع یدین می فرمودند، حتی که هر دو شصت مبارک در مقابل نرمه های گوش های مبارک قرار می گرفت.[۲]

﴿۸۴﴾ عَنْ مَالِكِ بْنِ الْحُوَيْرِثِ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا كَبَّرَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا أُذُنَيْهِ... وَفِي رِوَايَةٍ: حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا فُرُوعَ أُذُنَيْهِ.

ترجمه: از حضرت مالک بن حُوَیْرث ﷺ روایت است هنگامی که رسول الله ﷺ اکبر می گفتند دست های مبارک خویش را برابر با گوش های مبارک بالا می بردند. و در روایتی دیگر موجود است که برابر با نرمهٔ گوش های مبارک خویش بالا می بردند.[۳]

---

(۱) جامع الترمذی: ۲/۵ حدیث ۲۳۹ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي نَشْرِ الْأَصَابِعِ عِنْدَ التَّكْبِيرِ | مسند البزار: ۱۱۵/۱۵ حدیث ۸۴۱۳ | صحیح ابن خزیمة: ۲۳۳/۱ حدیث ۴۵۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ نَشْرِ الْأَصَابِعِ عِنْدَ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الصَّلَاةِ | السنن الکبری للبیهقی: ۴۲/۲ حدیث ۲۳۱۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ كَيْفِيَّةِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | معجم ابن المقرئ: ص ۱۹۷ حدیث ۶۱۲

(۲) سنن النسائی: ۱۲۳/۲ حدیث ۸۸۲ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ؛ بَابُ مَوْضِعِ الْإِبْهَامَيْنِ عِنْدَ الرَّفْعِ | سنن ابی داؤد: ۱۹۷/۱ حدیث ۷۳۷ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ | مصنّف ابن ابی شیبة: ۲۱۱/۱ حدیث ۲۴۱۰ كِتَابُ الصَّلَوات؛ إِلَى أَيْنَ يَبْلُغُ بِيَدَيْهِ | ومثله فی إعلاء السنن للتهانوی: ۱۸۰/۲ تا ۱۸۴ باب افتراض التحریمة وسننها

(۳) صحیح مسلم: ۲۹۳/۱ حدیث ۳۹۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ حَذْوَ الْمَنْكِبَيْنِ مَعَ تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ... | مسند ابی حنیفة بروایة الحصکفی: حدیث ۱۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ | مصنّف ابن ابی شیبة: ۲۱۱/۱ حدیث ۲۴۱۲ كِتَابُ الصَّلَوات؛ إِلَى أَيْنَ يَبْلُغُ بِيَدَيْهِ | المحلی بالآثار لابن حزم: ۲۶۴/۲ زیر مسئله ۳۵

کف دست در هنگام رفع یدین رو به قبله باشد:

﴿۸۵﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا اسْتَفْتَحَ أَحَدُكُمُ الصَّلَاةَ فَلْيَرْفَعْ يَدَيْهِ، وَلْيَسْتَقْبِلْ بِبَاطِنِهِمَا الْقِبْلَةَ، فَإِنَّ اللهَ أَمَامَهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که کسی از شما شروع به نماز کند، هر دو دست خود را بلند نماید و کف هر دو دست را به سمت قبله نماید، زیرا خداوند روبرویش می باشد.(۱)

گرفتن دست چپ با دست راست:

﴿۸۶﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّا مَعْشَرَ الْأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُؤَخِّرَ سُحُورَنَا وَنُعَجِّلَ فِطْرَنَا وَأَنْ نُمْسِكَ بِأَيْمَانِنَا عَلَى شَمَائِلِنَا فِي صَلَاتِنَا.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: ما جماعت پیغمبران حکم داده شده ایم که در خوردن سحری تاخیر کنیم و افطار را زود نمائیم، و در داخل نماز، دست چپ خویش را با دست راست خویش بگیریم.(۲)

نهادن دست راست بر روی بند دست چپ:

﴿۸۷﴾ أَنَّ وَائِلَ بْنَ حُجْرٍ الْحَضْرَمِيَّ أَخْبَرَهُ، قَالَ: قُلْتُ: لَأَنْظُرَنَّ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

---

(۱) المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۱/۸ حدیث ۷۸۰۱ | السنن الکبری للبیهقی: ۴۲/۲ حدیث ۲۳۲۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ، بَابُ كَيْفِيَّةِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | مجمع الزوائد: ۱۰۲/۳ حدیث ۲۵۸۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الصَّلَاةِ

(۲) صحیح ابن حبان: ۶۸/۵ حدیث ۱۷۷۰ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمَرْءِ نَشْرُ الْأَصَابِعِ عِنْدَ التَّكْبِيرِ لِافْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۲۹۷/۴ حدیث ۴۲۴۹ | المعجم الکبیر للطبرانی: ۷/۱۱ حدیث ۱۰۸۵۱

وَسَلَّمَ كَيْفَ يُصَلِّي، فَنَظَرْتُ إِلَيْهِ حِينَ قَامَ، فَكَبَّرَ وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى حَاذَتَا أُذُنَيْهِ، ثُمَّ وَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى ظَهْرِ كَفِّهِ الْيُسْرَى، وَالرُّسْغِ، وَالسَّاعِدِ.

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روايت مى كند كه يک بار با خود گفتم بايد ببينم كه رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ چگونه نماز مى خوانند. پس (در نماز) به سوى آنحضـرت نگريستم. رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ چون براى نماز برخاستند تكبير گفتند و هر دو دست مبارک خويش را آنقدر بالا بردند كه دستان ايشان برابر با گوش هاى مبارک قرار گرفت و سپس دست راست مبارک را بر بالاى پشت دست، بند دست و ساعد دست چپ مبارک خويش نهادند.[۱]

﴿۸۸﴾ عَنْ سَهْلِ بْنِ سَعْدٍ، قَالَ: كَانَ النَّاسُ يُؤْمَرُونَ أَنْ يَضَعَ الرَّجُلُ الْيَدَ الْيُمْنَى عَلَى ذِرَاعِهِ الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: از حضرت سَهْل بن سَعْد رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روايت است كه مردم (يعنى صحابۀ كرام و تابعين) حكم داده مى شدند تا مرد دست راست خود را بر روى دست چپ خـود در دوران نماز بگذارد.[۲]

بستن هر دو دست در زير ناف:

﴿۸۹﴾ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَضَعَ يَمِينَهُ عَلَى شِمَالِهِ فِي الصَّلَاةِ تَحْتَ السُّرَّةِ.

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روايت است كه من رسول اكرم صَلَّى

---

(۱) صحيح ابن حبان: ۱۷۱/۵ حديث ۱۸۶۰ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّي رَفْعُ الْيَدَيْنِ عِنْـدَ إِرَادَتِهِ الرُّكُوعَ وَعِنْدَ رَفْعِ رَأْسِهِ مِنْهُ | سنن النسائى: ۱۲۶/۲ حديث ۸۸۹ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ؛ بَابُ مَوْضِعِ الْيَمِينِ مِنَ الشِّمَالِ فِي الصَّلَاةِ | سنن ابى داؤد: ۱۹۳/۱ حديث ۷۲۷ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوى: ۱۹۰/۲ حديث ۶۷۲ باب وضع اليدين تحت السرة و كيفيته

(۲) صحيح البخارى: ۱۴۸/۱ حديث ۷۴۰ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ وَضْعِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلاَةِ

صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که دست راست مبارک خویش را بر روی دست چپ مبارک خویش در زیر ناف نهاده بودند.[۱]

﴿۹۰﴾ عَنْ أَبِي جُحَيْفَةَ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ إِنَّ مِنَ السُّنَّةِ فِي الصَّلاةِ وَضْعُ الأَكُفِّ عَلَى الأَكُفِّ تَحْتَ السُّرَّةِ.

ترجمه: از امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که فرمود: سنت در داخل نماز اینست که دست (راست) بر بالای دست (چپ) در زیر ناف نهاده شود.[۲]

﴿۹۱﴾ عَنْ أَنَسٍ قَالَ: ثَلَاثٌ مِنْ اَخْلَاقِ النُّبُوَّةِ: تَعْجِيْلُ الْإِفْطَارِ وَ تَاخِيْرُ السُّحُوْرِ وَ وَضْعُ الْيَدِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِى الصَّلَاةِ تَحْتَ السُّرَّةِ.

ترجمه: حضرت انس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید؛ سه چیز از اخلاق نبوت است. یکی زود افطار کردن، دوم دیر سحری خوردن، و سوم در نماز، دست راست را بالای دست چپ در زیر ناف نهادن.[۳]

---

(۱) مصنف ابن ابی شیبه: به تحقیق محمد عوامه: ۳۲۰/۳ حدیث ۳۹۵۹ كِتَابُ الصَّلَوات، وَضْعُ الْيَمِينِ عَلَى الشِّمَالِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۹۷/۲ حدیث ۶۷۸ باب وضع اليدين تحت السرة و كيفيته | آثار السنن للنیموی: ص ۹۰ باب فی وضع اليدين تحت السرة | زجاجة المصابيح: ۲۳۲/۱ و ۲۳۳ كِتَابُ الصَّلَوة، بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ | (حاشیه) فيض البارى على صحيح البخارى للكشميرى: ۳۳۳/۲ كتاب الأذان؛ باب وضع اليمنى على اليسري، چاپ دار الكتب العلمية، بيروت، ۲۰۰۵ م | ادلّة الحنفيّة من الاحاديث النبويّة على المسائل الفقهية للبهلوى: ص ۱۵۷ حدیث ۳۶۶ وضع يمينه على شماله تحت سرّته

(۲) الاحاديث المختارة للمقدسى: ۳۸۷/۲ حدیث ۷۷۱ و ۷۷۲ وهب بن عبد الله أَبُو جُحَيْفَةَ السُّوَائِيُّ الصَّحَابِيُّ عَنْ عَلِيٍّ عَلَيْهِ السَّلَام | مصنَّف ابن ابی شيبة: ۳۴۳/۱ حدیث ۳۹۴۵ كِتَابُ الصَّلَوات؛ وَضْعُ الْيَمِينِ عَلَى الشِّمَالِ | سنن ابی داؤد: ۲۰۱/۱ حدیث ۷۵۶ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ وَضْعِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى فِي الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۹۴/۲ حدیث ۶۷۷ باب وضع اليدين تحت السرة و كيفيته | آثار السنن مع التعليق الحسن و تعليق التعليق: ص ۹۱ باب فی وضع اليدين تحت السرة

(۳) الجوهر النقى فی الرد علی البیهقی: ۳۱/۲ و ۳۲ باب وضع اليدين على الصدر في الصلوة | المحلى لابن حزم: ۳۰/۳ كِتَابُ الصَّلَاةِ، مَسْأَلَةٌ لَا يُكَبِّرِ الْإِمَامُ حَتَّى يَسْتَوِيَ مَنْ وَرَاءَهُ | مختصر خلافيات بيهقى: ۳۴/۲ | آثار السنن للنيموى مع التعليق الحسن و تعليق التعليق: ص ۹۱ باب فی وضع اليدين تحت السرة | إعلاء السنن للتهانوى: ۱۹۳/۲ حاشيه حديث ۶۷۶ باب وضع اليدين تحت السرة و كيفيته

ثناء (سبحانک اللّهم) خواندن:

﴿۹۲﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ قَالَ: سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ.

ترجمه: از حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون نماز را شروع می نمودند سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَتَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ را می خواندند.[1]

ترجمهٔ ثناء: یا الهی! تو پاکیزه ای (از آنکه شریکی داشته باشی)، ترا حمد می گویم و نام تو با برکت است و بزرگی تو برتر از همه است و جز تو هیچ کسی سزاوار عبادت نیست.

﴿۹۳﴾ عَنْ عَبْدَةَ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ، كَانَ يَجْهَرُ بِهَؤُلَاءِ الْكَلِمَاتِ يَقُولُ: سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ تَبَارَكَ اسْمُكَ، وَتَعَالَى جَدُّكَ، وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ.

ترجمه: از حضرت عَبْدَه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ روایت است که امیر المؤمنین عمر بن خطاب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ این کلمات سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ... را با صدای بلند می گفت. (برای تعلیم حاضران).[2]

ثناء خُفیه خوانده می شود:

﴿۹۴﴾ عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: أَرْبَعٌ يُخَافِتُ بِهِنَّ الْإِمَامُ: سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ ...

ترجمه: حضرت ابراهیم نَخْعِی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید: چهار چیز را امام خُفیه می خواند؛ یکی از آنها سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ است.[3]

---

(۱) سنن النسائی: ۱۳۲/۲ حدیث ۸۹۹ و ۹۰۰ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ؛ نَوْعٌ آخَرُ مِنَ الذِّكْرِ بَيْنَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَبَيْنَ الْقِرَاءَةِ | سنن ابن ماجه: ۲٦٤/۱ حدیث ۸۰٤ و حدیث ۸۰٦ عَنْ عَائِشَةَ، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | سنن الترمذی: ۱۱/۲ و ۹ حدیث ۲٤۳ و حدیث ۲٤۲ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | سنن ابی داؤد: ۲۰٦/۱ حدیث ۷۷٦ و حدیث ۷۷۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَنْ رَأَى الِاسْتِفْتَاحَ بِسُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ

(۲) صحیح مسلم: ۲۹۹/۱ حدیث ۳۹۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ حُجَّةِ مَنْ قَالَ لَا يُجْهَرُ بِالْبَسْمَلَةِ

(۳) کتاب الآثار للامام الاعظم أبی حنیفة: ۱٦۲ حدیث ۸۳ بَابُ الْجَهْرِ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ | مصنف عبد الرزاق: ۸۷/۲ حدیث ۲۵۹۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ مَا يُخْفِي الْإِمَامُ

خواندن اعوذ بالله من الشیطان الرجیم:

فرمان خداوندی است:

﴿٩٥﴾ فَإِذَا قَرَأْتَ ٱلْقُرْءَانَ فَٱسْتَعِذْ بِٱللَّهِ مِنَ ٱلشَّيْطَٰنِ ٱلرَّجِيمِ ﴿٩٨﴾ سُورَةُ النَّحْلِ

ترجمه: هنگامی که قرآن را تلاوت کنی، از شر شیطان مردود به خداوند پناه بخواه.

(یعنی أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ را بخوان).

﴿٩٦﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ قَبْلَ الْقِرَاءَةِ: أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ.

ترجمه: از حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قبل از قرائت، أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ می خواندند.[١]

خواندن بسم الله الرحمن الرحیم:

﴿٩٧﴾ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْتَتِحُ صَلَاتَهُ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را با خواندن بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ شروع می نمودند.[٢]

﴿٩٨﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ قَرَأَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا هنگامی که نماز را شروع می کرد، بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را می خواند.[٣]

---

(١) مصنف عبد الرزاق: ٨٦/٢ حدیث ٢٥٨٩ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ مَتَى يَسْتَعِيذُ

(٢) جامع الترمذی: ١٤/٢ حدیث ٢٤٥ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ رَأَى الجَهْرَ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

(٣) مصنَّف ابن ابی شیبة: ٣٦٢/١ حدیث ٤١٥٥ كِتَابُ الصَّلَوات، مَنْ كَانَ يَجْهَرُ بِهَا

خواندن اعوذ بالله و بسم الله با صدای خفیه:

﴿۹۹﴾ عَنْ انَس، قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ، وَعُثْمَانَ، فَلَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقْرَأُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

ترجمه: حضرت انَس رَضِىَاللهُعَنْهُ می فرماید؛ من به همراه حضرت رسول الله صَلَّى اللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ حضرت ابوبکر صدیق، حضرت عمر و حضرت عثمان رَضِىَاللهُعَنْهُمْ نماز خوانده ام، لیکن از هیچ کدام ایشان نشنیدم که بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را (جهراً) بخوانند.[1]

﴿۱۰۰﴾ عَنْ انَس بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ كَانَ يُسِرُّ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي الصَّلَاةِ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ.

ترجمه: از حضرت انس رَضِىَاللهُعَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق رَضِىَاللهُعَنْهُ و حضرت عمر فاروق رَضِىَاللهُعَنْهُ در نماز بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را با صدای خُفیه می خواندند.[2]

﴿۱۰۱﴾ عَنْ أَبِي وَائِلٍ، قَالَ: كَانَ عُمَرُ وَعَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا لَا يَجْهَرَانِ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَلَا بِالتَّعَوُّذِ، وَلَا بِالتَّأْمِينِ.

ترجمه: از حضرت ابو وائل رَضِىَاللهُعَنْهُ روایت است که حضرت عمر رَضِىَاللهُعَنْهُ و حضرت علی رَضِىَاللهُعَنْهُ؛ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ و آمین را با صدای بلند نمی گفتند.[3]

﴿۱۰۲﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ، أَنَّهُ كَانَ يُخْفِي بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، وَالِاسْتِعَاذَةَ، وَرَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِىَاللهُعَنْهُ؛ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ

---

(۱) صحيح مسلم: ۱/۲۹۹ حديث ۳۹۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ حُجَّةِ مَنْ قَالَ لَا يُجْهَرُ بِالْبَسْمَلَةِ

(۲) صحيح ابن خزيمة: ۱/۲۵۰ حديث ۴۹۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ أَنَسًا إِنَّمَا أَرَادَ بِقَوْلِهِ: لَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقْرَأُ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أَيْ لَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقْرَأُ جَهْرًا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ...

(۳) شرح معاني الآثار للطحاوي: ۱/۲۰۳ حديث ۱۲۰۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ قِرَاءَةِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي الصَّلَاةِ

الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ و رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ را با صدای خُفیه می خواند.[۱]

امام و منفرد، سورۀ دیگری را نیز به همراه سورۀ فاتحه بخوانند:

﴿۱۰۳﴾ عَنْ عُبَادَةَ بْنِ الصَّامِتِ، يَبْلُغُ بِهِ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ فَصَاعِدًا. قَالَ سُفْيَانُ: لِمَنْ يُصَلِّي وَحْدَهُ.

ترجمه: حضرت عُباده بن صامت رَضِيَ اللهُ عَنْهُ از رسول کریم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ روایت می کند که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی سورۀ فاتحه و بیشتر از آن (یعنی سورۀ دیگری) را نخوانَد، نمازش درست نیست.

راوی این حدیث حضرت سفیان رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید؛ این حکم برای آن شخصی است که به تنهائی نماز می خواند.[۲]

﴿۱۰۴﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... وَلَا صَلَاةَ لِمَنْ لَمْ يَقْرَأْ بِالْحَمْدِ وَسُورَةٍ، فِي فَرِيضَةٍ أَوْ غَيْرِهَا.

ترجمه: حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی در نماز فرض یا غیر آن (مانند نفل و غیره)، سورۀ فاتحه و سورۀ دیگری را نخواند، نمازش درست نیست.[۳]

---

(۱) مصنّف ابن ابی شیبة: ۳٦۰/۱ حدیث ٤۱۳۷ كِتَابُ الصَّلَوات؛ مَنْ كَانَ لَا يَجْهَرُ بِبِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ | مصنّف ابن ابی شیبة: ۲٦۸/۲ حدیث ۸۸۰۳ كِتَابُ الصَّلَوات؛ مَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يُخْفِيَهُ الْإِمَامُ

(۲) سنن ابی داؤد: ۲۱۷/۱ حدیث ۸۲۲ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَنْ تَرَكَ الْقِرَاءَةَ فِي صَلَاتِهِ بِفَاتِحَةِ الْكِتَابِ | صحیح مسلم: ۲۹٥/۱ حدیث ۳۹٤ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وُجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ... | سنن النسائی: ۱۳۷/۲ حدیث ۹۱۱ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ؛ إِيجَابُ قِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الْكِتَابِ فِي الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۳٦/۲ حدیث ۷۱۳ باب بیان فرضية القراءة وقدرها

(۳) جامع الترمذی: ٤٦۳/۲ حدیث ۲۳۸ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي تَحْرِيمِ الصَّلَاةِ وَتَحْلِيلِهَا | سنن ابن ماجه: ۲۷٤/۱ حدیث ۸۳۹ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةِ فِيهَا؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ

خواندن بسم الله ... بعد از الحمد شریف قبل از سوره:

﴿۱۰۵﴾ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُسِرُّ بِبِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي الصَّلَاةِ وَأَبُو بَكْرٍ وَعُمَرُ.

ترجمه: از حضرت انَس رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ و حضرت عمر فاروق رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ در نماز بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را با صدای خُفیه می خواندند.(۱)

﴿۱۰۶﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، أَنَّهُ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ قَرَأَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، فَإِذَا فَرَغَ مِنَ الْحَمْدِ قَرَأَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا چون نماز را شروع می کرد بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ می خواند و چون از خواندن سورهٔ فاتحه فارغ می شد، باز بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ می خواند.(۲)

خاموش بودن مقتدیان در وقت قرائت امام:

﴿۱۰۷﴾ حکم خداوندی است:

وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُوا۟ لَهُۥ وَأَنصِتُوا۟ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ سُورَةُ الأَعْرَافِ

ترجمه: هنگامی که قرآن (توسط امام) خوانده شود، شما با دقت به آن گوش بدهید و خاموش باشید، شاید بر شما رحمت گردد.

﴿۱۰۸﴾ عَنْ مُحَمَّدِ بْنِ كَعْبٍ الْقُرَظِيِّ: قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَرَأَ فِي

---

(۱) صحیح ابن خزیمة: ۲۵۰/۱ حدیث ۴۹۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ الدَّلِيلِ عَلَى أَنَّ أَنَسًا إِنَّمَا أَرَادَ بِقَوْلِهِ: لَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقْرَأُ: بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ، أَيْ لَمْ أَسْمَعْ أَحَدًا مِنْهُمْ يَقْرَأُ جَهْرًا بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ...

(۲) مصنَّف ابن ابی شیبة: ۳۶۲/۱ حدیث ۴۱۵۵ كِتَابُ الصَّلَوَاتِ، مَنْ كَانَ يَجْهَرُ بِهَا

الصَّلاةِ أَجَابَهُ مَنْ وَرَاءَهُ إِذَا قَالَ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قَالُوا مِثْلَ مَا يَقُولُ حَتَّى تَنْقَضِيَ الْفَاتِحَةُ وَالسُّورَةُ فَلَبِثَ مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَلْبَثَ ثُمَّ نَزَلَتْ: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ فَقَرَأَ وَأَنْصِتُوا.

ترجمه: حضرت محمد بن کَعْب قُرَظِی رَحِمَهُ‌الله می فرماید: (در ابتدای اسلام) هنگامی که رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ در نماز قرائت می کردند، مقتدیان نیز در پشت سر آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ قرائت می نمودند، چنانچه اگر آنحضرت بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ می گفتند مقتدیان نیز همان را قرائت می کردند حتی که مقتدیان سورۀ فاتحه و سورۀ دیگر را نیز تکرار می کردند. این صورت حال تا آن زمان که خواست خداوند بود باقی ماند و سپس آیت قرآن مجید نازل شد: وَإِذَا قُرِئَ ٱلْقُرْءَانُ فَٱسْتَمِعُواْ لَهُۥ وَأَنصِتُواْ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ ﴿٢٠٤﴾ (هنگامی که قرآن خوانده شود، شما با دقت به آن گوش بدهید و خاموش باشید.) بعد از آن رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ قرائت می نمودند و صحابۀ کرام رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمْ خاموش می بودند.[1]

﴿۱۰۸﴾ قَالَ ابْنُ تَيْمِيَّةَ الْحَنْبَلِيُّ: وَقَوْلُ الْجُمْهُورِ هُوَ الصَّحِيحُ فَإِنَّ اللهَ سُبْحَانَهُ قَالَ: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ. قَالَ أَحْمَدُ: أَجْمَعَ النَّاسُ عَلَى أَنَّهَا نَزَلَتْ فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: ابن تیمیَّهٔ حنبلی می نویسد: قول جمهور اُمت (بر آنکه مقتدی در پشت سر امام خاموش باشد و چیزی نخواند و به قرائت قرآن توسط امام گوش بدهد) صحیح است، زیرا خداوند پاک می فرماید: «چون قرآن خوانده شود، شما با دقت به آن گوش بدهید و خاموش باشید». و امام احمد حنبل رَحْمَةُ‌اللهِ‌عَلَيْهِ می گوید: مردم بر این امر اجماع دارند که این آیت (سورۀ اعراف: ۲۰۴) دربارۀ نماز نازل گردیده است.[2]

﴿۱۰۹﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِنَّمَا جُعِلَ الْإِمَامُ لِيُؤْتَمَّ بِهِ، فَإِذَا كَبَّرَ فَكَبِّرُوا، وَإِذَا قَرَأَ فَأَنْصِتُوا، وَإِذَا قَالَ: غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ، فَقُولُوا: آمِينَ.

---

(۱) تفسیر ابن ابی حاتم: ۱۶۴۵/۵ حدیث ۸۷۲۴ تحت قَوْلُهُ تَعَالَى: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وأنصتوا | زجاجة المصابیح: ۲۴۱/۱ باب القراءة فی الصلوة

(۲) الفتاوی الکبری لابن تیمیة: ۱۳۴/۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ فَصْلٌ الصَّوْمُ وَالْفِطْرُ لِلْمُسَافِرِ فِي رَمَضَانَ | مجموع الفتاوی لابن تیمیة: ۲۹۵/۲۲ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ

ترجمه: حضرت ابوهریره رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ فرمودند: امام را به آن خاطر امام گردانیده اند تا از او پیروی کنید، پس هنگامی که امام تکبیر بگوید، شما نیز تکبیر بگوئید، و هنگامی که امام قرائت کند، شما خاموش باشید، و هنگامی که امام غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ گفت، شما آمین بگوئید.(۱)

﴿۱۱۰﴾ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، أَنَّ رَجُلًا قَرَأَ خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ فِي الظُّهْرِ أَوِ الْعَصْرِ، قَالَ: قَالَ: فَأَوْمَأَ إِلَيْهِ رَجُلٌ فَنَهَاهُ فَأَبَى، فَلَمَّا انْصَرَفَ قَالَ: أَتَنْهَانِي أَنْ أَقْرَأَ خَلْفَ النَّبِيِّ ﷺ؟ فَتَذَاكَرْنَا ذَلِكَ حَتَّى سَمِعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ، فَقَالَ النَّبِيُّ ﷺ: مَنْ صَلَّى خَلْفَ إِمَامٍ، فَإِنَّ قِرَاءَةَ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ.

ترجمه: حضرت جابر بن عبد الله رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت می کند؛ شخصی در نماز ظهر یا عصر در پشت سر رسول خدا صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ قرائت کرد، شخص دیگری او را به اشاره از قرائت منع کرد، لیکن شخص اولی سرباز زد، هنگامی که نماز به پایان رسید، شخص اول به منع کننده گفت؛ مرا از قرائت در پشت سر نبی صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ منع می کنی؟ ما در این گفتگو بودیم که رسول خدا صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ سخنان ما را شنیدند و فرمودند: هر کسی در پشت سر امام نماز بخواند، قرائت امام، قرائت او نیز می باشد.(۲)

قرائت امام، قرائت مقتدی است:

﴿۱۱۱﴾ عَنْ جَابِرٍ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ: مَنْ كَانَ لَهُ إِمَامٌ فَقِرَاءَةُ الْإِمَامِ لَهُ قِرَاءَةٌ.

---

(۱) سنن ابن ماجه: ۲۷۶/۱ حدیث ۸۴۶ و حدیث ۸۴۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةِ فِيهَا، بَابُ إِذَا قَرَأَ الْإِمَامُ فَأَنْصِتُوا | سنن النسائی: ۱۴۱/۲ حدیث ۹۲۱ و ۱۴۲/۲ حدیث ۹۲۲ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ؛ تَأْوِيلُ قَوْلِهِ عَزَّ وَجَلَّ: وَإِذَا قُرِئَ الْقُرْآنُ فَاسْتَمِعُوا لَهُ وَأَنْصِتُوا لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ | صحیح مسلم: ۳۰۴/۱ حدیث ۴۰۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّشَهُّدِ فِي الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۶۴/۴ حدیث ۱۰۴۷ باب النهی عن القراءة خلف الامام

(۲) کتاب الآثار لابی حنیفة بروایة ابی یوسف: ۲۳و۲۴ حدیث ۱۱۳ بَابُ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۱/۴ حدیث ۱۰۵۱ باب النهی عن القراءة خلف الامام

ترجمه: حضرت جابر بن عبد الله رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که رسول خدا ﷺ فرمودند: هر کسی که در پشت سر امام نماز می خواند، قرائت امام، قرائت او نیز می باشد.(۱)

﴿۱۱۲﴾ أَنَّ عَبْدَ اللهِ بْنَ عُمَرَ كَانَ إِذَا سُئِلَ: هَلْ يَقْرَأُ أَحَدٌ خَلْفَ الإِمَامِ؟ يقول: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ خَلْفَ الإِمَامِ فَحَسْبُهُ قِرَاءَةُ الإِمَامِ، وَإِذَا صَلَّى وَحْدَهُ فَلْيَقْرَأْ، قَالَ: وَكَانَ عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ لاَ يَقْرَأُ خَلْفَ الإِمَامِ.

ترجمه: هنگامی که از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا سؤال می شد که آیا کسی در پشت سر امام قرائت کند؟ حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا می فرمود: هر کسی که در پشت سر امام نماز می خواند، قرائت امام برای او نیز کافی است. و هر کسی که منفرد نماز می خواند، او در این صورت قرائت کند.

خود حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا نیز در پشت سر امام قرائت نمی کرد.(۲)

هنگامی که امام والضالّین گفت، شما آمین بگوئید:

﴿۱۱۳﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا قَالَ الإِمَامُ (وَفِي رِوَايَةٍ: إِذَا قَالَ الْقَارِئُ) غَيْرِ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ، فَقُولُوا: آمِينَ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که حضرت رسول اکرم صَلَّى

---

(۱) إتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة للبوصيري الكناني الشافعي: ۸۰/۲ حديث ۱۰۷۵ كتاب الإمامة؛ بَابُ تَرْكِ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | إتحاف الخيرة المهرة للبوصيري: ۱٦۸/۲ حديث ۱۲٦٤ و ۱٦۹/۲ حديث ۱۲٦٥ كتاب الإمامة؛ بَابُ تَرْكِ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | إعلاء السنن للتهانوى: ۸۱/٤ حديث ۱۰۵۳ باب النهى عن القراءة خلف الامام | آثار السنن للنيموى: ص ۱۱۳ باب فى ترک القراءة خلف الامام فى الصلوات كلها | ادلّة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوى: ص ۱۸۰ حديث ٤٤٤ باب ترک القراءة خلف الامام فى الصلوات كلها

(۲) موطا امام مالک: ص ۹٦ حديث ۲۵۱ باب وُقُوتُ الصَّلَاةِ؛ مَا جَاءَ فِي ترك الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | شرح معانى الآثار للطحاوى: ۲۲۱/۱ حديث ۱۳۱۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | مصنف عبد الرزاق: ۱۳۹/۲ حديث ۲۸۱۲ و ۱٤۰/۲ حديث ۲۸۱٤ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ خَلْفَ الْإِمَامِ | إعلاء السنن للتهانوى: ۸۷/٤ حديث ۱۰۵۸ باب النهى عن القراءة خلف الامام

اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که امام غَيْرِ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ گفت، شما آمین بگوئید.(۱)

﴾۱۱۴﴿ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا أَمَّنَ الإِمَامُ، فَأَمِّنُوا.

ترجمه: از حضرت ابو هریره ؓ روایت است که حضرت رسول اکرم ﷺ فرمودند: هنگامی که امام (وَلاَ الضَّالِّينَ را قرائت کرده خواست) آمین بگوید، شما نیز آمین بگوئید.(۲)

امام، مقتدی و منفرد، آمین را خُفیه بگویند:

﴾۱۱۵﴿ عَنْ وَائِلٍ، وَقَدْ سَمِعْتُهُ مِنْ وَائِلٍ، أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَلَمَّا قَرَأَ غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ قَالَ: آمِينَ، خَفَضَ بِهَا صَوْتَهُ.

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر ؓ روایت می کند: من به همراه رسول اکرم نماز خواندم و آنحضرت صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون غَيْرِ الْمَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلَا الضَّالِّينَ را خواندند با صدای خُفیه آمین گفتند.(۳)

﴾۱۱۶﴿ عَنْ أَبِي وَائِلٍ قَالَ كَانَ عُمَرُ وَعَلِيٌّ رضی الله عنهما لَا يَجْهَرَانِ بِبِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَلَا بِالتَّعَوُّذِ وَلَا بِالتَّأْمِينِ.

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۵۶/۱ حدیث ۷۸۲ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ جَهْرِ المَأْمُومِ بِالتَّأْمِينِ | صحیح البخاری: ۱۷/۶ حدیث ۴۴۷۵ كِتَابُ تَفْسِيرِ القُرْآنِ؛ بَابُ غَيْرِ المَغْضُوبِ عَلَيْهِمْ وَلاَ الضَّالِّينَ | صحیح مسلم: ۳۷۰/۱ حدیث ۴۱۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّسْمِيعِ وَالتَّحْمِيدِ وَالتَّأْمِينِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۶/۱ حدیث ۷۸۰ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ جَهْرِ المَأْمُومِ بِالتَّأْمِينِ | صحیح مسلم: ۳۰۶/۱ حدیث ۴۱۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّسْمِيعِ وَالتَّحْمِيدِ وَالتَّأْمِينِ

(۳) المستدرک للحاکم: ۲۵۳/۲ حدیث ۲۹۱۳ كِتَابُ التَّفْسِيرِ؛ مِنْ كِتَابِ قِرَاءَاتِ النَّبِيِّ ﷺ... | مسند ابی داؤد الطیالسی: ۳۶۰/۲ حدیث ۱۱۱۷ وَحَدِيثُ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ عَنِ النَّبِيِّ ﷺ | مسند احمد: ۱۳۸/۳۱ حدیث ۱۸۸۴۳ و۱۴۶/۳۱ حدیث ۱۸۸۵۴ | المعجم الکبیر للطبرانی: ۹/۲۲ حدیث ۳ و ۴۳/۲۲ حدیث ۱۰۹ و ۱۱۰ و ۴۵/۲۲ حدیث ۱۱۲ أَبُو الْعَنْبَسِ، عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ | زجاجة المصابیح: ۲۵۸/۱ باب القراءة فی الصلوة | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۵۱/۲ حدیث ۷۲۹ باب سنية التأمين والإخفاء بها | آثار السنن للنیموی: ص ۱۲۴ حدیث ۳۸۴ باب ترک الجهر بالتامین | ادلّة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوی: ص ۱۶۲ حدیث ۳۸۳ باب يؤمن الامام والماموم سرّاً

ترجمه: از حضرت ابو وائل رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ روایت است که حضرت عمر رضی الله عنه و حضرت علی رضی الله عنه بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ أَعُوذُ بِاللهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ و **آمین** را با صدای بلند نمی گفتند.[۱]

﴿۱۱۷﴾ عَنْ إِبْرَاهِيمَ قَالَ: خَمْسٌ يُخْفِينَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، وَالتَّعَوُّذُ، وَبِسْمِ اللهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ، وَآمِينَ، وَ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ.

ترجمه: از حضرت ابراهیم نَخْعی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ روایت است که پنج چیز با صدای خُفیه گفته می شود: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ، تعوُّذ، بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ، **آمین**، و اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الْحَمْدُ[۲]

رکوع کردن:

﴿۱۱۸﴾ فرمان خداوندی است: وَٱرْكَعُواْ مَعَ ٱلرَّٰكِعِينَ ﴿٤٣﴾ سُورَةُ البَقَرَةِ

ترجمه: رکوع کنید به همراه رکوع کنندگان.

﴿۱۱۹﴾ از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ طریقۀ نماز را به شخصی آموخته فرمودند:

إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ ... فَكَبِّرْ وَاقْرَأْ بِمَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا.

ترجمه: هنگامی که برای نماز برخواستی، نخست تکبیر بگو، باز هر مقداری از قرآن که برایت آسان بود بخوان، باز به اطمینان رکوع بکن.[۳]

---

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۰۳/۱ حدیث ۱۲۰۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ قِرَاءَةِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۵۰/۲ حدیث ۷۲۸ باب سنیة التأمین والإخفاء بها | زجاجة المصابیح: ۲۵۸/۱ و ۲۵۹ باب القراءة فی الصلوة | آثار السنن للنیموی: ص ۱۲٤ حدیث ۳۸۵ باب ترک الجهر بالتأمین

(۲) مصنف عبد الرزاق: ۸۷/۲ حدیث ۲۵۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يُخْفِي الْإِمَامُ | مصنف ابن ابی شیبة: ۲٦۷/۲ حدیث ۸۸٤۹ كِتَابُ الصَّلَوات؛ مَا يُسْتَحَبُّ أَنْ يُخْفِيَهُ الْإِمَامُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲٤۷/۲ حدیث ۷۲٤ باب سنیة التأمین والإخفاء بها | آثار السنن للنیموی: ص ۱۲٦ حدیث ۳۸٦ باب ترک الجهر بالتأمین | ادلّة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوی: ص ۱٦۳ حدیث ۳۸٤ باب یؤمن الامام والماموم سرّاً

(۳) صحیح البخاری: ۱۵۸/۱ حدیث ۷۹۳ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ أَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهُ بِالإِعَادَةِ | صحیح مسلم: ۲۹۸/۱ حدیث ۳۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وُجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ...

تکبیرگویان به رکوع رفتن:

﴿۱۲۰﴾ أَبَا هُرَيْرَةَ، يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلاَةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ،

ترجمه: از حضرت ابوهریره رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ چون برای نماز بر می خاستند، برای قیام تکبیر می گفتند، و سپس هنگامی که به رکوع می رفتند، نیز تکبیر می گفتند.[۱]

کیفیت رکوع:

﴿۱۲۱﴾ از حضرت انس رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ به وی فرمودند:

يَا بُنَيَّ، إِذَا رَكَعْتَ فَضَعْ كَفَّيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ، وَفَرِّجْ بَيْنَ أَصَابِعِكَ، وَارْفَعْ يَدَيْكَ عَنْ جَنْبَيْكَ.

ترجمه: ای فرزند! چون به رکوع رفتی، هر دو کف دستت را بر روی زانوهایت نهاده بین انگشتان دست هایت فاصله بگذار و بازوهایت را از پهلوهایت دور نگهدار.[۲]

﴿۱۲۲﴾ فَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ: أَنَا أَعْلَمُكُمْ بِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَكَعَ، فَوَضَعَ يَدَيْهِ عَلَى رُكْبَتَيْهِ كَأَنَّهُ قَابِضٌ عَلَيْهِمَا، وَوَتَّرَ يَدَيْهِ، فَنَحَّاهُمَا عَنْ جَنْبَيْهِ... وَفِي رِوَايَةِ ابْنِ عُمَرَ: قَالَ: فَإِذَا رَكَعْتَ، فَضَعْ رَاحَتَيْكَ عَلَى رُكْبَتَيْكَ، ثُمَّ فَرِّجْ بَيْنَ أَصَابِعِكَ، ثُمَّ أَمْكُثْ حَتَّى يَأْخُذَ كُلُّ عُضْوٍ مَأْخَذَهُ.

ترجمه: از حضرت ابو حُمَیْد رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است، هنگامی که حضرت رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ رکوع می نمودند، هر دو دست مبارک را بر روی زانوهای خویش چنان

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۵۷/۱ حدیث ۷۸۹ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ إِذَا قَامَ مِنَ السُّجُودِ | صحیح البخاری: ۱۵۹/۱ حدیث ۸۰۳ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابٌ: يَهْوِي بِالتَّكْبِيرِ حِينَ يَسْجُدُ | صحیح مسلم: ۲۹۳/۱ حدیث ۳۹۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ إِثْبَاتِ التَّكْبِيرِ فِي كُلِّ خَفْضٍ ...

(۲) المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۲۳/۶ حدیث ۵۹۹۱ | المعجم الصغیر للطبرانی: ۱۰۰/۱ حدیث ۸۵۶

می نهادند گویا که آنها را محکم گرفته باشند، و هر دو بازوی مبارک خویش را راست نموده از پهلوهای مبارک دور نگه می داشتند.

و در روایت حضرت عبد الله بن عمر رَضِىَٱللَّهُعَنْهُمَا وارد است که آنحضرت صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که به رکوع رفتی، کف دست های خود را بر روی زانوهایت قرار بده و میان انگشتانت فاصله بگذار، و آنگاه آن اندازه وقت در رکوع باش که هر عضو بر جایگاه خود قرار گیرد.[1]

تسبیح رکوع:

﴿۱۳۳﴾ عَنْ عُقْبَةَ بْنِ عَامِرٍ، قَالَ: لَمَّا نَزَلَتْ: فَسَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اِجْعَلُوهَا فِي رُكُوعِكُمْ، فَلَمَّا نَزَلَتْ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، قَالَ: اِجْعَلُوهَا فِي سُجُودِكُمْ.

ترجمه: از حضرت عُقْبَه بن عامر رَضِىَٱللَّهُعَنْهُ روایت است؛ هنگامی که آیت سَبِّحْ بِاسْمِ رَبِّكَ الْعَظِيمِ نازل شد، رسول خدا صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: آن را (سُبْحَانَ رَبِّيَ العَظِيمِ را) در رکوع خود قرار بدهید. و هنگامی که آیت سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى نازل شد آنحضرت صَلَّى ٱللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: آن را (سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَىٰ را) در سجدهٔ خود قرار بدهید.[2]

﴿۱۳۴﴾ عَنْ حُذَيْفَةَ، أَنَّهُ صَلَّى مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ يَقُولُ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ العَظِيمِ، وَفِي سُجُودِهِ، سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى.

ترجمه: از حضرت حُذَيْفَه رَضِىَٱللَّهُعَنْهُ روایت است که من به همراه نبی اقدس صَلَّى

---

(۱) جامع الترمذی: ۴۵/۲ حدیث ۲۶۰ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ أَنَّهُ يُجَافِي يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ فِي الرُّكُوعِ | صحیح ابن حبان: ۱۸۸/۵ حدیث ۱۸۷۱ ذِكْرُ الْبَيَانِ بِأَنَّ عَلَى الْمُصَلِّي رَفْعَ الْيَدَيْنِ ... | صحیح ابن حبان: ۲۰۵/۵ حدیث ۱۸۸۷ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ وَصْفِ بَعْضِ السُّجُودِ وَالرُّكُوعِ لِلْمُصَلِّي فِي صَلَاتِهِ

(۲) سنن ابی داؤد: ۲۳۰/۱ حدیث ۸۶۹ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ | سنن ابن ماجه: ۲۸۷/۱ حدیث ۸۸۷ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَ السُّجُودِ | مسند احمد: ۶۳۰/۲۸ حدیث ۱۷۴۱۴ | صحیح ابن حبان: ۲۲۵/۵ حدیث ۱۸۹۸

اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ نماز خواندم، آنحضرت صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ در رکوع سُبْحَانَ رَبِّيَ العَظِيمِ می گفتند، و در سجده سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلٰى.(۱)

الفاظ و تعداد تسبیح رکوع:

﴿۱۲۵﴾ عَنْ ابْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا رَكَعَ أَحَدُكُمْ، فَقَالَ فِي رُكُوعِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ العَظِيمِ ثَلَاثَ مَرَّاتٍ، فَقَدْ تَمَّ رُكُوعُهُ، وَذٰلِكَ أَدْنَاهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ روایت است که حضرت رسول اکرم صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی از شما به رکوع برود و در رکوع سه بار سُبْحَانَ رَبِّيَ العَظِيمِ بگوید، رکوعش کامل می باشد و این کمترین مقدار است.(۲)

امام تسمیع بگوید و مقتدی تحمید:

﴿۱۲۶﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا قَالَ الإِمَامُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، فَقُولُوا: اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى‌اللّٰهُ

---

(۱) جامع الترمذی: ۴۸/۲ حدیث ۲۶۲ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | سنن ابی داؤد: ۲۳۰/۱ حدیث ۸۷۱ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابُ مَا يَقُولُ الرَّجُلُ فِي رُكُوعِهِ وَسُجُودِهِ

(۲) جامع الترمذی: ۴۶/۲ حدیث ۲۶۱ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | سنن ابن ماجه: ۲۸۷/۱ حدیث ۸۹۰ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا، بَابُ التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَ السُّجُودِ | وكذا من فعله ﷺ عن أبی بکرة فی مسند البزار المنشور باسم البحر الزخار: ۱۳۳/۹ حدیث ۳۶۸۶ مُسْنَدُ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؛ بَقِيَّةُ حَدِيثِ أَبِي بَكْرَةَ | كذا من فعله ﷺ عن حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ فی سنن ابن ماجه: ۲۸۷/۱ حدیث ۸۸۸ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا، بَابُ التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۴/۳ حدیث ۷۵۰ باب وجوب الإعتدال والطمأنينة

عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که امام سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ گفت، شما اَللّٰهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ بگوئید.[1]

منفرد هم تسمیع را بگوید و هم تحمید را:

﴿۱۲۷﴾ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلاَةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْكَعُ، ثُمَّ يَقُولُ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ حِينَ يَرْفَعُ صُلْبَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ ثُمَّ يَقُولُ وَهُوَ قَائِمٌ: رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز می ایستادند، در قیام تکبیر می گفتند. سپس در هنگام رفتن به رکوع الله اکبر می گفتند، و هنگامی که از رکوع بر می خاستند سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ می گفتند و چون باز راست ایستاده می شدند رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ می گفتند.[2]

قومه (ایستادن بعد از رکوع):

﴿۱۲۸﴾ حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شخصی را طریقهٔ نماز را می آموزانیدند و فرمودند:

ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا، ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا.

ترجمه: آنگاه به رکوع برو و با اطمینان رکوع را انجام بده، سپس از رکوع برخیز و به اطمینان ایستاده شو.[3]

---

(۱) صحیح البخاری: ۱/۷۵۸ حدیث ۷۹۶ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ فَضْلِ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ | صحیح مسلم: ۱/۳۰۶ حدیث ۴۰۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّسْمِيعِ وَالتَّحْمِيدِ وَالتَّأْمِينِ

(۲) صحیح البخاری: ۱/۱۵۷ حدیث ۷۸۹ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ إِذَا قَامَ مِنَ السُّجُودِ | صحیح البخاری: ۱/۱۵۹ حدیث ۸۰۳ كِتَابُ الأَذَانِ، بَابٌ: يَهْوِي بِالتَّكْبِيرِ حِينَ يَسْجُدُ | صحیح مسلم: ۱/۲۹۳ حدیث ۳۹۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ إِثْبَاتِ التَّكْبِيرِ فِي كُلِّ خَفْضٍ...

(۳) صحیح البخاری: ۱/۱۵۸ حدیث ۷۹۳ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ أَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهُ بِالإِعَادَةِ | صحیح مسلم: ۱/۲۹۸ حدیث ۳۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وُجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ...

کیفیت قومه:

﴿۱۲۹﴾ وَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيِّ: رَفَعَ النَّبِيُّ ﷺ وَاسْتَوَى حَتَّى يَعُودَ كُلُّ فَقَارٍ مَكَانَهُ.

ترجمه: حضرت ابو حُمَیْد ساعدی رَضِیَاللهُعَنْهُ روایت می کند که رسول اقدس صَلَّی اللهُعَلَیْهِوَسَلَّمَ بعد از رکوع، سر مبارک خویش را بلند نمودند و راست ایستاده شدند چنانکه هر استخوان بر جایش قرار گرفت.(۱)

﴿۱۳۰﴾ اُمُّ المؤمنین حضرت عائشۀ صدیقه رَضِیَاللهُعَنْهَا نماز رسول اکرم ﷺ را ذکر نموده می فرماید: وَكَانَ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَمْ يَسْجُدْ، حَتَّى يَسْتَوِيَ قَائِمًا.

ترجمه: آنحضرت صَلَّی اللهُعَلَیْهِوَسَلَّمَ چون سر از رکوع بر می داشتند تا آن وقت که درست ایستاده نمی شدند به سجده نمی رفتند.(۲)

دعای (اختیاری) قومه:

﴿۱۳۱﴾ عَنْ رِفَاعَةَ بْنِ رَافِعٍ الزُّرَقِيِّ قَالَ: كُنَّا يَوْمًا نُصَلِّي وَرَاءَ النَّبِيِّ ﷺ، فَلَمَّا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرَّكْعَةِ قَالَ: سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ، قَالَ رَجُلٌ وَرَاءَهُ: رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ.

ترجمه: از حضرت رُفاعه بن رافع زُرَقی رَضِیَاللهُعَنْهُ روایت است که ما روزی در پشت سر حضرت رسول الله صَلَّی اللهُعَلَیْهِوَسَلَّمَ نماز می خواندیم. هنگامی که آنحضرت سر از رکوع برداشتند سَمِعَ اللهُ لِمَنْ حَمِدَهُ گفتند. یک نفر دیگر که به اقتدای آنحضرت نماز می خواند رَبَّنَا وَلَكَ الحَمْدُ حَمْدًا كَثِيرًا طَيِّبًا مُبَارَكًا فِيهِ گفت.(۳)

---

(۱) صحيح البخاری: ۱۵۹/۱ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ الطُّمَأْنِينَةِ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ | صحيح البخاری: ۱٦٥/۱ حديث ۸۲۸ كِتَابُ الأَذَانِ، بَابُ سُنَّةِ الجُلُوسِ فِي التَّشَهُّدِ

(۲) صحيح مسلم: ۳٥٧/۱ حديث ٤٩٨ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَجْمَعُ صِفَةَ الصَّلَاةِ وَمَا يُفْتَتَحُ بِهِ وَيُخْتَمُ بِهِ...

(۳) صحيح البخاری: ۱۵۹/۱ حديث ٧٩٩ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ فَضْلِ اللَّهُمَّ رَبَّنَا لَكَ الحَمْدُ | سنن ابی داؤد: ۲۰٤/۱ حديث ٧٧٠ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَا يُسْتَفْتَحُ بِهِ الصَّلَاةُ مِنَ الدُّعَاءِ

در هنگام رفتن به رکوع و بعد رکوع، رفع یدین نمی باشد:

﴿۱۳۲﴾ فرمان خداوندی است:

قَدْ أَفْلَحَ ٱلْمُؤْمِنُونَ ۝١ ٱلَّذِينَ هُمْ فِى صَلَاتِهِمْ خَٰشِعُونَ ۝٢ سورة المؤمنون

ترجمه: بی شک رستگار شدند مومنان، آنانی که در نماز خویش «**خاشع**» اند.

﴿۱۳۳﴾ حضرت عبد الله بن عباس رَضِىَ اللهُ عَنْهُمَا در تفسیر این آیت می فرماید:

مُخْبِتُوْنَ، مَتَوَاضِعُوْنَ لَا يَلْتَفِتُوْنَ يَمِيْناً وَ لَا شِمَالاً وَلَا يَرْفَعُوْنَ اَيْدِيَهُمْ فِى الصَّلَاةِ.

ترجمه: «**خاشعان**» آن کسانی اند که با عاجزی و شکستگی ایستاده می شوند و به راست و چپ نظر نمی اندازند و در داخل نماز رفع یدین نمی کنند.[۱]

﴿۱۳۴﴾ امام حسن بصری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ در تفسیر آیت مذکور شریف می فرماید:

خَاشِعُوْنَ الَّذِيْنَ لَا يَرْفَعُوْنَ أَيْدِيَهُمْ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا فِي التَّكْبِيْرَةِ الْأُوْلٰى.

ترجمه: «**خاشعان**» آنانی اند که جز تکبیر تحریمه در هیچ جائی در داخل نماز رفع یدین نمی کنند.[۲]

﴿۱۳۵﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: أَلَا أُصَلِّيْ بِكُمْ صَلَاةَ رَسُوْلِ اللهِ ﷺ ؟ فَصَلَّى فَلَمْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ إِلَّا مَرَّةً وَاحِدَةً.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه روایت است که فرمود: آیا نماز رسول الله ﷺ را برایتان نخوانم؟ راوی می گوید: آنگاه حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه ایستاده شد و بجز یکبار در آغاز نماز، دیگر در سراسر نماز رفع یدین نکرد.[۳]

---

(۱) تنویر المقباس من تفسیر ابن عباس لعبد الله بن عباس رضي الله عنهما (المتوفى: ٦٨هـ): ص ٢٨٤

(۲) تفسیر السمرقندی مسمّی به بحر العلوم: ٢/ ٤٧٣ چاپ دار الفكر بیروت، ١٤٣٢ هـ ق

(۳) سنن النسائي: ٢/١٩٥ حديث ١٠٥٨ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ؛ الرُّخْصَةُ فِي تَرْكِ ذَلِكَ (اي رَفْعِ الْيَدَيْنِ عند الرُّكُوعِ) | سنن النسائی: ٢/١٨٢ حديث ١٠٢٦ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ؛ تَرْكُ ذَلِكَ (اي رَفْعِ الْيَدَيْنِ لِلرُّكُوعِ) | جامع الترمذی: ٢/٤٠ حديث ٢٥٧ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الرُّكُوعِ | سنن ابی داؤد: ١/١٩٩ حديث ٧٤٨ كِتَاب الصَّلَاةِ، أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ | مسند احمد: ٦/٢٠٣ حديث ٣٦٨١ و ٧/٢٦٠ حديث ٤٢١١ مُسْنَدُ الْمُكْثِرِينَ مِنَ الصَّحَابَةِ، مُسْنَدُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ | مصنف ابن ابی شیبة: ١/٢١٣ حديث ٢٤٤١ كِتَابُ←

﴿۱۳۶﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: صَلَّيْتُ مَعَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبِي بَكْرٍ وَعُمَرَ فَلَمْ يَرْفَعُوا أَيْدِيَهُمْ إِلَّا عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود ﷺ می فرماید: من با حضرت رسول خدا ﷺ، حضرت ابوبکر صدیق ﷺ و حضرت عمر فاروق ﷺ نماز خوانده ام، ایشان همه جز در شروع نماز (در هیچ جای نماز) رفع یدین نمی کردند.[1]

﴿۱۳۷﴾ عَنْ عَلِيٍّ قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ الْمَكْتُوبَةِ كَبَّرَ، وَرَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ... وَفِيْ رِوَايَةٍ:... أَنَّهُ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ الصَّلَاةِ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: از حضرت امیر المؤمنین علی ﷺ روایت است که حضرت رسول اکرم ﷺ چون برای نماز می ایستادند، تکبیر می گفتند و (بند) دستهای مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک قرار می دادند. و در روایت دیگری وارد است که رسول اکرم ﷺ فقط در شروع نماز رفع یدین می فرمودند و در سایر جاهای داخل نماز، رفع یدین نمی کردند.[2]

الصَّلَوات؛ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَايَعُودُ | مسند ابي يعلي الموصلي: ٤٥٣/٨ حديث ٥٠٤٠ مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ | إعلاء السنن للتهانوى: ٦١/٣ حديث ٨١٤ باب ترک رفع اليدين فى غير الافتتاح | زجاجة المصابيح: ٢٢٨/١ باب صفة الصلاة | معارف السنن للبنّورى: ٤٧٧/٢ تا ٤٨٦ تحقيق حديث ابن مسعود فى ترک الرفع | ادلّة الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية للبهلوى: ص ١٦٦ حديث ٣٩٦ لايرفع يديه الا فى تكبيرة الافتتاح

(١) مسند ابي يعلي الموصلي: ٤٥٣/٨ حديث ٥٠٣٩ مُسْنَدُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ | معجم اسامي شيوخ ابي بكر الاسماعيلي: ٦٩٢/٢ حديث ٣١٨ حَرْفُ الْعَيْنِ | سنن الدارقطني: ٥٢/٢ حديث ١١٣٣ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ التَّكْبِيرِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ عِنْدَ الِافْتِتَاحِ وَالرُّكُوعِ وَالرَّفْعِ مِنْهُ وَقَدْرِ ذَلِكَ وَاخْتِلَافِ الرِّوَايَاتِ | مختصر خلافيات البيهقي: ٧٨/٢ | السنن الكبرى للبيهقى: ١١٤/٢ حديث ٢٥٣٤ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ | معرفة السنن والآثار للبيهقي: ٤٢٤/٢ حديث ٣٢٨٦ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ مَنْ قَالَ: لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ إِلَّا عِنْدَ الِافْتِتَاحِ | إعلاء السنن للتهانوي: ٦٧/٣ حديث ٨٢١ باب ترک رفع اليدين في غير الافتتاح | زجاجة المصابيح: ٢٣٠/١ باب صفة الصلاة | التجريد للقدورى: ٥١٨/٢ مسألة ١١٥ لاترفع اليدين فى تكبير الركوع

(٢) مصنف عبد الرزاق: ٧٩/٢ حديث ٢٥٦٧ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ | العلل للدارقطني: ١٠٦/٤ سؤال ٤٥٧ | وموقوفاً فى موطا محمد: ٥٩/١ حديث ١٠٩ باب افتتاح الصلاة | شرح معانى الآثار: ٢٢٥/١ حديث ١٣٥٣ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا | مصنف ابن ابى شيبه: ٢١٣/١ حديث ٢٤٤٢ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ | إعلاء السنن للتهانوى: ٦٣/٣ حديث ٨١٧ باب ترک رفع اليدين فى غير الافتتاح | آثار السنن للنيموى: ص ١٣٧ حديث ٤٠٤ باب ترک رفع اليدين فى غير الافتتاح

﴿۱۳۸﴾ عَنْ الْبَرَاءِ بْنَ عَازِبٍ يَقُوْلُ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتّٰى يُحَاذِيَ مَنْكِبَيْهِ، لَا يَعُوْدُ بِرَفْعِهِمَا حَتّٰى يُسَلِّمَ مِنْ صَلَاتِهِ.

ترجمه: از حضرت بَراء بن عازِب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است: هنگامی که رسول خدا ﷺ نماز را آغاز می کردند، (بند) دست های مبارک خویش را برابر با شانه های مبارک خود قرار می دادند و آنگاه تا از نماز سلام نمی گردانیدند، دیگر رفع یدین نمی کردند.[۱]

﴿۱۳۹﴾ سَالِمُ بْنُ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ ﷺ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ، وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ وَبَعْدَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ فَلَا يَرْفَعُ، وَلَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما روایت است که من رسول الله ﷺ را دیدم که در آغاز نماز (رفع یدین می کردند، یعنی بندِ) دست های مبارک را برابر با شانه های مبارک قرار می دادند و در هنگام رفتن به رکوع و برخاستن از رکوع، و همچنین در بین دو سجده رفع یدین نمی کردند.[۲] [۳]

---

(۱) مسند ابی حنیفه برواية ابی نعیم: ص۱٥٦ حدیث ۲۳٥ | سنن ابي داؤد: ۱/۲۰۰ حدیث ۷٥۲ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ لَمْ يَذْكُرِ الرَّفْعَ عِنْدَ الرُّكُوعِ | مصنف ابن ابی شيبة: ۱/۲۱۳ حدیث ۲٤٤۰ كِتَابُ الصَّلَوات؛ مَنْ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱/۲۲٤ حدیث ۱۳٤٦ و ۱۳٤۷ و۱۳٤۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلرُّكُوعِ وَالتَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ وَالرَّفْعِ مِنَ الرُّكُوعِ هَلْ مَعَ ذَلِكَ رَفْعٌ أَمْ لَا؟ | المدونة الكبرى: ۱/۱۷۷ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الرُّكُوعِ وَالْإِحْرَامِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۸٥ حدیث ۸۲۷ باب ترک رفع اليدين فی غير الافتتاح | معارف السنن للبنوری: ۲/ ٤۸۹ تا ٤۹۳ حديث البراء فی ترک الرفع ...

(۲) مسند الحمیدی: ۱/٥۱٥ حدیث ٦۲٦ أَحَادِيثُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | مسند ابی عوانة: ۱/٤۲۳ حدیث ۱٥۷۲ و حدیث ۱٥۷۳ و حدیث ۱٥۷٤ و حدیث ۱٥۷٥ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَيَانُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ قَبْلَ التَّكْبِيرِ بِحِذَاءِ مَنْكِبَيْهِ

(۳) خود حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما نیز در داخل نماز رفع یدین نمی کرد، چنانکه (به سندی مطابق شروط صحیح مسلم) فرزندش حضرت سالم، فقیه بزرگوار مدینه روایت می کند که پدرش حضرت عبد الله بن عمر رضی الله عنهما در داخل نماز در هنگام رکوع و در هنگام برخاستن از سجده در رکعت سوم رفع یدین نمی کرد. حَدَّثَنَا الْعَلَاءُ، عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ حِينَ يَقُومُ فِي الرَّكْعَةِ وَفِي الثَّالِثَةِ حِينَ يَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ.

كتاب: حديث إسماعيل بن جعفر المدني لإسماعيل بن جعفر بن أبي كثير الأنصاري الزرقي (المتوفى ۱۸۰هـ): ص ۲٥۹ حدیث ۳۳۰ چاپ مكتبة الرشد للنشر والتوزيع، الرياض، عربستان

﴿۱۴۰﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: كُنَّا مَعَ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِمَكَّةَ نَرْفَعُ أَيْدِيَنَا فِيْ بَدْءِ الصَّلَاةِ وَفِيْ دَاخِلِ الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوْعِ، فَلَمَّا هَاجَرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمَدِيْنَةِ تَرَكَ رَفْعَ الْيَدَيْنِ فِيْ دَاخِلِ الصَّلَاةِ عِنْدَ الرُّكُوْعِ وَثَبَتَ عَلَى رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِيْ بَدْءِ الصَّلَاةِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است؛ ما (قبل از هجرت) با رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مکه می بودیم و (در آنجا) در آغاز نماز و در داخل نماز در وقت رکوع رفع یدین می کردیم، و چون رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ به مدینهٔ منوّره تشریف بردند، رفع یدین در وقت رکوع را ترک نمودند و فقط رفع یدین در هنگام آغاز نماز را باقی گذاشتند.[۱]

تکبیر گویان به سجده رفتن:

﴿۱۴۱﴾ فرمان خداوندی است:

يَٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُواْ ٱرۡكَعُواْ وَٱسۡجُدُواْ وَٱعۡبُدُواْ رَبَّكُمۡ وَٱفۡعَلُواْ ٱلۡخَيۡرَ لَعَلَّكُمۡ تُفۡلِحُونَ ۩ ﴿٧٧﴾ سُورَةُ الحَجّ

ترجمه: ای مسلمانان! رکوع کنید و سجده کنید و پروردگار خویش را عبادت نمائید و نیکی کنید، شاید رستگار شوید.

﴿۱۴۲﴾ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ، ... ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي سَاجِدًا.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است، هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز بر می خاستند، برای قیام تکبیر می گفتند، و سپس (در هر رکن دیگر نماز و) همچنین هنگامی که به سجده می رفتند نیز تکبیر می گفتند.[۲]

---

(۱) اخبار الفقهاء والمحدثین: از محمد بن الحارث الخشنی القیروانی المتوفی ۳۶۱ هـ. ق: صفحه ۲۸۲ حدیث ۳۷۸ چاپ مادرید، و صفحه ۲۱۴ چاپ بیروت و لاهور.

(۲) صحیح مسلم: ۲۹۳/۱ حدیث ۳۹۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ إِثْبَاتِ التَّكْبِيرِ فِي كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ فِي الصَّلَاةِ

﴿۱۴۳﴾ أَبُو سَلَمَةَ بْنُ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّ أَبَا هُرَيْرَةَ كَانَ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ صَلاَةٍ مِنَ المَكْتُوبَةِ وَغَيْرِهَا فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ ... ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ.

ترجمه: از حضرت ابو سَلَمه بن عبد الرحمن رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ روایت است که حضرت ابوهریره رَضِيَاللهُعَنْهُ در هر نماز فرض و غیر فرض چه در رمضان و چه در غیر رمضان تکبیر می گفت. (راوی سپس تکبیرات را شمرده در آخر می افزاید:) و حضرت ابو هریره رَضِيَاللهُ عَنْهُ تکبیر گویان به سجده می رفت.(۱)

در وقت سجده رفتن، نخست زانو و سپس پیشانی بر زمین نهاده شود:

﴿۱۴۴﴾ عَنْ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَضَعُ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ إِذَا سَجَدَ.

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَاللهُعَنْهُ روایت می کند، هنگامی که رسول خدا صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ به سجده می رفتند، زانوهای مبارک خویش را قبل از دست های مبارک بر زمین می نهادند.(۲)

﴿۱۴۵﴾ عَنْ انَس، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَبَّرَ فَحَاذَى بِإِبْهَامَيْهِ أُذُنَيْهِ ثُمَّ رَكَعَ حَتَّى اسْتَقَرَّ كُلُّ مَفْصِلٍ مِنْهُ، وَانْحَطَّ بِالتَّكْبِيرِ حَتَّى سَبَقَتْ رُكْبَتَاهُ يَدَيْهِ.

ترجمه: حضرت اَنَس رَضِيَاللهُعَنْهُ روایت می کند، من حضرت رسول الله صَلَّىاللهُ

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۵۹/۱ حدیث ۸۰۳ كِتَابُ الأَذَانِ، بَابٌ: يَهْوِي بِالتَّكْبِيرِ حِينَ يَسْجُدُ

(۲) صحیح ابن خزیمة: ۳۱۸/۱ حدیث ۶۲۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الْبَدْءِ بِوَضْعِ الرُّكْبَتَيْنِ عَلَى الْأَرْضِ قَبْلَ الْيَدَيْنِ | صحیح ابن خزیمة: ۳۱۹/۱ حدیث ۶۲۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الْبَدْءِ بِرَفْعِ الْيَدَيْنِ مِنَ الْأَرْضِ قَبْلَ الرُّكْبَتَيْنِ | سنن ابی داود: ۲۲۲/۱ حدیث ۸۳۸ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ كَيْفَ يَضَعُ رُكْبَتَيْهِ قَبْلَ يَدَيْهِ | صحیح ابن حبان: ۲۳۷/۵ حدیث ۱۹۱۲ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّي وَضْعُ الرُّكْبَتَيْنِ عَلَى الْأَرْضِ عِنْدَ السُّجُودِ قَبْلَ الْكَفَّيْنِ | المستدرک للحاکم: ۳۴۹/۱ تحت حدیث ۸۲۲ أَوَّلُ كِتَابِ الصَّلَاةِ بَابُ التَّأْمِينِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳۶/۳ تحت حدیث ۷۸۰ باب طریق السجود | آثار السنن للنیموی: ص ۱۴۸ حدیث ۴۳۱ باب وضع الركبتين قبل اليدين عند الانحطاط للسجود

عَلَيۡهِوَسَلَّمَ را دیدم که چون (برای نماز) تکبیر گفتند، انگشتان شصت مبارک خویش را برابر با گوش های مبارک بالا بردند. سپس آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ به رکوع رفتند تا آنجا که هر مفصل بر جایگاهش درست قرار گرفت، سپس آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ تکبیر گفته پائین رفتند و زانوهای مبارک ایشان قبل از دست های مبارک ایشان بر زمین قرار گرفت.(۱)

سجده کردن بر هفت عضو:

﴿۱۴۶﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أُمِرَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ يَسْجُدَ عَلَى سَبْعَةِ أَعْضَاءٍ، وَلاَ يَكُفَّ شَعَرًا وَلاَ ثَوْبًا: الْجَبْهَةِ، وَالْيَدَيْنِ، وَالرُّكْبَتَيْنِ، وَالرِّجْلَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُمَا روایت است که رسول خدا صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ حکم یافتند تا بر هفت اعضاء سجده کنند، و همچنین موها و لباس های خود را (در نماز) جمع ننمایند. (آن اعضای هفتگانه اینهاست:) پیشانی، دو دست، دو زانو و دو پا.(۲)

تعداد و الفاظ تسبیح در سجده:

﴿۱۴۷﴾ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ:... وَإِذَا سَجَدَ، فَقَالَ فِي سُجُودِهِ: سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى ثَلاَثَ مَرَّاتٍ، فَقَدْ تَمَّ سُجُودُهُ، وَذَلِكَ أَدْنَاهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت است که نبی اکرم صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی سجده کند و در سجده سه بار سُبْحَانَ رَبِّيَ الأَعْلَى بگوید سجده

---

(۱) المستدرک للحاکم: ۳٤۹/۱ حدیث ۸۲۲ أَوَّلُ كِتَابِ الصَّلَاةِ،بَابُ التَّأْمِينِ | الاحادیث المختارة للضیاء المقدسی: ۲۹٤/٦ حدیث ۲۳۱۰ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳٥/۳ حدیث ۷۸۰ باب طریق السجود

(۲) صحیح البخاری: ۱٦۲/۱ حدیث ۸۰۹ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ السُّجُودِ عَلَى سَبْعَةِ أَعْظُمٍ | صحیح مسلم: ۳٥٤/۱ حدیث ٤۹۰ و حدیث ٤۹۱ و حدیث ٤۹۲ و... كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ أَعْضَاءِ السُّجُودِ، وَالنَّهْيِ عَنْ كَفِّ الشَّعْرِ وَالثَّوْبِ وَعَقْصِ الرَّأْسِ ...

اش کامل می باشد. و این کمترین مقدار آن است.[۱]

تکبیرگویان برخاستن از سجده:

﴿۱۴۸﴾ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ،... ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي سَاجِدًا، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِیَالله‌ُعَنْهُ روایت است، هنگامی که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز می ایستادند، تکبیر می گفتند ... سپس هنگامی که به سجده می رفتند نیز تکبیر می گفتند، و چون سر از سجده بر می داشتند، باز تکبیر می گفتند.[۲]

جلسه (نشست) در بین دو سجده:

﴿۱۴۹﴾ از حضرت ابوهریره رَضِیَالله‌ُعَنْهُ روایت است که نبی اکرم ﷺ به شخصی نماز را تعلیم می دادند و به او فرمودند: ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ وَتَطْمَئِنَّ جَالِسًا.

ترجمه: سپس با اطمینان سجده کن، آنگاه از سجده برخیز و با اطمینان بنشین.[۳]

---

(۱) جامع الترمذی: ۴۶/۲ حدیث ۲۶۱ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | سنن ابن ماجه: ۲۸۷/۱ حدیث ۸۹۰ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا، بَابُ التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | وكذا من فعله ﷺ عن أبی بکرة فی مسند البزار المنشور باسم البحر الزخار: ۱۳۳/۹ حدیث ۳۶۸۶ مُسْنَدُ أَبِي بَكْرَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؛ بَقِيَّةُ حَدِيثِ أَبِي بَكْرَةَ | كذا من فعله ﷺ عن حُذَيْفَةَ بْنِ الْيَمَانِ فی سنن ابن ماجه: ۲۸۷/۱ حدیث ۸۸۸ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا، بَابُ التَّسْبِيحِ فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۴/۳ حدیث ۷۵۰ باب وجوب الإعتدال والطمأنينة

(۲) صحیح مسلم: ۲۹۳/۱ حدیث ۳۹۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ إِثْبَاتِ التَّكْبِيرِ فِي كُلِّ خَفْضٍ، وَرَفْعٍ فِي الصَّلَاةِ

(۳) صحیح البخاری: ۱۳۵/۸ حدیث ۶۶۶۷ كِتَابُ الْأَيْمَانِ وَالنُّذُورِ؛ بَابُ إِذَا حَنِثَ نَاسِيًا فِي الْأَيْمَانِ | صحیح مسلم: ۲۹۸/۱ حدیث ۳۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وُجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ...

دعای جلسه:

﴿۱۵۰﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ: رَبِّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاجْبُرْنِي، وَارْزُقْنِي، وَارْفَعْنِي. وَعَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مِثْلُهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز (تهجُّد، نفل و غيرهٔ) شبانه در بین دو سجده این دعاء را می خواندند:

رَبِّ اغْفِرْ لِي، وَارْحَمْنِي، وَاجْبُرْنِي، وَارْزُقْنِي، وَارْفَعْنِي.

ترجمهٔ دعاء: خدایا! از من درگذر، بر من رحم فرما، ضعف مرا دور بگردان، و مرا روزی عنایت کن و درجهٔ مرا بلند بنما.(۱)

تکبیر گویان به سجدهٔ دوم رفتن:

﴿۱۵۱﴾ أَنَّهُ سَمِعَ أَبَا هُرَيْرَةَ يَقُولُ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا قَامَ إِلَى الصَّلَاةِ يُكَبِّرُ حِينَ يَقُومُ، ... ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَهْوِي سَاجِدًا، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ حِينَ يَسْجُدُ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که هنگامی که رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز می ایستادند، در قیام تکبیر می گفتند (و به همین ترتیب در سایر ارکان نماز تکبیر می گفتند) و سپس در هنگام رفتن به سجده تکبیر می گفتند و چون سر از سجده بر می داشتند نیز تکبیر می گفتند و چون دوباره به سجده می رفتند باز تکبیر می گفتند.(۲)

---

(۱) جامع الترمذی: ۷۶/۲ حدیث ۲۸۴ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ | سنن ابن ماجه: ۲۹۰/۱ حدیث ۸۹۸ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا يَقُولُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ | مصنف عبد الرزاق: ۱۸۷/۲ حدیث ۳۰۰۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقَوْلِ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ | سنن أبی داود: ۲۲۴/۱ حدیث ۸۵۰ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الدُّعَاءِ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۴۳/۳ و۴۴ حدیث ۷۹۳ باب وجوب الرفع من السجدة والجلسة بين السجدتين

(۲) صحیح مسلم: ۲۹۳/۱ حدیث ۳۹۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ إِثْبَاتِ التَّكْبِيرِ فِي كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ فِي الصَّلَاةِ

در وقت سجده، چهره در بین دو دست باشد:

﴿۱۵۲﴾ عَنْ أَبِي وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ قَالَ: صَلَّيْتُ خَلْفَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَكَانَ إِذَا سَجَدَ وَضَعَ وَجْهَهُ بَيْنَ كَفَّيْهِ.

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که من در پشت سر رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ نماز خواندم. آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ هر زمانی که به سجده می رفتند، روی مبارک خویش را در میان دو دست مبارک خویش قرار می دادند.(۱)

چسپانیدن انگشتان بهم در وقت سجده:

﴿۱۵۳﴾ عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا سَجَدَ ضَمَّ أَصَابِعَهُ.

ترجمه: از حضرت وائل بن حُجْر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است؛ هر زمانی که رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ به سجده می رفتند، انگشتان مبارک خویش را بهم می چسپانیدند.(۲)

نوک انگشتان دست به سمت قبله باشد:

﴿۱۵۴﴾ فَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيُّ: أَنَا كُنْتُ أَحْفَظَكُمْ لِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

---

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۵۷/۱ حدیث ۱۵۳٤ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابٌ وَضْعُ الْيَدَيْنِ فِي السُّجُودِ ، أَيْنَ يَنْبَغِي أَنْ يَكُونَ؟ | صحیح ابن حبان: ۱۷۳/۵ و ۱۷٤ حدیث ۱۸٦۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّي إِخْرَاجُ الْيَدَيْنِ مِنْ كُمَّيْهِ عِنْدَ رَفْعِهِ إِيَّاهُمَا فِي الْمَوْضِعِ الَّذِي وَصَفْنَاهُ

(۲) صحیح ابن خزیمة: ۳۲٤/۱ حدیث ٦٤۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ضَمِّ أَصَابِعِ الْيَدَيْنِ فِي السُّجُودِ | صحیح ابن حبان: ۲٤۸/۵ حدیث ۱۹۲۰ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّي ضَمُّ الْأَصَابِعِ فِي السُّجُودِ | المستدرک للحاکم: ۳۵۰/۱ حدیث ۸۲٦ كِتَابُ الطَّهَارَةِ؛ أَمَّا حَدِيثُ أَنَسٍ | المعجم الکبیر للطبرانی: ۱۹/۲۳ حدیث ۲٦ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ، عَنْ عَلْقَمَةَ بْنِ وَائِلٍ، عَنْ أَبِيهِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۳/۳ حدیث ۷٦۸ باب طریق السجود

رَأَيْتُهُ إِذَا كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ حِذَاءَ مَنْكِبَيْهِ ... فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ غَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلاَ قَابِضِهِمَا، وَاسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِهِ القِبْلَةَ.

ترجمه: از حضرت ابو حُمَیْد ساعدی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است، من از همهٔ شما نماز رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را بهتر به یاد دارم. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چون تکبیر می گفتند، دست های مبارک خویش را برابر با شانه بلند می نمودند. و چون به سجده می رفتند، دست های مبارک خویش را طوری بر زمین می نهادند که نه ساعد مبارک بر روی زمین پهن می بود و نه آرنج ها به بدن چسپیده می بود. و آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نوک انگشتان دست های مبارک را به سمت قبله می گرفتند.[1]

﴿۱۵۵﴾ عَنْ حَفْصِ بْنِ عَاصِمٍ قَالَ: صَلَّيْتُ إِلَى جَنْبِ ابْنِ عُمَرَ فَفَرَّجْتُ بَيْنَ أَصَابِعِي حِينَ سَجَدْتُ، فَقَالَ: يَا ابْنَ أَخِي، اضْمُمْ أَصَابِعَكَ إِذَا سَجَدْتَ، وَاسْتَقْبِلِ الْقِبْلَةَ، وَاسْتَقْبِلْ بِالْكَفَّيْنِ الْقِبْلَةَ، فَإِنَّهُمَا يَسْجُدَانِ مَعَ الْوَجْهِ.

ترجمه: از حضرت حَفْص بن عاصم رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ روایت است؛ من در کنار حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا نماز خواندم و هنگام سجده بین انگشتان دست خود فاصله گذاشتم. حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا به من فرمود: ای برادر زاده! چون سجده کردی، انگشتان دستت را بهم بچسپان و نوک انگشتانت را به سمت قبله بگردان و کف دستت را نیز به سمت قبله بگیر، زیرا این اعضاء به همراه چهره سجده می نمایند.[2]

چسپانیدن دو پاشنهٔ پا بهم در وقت سجده:

﴿۱۵۶﴾ قَالَتْ عَائِشَةُ زَوْجُ النَّبِيِّ: فَقَدْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَكَانَ مَعِي عَلَى فِرَاشِي، فَوَجَدْتُهُ سَاجِدًا رَاصًّا عَقِبَيْهِ مُسْتَقْبِلًا بِأَطْرَافِ أَصَابِعِهِ الْقِبْلَةَ.

---

(۱) صحيح ابن خزيمة: ۳۲٤/۱ حديث ٦٤۳ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِقْبَالِ أَطْرَافِ أَصَابِعِ الْيَدَيْنِ مِنَ الْقِبْلَةِ فِي السُّجُودِ

(۲) مصنف عبد الرزاق: ۱۷۱/۲ حديث ۲۹۳۳ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ السُّجُودِ

ترجمه: أمُّ المؤمنين حضرت عائشهٔ صدیقه رَضِيَاللَّهُعَنْهَا روایت می کند، من یک شب رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ را نیافتم حالانکه آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ با من در بستر خوابیده بودند. سپس آنحضرت را در حالی یافتم که در سجده بودند و هر دو پاشنهٔ (کُری) پا های مبارک بهم چسپیده و نوک انگشتان پاهای مبارک به سمت قبله بود.[(١)]

نوک انگشتان پا در وقت سجده به طرف قبله باشد:

﴿١٥٧﴾ فَقَالَ أَبُو حُمَيْدٍ السَّاعِدِيُّ: أَنَا كُنْتُ أَحْفَظَكُمْ لِصَلَاةِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ. رَأَيْتُهُ إِذَا كَبَّرَ جَعَلَ يَدَيْهِ حِذَاءَ مَنْكِبَيْهِ ... فَإِذَا سَجَدَ وَضَعَ يَدَيْهِ غَيْرَ مُفْتَرِشٍ وَلاَ قَابِضِهِمَا، وَاسْتَقْبَلَ بِأَطْرَافِ أَصَابِعِ رِجْلَيْهِ القِبْلَةَ.

ترجمه: از حضرت ابو حُمَیْد ساعدی رَضِيَاللَّهُعَنْهَا روایت است که من از همهٔ شما به نماز رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ آگاه ترم. من آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ را دیدم که چون (برای آغاز نماز) تکبیر می گفتند، دست های مبارک را برابر با شانه های مبارک بالا می بردند ... و چون سجده می نمودند دست های مبارک را چنان بر زمین می نهادند که نه ساعد دست های مبارک بر زمین قرار می داشت و نه به بدن مبارک چسپیده می بود، و آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ نوک انگشتان پاهای مبارک را نیز به سمت قبله می نمودند.[(٢)]

(١) صحیح ابن خزیمة: ٣٢٨/١ حدیث ٦٥٤ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ضَمِّ الْعَقِبَيْنِ فِي السُّجُودِ | شرح مشكل الآثار للطحاوی: ١٠٣/١ حدیث ١١١ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا رُوِيَ عَنْهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الشَّيْطَانِ أَنَّهُ يَجْرِي مِنَ ابْنِ آدَمَ مَجْرَى الدَّمِ | صحیح ابن حبان: ٢٦٠/٥ حدیث ١٩٣٣ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ ذِكْرُ الْخَبَرِ الْمُدْحِضِ قَوْلَ مَنْ زَعَمَ أَنَّ هَذَا الْخَبَرَ تَفَرَّدَ بِهِ عُبَيْدُ اللَّهِ بْنُ عُمَرَ

(٢) صحیح البخاری: ١٦٥/١ حدیث ٨٢٨ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ سُنَّةِ الجُلُوسِ فِي التَّشَهُّدِ | صحیح ابن خزیمة: ٣٢٤/١ حدیث ٦٤٣ و ٣٢٧/١ حدیث ٦٥٢ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ فَتْحِ أَصَابِعِ الرِّجْلَيْنِ فِي السُّجُودِ وَالِاسْتِقْبَالِ بِأَطْرَافِهِنَّ الْقِبْلَةَ

آرنج ها از بدن دور باشند:

﴿١٥٨﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَالِكٍ ابْنِ بُحَيْنَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا صَلَّى فَرَّجَ بَيْنَ يَدَيْهِ حَتَّى يَبْدُوَ بَيَاضُ إِبْطَيْهِ.

وَفِي رِوَايَةٍ: وَيُجَافِي يَدَيْهِ عَنْ جَنْبَيْهِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مالک ابن بُحَيْنَه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که هنگامی که رسول اقدس صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ نماز می خواندند، دست های مبارک خویش را گشاده می گرفتند حتی که سفیدی بغل مبارک مشاهده می شد.

و در روایت دیگری وارد است: آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ دست های مبارک را از پهلوی مبارک دور نگه می داشتند.[١]

آرنج ها بر روی زمین قرار نداشته باشند:

﴿١٥٩﴾ عَنِ الْبَرَاءِ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا سَجَدْتَ، فَضَعْ كَفَّيْكَ وَارْفَعْ مِرْفَقَيْكَ.

ترجمه: از حضرت براء بن عازب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: چون سجده نمائی، کف دست هایت را (بر زمین) بگذار و آرنج هایت را بالا نگهدار.[٢]

---

(١) صحیح البخاری: ١/٨٧ حدیث ٣٩٠ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ يُبْدِي ضَبْعَيْهِ وَيُجَافِي فِي السُّجُودِ | صحیح البخاری: ١/١٦١ حدیث ٨٠٧ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ يُبْدِي ضَبْعَيْهِ وَيُجَافِي فِي السُّجُودِ | صحیح ابن حبان: ٥/٢٤٧ حدیث ١٩١٩ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ، ذِكْرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّي أَنْ يُجَافِيَ فِي سُجُودِهِ حَتَّى يُرَى بَيَاضُ إِبْطَيْهِ | صحیح ابن خزیمة: ١/٣٢٦ حدیث ٦٤٩ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّجَافِي فِي السُّجُودِ

(٢) صحیح مسلم: ١/٣٥٦ حدیث ٤٩٤ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الِاعْتِدَالِ فِي السُّجُودِ، وَوَضْعِ الْكَفَّيْنِ عَلَى الْأَرْضِ وَرَفْعِ الْمِرْفَقَيْنِ عَنِ الْجَنْبَيْنِ... | صحیح ابن حبان: ٥/٢٤٤ حدیث ١٩١٦ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صِفَةِ الصَّلَاةِ، ذِكْرُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمُصَلِّي أَنْ يُجَافِيَ فِي سُجُودِهِ حَتَّى يُرَى بَيَاضُ إِبْطَيْهِ | صحیح ابن خزیمة: ١/٣٢٩ حدیث ٦٥٦ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّجَافِي فِي السُّجُودِ

﴿۱۶۰﴾ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اعْتَدِلُوا فِي السُّجُودِ، وَلَا يَبْسُطْ أَحَدُكُمْ ذِرَاعَيْهِ انْبِسَاطَ الْكَلْبِ.

ترجمه: حضرت اَنَس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: در حالت سجده اعتدال را پیش گیرید، و هیچ کسی دو دست خود را مانند سگان بر روی زمین پهن نکند.[۱]

سجده کردن در حالی که سرین بالا باشد:

﴿۱۶۱﴾ عَنْ أَبِي إِسْحَقَ، قَالَ: وَصَفَ لَنَا الْبَرَاءُ السُّجُودَ فَوَضَعَ يَدَيْهِ بِالْأَرْضِ، وَرَفَعَ عَجِيزَتَهُ، وَقَالَ: هَكَذَا رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَفْعَلُ.

ترجمه: حضرت ابو اسحاق رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید، حضرت براء بن عازب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ طریقهٔ انجام دادن سجده را به ما تعلیم داد. حضرت براء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ هر دو دست خود را بر زمین نهاده سرین خویش را بالا نموده و فرمود: من رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که این چنین سجده می کردند.[۲]

در وقت رفتن به سجده و برخاستن از سجده، رفع یدین نمی باشد:

﴿۱۶۲﴾ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۶٤/۱ حدیث ۸۲۲ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ لَا يَفْتَرِشُ ذِرَاعَيْهِ فِي السُّجُودِ | جامع الترمذی: ٦٦/۲ حدیث ۲۷٦ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الِاعْتِدَالِ فِي السُّجُودِ

(۲) سنن النسائی: ۲۱۳/۲ حدیث ۱۱۰٤ كِتَابُ التَّطْبِيقِ؛ بَابُ صِفَةِ السُّجُودِ | سنن ابی داؤد: ۲۳٦/۱ حدیث ۸۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابُ صِفَةِ السُّجُودِ | مسند احمد: ٦۲۹/۳۰ حدیث ۱۸۷۰۱ حَدِيثُ الْبَرَاءِ بْنِ عَازِبٍ | نصب الراية لأحاديث الهداية للزيلعي مع حاشيته بغية الألمعي في تخريج الزيلعي: ۳۸۰/۱ و ۳۸۱ باب صفة الصلاة | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۹/۳ حدیث ۷۵۸ و ۷۵۹ باب طريق السجود

حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ ... وَكَانَ لَا يَفْعَلُ ذَلِكَ فِي السُّجُودِ ...

وَفِيْ رِوَايَةٍ: وَلَا يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يَسْجُدُ، وَلَا حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ ...

وَفِيْ رِوَايَةٍ: لَا يَرْفَعُهُمَا بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ هنگامی که شروع به نماز می فرمودند، دست های مبارک خویش را برابر شانه های مبارک بالا می بردند (یعنی رفع یدین می کردند)... و اینکار را در سجده انجام نمی دادند. و در روایت دیگری وارد است که چون آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ سجده می نمودند اینکار را انجام نمی دادند. و در روایت دیگری وارد است که آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ در بین دو سجده رفع یدین نمی کردند.[1]

﴿١٦٣﴾ عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ رَفَعَ يَدَيْهِ حَتَّى يُحَاذِيَ بِهِمَا، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: حَذْوَ مَنْكِبَيْهِ؛ وَإِذَا أَرَادَ أَنْ يَرْكَعَ وَبَعْدَ مَا يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ لَا يَرْفَعُهُمَا، وَقَالَ بَعْضُهُمْ: وَلَا يَرْفَعُ بَيْنَ السَّجْدَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا روایت است که من رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را دیدم که هنگامی که نماز را شروع می کردند رفع یدین می نمودند و چون می خواستند به رکوع بروند و بعد بلند کردن سر از رکوع، رفع یدین نمی کردند. و در بین دو سجده نیز رفع یدین نمی نمودند.[2]

---

(١) صحيح البخارى: ١٤٨/١ حديث ٧٣٥ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ رَفْعُ اليَدَيْنِ فِي التَّكْبِيرَةِ الأُولَى مَعَ الِافْتِتَاحِ سَوَاءً | صحيح البخارى: ١٤٨/١ حديث ٧٣٨ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابٌ إِلَى أَيْنَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ؟ | صحيح مسلم: ٢٩٢/١ حديث ٣٩٠ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ رَفْعِ الْيَدَيْنِ حَذْوَ الْمَنْكِبَيْنِ مَعَ تَكْبِيرَةِ الْإِحْرَامِ

(٢) مسند ابى عوانة: ٤٢٣/١ حديث ١٥٧٢ و حديث ١٥٧٣ و حديث ١٥٧٤ و حديث ١٥٧٥ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَيَانُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ قَبْلَ التَّكْبِيرِ بِحِذَاءِ مَنْكِبَيْهِ | مسند الحميدى: ٥١٥/١ حديث ٦٢٦ أَحَادِيثُ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ

تکبیر گویان برای رکعت دوم برخاستن:

﴿۱۶۴﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: ...وَكَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَكَعَ، وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ يُكَبِّرُ، وَإِذَا قَامَ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ، قَالَ: اَللّٰهُ أَكْبَرُ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِىَاللهُعَنْهُ روایت است که هنگامی که نبی اکرم صَلَّى اللهُعَلَيْهِوَسَلَّم به رکوع می رفتند و از رکوع بر می خاستند تکبیر می گفتند، و هنگامی که دو سجده را انجام داده ایستاده می شدند باز تکبیر می گفتند.[۱]

نمازگزار بعد از دو سجده، جلسهٔ استراحت نکند:

﴿۱۶۵﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ ﷺ يَنْهَضُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِىَاللهُعَنْهُ روایت می کند که نبی اکرم صَلَّى اللهُعَلَيْهِوَسَلَّم در نماز (در وقت ایستادن از سجده فوراً) بر نوک پاهای مبارک ایستاده می شدند.[۲]

﴿۱۶۶﴾ عَبْدَ الرَّحْمَنِ بْنَ يَزِيدَ يَقُولُ: رَمَقْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ مَسْعُودٍ فِي الصَّلَاةِ فَرَأَيْتُهُ يَنْهَضُ وَلَا يَجْلِسُ. قَالَ: يَنْهَضُ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى وَالثَّالِثَةِ.

ترجمه: حضرت عبد الرحمن رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید: من نماز حضرت عبد الله بن مسعود رَضِىَاللهُعَنْهُ را با دقت مشاهده کردم. من دیدم که حضرت عبد الله رَضِىَاللهُعَنْهُ (بعد از سجده فوراً) ایستاده می شد و نمی نشست. وی رَضِىَاللهُعَنْهُ در رکعت اول و سوم بر نوک پاهای خود ایستاده می شد.[۳]

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۰۹/۱ حدیث ۷۹۵ كِتَابُ الْأَذَانِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ الإِمَامُ وَمَنْ خَلْفَهُ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ...

(۲) جامع الترمذی: ۸۰/۲ حدیث ۲۸۸ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ مِنْهُ أَيْضًا (ای بَابٌ كَيْفَ النُّهُوضُ مِنَ السُّجُودِ) | إعلاء السنن للتهانوی: ۴۹/۳ حدیث ۸۰۷ بابٌ فی ترک جلوس الاستراحة

(۳) مصنف عبد الرزاق: ۱۷۸/۲ حدیث ۲۹۶۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابَ كَيْفَ النُّهُوضُ مِنَ السَّجْدَةِ الْآخِرَةِ وَمِنَ الرَّكْعَةِ الْأُولَى وَالثَّانِيَةِ | السنن الکبری للبیهقی: ۱۸۰/۲ حدیث ۲۷۶۴ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ كَيْفَ الْقِيَامُ مِنَ الْجُلُوسِ | المعجم الکبیر للطبراني: ۲۶۶/۹ حدیث ۹۳۲۷ و ۹۳۲۸ | إعلاء السنن للتهانوی: ۴۹/۳ حدیث ۸۰۴

﴿۱۶۷﴾ عَنِ الشَّعْبِيِّ، أَنَّ عُمَرَ، وَعَلِيًّا، وَأَصْحَابَ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانُوا يَنْهَضُونَ فِي الصَّلَاةِ عَلَى صُدُورِ أَقْدَامِهِمْ.

ترجمه: تابعی جلیل القدر حضرت امام شَعْبِی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید: حضرت عمر رَضِىَاللهُعَنْهُ حضرت علی رَضِىَاللهُعَنْهُ و سایر صحابهٔ رسول خدا صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّم (بعد از سجده) در نماز (نمی نشستند بلکه فوراً) بر روی نوک پاهای خویش ایستاده می شدند.[۱]

جلسهٔ استراحت به سبب عذر یا کبر سن درست است:

﴿۱۶۸﴾ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتِرُ بِتِسْعٍ، فَلَمَّا بَدَّنَ وَكَثُرَ لَحْمُهُ أَوْتَرَ بِسَبْعٍ وَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ وَهُوَ جَالِسٌ.

ترجمه: حضرت ابو اُمامه رَضِىَاللهُعَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّم نُه وتر (یعنی سه رکعت نماز وتر با شش رکعت نفل) می خواندند. و هنگامی که (عمر آنحضرت ﷺ بسیار شد ولذا) بدن آنحضرت ﷺ سنگین گردید و آنحضرت ﷺ گوشت گرفتند، آنگاه هفت وتر (یعنی سه رکعت وتر با چهار رکعت نفل) می خواندند، و همچنین دو رکعت را نشسته اداء می فرمودند.[۲]

﴿۱۶۹﴾ عَنْ أَيُّوبَ عَنْ أَبِي قِلَابَةَ، قَالَ: جَاءَنَا مَالِكُ بْنُ الْحُوَيْرِثِ - فِي مَسْجِدِنَا هَذَا - فَقَالَ: إِنِّي لَأُصَلِّي بِكُمْ وَمَا أُرِيدُ الصَّلَاةَ، أُصَلِّي كَيْفَ رَأَيْتُ النَّبِيَّ ﷺ يُصَلِّي، فَقُلْتُ لِأَبِي قِلَابَةَ: كَيْفَ كَانَ يُصَلِّي؟ قَالَ: مِثْلَ شَيْخِنَا هَذَا، قَالَ: وَكَانَ شَيْخًا، يَجْلِسُ إِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ، قَبْلَ أَنْ يَنْهَضَ فِي الرَّكْعَةِ الأُولَى.

ترجمه: حضرت ایوب رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ روایت می کند که حضرت ابو قِلابه رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ

---

(۱) مصنف ابن ابی شیبة: ۳۴۶/۱ حدیث ۳۹۸۲ كِتَابُ الصَّلَوات؛ مَنْ كَانَ يَنْهَضُ عَلَى صُدُورِ قَدَمَيْهِ

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۹۰/۱ حدیث ۱۷۲۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الْوِتْرِ | مسند احمد: ۶۵۱/۳۶ حدیث ۲۲۳۱۳ حَدِيثُ أَبِي أُمَامَةَ الْبَاهِلِيِّ الصُّدَيِّ بْنِ عَجْلَانَ بْنِ عَمْرٍو وَيُقَالُ: ابْنُ وَهْبِ الْبَاهِلِيِّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ | السنن الكبری للبیهقي: ۴۹/۳ حدیث ۴۸۲۷ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابٌ فِي الرَّكْعَتَيْنِ بَعْدَ الْوِتْرِ

فرمود؛ حضرت مالک بن حُوَيْرِث رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ عنه به این مسجد ما تشریف آورد و فرمود: من نزد شما نماز می خوانم و مقصود من نماز دادن نیست بلکه (مقصودم اینست که برای نشان دادن به شما) همانگونه نماز بخوانم که رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ را دیده بودم.

حضرت ایوب رَحِمَهُٱللَّهِعَلَيْهِ می گوید: من از حضرت ابو قِلابه پرسیدم که رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ چگونه نماز خواندند؟ جواب داد: مانند این پیر مرد ما. و عادت آن پیرمرد این بود که چون از سجدۀ رکعت اول سر بر می داشت، قبل از ایستاده شدن (به سبب ضعف پیری لحظه ای) می نشست.[۱]

رفع یدین در بین دو رکعت نمی باشد:

در روایت حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَٱللَّهُعَنْهُمَا این الفاظ موجود است:

﴾۱۷۰﴿ وَلاَ يَفْعَلُ ذَلِكَ حِينَ يَسْجُدُ، وَلاَ حِينَ يَرْفَعُ رَأْسَهُ مِنَ السُّجُودِ.

ترجمه: رسول اکرم ﷺ در وقت سجده و سر برداشتن از سجده رفع یدین نمی کردند.[۲]

﴾❁﴿ **فایده:** از این حدیث دانسته می شود که نمازگزار (در وسط دو رکعت نماز چون به خاطر رکعت دوم و چهارم، سر از سجده بر دارد، رفع یدین نکند.

﴾❁﴿ **فایده:** در ابتدای این روایت، رفع یدین در هنگام رکوع نیز مذکور است، اما نفی آن از سایر روایات خود حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَٱللَّهُعَنْهُمَا ثابت می باشد چنانکه به همراه حوالۀ مراجع آنها قبلاً گذشت.[۳]

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۳٦/۱ حدیث ٦۷۷ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابٌ مَنْ صَلَّى بِالنَّاسِ وَهُوَ لاَ يُرِيدُ إِلَّا أَنْ يُعَلِّمَهُمْ صَلاَةَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَسُنَّتَهُ

(۲) صحیح البخاری: ۱٤٨/۱ حدیث ۷۳۸ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابٌ إِلَى أَيْنَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ؟

(۳) و همچنین حدیث ﴾۱۳۳﴿ و حدیث ﴾۱۳۴﴿ و حدیث ﴾۱۳۵﴿ و حدیث ﴾۱۳۶﴿ و حدیث ﴾۱۳۷﴿ و حدیث ﴾۱۳۸﴿ و حدیث ﴾۱۳۹﴿ و حدیث ﴾۱۴۰﴿ از صفحۀ ۹۵ تا صفحۀ ۹۸ نیز ملاحظه شود.

در رکعت دوم، خواندن فاتحه با بسم الله شروع شود:

﴿۱۷۱﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ لَا يَدَعُ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ قَبْلَ السُّورَةِ وَ بَعْدَهَا، إِذَا قَرَأَ بِسُورَةٍ أُخْرَى فِي الصَّلَاةِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُمَا روایت است که وی پیش از سورهٔ فاتحه و بعد آن، قبل از شروع سورهٔ دیگری بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ را ترک نمی کرد.[1]

رکعت اول طویل باشد و رکعت دوم کوتاه تر:

﴿۱۷۲﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الأُولَيَيْنِ مِنْ صَلاَةِ الظُّهْرِ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ، وَسُورَتَيْنِ يُطَوِّلُ فِي الأُولَى، وَيُقَصِّرُ فِي الثَّانِيَةِ وَيُسْمِعُ الآيَةَ أَحْيَانًا، وَكَانَ يَقْرَأُ فِي العَصْرِ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ وَسُورَتَيْنِ، وَكَانَ يُطَوِّلُ فِي الأُولَى، وَكَانَ يُطَوِّلُ فِي الرَّكْعَةِ الأُولَى مِنْ صَلاَةِ الصُّبْحِ، وَيُقَصِّرُ فِي الثَّانِيَةِ.

ترجمه: از حضرت ابو قَتَاده رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت است که حضرت رسول اکرم صَلَّى ٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ در دو رکعت اولی نماز ظهر، سورهٔ فاتحه و دو سورهٔ دیگر را می خواندند و رکعت اول را طویل می ساختند و رکعت دوم را کوتاه می نمودند. و گاهی گاهی (اندکی از) یک آیت را نیز می شنوانیدند.

و آنحضرت صَلَّى ٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ در نماز عصر، سورهٔ فاتحه و دو سوره را می خواندند و رکعت اول را طویل می گردانیدند. و آنحضرت صَلَّى ٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ در نماز صبح، رکعت اول را طویل می ساختند و رکعت دوم را کوتاه می خواندند.[2]

---

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۰۰/۱ حدیث ۱۱۸۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ قِرَاءَةِ بِسْمِ اللهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ فِي الصَّلَاةِ

(۲) صحیح البخاری: ۱۵۲/۱ حدیث ۷۵۹ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ القِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ | صحیح مسلم: ۳۳۳/۱ حدیث ۴۵۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ

قعده کردن (نشستن) بعد از هر دو رکعت:

﴿۱۷۳﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ، وَالْقِرَاءَةِ بِالْحَمْدُ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ... وَكَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ التَّحِيَّةَ.

ترجمه: از أُمُّ المؤمنین حضرت عایشه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهَا روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ نماز را با اَللهُ اَكْبَرْ شروع می فرمودند و قرائت را با اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ آغاز می نمودند، و همچنین می فرمودند: بعد از هر دو رکعت، «تشهُّد» است. (یعنی قعده باید کرد)[1]

کیفیت قعدهٔ اولی:

﴿۱۷۴﴾ عَنْ عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ قَالَ: إِنَّمَا سُنَّةُ الصَّلَاةِ أَنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنَى وَتَثْنِيَ الْيُسْرَى.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا می فرماید: در نماز، سنت اینست که در تشهُّد، پای راست را ایستاده کنی و پای چپ را بخوابانی.[2]

﴿۱۷۵﴾ حضرت ابو حُمَيْد ساعدی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ طریقهٔ نماز رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را ذکر نموده می فرماید:

فَإِذَا جَلَسَ فِي الرَّكْعَتَيْنِ جَلَسَ عَلَى رِجْلِهِ الْيُسْرَى وَنَصَبَ الْيُمْنَى.

ترجمه: آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ بعد از دو رکعت (در تشهُّد) بر روی پای چپ مبارک می نشستند و پای راست مبارک را ایستاده می نمودند.[3]

---

(۱) صحيح مسلم: ۳۵۷/۱ حديث ۴۹۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَجْمَعُ صِفَةَ الصَّلَاةِ وَمَا يُفْتَتَحُ بِهِ وَيُخْتَمُ بِهِ... | مصنف عبد الرزاق: ۲۲۱/۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ نَسِيَ التَّشَهُّدَ | مصنف ابن ابی شيبة: ۲۶۳/۱ حديث ۳۰۲۳ كِتَابُ الصَّلَوات؛ قَدْرُ كَمْ يَقْعُدُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ

(۲) صحيح البخاری: ۱۶۵/۱ حديث ۸۲۷ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ سُنَّةِ الجُلُوسِ فِي التَّشَهُّدِ

(۳) صحيح البخاری: ۱۶۵/۱ حديث ۸۲۸ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ سُنَّةِ الجُلُوسِ فِي التَّشَهُّدِ

﴿۱۷۶﴾ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ... وَكَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى.

ترجمه: از أُمُّ المؤمنین حضرت عایشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز را با تکبیر شروع می فرمودند: ... و پای چپ مبارک را بر روی زمین خوابانیده و پای راست مبارک را ایستاده می نمودند.[1]

در قعدهٔ اولی فقط تشهُّد خوانده می شود:

﴿۱۷۷﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: عَلَّمَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنْ نَقُولَ إِذَا جَلَسْنَا فِي الرَّكْعَتَيْنِ: اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید؛ حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بما تعلیم دادند که چون بعد از دو رکعت بنشینیم، این (تشهُّد) را بخوانیم:

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.[2]

﴿۱۷۸﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ التَّشَهُّدَ فِي وَسَطِ الصَّلَاةِ وَفِي آخِرِهَا... التَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ، وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ، وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ. قَالَ: ثُمَّ إِنْ كَانَ فِي وَسَطِ الصَّلَاةِ نَهَضَ حِينَ يَفْرُغُ مِنْ تَشَهُّدِهِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید؛ حضرت رسول اکرم صَلَّى

---

(۱) صحیح مسلم: ۳۵۷/۱ حدیث ۴۹۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَجْمَعُ صِفَةَ الصَّلَاةِ وَمَا يُفْتَتَحُ بِهِ وَيُخْتَمُ بِهِ...

(۲) سنن النسائی: ۲۳۷/۲ حدیث ۱۱۶۲ كِتَابُ التَّطْبِيقِ؛ كَيْفَ التَّشَهُّدُ الْأَوَّلُ | السنن الكبرى للبيهقي: ۲۰۹/۲ حديث ۲۸۵۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ ﷺ فِي التَّشَهُّدِ

اللهُ‌عَلَيۡهِ‌وَسَلَّمَ برای من تشهُّد در وسط نماز و در آخر نماز را (مانند بالا) به اینگونه تعلیم دادند: اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ ...و فرمودند: اگر نمازگزار در وسط نماز باشد، بعد از خواندن تشهُّد، ایستاده شود.(۱)

﴿۱۷۹﴾ عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: لَا يَزِيدُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ عَلَى التَّشَهُّدِ.

ترجمه: حضرت حسن بصری رَحۡمَةُاللهِ‌عَلَيۡهِ می فرماید: نمازگزار در (قعدهٔ بعد از) دو رکعت نخست نماز، جز تشهُّد، چیز بیشتری نمی خواند.(۲)

الفاظ تشهُّد:

﴿۱۸۰﴾ فَالْتَفَتَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ اللهَ هُوَ السَّلَامُ، فَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ، فَلْيَقُلْ: اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ ... أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللهُ‌عَنۡهُ می فرماید؛ هنگامی که ما به اقتدای رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيۡهِ‌وَسَلَّمَ نماز می خواندیم، آنحضرت می فرمودند: الله ﷻ سلام است. هر کسی که نماز بخواند، باید (در تشهُّد) چنین بگوید:

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

---

(۱) مسند احمد: ۳۹۲/۷ حدیث ۴۳۸۲ مُسْنَدُ الْمُكْثِرِينَ مِنَ الصَّحَابَةِ، مُسْنَدُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ | صحیح إبن حبان: ۳۵۰/۱ حدیث ۷۰۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الِاقْتِصَارِ فِي الْجِلْسَةِ الْأُولَى عَلَى التَّشَهُّدِ وَتَرْكِ الدُّعَاءِ بَعْدَ التَّشَهُّدِ الْأَوَّلِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۲۹/۳ و ۱۳۰ حدیث ۸۶۲ باب ترک الزیادة علی التشهد فی القعدة الاولی | آثار السنن للنیموی: ص ۱۵۵ حدیث ۴۶۰ باب ما جاء فی التشهُّد

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۲۶۳/۱ حدیث ۳۰۲۱ كِتَابُ الصَّلَوات؛ قَدْرُ كَمْ يَقْعُدُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ | التفصیل فی إعلاء السنن للتهانوی: ۱۲۹/۳ و ۱۳۰ حدیث ۸۶۰ تا ۸۶۳ باب ترک الزیادة علی التشهد فی القعدة الاولی

ترجمهٔ تشهُّد: جمله کلمات تعظیم خدا راست و جمله عبادتها و صدقات برای اوست. سلام بر تو ای پیغمبر، و رحمت خدا و برکات او بر تو باد، سلام باد بر ما و بر تمام بندگان نیک خدا. گواهی می دهم که هیچ کسی شایستهٔ عبادت نیست سوای الله ﷻ و گواهی می دهم که محمد ﷺ بنده و پیغمبر اوست.(۱)

اشارهٔ انگشت شهادت در تشهُّد:

﴿۱۸۱﴾ علی بن عبد الرحمن مُعَاوی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ روایت می کند که من در نماز سنگچل ها را بالا و پائین می کردم که حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَاللّٰهُعَنْهُمَا مرا دید و به من گفت:

اِصْنَعْ كَمَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ، فَقُلْتُ: وَكَيْفَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَصْنَعُ؟ قَالَ: كَانَ إِذَا جَلَسَ فِي الصَّلَاةِ وَضَعَ كَفَّهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُمْنَى، وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ كُلَّهَا وَأَشَارَ بِإِصْبَعِهِ الَّتِي تَلِي الْإِبْهَامَ، وَوَضَعَ كَفَّهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى.

ترجمه: تو چنان کن که رسول خدا صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ می کردند. پرسیدم رسول خدا صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ چگونه می کردند. حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَاللّٰهُعَنْهُمَا فرمود: هنگامی که آنحضرت ﷺ در نماز می نشستند کف دست راست خود را بر روی ران راست مبارک خویش می نهادند و انگشتان دست را بند می کردند و آنگاه با انگشت شهادت اشاره می فرمودند. و دست چپ مبارک را بر روی ران چپ مبارک ایشان قرار می دادند.(۲)

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۶۶/۱ حدیث ۸۳۱ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ التَّشَهُّدِ فِي الآخِرَةِ | صحیح مسلم: ۳۰۱/۱ حدیث ۴۰۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّشهُّدِ فِي الصَّلَاةِ

(۲) صحیح مسلم: ۴۰۸/۱ حدیث ۵۸۰ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ صِفَةِ الْجُلُوسِ فِي الصَّلَاةِ؛ وَكَيْفِيَّةِ وَضْعِ الْيَدَيْنِ عَلَى الْفَخِذَيْنِ | سنن ابی داؤد: ۲۵۹/۱ حدیث ۹۸۷ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابُ الْإِشَارَةِ فِي التَّشَهُّدِ | الموطا لمحمد بن الحسن الشیبانی: ص ۶۷ حدیث ۱۴۴ بَابُ: الْعَبَثِ فِي الصَّلَاةِ وَمَا يُكْرَهُ مِنْ تَسْوِيَتِهِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۰۳/۳ حدیث ۸۳۷ باب هیئة جلسة التشهدين والاشارة

کیفیت اشاره:

﴿۱۸۲﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا قَعَدَ فِي التَّشَهُّدِ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى رُكْبَتِهِ الْيُمْنَى، وَعَقَدَ ثَلَاثَةً وَخَمْسِينَ، وَأَشَارَ بِالسَّبَّابَةِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است: هنگامی که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در تشهُّد می نشستند دست چپ مبارک خویش را بـر روی زانوی چپ مبارک می نهادند، و دست راست مبارک را بر روی زانوی راست مبارک می گذاشتند، و انگشتان دست را بند فرموده به شکل «۵۳» می ساختند و با انگشت شهادت اشاره می کردند.(۱)

انگشت در وقت اشاره بار بار حرکت داده نشود:

﴿۱۸۳﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ الزُّبَيْرِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُشِيرُ بِأُصْبُعِهِ إِذَا دَعَا، وَلَا يُحَرِّكُهَا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن زبیر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضـرت رسـول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با انگشت مبارک اشاره می فرمودند و آن را (بار بار) حرکت نمی دادند.(۲)

انگشت شهادت تا آخر نماز بلا حرکت پهن باشد:

﴿۱۸۴﴾ عَاصِمُ بْنُ كُلَيْبٍ الْجَرْمِيُّ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ جَدِّهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَخَلْتُ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهُوَ يُصَلِّي وَقَدْ وَضَعَ يَدَهُ الْيُسْرَى عَلَى فَخِذِهِ الْيُسْرَى، وَوَضَعَ يَدَهُ الْيُمْنَى عَلَى فَخِذِهِ

---

(۱) صحيح مسلم: ۴۰۸/۱ حديث ۵۸۰ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ صِفَةِ الْجُلُوسِ فِي الصَّلَاةِ وَكَيْفِيَّةِ وَضْعِ الْيَدَيْنِ عَلَى الْفَخِذَيْنِ

(۲) سنن النسائي: ۳۷/۳ حديث ۱۲۷۰ كِتَابُ السَّهْوِ؛ بَابُ بَسْطِ الْيُسْرَى عَلَى الرُّكْبَةِ | سـنن ابـى داؤد: ۲۶۰/۱ حديث ۹۸۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ الْإِشَارَةِ فِي التَّشَهُّدِ | إعلاء السنن للتهانوى: ۱۱۲/۳ حديث ۸۴۳ باب هيئة جلسة التشهدين والاشارة

الیُمْنَی وَقَبَضَ أَصَابِعَهُ وَبَسَطَ السَّبَّابَةَ، وَهُوَ يَقُولُ: يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ، ثَبِّتْ قَلْبِي عَلَى دِينِكَ.

ترجمه: حضرت عاصم بن کُلَیب رَحِمَهُ‌اللهِ‌عَلَيْهِ از پدر خود، و او از پدر خود حضرت شهاب بن مجنون رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که حضرت شهاب بن مجنون رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ فرمود: چون به خدمت نبی اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ حاضر شدم آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ در حال ادای نماز بودند، و دست چپ مبارک خویش را بر روی ران چپ خویش و دست راست مبارک خویش را بر روی ران راست خویش نهاده بودند. آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ دست راست مبارک را قبضه فرموده و انگشت شهادت مبارک را پهن نموده بودند و این دعاء را می خوانند:

يَا مُقَلِّبَ الْقُلُوبِ، ثَبِّتْ قَلْبِي عَلٰى دِينِكَ.

ترجمهٔ دعاء: ای گردانندهٔ دل ها، دل مرا بر دین خود استوار بدار.(۱)

فایده: دعاء در تشهُّد بعد از درود شریف و قریب به وقت سلام خوانده می شود. و رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ در آن زمان نیز انگشت شهادت را پهن نهاده بر همان حالت ثابت نگهداشته بودند.

از اینجا ثابت می گردد که انگشت شهادت تا آخر نماز بایست پهن گذارده شود. چنانچه حضرت حکیم الامت مولانا اشرف علی تهانوی رَحِمَهُ‌اللهِ‌عَلَيْهِ می نویسد:

قُلْتُ فِيْهِ اِدَامَةُ اِشَارَةِ التَّشَهُّدِ اِلٰی آخِرِ الصَّلٰوةِ.

ترجمه: من (مولانا محمد اشرف علی تهانوی) می گویم که این حدیث ثابت می گرداند که انگشت اشاره تا آخر نماز بر حالت خود باقی می ماند.(۲)

هنگام تشهُّد، نگاه از انگشت شهادت پیشتر نرود:

﴿۱۸۵﴾ از حضرت عبد الله بن زبیر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ

(۱) جامع الترمذی: ۵/۵۷۳ حدیث ۳۵۸۷ أَبْوَابُ الدَّعَوَاتِ عَنْ رَسُولِ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابٌ

(۲) الثواب الحلی علی جامع الترمذی للتهانوی: ۱۹۹/۲ حواله مؤلف

عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را در حال ادای نماز مشاهده نمود و:

قَالَ: لَا يُجَاوِزُ بَصَرُهُ إِشَارَتَهُ.

ترجمه: نگاه آنحضرت ﷺ از اشارۀ آنحضرت ﷺ پیشتر نمی رفت.(۱)

تشهُّد، خُفیه خوانده می شود:

﴾۱۸۶﴿ عَنِ ابْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: مِنَ السُّنَّةِ أَنْ يُخْفِيَ التَّشَهُّدَ.

ترجمه: عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرماید: سنّت اینست که تشهُّد خُفیه خوانده شود. (۲)

تکبیر گویان از قعدۀ اولی برخاستن:

﴾۱۸۷﴿ عَنْ مُطَرِّفٍ، قَالَ: صَلَّيْتُ أَنَا وَعِمْرَانُ، صَلَاةً خَلْفَ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ، فَكَانَ إِذَا سَجَدَ كَبَّرَ وَإِذَا رَفَعَ كَبَّرَ، وَإِذَا نَهَضَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ كَبَّرَ.

ترجمه: حضرت مُطَرِّف رَحْمَةُ‌اللهِ‌عَلَيْهِ روایت می کند که من و عِمْران بن حُصَـيْن رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ به اقتدای حضرت علی ابن ابی طالب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ نماز خواندیم. هنگامی که حضرت

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۶۰/۱ حدیث ۹۹۰ كِتَاب الصَّلَاةِ، بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابُ الْإِشَارَةِ فِي التَّشَهُّدِ | سنن النسائی: ۳۹/۳ حدیث ۱۲۷۵ كِتَابُ السَّهْوِ، مَوْضِعُ الْبَصَرِ عِنْدَ الْإِشَارَةِ وَتَحْرِيكِ السَّبَّابَةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۱۱/۳ حدیث ۸٤۲ باب هيئة جلسة التشهدين والاشارة

(۲) جامع الترمذی: ۸٤/۲ حدیث ۲۹۱ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بَابُ مَا جَاءَ أَنَّـهُ يُخْفِي التَّشَهُّدَ | سنن ابی داؤد: ۲۵۹/۱ حدیث ۹۸٦ كِتَاب الصَّلَاةِ، بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ، بَابُ إِخْفَاءِ التَّشَهُّدِ | سنن النسائی: ۱۸۱/۳ حدیث ۱۵٦۱ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ، الصَّلَاةُ قَبْلَ الْإِمَامِ يَوْمَ الْعِيدِ | المستدرک للحاكم: ۳۵٤/۱ حدیث ۸۳۸ كِتَابُ الطَّهَارَةِ؛ أَمَّا حَدِيثُ أَنَسٍ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۲۵/۳ حدیث ۸۵٤ باب التشهد و وجوبه

علی رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ سجده می کرد، تکبیر می گفت و هنگامی که سر از سجده بر می داشت، تکبیر می گفت، و هنگامی که بعد از دو رکعت بر می خاست، تکبیر می گفت.[1]

در شروع رکعت سوم نیز رفع یدین نمی باشد:

﴿۱۸۸﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ فِي الصَّلَاةِ رَفَعَ يَدَيْهِ نَحْوَ صَدْرِهِ؛ وَإِذَا رَكَعَ وَإِذَا رَفَعَ رَأْسَهُ مِنَ الرُّكُوعِ وَلَا يَفْعَلُ بَعْدَ ذَلِكَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُمَا روایت می کند، هنگامی که رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ داخل نماز می شدند، برابر سینه، هنگام رکوع و هنگام برخاستن از رکوع رفع یدین می نمودند و بعد از آن رفع یدین نمی کردند.[2] [3]

﴿۱۸۹﴾ عَنْ سَالِمِ بْنِ عَبْدِ اللهِ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ لَا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الصَّلَاةِ حِينَ يَقُومُ فِي الرَّكْعَةِ وَفِي الثَّالِثَةِ حِينَ يَرْفَعُ مِنَ السُّجُودِ.

ترجمه: حضرت سالم فرزند حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُمَا روایت می کند که پدرش حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُمَا در داخل نماز در هنگام رکوع و در هنگام برخاستن از سجده در رکعت سوم رفع یدین نمی کرد.۞ [4]

---

(١) صحيح البخارى: ١/١٦٤ حديث ٨٢٦ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ يُكَبِّرُ وَهُوَ يَنْهَضُ مِنَ السَّجْدَتَيْنِ | صحيح البخارى: ١/١٥٧ حديث ٧٨٦ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ إِتْمَامِ التَّكْبِيرِ فِي السُّجُودِ

(٢) الناسخ والمنسوخ لابن شاهين: ص ١٥٣ باب رفع اليدين فى الصلوة (حواله مؤلف) | ناسخ الحديث ومنسوخه لابن شاهين: ص ٢٣٣ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الصَّلَاةِ | فتح البارى لابن حجر: ٢/٢٢١ قَوْلُهُ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ إِذَا كَبَّرَ وَإِذَا رَكَعَ وَإِذَا رَفَعَ | فتح البارى لابن رجب: ٦/٣٤٣ كتاب الآذان؛ بابُ رَفْعِ اليَدَيْنِ إِذَا قَامَ مِنَ الرَّكْعَتَيْنِ | المخلّصيات لمحمد بن عبد الرحمن البغدادي المخلّص: ٣/٢٢٩ حديث ٢٣٩٥ الجزءُ العاشرُ

(٣) و سپس رفع یدین در وقت رکوع و برخاستن از آن نیز منسوخ شد چنانکه در حدیث بعدی اش مذکور هست. و همچنین حدیث ﴿۱۳۳﴾ و حدیث ﴿۱۳۴﴾ و حدیث ﴿۱۳۵﴾ و حدیث ﴿۱۳۶﴾ و حدیث ﴿۱۳۷﴾ و حدیث ﴿۱۳۸﴾ و حدیث ﴿۱۳۹﴾ و حدیث ﴿۱۴۰﴾ از صفحهٔ ۹۵ تا صفحهٔ ۹۸ نیز ملاحظه شود.

(٤) حديث علي بن حجر السعدي عن إسماعيل بن جعفر المدني: ص ٣٥٩ و ٣٦٠ حديث ٣٠٣

خواندن سورۀ فاتحه در دو رکعت آخری نماز فرض:

﴿١٩٠﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي قَتَادَةَ، عَنْ أَبِيهِ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقْرَأُ فِي الظُّهْرِ فِي الْأُولَيَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ، وَسُورَتَيْنِ، وَفِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُخْرَيَيْنِ بِأُمِّ الْكِتَابِ.

ترجمه: از حضرت ابو قَتَاده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در دو رکعت اولی نماز ظهر، سورۀ فاتحه و دو سورۀ دیگر را می خواندند و در دو رکعت آخری آن، فقط سورۀ فاتحه را می خواندند.[1]

قعدۀ آخر نماز:

﴿١٩١﴾ قَالَ عَبْدُ اللهِ: كُنَّا إِذَا صَلَّيْنَا خَلْفَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ... فَالْتَفَتَ إِلَيْنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقَالَ: إِنَّ اللهَ هُوَ السَّلَامُ، فَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ، فَلْيَقُلْ: اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ ... أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید؛ هنگامی که ما به اقتدای رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز می خواندیم، آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرمودند: الله جَلَّ جَلَالُهُ سلام است. هر کسی از شما که نماز بخواند، باید (در تشهُّد) چنین بگوید:

اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، اَلسَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ. أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.[2]

ترجمۀ تشهُّد: جمله کلمات تعظیم خدا راست و جمله عبادت ها و صدقات برای اوست. سلام بر تو ای پیغمبر، و رحمت خدا و برکات او بر تو باد، سلام باد بر ما و بر تمام

---

(١) صحيح البخاری: ١/١٥٥ حديث ٧٧٦ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابٌ: يَقْرَأُ فِي الأُخْرَيَيْنِ بِفَاتِحَةِ الكِتَابِ | صحيح مسلم: ١/٣٣٣ حديث ٤٥١ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ

(٢) صحيح البخاری: ١/١٦٦ حديث ٨٣١ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ التَّشَهُّدِ فِي الآخِرَةِ | صحيح مسلم: ١/٣٠١ حديث ٤٠٢ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّشَهُّدِ فِي الصَّلَاةِ

بندگان نیک خدا. گواهی می دهم که هیچ کسی شایستهٔ عبادت نیست سوای الله ﷻ و گواهی می دهم که محمد ﷺ بنده و پیغمبر اوست.

﴿۱۹۲﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: عَلَّمَنِي رَسُولُ اللهِ ﷺ التَّشَهُّدَ فِي وَسَطِ الصَّلَاةِ وَفِي آخِرِهَا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم تشهُّد خواندن در وسط نماز و در آخر نماز را به من تعلیم دادند.(۱)

تَوَرُّک نکردن:

در هنگام تشهُّد نشستن بر روی سرین را «**تَوَرُّک**» می گویند. «**تَوَرُّک**» را احادیث شریف نفی کرده است. در احادیث شریف وارد است که مرد نمازگزار پای راست خود را ایستاده نماید و پای چپ خود را خوابانیده بر روی آن بنشیند.

﴿۱۹۳﴾ عَبْدُ اللهِ بْنُ عُمَرَ، وَقَالَ: إِنَّمَا سُنَّةُ الصَّلَاةِ أَنْ تَنْصِبَ رِجْلَكَ الْيُمْنَى وَتَثْنِيَ الْيُسْرَى.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا می فرماید: سنَّت در (قعدهٔ) نماز این است که پای راست را ایستاده کنی و پای چپ را هموار بگردانی.(۲)

﴿۱۹۴﴾ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ، وَالْقِرَاءَةِ بِالْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ، ... وَكَانَ يَفْرِشُ رِجْلَهُ الْيُسْرَى وَيَنْصِبُ رِجْلَهُ الْيُمْنَى.

ترجمه: از اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم نماز را با اَللّٰهُ اَكْبَرْ شروع می فرمودند، و قرائت را با اَلْحَمْدُ لِلهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ،

---

(۱) مسند احمد: ۳۹۲/۷ حدیث ۴۳۸۲ مُسْنَدُ الْمُكْثِرِينَ مِنَ الصَّحَابَةِ؛ مُسْنَدُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ

(۲) صحیح البخاری: ۱۶۵/۱ حدیث ۸۲۷ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ سُنَّةِ الجُلُوسِ فِي التَّشَهُّدِ | سنن النسائی: ۲۳۵/۲ حدیث ۱۱۵۷ كِتَابُ التَّطْبِيقِ؛ بَابُ كَيْفَ الْجُلُوسُ لِلتَّشَهُّدِ الْأَوَّلِ

و (در تشهُّد) پای چپ مبارک را هموار می نمودند و پای راست را ایستاه می کردند.(۱)

خواندن درود شریف:

﴿۱۹۵﴾ فَضَالَةَ بْنَ عُبَيْدٍ، يَقُولُ: سَمِعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يَدْعُو فِي صَلَاتِهِ لَمْ يُمَجِّدِ اللهَ، وَلَمْ يُصَلِّ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَجِلْتَ أَيُّهَا الْمُصَلِّي، ثُمَّ عَلَّمَهُمْ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَسَمِعَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَجُلًا يُصَلِّي، فَمَجَّدَ اللهَ وَحَمِدَهُ وَصَلَّى عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ادْعُ تُجَبْ، وَسَلْ تُعْطَ.

ترجمه: حضرت فَضَاله بن عُبَيْد رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّم صدای مردی را شنیدند که در نماز دعاء می خواست، لیکن نه حمد خدا را کرد و نه بر نبی کریم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّم درود فرستاد. حضرت رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّم بـه آن شخص فرمودند: ای نماز خوان، تو عجله کردی. آنگاه آنحضرت ﷺ مردم را تعلیم دادند (تا در نماز نخست حمد و ثنای خدا را بگویند و سپس بر نبی کریم ﷺ درود بفرستند.)

سپس آنحضرت ﷺ شخص دیگری را شنیدند که در نماز حمد و بزرگی خداوند را بیان می کرد و بر نبی اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّم درود می فرستاد. آنحضرت فرمودند: دعاء کن، دعایت قبول می شود، و بخواه، خداوند عطایت می کند.(۲)

الفاظ درود شریف:

﴿۱۹۶﴾ حضرت کَعْب بن عُجْرَه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند:

---

(۱) صحيح مسلم: ۳۵۷/۱ حديث ۴۹۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَجْمَعُ صِفَةَ الصَّلَاةِ وَمَا يُفْتَتَحُ بِهِ وَيُخْتَمُ بِهِ...

(۲) سنن النسائی: ۴۴/۳ حديث ۱۲۸۴ كِتَابُ السَّهْوِ؛ بَابُ التَّمْجِيدِ وَالصَّلَاةِ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلَاةِ

سَأَلْنَا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَقُلْنَا: يَا رَسُولَ اللهِ، كَيْفَ الصَّلاَةُ عَلَيْكُمْ أَهْلَ البَيْتِ، فَإِنَّ اللهَ قَدْ عَلَّمَنَا كَيْفَ نُسَلِّمُ عَلَيْكُمْ؟ قَالَ: قُولُوا: اللَّهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اللَّهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.

ترجمه: از حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم سوال کردیم، یا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم، خداوند جَلَّ جَلالُه طریقهٔ سلام گفتن بر شما را به ما آموخته است، اما چگونه بر شما و اهل بیت درود بفرستیم؟ آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّم فرمودند، چنین بگوئید:

اَللّٰهُمَّ صَلِّ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا صَلَّيْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ، إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ، اَللّٰهُمَّ بَارِكْ عَلَى مُحَمَّدٍ وَعَلَى آلِ مُحَمَّدٍ، كَمَا بَارَكْتَ عَلَى إِبْرَاهِيمَ، وَعَلَى آلِ إِبْرَاهِيمَ إِنَّكَ حَمِيدٌ مَجِيدٌ.[(۱)]

ترجمهٔ درود شریف:

خدایا بر محمد ﷺ و آل محمد ﷺ درود بفرست چنانکه بر ابراهیم علیه السلام و آل ابراهیم علیه السلام درود فرستادی، بی گمان که تو ستوده صفات و در ذات خود عظیم و نسبت به بندگان بسیار احسان کننده ای. ای خدایا بر محمد ﷺ و آل محمد ﷺ برکت بفرست چنانکه بر ابراهیم علیه السلام و آل ابراهیم علیه السلام برکت فرستادی، بی گمان که تو ستوده صفات و در ذات خود عظیم و نسبت به بندگان بسیار احسان کننده ای.

دعای اختیاری:

﴿۱۹۷﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: كُنَّا إِذَا كُنَّا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الصَّلاَةِ، قُلْنَا: السَّلاَمُ عَلَى ... فَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... قُولُوا: التَّحِيَّاتُ لِلهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ ... أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ، ثُمَّ يَتَخَيَّرُ مِنَ الدُّعَاءِ أَعْجَبَهُ إِلَيْهِ، فَيَدْعُو.

---

(۱) صحیح البخاری: ۱٤٦/٤ حدیث ۳۳۷۰ كِتَابُ أَحَادِيثِ الأَنْبِيَاءِ؛ بَابٌ

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت می کند که ما به همراهی نبی کریم صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ نماز می خواندیم. باری آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ فرمودند: شما در (تشهُّد) چنین بخوانید:

اَلتَّحِيَّاتُ لِلَّهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، اَلسَّلاَمُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلاَمُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ أَشْهَدُ أَنْ لاَ إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

و سپس نمازگزار هر دعائی را که می پسندد اختیار دارد بخواند.[1]

الفاظ دعاء:

﴿١٩٨﴾ الله ﷻ در قرآن مجید، دعای حضرت ابراهیم عَلَيۡهِٱلسَّلَامُ را ذکر فرموده است:

رَبِّ ٱجۡعَلۡنِي مُقِيمَ ٱلصَّلَوٰةِ وَمِن ذُرِّيَّتِيۚ رَبَّنَا وَتَقَبَّلۡ دُعَآءِ ﴿٤٠﴾ رَبَّنَا ٱغۡفِرۡ لِي وَلِوَٰلِدَيَّ وَلِلۡمُؤۡمِنِينَ يَوۡمَ يَقُومُ ٱلۡحِسَابُ ﴿٤١﴾ سُورَةُ إِبۡرَاهِيمَ

ترجمه: ای پرودگار من، مرا بر پا دارندۀ نماز بگردان، و از اولاد من نیـز، ای پرودگار ما و قبول کن دعای مرا، ای پرودگار ما بیامرز مرا و مادر و پدر مرا و مسلمانان را روزی که برپا گردد حساب.

﴿١٩٩﴾ عَنْ أَبِي بَكْرٍ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّهُ قَالَ لِرَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: عَلِّمْنِي دُعَاءً أَدْعُو بِهِ فِي صَلاَتِي، قَالَ: قُلْ: اَللَّهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الغَفُورُ الرَّحِيمُ.

ترجمه: از حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت است که ایشان به خدمت رسول خدا صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ عرض نمود که یا رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ! دعائی به من

(١) صحیح البخاری: ١/١٦٧ حديث ٨٣٥ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ مَا يُتَخَيَّرُ مِنَ الدُّعَاءِ بَعْدَ التَّشَهُّدِ وَلَيْسَ بِوَاجِبٍ | صحیح مسلم: ١/٣٠١ حديث ٤٠٣ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّشهُّدِ فِي الصَّلَاةِ | سنن النسائی: ٢/٢٣٨ حديث ١١٦٣ كِتَابُ التَّطْبِيقِ؛ كَيْفَ التَّشَهُّدُ الْأَوَّلُ

بیاموزانید تا در نماز با آن دعاء بخواهم. رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: این دعا را بخواه:

اَللّٰهُمَّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي ظُلْمًا كَثِيرًا، وَلاَ يَغْفِرُ الذُّنُوبَ إِلَّا أَنْتَ، فَاغْفِرْ لِي مَغْفِرَةً مِنْ عِنْدِكَ، وَارْحَمْنِي إِنَّكَ أَنْتَ الغَفُورُ الرَّحِيمُ.

ترجمهٔ دعاء: یا الهی! من بر خود بسیار ظلم کرده ام و جز تو هیچ کسی نیست که گناهان را ببخشاید، پس مرا نزد خود ببخشا و بر من رحم بنما که بی شک تنها تو بخشایندهٔ مهربان هستی.(۱) (۲)

مقتدی هیچ رکن نماز را نباید قبل از امام انجام بدهد:

﴿۲۰۰﴾ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: صَلَّى بِنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ يَوْمٍ فَلَمَّا قَضَى الصَّلَاةَ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، فَقَالَ: أَيُّهَا النَّاسُ، إِنِّي إِمَامُكُمْ، فَلَا تَسْبِقُونِي بِالرُّكُوعِ وَلَا بِالسُّجُودِ، وَلَا بِالْقِيَامِ وَلَا بِالِانْصِرَافِ.

ترجمه: حضرت انس رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که روزی رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ ما را امامت فرمودند و هنگامی که نماز به پایان رسید، چهرهٔ مبارک را به سوی ما نموده فرمودند: ای مردم! من امام شما هستم، شما رکوع، سجده، قیام و اختتام نماز را پیشتر از من انجام ندهید.(۳)

---

(۱) صحیح البخاری: ۱/۱۶۶ حدیث ۸۳٤ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ الدُّعَاءِ قَبْلَ السَّلاَمِ | صحیح مسلم: ٤/۲۰۷۸ حدیث ۲۷۰۵ كتاب الذِّكْرِ وَالدُّعَاءِ وَالتَّوْبَةِ وَالِاسْتِغْفَارِ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ خَفْضِ الصَّوْتِ بِالذِّكْرِ

(۲) اگر کسی آن را به یاد ندارد، می تواند این دعای قرآنی را بخواند:

رَبَّنَآ اٰتِنَا فِي الدُّنْيَا حَسَنَةً وَّ فِي الْاٰخِرَةِ حَسَنَةً وَّ قِنَا عَذَابَ النَّارِ.

ترجمه: الهی! ما را در دنیا نیکی عنایت بفرما و همچنین در آخرت خوبی عنایت کن.

(۳) صحیح مسلم: ۱/۳۲۰ حدیث ٤۲٦ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ النَّهْيِ عَنْ سَبْقِ الْإِمَامِ بِرُكُوعٍ أَوْ سُجُودٍ وَنَحْوِهِمَا | آثار السنن للنیموی: ص ۱۹۱ حدیث ۵۷۸ باب ما على المأموم من المتابعة

اختتام نماز با سلام:

﴿۲۰۱﴾ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَسْتَفْتِحُ الصَّلَاةَ بِالتَّكْبِيرِ... وَ كَانَ يَخْتِمُ الصَّلَاةَ بِالتَّسْلِيمِ.

ترجمه: از أُمُّ المؤمنين حضرت عائشهٔ صديقه رَضِىَٱللَّهُعَنْهَا روايت است که رسول خدا صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ نماز را با تکبير شروع و با سلام ختم می نمودند.[1]

الفاظ سلام:

﴿۲۰۲﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ كَانَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ يَسَارِهِ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِىَٱللَّهُعَنْهُ روايت است که نبی اکرم صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ به سمت راست و سمت چپ سلام می گردانيدند و می گفتند: اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ.[2]

کيفيت سلام:

﴿۲۰۳﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكَبِّرُ فِي كُلِّ خَفْضٍ وَرَفْعٍ، وَقِيَامٍ وَقُعُودٍ، وَيُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ شِمَالِهِ: اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، حَتَّى يُرَى بَيَاضُ خَدِّهِ، وَرَأَيْتُ أَبَا بَكْرٍ وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَفْعَلَانِ ذَلِكَ.

---

(۱) صحيح مسلم: ۱/۳۵۷ حديث ۴۹۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَجْمَعُ صِفَةَ الصَّلَاةِ وَمَا يُفْتَتَحُ بِهِ وَيُخْتَمُ بِـهِ، وَصِفَةَ الرُّكُوعِ وَالِاعْتِدَالِ مِنْهُ ...

(۲) جامع الترمذی: ۲/۸۹ حديث ۲۹۵ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّسْلِيمِ فِي الصَّلَاةِ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱/۲۷۰ حديث ۱۶۲۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ السَّلَامُ فِي الصَّلَاةِ، كَيْفَ هُوَ؟ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۱۷۹ حديث ۸۹۸ باب وجوب الخروج من الصلوة بالسلام وبيان كيفيته

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرماید: من رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را دیدم که در هر بالا و پائین شدن و ایستادن و نشستن، تکبیر می گفتند. و آن حضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ به سمت راست و به سمت چپ سلام می دادند (و می گفتند اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ، اَلسَّلَامُ عَلَيْكُمْ وَرَحْمَةُ اللهِ) حتی که سفیدی رخسار مبارک دیده می شد. و من حضرت ابو بکر صدیق رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ و حضرت عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ را دیدم که ایشان نیز این چنین می کردند.[1]

﴿۲۰۴﴾ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ، قَالَ: كُنْتُ أَرَى رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ، وَعَنْ يَسَارِهِ، حَتَّى أَرَى بَيَاضَ خَدِّهِ.

ترجمه: حضرت عامر بن سَعْد رَحْمَةُ‌اللهِ‌عَلَيْهِ از پدر بزرگوار خود حضرت سَعْد بن وقاص رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که من رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را می دیدم که (در نماز) به سمت راست و به سمت چپ خود سلام می دادند، حتی که من سفیدی رخسار مبارک ایشان را مشاهده می کردم.[2]

مقتدیان به همراه سلام امام، سلام بدهند:

﴿۲۰۵﴾ عَنْ عِتْبَانَ بْنِ مَالِكٍ رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ قَالَ صَلَّيْنَا مَعَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فَسَلَّمْنَا حِينَ سَلَّمَ.

ترجمه: از حضرت عِتْبان بن مالک رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که ما به همراه رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ نماز خواندیم و زمانی که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ سلام گردانیدند ما

---

(۱) سنن النسائی: ۶۲/۳ حدیث ۱۳۱۹ كِتَابُ السَّهْوِ؛ كَيْفَ السَّلَامُ عَلَى الْيَمِينِ؟ | سنن النسائی: ۲۳۰/۲ حدیث ۱۱۴۲ كِتَابُ التَّطْبِيقِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ عِنْدَ الرَّفْعِ مِنَ السُّجُودِ | سنن النسائی: ۲۰۵/۲ حدیث ۱۰۸۳ كِتَابُ التَّطْبِيقِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ لِلسُّجُودِ

(۲) صحیح مسلم: ۴۰۹/۱ حدیث ۵۸۲ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ السَّلَامِ لِلتَّحْلِيلِ مِنَ الصَّلَاةِ عِنْدَ فَرَاغِهَا وَكَيْفِيَّتِهِ

نیز سلام گردانیدیم.(۱)

﴿۲۰۶﴾ وَكَانَ ابْنُ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا يَسْتَحِبُّ إِذَا سَلَّمَ الإِمَامُ أَنْ يُسَلِّمَ مَنْ خَلْفَهُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا مستحب می دانست که مقتدی همراه با سلام امام، سلام بگرداند.(۲)

قرائت جهری در نمازهای جهری و قرائت خُفیه در نمازهای خُفیه:

﴿۲۰۷﴾ عَنْ أَبِيْ هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: فِي كُلِّ صَلاَةٍ يُقْرَأُ، فَمَا أَسْمَعَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَسْمَعْنَاكُمْ، وَمَا أَخْفَى عَنَّا أَخْفَيْنَا عَنْكُمْ.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید:

در هر نماز، قرآن قرائت می شود. نمازی که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرآن را در آن به ما شنوانیدند (یعنی با صدای بلند قرائت نمودند) ما نیز در آن نماز، قرآن را به شما می شنوانیم، و نمازی که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در آن با صدای خُفیه قرائت کردند، ما نیز قرائت را برای شما خُفیه می خوانیم.(۳)

چشم ها در دوران نماز بسته نشود:

﴿۲۰۸﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: إِذَا قَامَ أَحَدُكُمْ فِي الصَّلَاةِ فَلَا يَغْمِضْ عَيْنَيْهِ.

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۶۷/۱ حدیث ۸۳۸ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ يُسَلِّمُ حِينَ يُسَلِّمُ الإِمَامُ...

(۲) صحیح البخاری: ۱۶۷/۱ حدیث ۸۳۸ كِتَابُ الأَذَانِ، بَابُ يُسَلِّمُ حِينَ يُسَلِّمُ الإِمَامُ...

(۳) صحیح البخاری: ۱۵٤/۱ حدیث ۷۷۲ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ القِرَاءَةِ فِي الفَجْرِ | صحیح مسلم: ۲۹۷/۱ حدیث ۳۹٦ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وُجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ... | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۰۸/۱ حدیث ۱۲۳۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي الظُّهْرِ وَالْعَصْرِ

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا روایت است که رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که کسی از شما نماز می خواند، چشم هایش را بسته نکند.[1]

مراعات تعدیل ارکان:

﴿٢٠٩﴾ از حضرت ابو هریره رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که شخصی داخل مسجد شده و با عجله و شتاب نماز خواند، رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ او را خواستند و طریقهٔ نماز را به او تعلیم دادند و فرمودند:

إِذَا قُمْتَ إِلَى الصَّلَاةِ ... فَكَبِّرْ وَاقْرَأْ بِمَا تَيَسَّرَ مَعَكَ مِنَ الْقُرْآنِ، ثُمَّ ارْكَعْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ رَاكِعًا، ثُمَّ ارْفَعْ رَأْسَكَ حَتَّى تَعْتَدِلَ قَائِمًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ وَتَطْمَئِنَّ جَالِسًا، ثُمَّ اسْجُدْ حَتَّى تَطْمَئِنَّ سَاجِدًا، ثُمَّ ارْفَعْ حَتَّى تَسْتَوِيَ قَائِمًا، ثُمَّ افْعَلْ ذَلِكَ فِي صَلَاتِكَ كُلِّهَا.

ترجمه: هنگامی که برای نماز ایستاده شدی، تکبیر بگو، سپس مقداری از قرآن را که آسان به یادت هست بخوان، سپس رکوع کن و با اطمینان رکوع را انجام بده، سپس سر را بلند کن و به اطمینان راست ایستاده شو، سپس به سجده برو و سجده را با اطمینان انجام بده، سپس سر از سجده بردار و با اطمینان بنشین، سپس دوباره با اطمینان سجدهٔ دوم را انجام بده. تمام نماز را به همین صورت اداء بکن.[2]

---

(١) المعجم الکبیر للطبرانی: ٣٤/١١ حدیث ١٠٩٥٦ بَابُ العَينِ؛ طَاوُسٌ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ | المعجم الاوسط للطبرانی: ٣٥٦/٢ حدیث ٢٢١٨ بَابُ الْأَلِفِ؛ مَنِ اسْمُهُ أَحْمَدُ | المعجم الصغیر للطبرانی: ٣٧/١ حدیث ٢٤ بَابُ الْأَلِفِ؛ مَنِ اسْمُهُ أَحْمَدُ | کنز العمال للهیثمی: ٥١٥/٧ حدیث ٢٠٠٢٧ و ٥٢٨/٧ حدیث ٢٠٠٩٧ كتاب الصلاة من قسم الأقوال؛ الفصل الثالث: في مفسدات الصلاة ومحظوراتها وآدابها ومباحاتها | جمع الفوائد من جامع الأصول ومجمع الزَّوائد: ٢٦٩/١ حدیث ١٦٤٠ كتاب الصلاة؛ الأفعال الممتنعة في الصلاة والجائزة | مجمع الزوائد للهیثمی: ٨٣/٢ حدیث ٢٤٥٠ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَغْمِيضِ الْبَصَرِ فِي الصَّلَاةِ | الجامع الصغیر وزیاداته للسیوطی: حدیث ١٦٣٠

(٢) صحیح البخاری: ١٥٨/١ حدیث ٧٩٣ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ أَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ الَّذِي لاَ يُتِمُّ رُكُوعَهُ بِالإِعَادَةِ | صحیح مسلم: ٢٩٨/١ حدیث ٣٩٧ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ وُجُوبِ قِرَاءَةِ الْفَاتِحَةِ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ ...

امام نماز را مختصر بگرداند:

﴿۲۱۰﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِلنَّاسِ، فَلْيُخَفِّفْ، فَإِنَّ مِنْهُمُ الضَّعِيفَ وَالسَّقِيمَ وَالكَبِيرَ، وَإِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی از میان شما که مردم را در نماز امامت می کرد، او بایـد نمـاز را مختصر اداء کند، زیرا در میان آنها، ضعیف، بیمار و پیر نیز موجود است. و هنگامی که خودش تنها نماز بخواند، در این صورت هر قدر که می خواهد، نماز را طویل بگرداند.(۱)

(۱) صحیح البخاری: ۱/۱۴۲ حدیث ۳۰۷ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابٌ: إِذَا صَلَّى لِنَفْسِهِ فَلْيُطَوِّلْ مَا شَاءَ | صـــحیح مسلم: ۱/۳۴۱ حدیث ۴۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ أَمْرِ الْأَئِمَّةِ بِتَخْفِيفِ الصَّلَاةِ فِي تَمَامٍ

بعد سلام گردانیدن

امام به سوی مقتدیان رخ کند:

﴿۲۱۱﴾ عَنْ سَمُرَةَ بْنِ جُنْدَبٍ رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا صَلَّى صَلَاةً أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ.

ترجمه: حضرت سَمُرَه بن جُنْدَب رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند، عادت‌مبارک رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ بود که چون از نماز فارغ می شدند، رو به جانب ما نموده می نشستند.[1]

احادیث دیگری در این باره از حضرت زید بن خالد جُهَنِی رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ و حضرت انس بن مالک رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ نیز مروی است.[2]

ذکر و اذکار:

از نبی اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ دربارۀ بعد از سلام گردانیدن، اوراد و اذکار مختلفی در مواقع مختلف، روایت شده است، چنانچه:

﴿۲۱۲﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ: أَنَّ فُقَرَاءَ الْمُهَاجِرِينَ أَتَوْا رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: ذَهَبَ أَهْلُ الدُّثُورِ بِالدَّرَجَاتِ الْعُلَى، وَالنَّعِيمِ الْمُقِيمِ، فَقَالَ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالُوا: يُصَلُّونَ كَمَا نُصَلِّي، وَيَصُومُونَ كَمَا نَصُومُ، وَيَتَصَدَّقُونَ وَلَا نَتَصَدَّقُ، وَيُعْتِقُونَ وَلَا نُعْتِقُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ

---

(۱) صحیح البخاری: ۱/۱۶۸ حدیث ۸۴۵ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ يَسْتَقْبِلُ الإِمَامُ النَّاسَ إِذَا سَلَّمَ

(۲) صحیح البخاری: ۱/۱۶۸ حدیث ۸۴۶ و حدیث ۸۴۷ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ يَسْتَقْبِلُ الإِمَامُ النَّاسَ إِذَا سَلَّمَ

وَسَلَّمَ: أَفَلَا أُعَلِّمُكُمْ شَيْئًا تُدْرِكُونَ بِهِ مَنْ سَبَقَكُمْ وَتَسْبِقُونَ بِهِ مَنْ بَعْدَكُمْ؟ وَلَا يَكُونُ أَحَدٌ أَفْضَلَ مِنْكُمْ إِلَّا مَنْ صَنَعَ مِثْلَ مَا صَنَعْتُمْ. قَالُوا: بَلَى، يَا رَسُولَ اللهِ قَالَ: تُسَبِّحُونَ، وَتُكَبِّرُونَ، وَتَحْمَدُونَ، دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ ثَلَاثًا وَثَلَاثِينَ مَرَّةً.

قَالَ أَبُو صَالِحٍ: فَرَجَعَ فُقَرَاءُ الْمُهَاجِرِينَ إِلَى رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَقَالُوا: سَمِعَ إِخْوَانُنَا أَهْلُ الْأَمْوَالِ بِمَا فَعَلْنَا، فَفَعَلُوا مِثْلَهُ، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ذَلِكَ فَضْلُ اللهِ يُؤْتِيهِ مَنْ يَشَاءُ.

ترجمه: حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید؛ فقرای مهاجرین به خدمت رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر شده عرض کردند که یا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! پولداران از ما در حصول درجات بلند و نعمات بهشت سبقت گرفته اند.

آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پرسیدند چگونه؟

ایشان جواب دادند: آنها نماز می خوانند، ما هم نماز می خوانیم، آنها روزه می گیرند، ما هم روزه می گیریم، آنها صدقه می کنند، اما ما صدقه نمی توانیم. آنها غلام آزاد می کنند، لیکن ما نمی توانیم.

رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: آیا شما را چیزی بیاموزانم تا توسط آن به سبقت گیرندگان برسید و کسی نیز به شما نرسد، مگر آنکسی که همین عمل را انجام بدهد. آنها گفتند یا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حتماً این عمل را به ما بیاموزانید. آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: بعد از هر نماز ۳۳ مرتبه سُبْحَانَ اللهِ ۳۳ مرتبه اَلْحَمْدُ لِلّهِ و ۳۳ مرتبه اَللّهُ أَكْبَرُ بخوانید.

حضرت ابو صالح رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ می افزاید: (چند روز بعد) فقرای مهاجرین دوباره به خدمت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر شدند و گفتند: برادران پولدار ما بر آنچه که ما می کردیم آگاه شدند و آنها نیز شروع به آن کردند.

آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: این فضل الهی است، به هر کس که بخواهد عطاء می فرماید.[1]

---

(۱) صحیح مسلم: ۴۱۶/۱ حدیث ۵۹۵ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَ بَيَانِ صِفَتِهِ | صحیح البخاری: ۷۲/۸ حدیث ۶۳۲۹ كِتَابُ الدَّعَوَاتِ؛ بَابُ الدُّعَاءِ بَعْدَ الصَّلَاةِ

﴿۲۱۳﴾ از حضرت کَعْب بن عُجْرَه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است:

عَنْ كَعْبِ بْنِ عُجْرَةَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ: مُعَقِّبَاتٌ لَا يَخِيبُ قَائِلُهُنَّ - أَوْ فَاعِلُهُنَّ - ثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَسْبِيحَةً، وَثَلَاثٌ وَثَلَاثُونَ تَحْمِيدَةً، وَأَرْبَعٌ وَثَلَاثُونَ تَكْبِيرَةً، فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ.

ترجمه: حضرت کَعْب بن عُجْرَه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: چند ذکر است که هر کسی آنها را بعد از هر نماز بخواند هرگز محروم نمی گردد. ۳۳ مرتبه سُبْحَانَ اللهِ ۳۳ مرتبه اَلْحَمْدُ لِلهِ و ۳۴ مرتبه اَللهُ أَكْبَرُ. (۱)

﴿۲۱۴﴾ از حضرت ثَوْبان رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است:

عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، إِذَا انْصَرَفَ مِنْ صَلَاتِهِ اسْتَغْفَرَ ثَلَاثًا وَقَالَ: اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ.

ترجمه: از حضرت ثَوْبان رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است، هنگامی که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ از نماز فارغ می شدند، سه بار استغفار می گفتند و این دعا را می خواندند:

اَللَّهُمَّ أَنْتَ السَّلَامُ وَمِنْكَ السَّلَامُ، تَبَارَكْتَ ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ. (۲)

و در روایت دیگر این الفاظ آمده: يَا ذَا الْجَلَالِ وَالْإِكْرَامِ. (۳)

﴿۲۱۵﴾ از حضرت مُغِیْرَه بن شُعْبَه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است:

أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَقُولُ فِي دُبُرِ كُلِّ صَلَاةٍ مَكْتُوبَةٍ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لَا شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اَللَّهُمَّ لَا مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلَا مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلَا يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ.

ترجمه: حضرت مُغِیْرَه رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرماید؛ رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ بعد از هر نماز فرض، این کلمات را می خواندند:

---

(۱) صحیح مسلم: ۴۱۸/۱ حدیث ۵۹۶ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَبَيَانِ صِفَتِهِ

(۲) صحیح مسلم: ۴۱۸/۱ حدیث ۵۹۶ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَبَيَانِ صِفَتِهِ

(۳) صحیح مسلم: ۴۱۴/۱ حدیث ۵۹۲ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَبَيَانِ صِفَتِهِ

لاَ إِلٰهَ إِلَّا اللهُ وَحْدَهُ لاَ شَرِيكَ لَهُ، لَهُ الْمُلْكُ، وَلَهُ الْحَمْدُ، وَهُوَ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ، اَللّٰهُمَّ لاَ مَانِعَ لِمَا أَعْطَيْتَ، وَلاَ مُعْطِيَ لِمَا مَنَعْتَ، وَلاَ يَنْفَعُ ذَا الْجَدِّ مِنْكَ الْجَدُّ.

ترجمۀ کلمات: هیچ خدائی جز الله نیست، او یکتاست، شریکی ندارد، پادشاهی (همه جهان) از اوست، و همه ثناء و صفت او راست، و او بر همه چیز تواناست. یا الهی! اگر عطا کنی، چه کسی می تواند مانع شود، و اگر مانع گردی، چه کسی می تواند عطا کند. و ثروت شخص ثروتمند نفعی به او نمی رساند (اگر عذابت برایش مقدّر شده باشد).[۱]

﴿۲۱۶﴾ از امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است:

عَنْ عَلِيِّ بْنِ أَبِي طَالِبٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى أَعْوَادِ الْمِنْبَرِ يَقُولُ: مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ لَمْ يَمْنَعْهُ مِنْ دُخُولِ الْجَنَّةِ إِلَّا الْمَوْتُ.

ترجمه: حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فرمود، از رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر بالای این منبر شنیدم که فرمودند: هر کسی آیت الکرسی را بعد از هر نماز بخواند، مانع بین او و دخول به بهشت فقط موت است.[۲]

همین موضوع از حضرت ابو اُمامه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نیز مروی است.[۳]

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۶۸/۱ حدیث ۸۴۴ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ | صحیح مسلم: ۴۱۵/۱ حدیث ۵۹۳ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ وَبَيَانِ صِفَتِهِ

(۲) شعب الایمان للبیهقی: ۵۶/۴ حدیث ۲۱۷۴ فصل فی فضائل السور والآیات؛ تخصیص آیَةَ الْكُرْسِيِّ بالذکر | مشکاة المصابیح مع شرح مرقاة المفاتیح للعلی القاری: ۷۷۲/۲ حدیث ۹۷۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الذِّكْرِ بَعْدَ الصَّلَاةِ | مجمع الزوائد للهیثمی: ۱۴۸/۲ حدیث ۲۸۹۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ مِنَ الذِّكْرِ وَالدُّعَاءِ عُقَيْبَ الصَّلَاةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۹۹/۳ حدیث ۹۳۳ باب بان ما یقرأ إذا فرغ من الصلوة

(۳) عمل الیوم واللیلة للنسائی: ص ۱۸۲ حدیث ۹۸ ثَوَاب (مَن قَرَأَ) آيَة الْكُرْسِيّ دبر كل صَلَاة | المعجم الکبیر للطبرانی: ۱۱۴/۸ حدیث ۷۵۳۲ بَابُ الصَّادِ؛ مُحَمَّدُ بْنُ زِيَادٍ الْأَلْهَانِيُّ، عَنْ أَبِي أُمَامَةَ | السنن الکبری للنسائی: ۴۴/۹ حدیث ۹۸۴۸ كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ؛ ثَوَابُ مَنْ قَرَأَ آيَةَ الْكُرْسِيِّ دُبُرَ كُلِّ صَلَاةٍ | مجمع الزوائد للهیثمی: ۱۰۲/۱۰ حدیث ۱۶۹۲۲ كِتَابُ الاذكار؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الْأَذْكَارِ عَقِبَ الصَّلَاةِ | آثار السنن للنیموی: ص ۱۵۸ حدیث ۴۸۱ باب فی الذکر بعد الدعاء | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۰۰/۳ حدیث ۹۳۴ باب بان ما یقرأ إذا فرغ من الصلوة

دعاء خواستن بعد از نماز:

﴿۲۱۷﴾ عَنْ أَبِي أُمَامَةَ، قَالَ: قِيلَ يَا رَسُولَ اللهِ: أَيُّ الدُّعَاءِ أَسْمَعُ؟ قَالَ: جَوْفَ اللَّيْلِ الآخِرِ، وَدُبُرَ الصَّلَوَاتِ المَكْتُوبَاتِ.

ترجمه: حضرت ابو اُمامه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند؛ از رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پرسیدند، کدام دعاء زودتر از همه قبول می شود؟ آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: دعای آخر شب و دعای بعد از نمازهای فرض.[1]

﴿۲۱۸﴾ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: الدُّعَاءُ مُخُّ العِبَادَةِ.

ترجمه: از حضرت اَنس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است؛ حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: دعا مغز عبادت است.[2]

دست بلند بردن در دعاء:

﴿۲۱۹﴾ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا أَيُّهَا النَّاسُ، إِنَّ رَبَّكُمْ حَيِيٌّ كَرِيمٌ يَسْتَحِي أَنْ يَمُدَّ أَحَدُكُمْ يَدَيْهِ إِلَيْهِ فَيَرُدَّهُمَا خَائِبَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت اَنس بن مالک رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است؛ حضرت رسول اقدس

---

(۱) جامع الترمذی: ۵/۵۲۶ حدیث ۳۴۹۹ أَبْوَابُ الدَّعَوَاتِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، بَابٌ | السنن الکبری للنسائی: ۹/۴۷ حدیث ۹۸۵۶ كِتَابُ عَمَلِ الْيَوْمِ وَاللَّيْلَةِ؛ مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الدُّعَاءِ دُبُرَ الصَّلَوَاتِ الْمَكْتُوبَاتِ | عمل الیوم و اللیلة للنسائی: ص ۱۸۶ حدیث ۱۰۸ مَا یستّحبّ من الدُّعَاء دبر الصَّلَوَات المکتوبات | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۱۹۴ حدیث ۹۱۹ باب یان ما یقرأ إذا فرغ من الصلوة | آثار السنن للنیموی: ص ۱۵۸ حدیث ۴۸۲ باب ما جاء فی الدعاء بعد المکتوبة

(۲) جامع الترمذی: ۵/۴۵۶ حدیث ۳۳۷۱ أَبْوَابُ الدَّعَوَاتِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَاب مِنْهُ (بَاب مَا جَاءَ فِي فَضْلِ الدُّعَاءِ) | المعجم الاوسط للطبرانی: ۳/۲۹۳ حدیث ۳۱۹۶ بَابُ الْبَاءِ؛ مَنِ اسْمُهُ بَكْرٌ | جامع الاحادیث للسیوطی: ۱۳/۲ حدیث ۱۲۴۱۳ | الدعاء للطبرانی: ۱/۲۴ حدیث ۸ بَابُ تَأْوِيلِ قَوْلِ اللَّهِ عَزَّ وَجَلَّ ادْعُونِي أَسْتَجِبْ لَكُمْ ... | نهایة المراد من کلام خیر العباد للعبد الغنی المقدسی: حدیث ۵۰ و ۵۱ (مخطوط)

صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: ای مردم! پرودگار شما با حیا و کریم است. او حیا می کند از آنکه بنده دست هایش را دراز کند و او آنها را خالی برگرداند.[۱]

همین مضمون از حضرت سلمان فارسی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ نیز روایت شده است.[۲]

﴿۳۲۰﴾ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: رَأَيْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ، حَتَّى يُرَى بَيَاضُ إِبْطَيْهِ.

ترجمه: حضرت انس رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که من حضرت رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ را دیدم که دست های مبارک خویش را در وقت دعاء آنقدر بلند می بردند که حتی سفیدی زیر بغل آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ مشاهده می شد.[۳]

﴿۳۲۱﴾ عَنْ عُمَرَ بْنِ الخَطَّابِ، قَالَ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا رَفَعَ يَدَيْهِ فِي الدُّعَاءِ، لَمْ يَحُطَّهُمَا حَتَّى يَمْسَحَ بِهِمَا وَجْهَهُ.

ترجمه: امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرماید: عادت شریف حضرت رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ این بود که هنگامی که دست های مبارک را برای دعاء

---

(۱) مسند ابی یعلی: ۱۴۲/۷ حدیث ۴۱۰۸ يَزِيدُ الرَّقَاشِيُّ؛ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۳۱/۵ حدیث ۴۵۹۱ | مسند ابن زیدان: ص ۲۹۳ حدیث ۳۸ | جمهرة الأجزاء الحديثية: ص ۲۹۳

(۲) سنن ابن ماجه: ۱۲۷۱/۲ حدیث ۳۸۶۵ كِتَابُ الدُّعَاءِ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الدُّعَاءِ | مسند احمد: ۱۱۹/۳۹ حدیث ۲۳۷۱۴ حَدِيثُ سَلْمَانَ الْفَارِسِيِّ | صحیح ابن حبان: ۱۶۰/۳ حدیث ۸۷۶ كِتَابُ الرَّقَائِقِ؛ بَابُ الْأَدْعِيَةِ؛ ذِكْرُ الْإِخْبَارِ عَمَّا يُسْتَحَبُّ لِلْمَرْءِ عِنْدَ إِرَادَةِ الدُّعَاءِ رَفْعُ الْيَدَيْنِ | جامع الترمذی: ۵۵۶/۵ حدیث ۳۵۵۶ أَبْوَابُ الدَّعَوَاتِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَاب مِنْهُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۰۸/۳ حدیث ۹۴۴ باب فی بعض آداب الدعاء | آثار السنن للنیموی: ص ۱۵۹ حدیث ۴۸۵ باب رفع الیدین فی الدعاء

(۳) صحیح مسلم: ۶۱۲/۲ حدیث ۸۹۵ كِتَابُ صَلَاةِ الِاسْتِسْقَاءِ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ بِالدُّعَاءِ فِي الِاسْتِسْقَاءِ | الجمع بين الصحيحين للميورقى الحميدى: ۵۷۵/۲ حدیث ۱۹۴۲ الْمُتَّفق عَلَيْهِ من مُسْند أبي حَمْزَة؛ أنس بن مَالك الْأنْصَارِيّ رَضِي الله عَنهُ | السنن الکبری للبیهقی: ۴۹۷/۳ حدیث ۶۴۴۶ كِتَابُ صَلَاةِ الِاسْتِسْقَاءِ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي دُعَاءِ الِاسْتِسْقَاءِ | صحیح ابن حبان: ۱۶۱/۳ حدیث ۸۷۷ بَابُ الْأَدْعِيَةِ؛ ذِكْرُ الْإِبَاحَةِ لِلْمَرْءِ أَنْ يَرْفَعَ يَدَيْهِ عِنْدَ الدُّعَاءِ لِلَّهِ جَلَّ وَعَلَا

بلند می نمودند، قبل از پائین کردن آنها، آنها را بر چهرۀ مبارک می کشیدند.[1]

﴾۲۳۲﴿ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا دَعَا فَرَفَعَ يَدَيْهِ، مَسَحَ وَجْهَهُ بِيَدَيْهِ.

ترجمه: حضرت سائب رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ از پدر خود روایت می کند: هنگامی که رسول اکرم صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ دعا می نمودند، دست های مبارک را بلند می فرمودند: و (در آخر دعاء) آنها را بر چهرۀ مبارک خویش می کشیدند.[2]

دست بلند نموده دعا خواستن بعد از نماز:

﴾۲۳۳﴿ عَنْ الفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الصَّلَاةُ مَثْنَى مَثْنَى، تَشَهَّدُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ، وَتَخَشَّعُ، وَتَضَرَّعُ، وَتَمَسْكَنُ، وَتُقْنِعُ يَدَيْكَ، يَقُولُ: تَرْفَعُهُمَا إِلَى رَبِّكَ، مُسْتَقْبِلًا بِبُطُونِهِمَا وَجْهَكَ، وَتَقُولُ: يَا رَبِّ يَا رَبِّ، وَمَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَهُوَ كَذَا وَكَذَا. وقَالَ غَيْرُ ابْنِ المُبَارَكِ فِي هَذَا الحَدِيثِ: مَنْ لَمْ يَفْعَلْ ذَلِكَ فَهِيَ خِدَاجٌ.

---

(۱) جامع الترمذی: ۴۶۳/۵ حدیث ۳۳۸۶ أَبْوَابُ الدَّعَوَاتِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَاب مَا جَاءَ فِي رَفْعِ الأَيْدِي عِنْدَ الدُّعَاءِ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۲۴/۷ حدیث ۷۰۵۳ بَابُ الْمِيمِ؛ مَنِ اسْمُهُ: مُحَمَّدٌ | مسند البزار: ۲۴۳/۱ حدیث ۱۲۹ مُسْنَدُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ، حَنْظَلَةُ عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ عُمَرَ | المنتخب من مسند عبد بن حمید لابی محمد عبد الحمید بن حمید بن نصر: ص ۴۴ حدیث ۳۹ مُسْنَدُ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | الدعاء للطبرانی: ص ۸۷ حدیث ۲۱۲ و ۲۱۳ مَسْحُ الرَّجُلِ وَجْهَهُ عِنْدَ الْفَرَاغِ مِنَ الدُّعَاءِ | المستدرک للحاکم: ۷۱۹/۱ حدیث ۱۹۶۷ كِتَابُ الدُّعَاءِ، وَالتَّكْبِيرِ، وَالتَّهْلِيلِ، وَالتَّسْبِيحِ وَالذِّكْرِ | شرح السنة للبغوی: ۲۰۴/۵ حدیث ۱۴۰۰ كِتَابُ الدَّعَوَاتِ، بَابُ أَدَبِ الدُّعَاءِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ فِيهِ | مسند الفاروق لابن کثیر: ص ۱۸۰ کتاب الصلاة | حدیث ابی الفضل الزهری: ص ۴۹۰ حدیث ۵۰۶ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۰۸/۳ حدیث ۹۴۳ باب فی بعض آداب الدعاء

(۲) سنن ابی داؤد: ۷۹/۲ حدیث ۱۴۹۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوِتْرِ؛ بَابُ الدُّعَاءِ | المعجم الکبیر للطبرانی: ۲۴۱/۲۲ حدیث ۶۳۱ بَابُ الْيَاءِ؛ يَزِيدُ بْنُ أُخْتِ نَمِرِ بْنِ قَاسِطٍ الْكِنْدِيُّ أَبُو السَّائِبِ

ترجمه: حضرت فَضْل بن عباس رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُمَا روایت می کند، رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ فرمودند: نماز دو دو رکعت است، بعد هر دو رکعت باید تشهُّد خوانده شود. و نماز عاجزی است، انکساری است، و اظهار مسکینی است. هر دو دستت را در حالی که کف آنها به سوی چهرۀ تو باشد به سوی پروردگارت بلند کن و بگو، ای پرودگارا! ای خداوندا! و هر کسی اینکار را نکرد، نماز وی چنین و چنان است. (یعنی ناقص و نامکمَّل است.)[۱]

﴿۲۲۴﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ رَفَعَ يَدَهُ بَعْدَ مَا سَلَّمَ وَهُوَ مُسْتَقْبِلٌ الْقِبْلَةَ، فَقَالَ: اَللّٰهُمَّ خَلِّصِ الْوَلِيدَ بْنَ الْوَلِيدِ.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت می کند: رسول اکرم صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ بعد سلام گردانیدن از نماز در حالی که رو به سمت قبله داشتند دست های مبارک خویش را بلند نموده دعا کردند که یا الهی! ولید بن ولید را نجات بده.[۲]

﴿۲۲۵﴾ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى، قَالَ: رَأَيْتُ عَبْدَ اللهِ بْنَ الزُّبَيْرِ وَرَأَى رَجُلًا رَافِعًا يَدَيْهِ بِدَعَوَاتٍ قَبْلَ أَنْ يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ، فَلَمَّا فَرَغَ مِنْهَا، قَالَ: إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ لَمْ يَكُنْ يَرْفَعْ يَدَيْهِ حَتَّى يَفْرُغَ مِنْ صَلَاتِهِ.

ترجمه: حضرت محمد بن ابی یَحیی رَحۡمَةُٱللَّهِعَلَيۡهِ روایت می کند که حضرت عبد الله بن زُبَیْر رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ شخصی را مشاهده کرد که قبل از تکمیل نماز؛ دست ها را بلند نموده دعاء می خواست، هنگامی که آن مرد از نماز فارغ شد، حضرت عبد الله بن زُبَیْر رَضِيَ

---

(۱) جامع الترمذی: ۲/۲۲۵ حدیث ۳۸۵ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّخَشُّعِ فِي الصَّلَاةِ | المعجم الکبیر للطبرانی: ۱۸/۲۹۵ حدیث ۷۵۷ بَابُ الْفَاءِ؛ رَبِيعَةُ بْنُ الْحَارِثِ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ | صحیح ابن خزیمه: ۲/۲۲۰ حدیث ۱۲۱۲ بَابُ ذِكْرِ الْأَخْبَارِ الْمَنْصُوصَةِ وَالدَّالَّةِ عَلَى خِلَافِ قَوْلِ مَنْ زَعَمَ أَنَّ تَطَوُّعَ النَّهَارِ أَرْبَعًا ... | السنن الکبری للنسائی: ۱/۳۱۷ و ۳۱۸ حدیث ۶۱۸ و ۶۱۹ كِتَابُ السَّهْوِ، ذِكْرُ مَا يَنْقُضُ الصَّلَاةَ، وَمَا لَا يَنْقُضُهَا؛ ذِكْرُ اخْتِلَافِ شُعْبَةَ وَاللَّيْثِ عَلَى عَبْدِ رَبِّهِ فِي حَدِيثِ عَبْدِ اللهِ بْنِ نَافِعٍ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۲۰۱ حدیث ۹۳۸ باب بیان ما یقرأ إذا فرغ من الصلوة

(۲) تفسیر ابن ابی حاتم: ۳/۱۰۴۸ حدیث ۵۸۷۲ قَوْلُهُ تَعَالَى: لا يَسْتَطِيعُونَ حِيلَةً | تفسیر ابن کثیر: ۲/۳۹۰ چاپ سلامه، و ۲/۳۴۵ چاپ علمیة، قَوْلُهُ تَعَالَى: فَأُولَئِكَ عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُوَ عَنْهُمْ

اللهُعَنْهُفرمود: رسول خدا صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ قبل فراغت از نماز، دست های مبارک خویش را برای دعا بلند نمی نمودند. (بلکه بعد از اختتام نماز، دست بلند نموده دعا می خواستند).[1]

---

(۱) المعجم الكبير للطبرانى: ۱۹۲/۱۳ حديث ۳۲٤ باب العين؛ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى الْأَسْلَمِيُّ عَنِ ابْنِ الزُّبَيْرِ | المعجم الكبير للطبرانى: ۲٦٦/۱٤ حديث ۱٤۹۰۷ عبدُ الله بن الزُّبيرِ بن العَوَّامِ | الاحاديث المختارة للمقدسى: ۳۳٦/۹ حديث ۳۰۳ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى الأَسْلَمِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ | جامع المسانيد والسنن لابن كثير: ۲۲۷/٥ و ۲۲۸ حديث ٥۳۹٥ مُحَمَّدُ بْنُ أَبِي يَحْيَى الأَسْلَمِيُّ عَنْ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ الزُّبَيْرِ | مجمع الزوائد ومنبع الفوائد للهيثمى: ۱٦۹/۱۰ حديث ۱۷۳٤٥ كِتَابُ الْأَدْعِيَةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الْإِشَارَةِ فِي الدُّعَاءِ وَرَفْعِ الْيَدَيْنِ

برای تفاصیل بیشتر احادیث مربوط به بالا بردن دست ها (رفع یدین) در وقت دعاء رجوع کنید به:

إعلاء السنن للتهانوى: ۲۰۸/۳ تا ۲۲۱۰ باب فى بعض آداب الدعاء | آثار السنن للنيموى: ص ۱٥۹ باب رفع اليدين فى الدعاء | أدلّة الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية للبهلوى: ص ۱۸٤ باب رفع اليدين فى الدعاء

تفاوت
نماز مردان و زنان

تفاوت نماز مردان و زنان

در شریعت اسلامی، مردان و زنان هر دو مخاطب احکام خداوندی اند. همانگونه که مردان بر ادای نماز، روزه، زکات و حج حکم شده اند زنان نیز از این احکام مستثنی نیستند، لیکن شریعت، انوثت زنان و حجاب ایشان را در هر مقام مد نظر گرفته در ادای این عبادات، همان جنبه ای را برای زنان اختیار نموده است که حجاب کامل زنان را متضمن می باشد.

بعد از ایمان، بزرگترین عبادت «**نماز**» است، ولی با وجود اشتراک مردان و زنان در بعضی احکام نماز، در تفاصیل آن احکام، تفاوت زیادی ملاحظه می شود. احادیث ذیل، این تفاوت ها را روشن می سازد:

۲۲۶ فَقَالَ لِي رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: يَا وَائِلُ بْنَ حُجْرٍ، إِذَا صَلَّيْتَ فَاجْعَلْ يَدَيْكَ حِذَاءَ أُذُنَيْكَ، وَالْمَرْأَةُ تَجْعَلُ يَدَيْهَا حِذَاءَ ثَدْيَيْهَا.

ترجمه: حضرت وائل بن حُجْر ﷺ روایت می کند، چون به خدمت رسول اکرم ﷺ حاضر شدم، آنحضرت ﷺ به من فرمودند: ای وائل بن حُجْر! چون به نماز ایستاده شوی، دست هایت را برابر با گوش هایت بلند کن، و زن، دست های خود را فقط برابر با سینهٔ خود بلند کند.[۱]

---

(۱) المعجم الكبير للطبرانى: ۱۹/۲۲ حديث ۲۸ بَابُ الْوَاوِ، أُمُّ يَحْيَى بِنْتُ عَبْدِ الْجَبَّارِ بْنِ وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ، عَنْ عَمِّهَا عَلْقَمَةَ | مجمع الزوائد للهيثمى: ۱۰۳/۲ حديث ۲۵۹۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ التَّكْبِيرِ | مجمع الزوائد للهيثمى: ۳۷۴/۹ حديث ۱۶۰۰۵ كِتَابُ الْمَنَاقِبِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي وَائِلِ بْنِ حُجْرٍ رضي الله عنه | جامع الاحاديث للسيوطى: ۴۳۹/۲۳ حديث ۲۶۳۷۴ ياء النداء مع الواو | جامع المسانيد والسنن لابن كثير: ۴۰۶/۸ حديث ۱۰۶۵۰ وائل بن حجر بن سعد بن مسروق | كنز العمال: ۴۳۱/۷ حديث ۱۹۶۴۰ كتاب الصلاة من قسم الأقوال؛ الفصل الثاني في أركان الصلاة | إعلاء السنن للتهانوى: ۱۸۱/۲ حديث ۶۵۶ باب افتراض التحريمة وسننها

﴿۲۲۷﴾ عَنْ يَزِيدَ بْنِ أَبِي حَبِيبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَرَّ عَلَى امْرَأَتَيْنِ تُصَلِّيَانِ فَقَالَ: إِذَا سَجَدْتُمَا فَضُمَّا بَعْضَ اللَّحْمِ إِلَى الْأَرْضِ فَإِنَّ الْمَرْأَةَ لَيْسَتْ فِي ذَلِكَ كَالرَّجُلِ.

ترجمه: از حضرت ابن ابی حبیب رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ روایت است که رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ از جائی می گذشتند و دو زن را در حال نماز خواندن مشاهده کردند. آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ به آنها فرمودند: چون به سجده رفتید بدن را به زمین بچسپانید، زیرا زن در این مورد مانند مرد نیست.[1]

﴿۲۲۸﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، صَاحِبِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهُ قَالَ: ... وَكَانَ يَأْمُرُ الرِّجَالَ أَنْ يَتَجَافَوْا فِي سُجُودِهِمْ، وَيَأْمُرُ النِّسَاءَ يَنْخَفِضْنَ فِي سُجُودِهِنَّ، وَكَانَ يَأْمُرُ الرِّجَالَ أَنْ يَفْرِشُوا الْيُسْرَى، وَيَنْصِبُوا الْيُمْنَى فِي التَّشَهُّدِ، وَيَأْمُرُ النِّسَاءَ أَنْ يَتَرَبَّعْنَ.

ترجمه: صحابی رسول خدا صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ، حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ به مردان حکم می فرمودند که در سجده (ران خود را از شکم) جدا نگهدارند، و به زنان حکم می فرمودند تا خود را جمع نموده (یعنی ران را با شکم چسپانیده) سجده کنند.

و حضرت رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ مردان را حکم می دادند تا در تشهُّد، پای چپ را بر زمین هموار نموده و پای راست را ایستاده کنند، و به زنان حکم می دادند تا چهار زانو بنشینند.[2] (برای مسئلهٔ اخیر به حدیث ۲۳۴ مراجعه کنید).

﴿۲۲۹﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِذَا جَلَسَتِ الْمَرْأَةُ فِي

---

(۱) المراسيل لابى داؤد: ۱۱۷ حديث ۸۷ جَامِعُ الصَّلَاةِ | السنن الكبرى للبيهقى: ۳۱۵/۲ حديث ۳۲۰۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ ذَكَرَ صَلَاةً وَهُوَ فِي أُخْرَى | جامع الاحاديث للسيوطى: ۳۳۳/۳ حديث ۲۱۱۱۰ إذا مع السين | معرفة الآثار والسنن للبيهقى: ۱۴۳/۳ حديث ۴۰۵۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ صَلَاةُ الْمَرْأَةِ | مجمع الزوائد للهيثمى: ۴۶۲/۷ حديث ۱۹۷۸۷ كتاب الصلاة من قسم الأقوال؛ الفصل الثاني "في أركان الصلاة" | إعلاء السنن للتهانوى: ۲۶/۳ حديث ۷۷۵ باب طريق السجود

(۲) السنن الكبرى للبيهقى: ۳۱۴/۲ حديث ۳۱۹۸ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ ذَكَرَ صَلَاةً وَهُوَ فِي أُخْرَى؛ بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمَرْأَةِ مِنْ تَرْكِ التَّجَافِي فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | التبويب الموضوعى للاحاديث: ص ۲۶۳۹

الصَّلَاةِ وَضَعَتْ فَخِذَهَا عَلَى فَخِذِهَا الْأُخْرَى، وَإِذَا سَجَدَتْ أَلْصَقَتْ بَطْنَهَا فِي فَخِذَيْهَا كَأَسْتَرِ مَا يَكُونُ لَهَا، وَإِنَّ اللهَ تَعَالَى يَنْظُرُ إِلَيْهَا وَيَقُولُ: يَا مَلَائِكَتِي أُشْهِدُكُمْ أَنِّي قَدْ غَفَرْتُ لَهَا.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: چون زن در نماز بنشیند، ران های خود را بهم بچسپاند، و چون به سجده رود، شکم خود را طوری بر ران خود بچسپاند که با سترترین حالت وی باشد، زیرا الله جَلَّ جَلَالُهُ به سوی او دیده می گوید: ای فرشتگانم! شما گواه باشید؛ من این زن را بخشیدم.(۱)

﴿۳۳۰﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ الْحَائِضِ إِلَّا بِخِمَارٍ.

ترجمه: از اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز زن بالغه بدون چادر قبول نمی شود.(۲)

﴿۳۳۱﴾ قَالَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ إِذَا سَجَدَتِ الْمَرْأَةُ فَلْتَضُمَّ فَخِذَيْهَا.

---

(۱) السنن الكبرى للبيهقى: ٣١٤/٢ حديث ٣١٩٨ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ ذَكَرَ صَلَاةً وَهُوَ فِي أُخْرَى؛ بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمَرْأَةِ مِنْ تَرْكِ التَّجَافِي فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | جامع الاحاديث للسيوطى: ٤٣/٣ حديث ١٧٥٩، إذا مع الجيم | الكامل لابن عدى: ٥٠١/٢ رقم الترجمة: ٣٩٩ | كنز العمال للمتقى الهندى: ٥٤٩/٧ حديث ٢٠٢٠٣ كتاب الصلاة من قسم الأقوال؛ الباب الرابع: في صلاة المسافر | إعلاء السنن للتهانوى: ٣٣/٣ حديث ٧٧٨ باب طريق السجود

(۲) جامع الترمذى: ٢١٥/٢ حديث ٣٧٧ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ: مَا جَاءَ لَا تُقْبَلُ صَلَاةُ الْحَائِضِ إِلَّا بِخِمَارٍ | سنن ابى داؤد: ١٧٣/١ حديث ٦٤١ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْمَرْأَةِ تُصَلِّي بِغَيْرِ خِمَارٍ | سنن ابن ماجه: ٢١٤/١ حديث ٦٥٥ كِتَابُ الطَّهَارَةِ وَسُنَنِهَا؛ بَابُ إِذَا حَاضَتِ الْجَارِيَةُ لَمْ تُصَلِّ إِلَّا بِخِمَارٍ | السنن الكبرى للبيهقى: ٣٣/٢ حديث ٣٢٥٤ و حديث ٣٢٥٥ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ لُبْسِ الْمُصَلِّي؛ بَابُ مَنْ زَعَمَ أَنَّ الْفَخِذَ لَيْسَتْ بِعَوْرَةٍ وَمَا قِيلَ فِي السُّرَّةِ وَالرُّكْبَةِ | مسند إسحاق بن راهويه: ٦٧٨/٢ حديث ١٢٨٤ و ١٢٨٥ مَا يُرْوَى عَنْ صَفِيَّةَ بِنْتِ شَيْبَةَ وَمُسَيْكَةَ وَغَيْرِهِمَا، عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ | المنتقى لابن الجارود: ٥٣/١ حديث ١٧٣ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ مَا جَاءَ فِي الثِّيَابِ لِلصَّلَاةِ | صحيح ابن حبان: ٦١٢/٤ حديث ١٧١١ باب شروط الصلاة؛ ذِكْرُ الزَّجْرِ عَنْ أَنْ تُصَلِّيَ الْحُرَّةُ الْبَالِغَةُ مِنْ غَيْرِ خِمَارٍ يَكُونُ عَلَى رَأْسِهَا | مصنف ابن أبي شيبة: ٤٠/٢ حديث ٦٢٢٣ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ الْمَرْأَةُ تُصَلِّي وَلَا تُغَطِّي شَعْرَهَا | إعلاء السنن للتهانوى: ١٦٤/٢ حديث ٦٣٢ باب سترة الحرة والأمة

ترجمه: امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: هنگامی که زن سجده کند، باید ران های خود را به هم بچسپاند (یعنی خود را جمع نموده سجده کند).[۱]

﴿۳۳۲﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ أَنَّهُ سُئِلَ عَنْ صَلَاةِ الْمَرْأَةِ، فَقَالَ: تَجْتَمِعُ وَتَحْتَفِرُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا دربارهٔ نماز زن پرسیدند. آن بزرگوار فرمود: زن، خود را خوب جمع کند.[۲]

﴿۳۳۳﴾ عَنْ نَافِعٍ، أَنَّ صَفِيَّةَ، كَانَتْ تُصَلِّي وَهِيَ مُتَرَبِّعَةٌ.

ترجمه: حضرت نافع رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید: حضرت صفیّه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهَا زوجهٔ حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا چون نماز می خواند، چهار زانو می نشست.[۳]

﴿۳۳۴﴾ أَبُوْ حَنِيْفَةَ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا أَنَّهُ سُئِلَ: كَيْفَ كُنَّ النِّسَاءُ يُصَلِّيْنَ عَلَى عَهْدِ رَسُوْلِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؟ قَالَ كُنَّ يَتَرَبَّعْنَ، ثُمَّ أُمِرْنَ أَنْ يَحْتَفِزْنَ.

ترجمه: حضرت امام اعظم ابو حنیفه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ از نافع و او از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت می کند که مردم از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا

---

(۱) السنن الكبرى للبيهقى: ۲۱٤/۲ حديث ۳۱۹۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صِفَةِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ ذَكَرَ صَلَاةً وَهُوَ فِي أُخْرَى؛ بَابُ مَا يُسْتَحَبُّ لِلْمَرْأَةِ مِنْ تَرْكِ التَّجَافِي فِي الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ | مصنف عبد الرزاق: ۱۳۸/۳ حديث ۵۰۷۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَكْبِيرِ الْمَرْأَةِ بِيَدَيْهَا، وَقِيَامِ الْمَرْأَةِ وَرُكُوعِهَا وَسُجُودِهَا | مصنف ابن ابى شيبة: ۲٤۱/۱ حديث ۲۷۷۷ كِتَابُ الصَّلَوات؛ الْمَرْأَةُ كَيْفَ تَكُونُ فِي سُجُودِهَا؟ | مصنف ابن ابى شيبة به تحقيق محمد عوّامه: ۵۰٤/۱ حديث ۲۷۹۳ كِتَابُ الصَّلَوات؛ الْمَرْأَةُ كَيْفَ تَكُونُ فِي سُجُودِهَا | إعلاء السنن للتهانوى: ۳۰/۳ تا ۳۲ حديث ۷۷۷ باب طريق السجود

(۲) مصنف ابن ابى شيبة: ۲٤۱/۱ حديث ۲۷۷۸ كِتَابُ الصَّلَوات؛ الْمَرْأَةُ كَيْفَ تَكُونُ فِي سُجُودِهَا؟ | مصنف ابن ابى شيبة به تحقيق محمد عوّامه: ۵۰۵/۱ حديث ۲۷۹٤ كِتَابُ الصَّلَوات؛ الْمَرْأَةُ كَيْفَ تَكُونُ فِي سُجُودِهَا

(۳) مصنف ابن ابى شيبة: ۲٤۲/۱ حديث ۲۷۸٤ كِتَابُ الصَّلَوات؛ فِي الْمَرْأَةِ كَيْفَ تَجْلِسُ فِي الصَّلَاةِ | مصنف ابن ابى شيبة به تحقيق محمد عوّامه: ۵۰٦/۱ حديث ۲۸۰۰ كِتَابُ الصَّلَوات؛ الْمَرْأَةُ كَيْفَ تَكُونُ فِي سُجُودِهَا

پرسیدند که زنان در زمان رسول الله ﷺ چگونه نماز می خواندند. حضرت عبـد الله بـن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا فرمود: زنان در ابتدای اسلام چهار زانو می نشستند، سپس به آنها حکم شد تا بر روی سرین نشسته پاهای خویش را از یک جانب بیرون کنند.✿ [۱] [۲]

(۱) مسند الامام الاعظم: حدیث ۳۷ | جامع المسانید للامام الاعظم: ۱/ ٤٠٠ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۷/۳ حديث ٧٧٦ باب طريق السجود. و قال فی اعلاء السنن: هذا اسناد صحيح: ۲۷/۳ حديث ٧٧٦

(۲) برای تفصیل بیشتر به حاشیۀ جلد اول «**زیورهای بهشتی**» به زبان فارسی، چاپ دوم، با ترجمـۀ مترجم کتاب هذا از صفحۀ ۳۰۴ تا ۳۱۴ تحت عنوان «**زنان در بسیاری از مسائل نماز با مـردان تفاوت دارند**» مراجعه کنید که با اختصار **۲۱** تفاوت در بین نماز مردان و زنان با دلائل آن بیـان گردیده است.

مسایل سجدهٔ سهو

﴿مسایل سجدهٔ سهو﴾

سجدهٔ سهو بر کمی یا بیشی در نماز:

﴿۲۳۵﴾ قَالَ عَبْدُ اللهِ صَلَّى النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ إِبْرَاهِيمُ: لَا أَدْرِي زَادَ أَوْ نَقَصَ، فَلَمَّا سَلَّمَ قِيلَ لَهُ: يَا رَسُولَ اللهِ، أَحَدَثَ فِي الصَّلَاةِ شَيْءٌ؟ قَالَ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالُوا: صَلَّيْتَ كَذَا وَكَذَا، فَثَنَى رِجْلَيْهِ، وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، وَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ، ثُمَّ سَلَّمَ، فَلَمَّا أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ، قَالَ:... وَإِذَا شَكَّ أَحَدُكُمْ فِي صَلَاتِهِ، فَلْيَتَحَرَّ الصَّوَابَ فَلْيُتِمَّ عَلَيْهِ، ثُمَّ لِيُسَلِّمْ، ثُمَّ يَسْجُدُ سَجْدَتَيْنِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرماید که حضرت رسول اکرم صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ نماز خواندند و در نماز کمی یا بیشی ای رو داد. هنگامی که رسول الله صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ سلام گردانیدند، صحابه عرض کردند؛ یا رسول الله صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ! آیا در نماز چیزی (کمی یا بیشی ای) واقع شده است. آنحضرت پرسیدند؛ چرا؟ صحابه عرض کردند؛ شما نماز را چنین خواندید. آنحضرت صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ پاهای مبارک خویش را دو زانو نمودند و به سوی قبله رو فرمودند و دو سجده اداء کردند و آنگاه سلام گردانیدند. سپس آنحضرت صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْهِ‌وَسَلَّمَ به جانب ما رو نموده فرمودند: هنگامی که کسی از شما در داخل نماز به شک افتاد، با دقت غور کند که صورت درست چیست و سپس مطابق آن نماز را تکمیل نماید و (در آخر) دو سجده نیز انجام بدهد.[۱]

---

(۱) صحیح البخاری: ۸۹/۱ حدیث ۴۰۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّوَجُّهِ نَحْوَ القِبْلَةِ حَيْثُ كَانَ | صحیح مسلم: ۴۰۰/۱ حدیث ۵۷۲ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ السَّهْوِ فِي الصَّلَاةِ وَالسُّجُودِ لَهُ | الحجة على اهل المدينة للامام محمد بن الحسن الشیبانی: ۲۳۴/۱ بَاب افْتِتَاح الصَّلَاة؛ بَاب الْخَطَأ وَالنِّسْيَان والسهو

﴿۲۳۶﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الْخُدْرِيِّ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا صَلَّى أَحَدُكُمْ فَلَمْ يَدْرِ زَادَ أَمْ نَقَصَ، فَلْيَسْجُدْ سَجْدَتَيْنِ وَهُوَ قَاعِدٌ.

ترجمه: از حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که کسی از میان شما نماز خواند و نمی داند که کم خوانده است یا زیاد، در این صورت (در تشهُّد آخری) دو سجده نماید.[۱]

ادای سجدۀ سهو بعد از سلام گردانیدن:

﴿۲۳۷﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى الظُّهْرَ خَمْسًا، فَقِيلَ لَهُ: أَزِيدَ فِي الصَّلَاةِ؟ فَقَالَ: وَمَا ذَاكَ؟ قَالَ: صَلَّيْتَ خَمْسًا، فَسَجَدَ سَجْدَتَيْنِ بَعْدَ مَا سَلَّمَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز ظهر را پنج رکعت خواندند. صحابه عرض کردند که آیا در نماز اضافه شده است؟ آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پرسیدند چگونه؟ به عرض رسانیدند که شما پنج رکعت خواندید. رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد سلام، دو سجده اداء فرمودند.[۲]

ادای دو سجده در سجدۀ سهو:

﴿۲۳۸﴾ عَنْ ثَوْبَانَ، قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: فِي كُلِّ سَهْوٍ سَجْدَتَانِ

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۷۰/۱ حدیث ۱۰۲۹ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ مَنْ قَالَ يُتِمُّ عَلَى أَكْبَرِ ظَنِّهِ | صحیح مسلم: ۴۰۰/۱ حدیث ۵۷۱ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ السَّهْوِ فِي الصَّلَاةِ وَالسُّجُودِ لَهُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۸۳/۷ باب حکم الشک فی عدد الرکعات

(۲) صحیح البخاری: ۶۸/۲ حدیث ۱۲۲۶ أبواب ما جاء في السهو؛ بَابُ إِذَا صَلَّى خَمْسًا | سنن النسائی: ۳۱/۳ حدیث ۱۲۵۴ و حدیث ۱۲۵۵ كِتَابُ السَّهْوِ؛ بَابُ مَا يَفْعَلُ مَنْ صَلَّى خَمْسًا | صحیح البخاری: ۸۷/۹ حدیث ۷۲۴۹ كِتَابُ أَخْبَارِ الآحَادِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي إِجَازَةِ خَبَرِ الوَاحِدِ ...

بَعْدَ مَا يُسَلِّمُ.

ترجمه: حضرت ثَوْبان رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ روایت می کند؛ از رسول اکرم صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ شنیدم که فرمودند: برای جبران سهو، دو سجده بعد از سلام می باشد.[۱]

یک سلام گردانیدن قبل از سجدۀ سهو:

﴾۲۳۹﴿ عَنْ عِمْرَانَ بْنِ الْحُصَيْنِ، قَالَ: سَلَّمَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي ثَلَاثِ رَكَعَاتٍ، مِنَ الْعَصْرِ، ... فَصَلَّى الرَّكْعَةَ الَّتِي كَانَ تَرَكَ، ثُمَّ سَلَّمَ، ثُمَّ سَجَدَ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ، ثُمَّ سَلَّمَ.

ترجمه: حضرت عِمْران بن حُصَیْن رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ یکبار نماز عصر را سه رکعت خواندند (و چون برآن آگاه شدند، نخست آن رکعت ترک شده را خواندند و سپس سلام دادند و سپس دو سجدۀ سهو را کردند و آنگاه سلام گردانیدند.[۲]

﴾۲۴۰﴿ عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَأَبَا بَكْرٍ، وَعُمَرَ كَانُوا يُسَلِّمُونَ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً.

ترجمه: از حضرت حسن رَحِمَهُ‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ روایت است که نبی اکرم صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ، حضرت ابو بکر رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ و حضرت عمر رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ یک سلام می دادند.[۳]

---

(۱) سنن ابن ماجه: ۳۸۵/۱ حدیث ۱۲۱۹ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِيمَنْ سَجَدَهُمَا بَعْدَ السَّلَامِ | سنن ابی داؤد: ۲۷۲/۱ حدیث ۱۰۳۸ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ مَنْ نَسِيَ أَنْ يَتَشَهَّدَ وَهُوَ جَالِسٌ | مسند أبي داود الطيالسي: ۳۳۷/۲ حدیث ۱۰۹۰ وَثَوْبَانُ رَحِمَهُ اللَّهُ | المصنف لعبد الرزاق: ۳۲۱/۲ حدیث ۳۵۳۳ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ إِنَّكَ إِنْ تَسْجُدَهُمَا فِيمَا لَيْسَ عَلَيْكَ خَيْرٌ لَكَ مِنْ أَنْ تَدَعَهُمَا فِيمَا عَلَيْكَ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۵۱/۷ و۱۵۲ حدیث ۱۸۷۸ باب وجوب السجود السهو و کونه بين السلامين

(۲) صحيح مسلم: ۴۰۵/۱ حدیث ۵۷۴ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ السَّهْوِ فِي الصَّلَاةِ وَالسُّجُودِ لَهُ | سنن النسائی: ۶۶/۳ حدیث ۱۳۳۱ كِتَابُ السَّهْوِ؛ السَّلَامُ بَعْدَ سَجْدَتَيِ السَّهْوِ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۴۴۳/۱ حدیث ۲۵۷۵ و ۲۵۷۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْكَلَامِ فِي الصَّلَاةِ لِمَا يَحْدُثُ فِيهَا مِنَ السَّهْوِ

(۳) مصنف ابن ابی شيبة: ۲۶۷/۱ حدیث ۳۰۶۴ كِتَابُ الصَّلَوات؛ مَنْ كَانَ يُسَلِّمُ تَسْلِيمَةً وَاحِدَةً

ادای سجدۀ سهو بعد از خواندن تشهُّد:

﴿۲۴۱﴾ عَنْ أَبِي عُبَيْدَةَ بْنِ عَبْدِ اللهِ، عَنْ أَبِيهِ، عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا كُنْتَ فِي صَلَاةٍ فَشَكَكْتَ فِي ثَلَاثٍ، أَوْ أَرْبَعٍ، وَأَكْبَرُ ظَنِّكَ عَلَى أَرْبَعٍ تَشَهَّدْتَ، ثُمَّ سَجَدْتَ سَجْدَتَيْنِ وَأَنْتَ جَالِسٌ، قَبْلَ أَنْ تُسَلِّمَ، ثُمَّ تَشَهَّدْتَ أَيْضًا، ثُمَّ تُسَلِّمُ.

ترجمه: حضرت ابو عُبَيْدَه بن عبد الله رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ از پدر خود روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ فرمودند:

هنگامی که در نماز به شک بیفتی که آیا سه رکعت خوانده ای یا چهار رکعت، و گمان غالبت اینست که چهار رکعت خوانده ای، در این صورت تشهُّد را بخوان؛ سپس قبل از سلام دو سجده کن، سپس دوباره تشهُّد را بخوان و سپس سلام بگردان.(۱)

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۷۰/۱ حدیث ۱۰۲۸ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ مَنْ قَالَ: يُتِمُّ عَلَى أَكْبَرِ ظَنِّهِ | إعلاء السنن للتهانوى: ۱۶۲/۷ حاشیه | ومثله فی المدونة: ۲۲۰/۱ تَكَلَّمَ فِي صَلَاتِهِ أَوْ شَرِبَ أَوْ قَامَ مِنْ أَرْبَعَةٍ | إعلاء السنن للتهانوى: ۱٦٤/۷ حدیث ۱۸۷۸ باب التشهد بعد سجود السهو

نماز وتر

﴿نماز وتر﴾

نماز وتر واجب است:

﴿۳۴۲﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: اِجْعَلُوا آخِرَ صَلاَتِكُمْ بِاللَّيْلِ وِتْرًا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَاللهُعَنْهُمَا روایت می کند؛ رسول الله صَلَّىاللهُ عَلَيْهِوَسَلَّمَ حکم فرمودند: نماز وتر را آخرین نماز شبانهٔ خود بسازید.[1]

فایده: در این حدیث، کلمهٔ «اِجْعَلُوْا» لفظ امر است، و قاعدهٔ مشهور فقهی است که «اَلْاَمْرُ لِلْوُجُوْبِ مَالَمْ تَكُنْ قَرِيْنَةٌ خِلَافَهُ».[2] یعنی هر چیزی که شریعت بر آن امر کند، واجب می گردد، مگر آنکه قرینه ای خلاف آن باشد.

از اینجا دانسته می شود که نماز وتر واجب است.

﴿۳۴۳﴾ عَنْ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ (عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ) قَالَ: الْوِتْرُ حَقٌّ، أَوْ وَاجِبٌ.

ترجمه: حضرت ابو ایوب انصاری رَضِيَاللهُعَنْهُ روایت می کند؛ رسول اکرم صَلَّىاللهُ

---

(۱) صحیح البخاری: ۲/۲۵ حدیث ۹۹۸ أَبْوَابُ الوِتْرِ؛ بَابٌ: لِيَجْعَلْ آخِرَ صَلاَتِهِ وِتْرًا | صحیح مسلم: ۱/۵۱۷ حدیث ۷۵۱ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ صَلَاةُ اللَّيْلِ مَثْنَى مَثْنَى وَالْوِتْرُ... | سنن ابی داؤد: ۲/۶۷ حدیث ۱۴۳۸ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوِتْرِ؛ بَابٌ فِي وَقْتِ الْوِتْرِ | مصنف ابن ابی شیبة: ۲/۸۰ حدیث ۶۷۳۷ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ مَنْ قَالَ: يَجْعَلُ الرَّجُلُ آخِرَ صَلَاتِهِ بِاللَّيْلِ وِتْرًا

(۲) قواعد الفقه لمحمد عمیم الاحسان: ص ۶۲ | الاحکام للآمدی: ۲/۱۶۵ | کشف الاسرار لعبد العزیز البخاری: ۱/۱۷۳ حواله مؤلف

عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: نماز وتر حق است، یا آنحضرت صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: نماز وتر واجب است.(۱)

﴿۳۴۴﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ بُرَيْدَةَ عَنْ أَبِيهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ يَقُولُ: الْوِتْرُ حَقٌّ، فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا، الْوِتْرُ حَقٌّ، فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا، الْوِتْرُ حَقٌّ، فَمَنْ لَمْ يُوتِرْ فَلَيْسَ مِنَّا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن بُرَیْدَه رَحْمَةُاللّٰهِ‌عَلَيْهِ از پدر بزرگوار خود روایت می کند که من از رسول اکرم صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ شنیدم که می فرمودند: وتر حق است، هر کسی وتر نخواند، او از ما نیست. وتر حق است، هر کسی وتر نخواند، او از ما نیست.وتر حق است، هر کسی وتر نخواند، او از ما نیست.(۲)

﴿۳۴۵﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ الخدريّ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ، فَلْيُصَلِّهِ إِذَا أَصْبَحَ (وَفِي لَفظٍ إِذَا اسْتَيْقَظَ) أَوْ ذَكَرَهُ.

ترجمه: حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى‌اللّٰهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی که خوابش برد و یا وتر را فراموش کرد، پس صبح

---

(۱) مسند ابی داؤد الطیالسی: ۴۸۵/۱ حدیث ۵۹۴ أَحَادِيثُ أَبِي أَيُّوبَ الْأَنْصَارِيِّ رَحِمَهُ اللَّهُ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۹۱/۱ حدیث ۱۷۳۲ و حدیث ۱۷۳۳ و حدیث ۱۷۳۴ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْوِتْرِ | سنن الدارقطنی: ۳۴۰/۲ حدیث ۱۶۴۰ و حدیث ۱۶۴۱ حدیث ۱۶۴۳ و حدیث ۱۶۴۶ كِتَابُ الْوِتْرِ؛ الْوِتْرُ بِخَمْسٍ أَوْ بِثَلَاثٍ أَوْ بِوَاحِدَةٍ أَوْ بِأَكْثَرَ مِنْ خَمْسٍ | سنن أبی داود: ۶۲/۲ حدیث ۱۴۲۲ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوِتْرِ؛ بَابُ كَمِ الْوِتْرُ؟ | صحیح إبن حبان: ۱۷۱/۶ حدیث ۲۴۱۱ بَابُ الْوِتْرِ؛ ذِكْرُ خَبَرٍ ثَانٍ يَدُلُّ عَلَى أَنَّ الْوِتْرَ لَيْسَ بِفَرْضٍ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۱/۶ حدیث ۱۶۳۶ باب وجوب الوتر و بیان وقته

(۲) سنن ابی داؤد: ۶۲/۲ حدیث ۱۴۱۹ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوِتْرِ؛ بَابٌ فِيمَنْ لَمْ يُوتِرْ | مصنف ابن ابی شیبة: ۹۲/۲ حدیث ۶۸۶۳ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ مَنْ قَالَ: الْوَتْرُ وَاجِبٌ | المستدرک للحاکم: ۴۴۸/۱ حدیث ۱۱۴۶ و حدیث ۱۱۴۷ كِتَابُ الْوِتْرِ؛ وَأَمَّا حَدِيثُ بَكْرِ بْنِ وَائِلٍ | المستدرک للحاکم: ۴۱۶/۱ حدیث ۱۱۷۴ و ۱۱۷۵ كِتَابُ الْوِتْرِ؛ چاپ دار الفکر ۱۴۳۰ هـ. ق | مسند احمد: ۱۲۷/۳۸ و ۱۲۸ حدیث ۲۳۰۱۹ حَدِيثُ بُرَيْدَةَ الْأَسْلَمِيِّ | آثار السنن للنیموی: ص ۱۹۳ ابواب صلوة الوتر؛ باب ما استدل به علی وجوب صلوة الوتر | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۶ حدیث ۱۶۳۱ ابواب الوتر؛ باب وجوب الوتر وبیان وقته

هنگامی که از خواب برخاست و یا به یادش آمد، باید نماز وتر را بخواند.✿ [1]

﴿۳۴۶﴾ عَنْ أَبِي مَرْيَمَ، قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى عَلِيٍّ فَقَالَ: إِنِّي نِمْتُ وَنَسِيتُ الْوَتْرَ حَتَّى طَلَعَتِ الشَّمْسُ، فَقَالَ: إِذَا اسْتَيْقَظْتَ وَذَكَرْتَ فَصَلِّ.

ترجمه: حضرت ابو مریم رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ روایت می کند که شخصی به خدمت امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ آمده عرض کرد؛ من (گاهی) می خوابم و نماز وتر را فراموش می کنم تا آنکه آفتاب طلوع می کند، (در این صورت چه باید کنم؟) حضرت علی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ فرمود: چون بیدار شدی و به یادت آمد، آن را بخوان.[2]

نماز وتر سه رکعت است:

﴿۳۴۷﴾ عَنْ أَبِي سَلَمَةَ بْنِ عَبْدِ الرَّحْمَنِ، أَنَّهُ أَخْبَرَهُ: أَنَّهُ سَأَلَ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، كَيْفَ كَانَتْ صَلَاةُ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي رَمَضَانَ؟ فَقَالَتْ: مَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلَا فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلَا تَسَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي أَرْبَعًا، فَلَا تَسَلْ عَنْ حُسْنِهِنَّ وَطُولِهِنَّ، ثُمَّ يُصَلِّي ثَلَاثًا.

ترجمه: حضرت ابو سلَمَه بن عبد الرحمن رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ از أُمُّ المومنین بی بی عائشه رَضِيَ

---

(۱) المستدرک للحاکم: ۴۴۳/۱ حدیث ۱۱۲۷ کتاب الوتر | المستدرک للحاکم: ۴۱۲/۱ حدیث ۱۱۵۵ کتاب الوتر؛ چاپ دار الفکر | سنن أبی داود: ۶۵/۲ حدیث ۱۴۳۱ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوِتْرِ؛ بَابٌ فِي الدُّعَاءِ بَعْدَ الْوِتْرِ | سنن إبن ماجه: ۳۷۵/۱ حدیث ۱۱۸۸ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ، وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَنْ نَامَ عَنِ الْوِتْرِ أَوْ نَسِيَهُ | معرفة الآثار والسنن للبيهقى: ۱۵/۴ حدیث ۵۳۱۶ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ وَقْتُ الْوِتْرِ | السنن الصغیر للبیهقي: ۲۷۶/۱ حدیث ۷۵۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ حَتَّى أَصْبَحَ | سنن الدارقطنی: ۳۳۹/۲ حدیث ۱۶۳۷ کتاب الوتر؛ مَنْ نَامَ عَنْ وِتْرِهِ أَوْ نَسِيَهُ | آثار السنن للنیموی: ص ۱۹۴ حدیث ۵۸۶ باب ما استدل بـه علی وجوب صلوة الوتر | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۷/۶ حدیث ۱۶۴۶ باب وجوب التر وبیان وقته

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۸۸/۲ حدیث ۶۸۰۲ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ مَنْ قَالَ يُوتِرُ وَإِنْ أَصْبَحَ وَعَلَيْهِ قَضَاؤُهُ

اللهُعَنْهَا سوال کرد که نماز (تهجُّد) رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در ماه رمضان چگونه مـی بـود؟ حضرت عائشهٔ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا فرمود: رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ چه در ماه رمضان یا غیـر ماه رمضان (عموماً) بیشتر از یازده رکعت نمی خواندند، نخست چهار رکعت می خواندنـد، از خوبی و طول آنها نپرس، سپس آنحضرت ﷺ چهار رکعت می خواندند، از خوبی و طول آنها نپرس، و آنگاه آنحضرت ﷺ سه رکعت وتر می خواندند.[1]

﴿۳۴۸﴾ عَنْ عَائِشَةَ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثٍ يَقْرَأُ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى وَفِي الثَّانِيَةِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ وَفِي الثَّالِثَةِ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ وَالْمُعَوِّذَتَيْنِ.

ترجمه: از أُمُّ المومنین حضرت بی بی عائشه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ سه رکعت وتر می خواندند؛ در رکعت اول سورهٔ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى را می خواندند، و در رکعت دوم قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ را و در رکعت سوم قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ و (گاهی یکی از دو سورهٔ) مُعَوِّذَتَيْن را می خواندند.[2]

﴿۳۴۹﴾ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثِ رَكَعَاتٍ، كَانَ يَقْرَأُ فِي الْأُولَى بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَفِي الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَفِي الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ،

---

(۱) صحيح البخارى: ۵۳/۲ حديث ۱۱۴۷ كتاب التهجد؛ بَابُ قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ | صحيح البخارى: ۴۵/۳ كِتَابُ صَلَاةِ التَّرَاوِيحِ؛ بَابُ فَضْلِ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ | صحيح البخارى: ۱۹۱/۴ حديث ۳۵۶۹ كِتَابُ الْمَنَاقِبِ؛ بَابُ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ تَنَامُ عَيْنُهُ وَلَا يَنَامُ قَلْبُهُ | صحيح مسلم: ۵۰۹/۱ حديث ۷۳۸ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَعَدَدِ رَكَعَاتِ النَّبِيِّ ﷺ فِي اللَّيْلِ...

(۲) شرح معانى الآثار للطحاوى: ۲۸۵/۱ حديث ۱۶۹۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ، بَابُ الْوِتْرِ | مصنف عبد الرزاق: ۳۳/۳ حديث ۴۶۹۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يُقْرَأُ فِي الْوِتْرِ وَكَيْفَ التَّكْبِيرُ فِيهِ | صحيح ابن حبان: ۲۰۱/۶ حديث ۸۴۴۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ ؛ بَابُ الْوِتْرِ؛ ذِكْرُ الْإِبَاحَةِ لِلْمَرْءِ أَنْ يَضُمَّ قِرَاءَةَ الْمُعَوِّذَتَيْنِ إِلَى قِرَاءَةِ | سنن ابن ماجه: ۳۷۱/۱ حديث ۱۱۷۳ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ، وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِيمَا يُقْرَأُ فِي الْوِتْرِ | المستدرک للحاکم: ۴۴۷/۱ حديث ۱۱۴۴ كِتَابُ الْوِتْرِ؛ وَأَمَّا حَدِيثُ بَكْرِ بْنِ وَائِلٍ | سنن الدارقطنى: ۳۶۲/۲ حديث ۱۶۷۶ كِتَابُ الْوِتْرِ؛ مَا يَقْرَأُ فِي رَكَعَاتِ الْوِتْرِ وَالْقُنُوتُ فِيهِ | آثار السنن للنيموى: ص ۲۰۲ و۲۰۳ حديث ۶۱۶ و۶۱۷ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوى: ۳۳/۶ حديث ۱۶۵۵ باب الايتار بثلاث والنهى عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه

وَيَقْنُتُ قَبْلَ الرُّكُوعِ.

ترجمه: از حضرت أُبَی بن کَعْب رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وتر را سه رکعت می خواندند. آنحضرت در رکعت اول سورۀ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى را و در رکعت دوم سورۀ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ را و در رکعت سوم سورۀ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ را می خواندند، و دعای قنوت را قبل از رکوع می خواندند.(١)

احادیث دیگری که در آن تصریح گردیده که نماز وتر، سه رکعت می باشد، توسط بزرگان ذیل از میان صحابۀ کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ نیز روایت شده است.

﴿٢٥٠﴾ حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (٢)

﴿٢٥١﴾ حضرت عِمْران بن حُصَیْن رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (٣)

---

(١) سنن النسائی: ٢٣٥/٣ حديث ١٦٩٩ كِتَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ ذِكْرُ اخْتِلَافِ أَلْفَاظِ النَّاقِلِينَ لِخَبَرِ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ فِي الْوِتْرِ | سنن الدارقطنی: ٣٥٥/٢ حديث ١٦٦٠ كِتَابُ الْوِتْرِ؛ مَا يَقْرَأُ فِي رَكَعَاتِ الْوِتْرِ وَالْقُنُوتُ فِيهِ | شرح مشكل الآثار للطحاوی: ٣٧١/١١ حديث ٤٥٠٣ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا اخْتَلَفَ أَهْلُ الْعِلْمِ فِيهِ مِنَ الْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ ... | الاحاديث المختارة لضياء المقدسی: ٤١٩/٢ حديث ١٢١٧ عبد الرَّحْمَن بن أَبْزَى الْخُزَاعِيّ مولى نَافِع بن عبد الْحَارِث عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | آثار السنن للنيموی: ص ٢٠١ حديث ٦١٠ و٦١١ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ٤٢/٦ حديث ١٦٦١ باب الايتار بثلاث والنهی عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه

(٢) سنن ابن ماجه: ٣٧٠/١ حديث ١١٧٢ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِيمَا يُقْرَأُ فِي الْوِتْرِ | سنن النسائی: ٢٣٦/٣ حديث ١٧٠٢ كِتَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ ذِكْرُ الِاخْتِلَافِ عَلَى أَبِي إِسْحَقَ فِي حَدِيثِ سَعِيدِ بْنِ جُبَيْرٍ عَنْ ابْنِ عَبَّاسٍ فِي الْوِتْرِ | مصنف ابن ابی شيبة: ٩٤/٢ حديث ٦٨٨٠ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ فِي الْوَتْرِ مَا يُقْرَأُ فِيهِ | آثار السنن للنيموی: ص ٢٠١ حديث ٦٠٩ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ٤١/٦ حديث ١٦٥٩ باب الايتار بثلاث والنهی عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه

(٣) شرح معانی الآثار: ٢٩٠/١ حديث ١٧٢٥ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْوِتْرِ | سنن النسائی: ٢٤٧/٣ حديث ١٧٤٣ كِتَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ ذِكْرُ الِاخْتِلَافِ عَلَى شُعْبَةَ عَنْ قَتَادَةَ فِي هَذَا الْحَدِيثِ | مجمع الزوائد للهيثمی: ٢٤٣/٢ حديث ٣٤٦٨ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ مَا يُقْرَأُ فِي الْوِتْرِ

﴿۲۵۱﴾ حضرت ابو هریره رَضِیَ اللهُ عَنْهُ [1]

﴿۲۵۳﴾ حضرت عبد الرحمن بن سَبْرَه رَضِیَ اللهُ عَنْهُ [2]

﴿۲۵۴﴾ حضرت عبد الرحمن بن اَبِی اَوْفَی رَضِیَ اللهُ عَنْهُ [3]

﴿۲۵۵﴾ حضرت عبد الرحمن بن اَبْزَی رَضِیَ اللهُ عَنْهُ [4]

﴿۲۵۶﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّهُ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثٍ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رَضِیَ اللهُ عَنْهُمَا نماز وتر را سه رکعت می خواند و در آن سه رکعت سوره های سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، و قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ را می خواند. [5]

﴿۲۵۷﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: وِتْرُ اللَّيْلِ ثَلَاثٌ كَوِتْرِ النَّهَارِ صَلَاةُ الْمَغْرِبِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِیَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز وتر شب مانند نماز وتر روز یعنی نماز مغرب سه

---

(۱) مجمع الزوائد للهيثمى: ۲۴۳/۲ حديث ۳٤٦٦ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ مَا يُقْرَأُ فِي الْوِتْرِ

(۲) مجمع الزوائد للهيثمى: ۲۴۳/۲ حديث ۳٤٦۳ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ مَا يُقْرَأُ فِي الْوِتْرِ

(۳) مجمع الزوائد للهيثمى: ۲٤۱/۲ حديث ۳٤٤۸ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ عَدَدِ الْوِتْرِ

(٤) كتاب الآثار لابى حنيفة برواية ابى يوسف: ص ۷۰ حديث ۳۲٦ بَابُ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | كتاب الآثار لابى حنيفة برواية محمد: ۳۲٦/۱ حديث ۱۲۲ بَابُ الْوِتْرِ وَمَا يُقْرَأُ فِيهَا | شرح معانى الآثار للطحاوى: ۲۹۲/۱ حديث ۱۷۳٥ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْوِتْرِ | آثار السنن للنيموى: ص ۲۰۱ حديث ٦۱۲ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوى: ٤۱/٦ حديث ۱٦٦۰ باب الايتار بثلاث والنهى عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه

(٥) مصنف ابن ابى شيبة: ۹٤/۲ حديث ٦۸۷۹ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ...؛ فِي الْوَتْرِ مَا يُقْرَأُ فِيهِ

سه رکعت است.[1]

﴾۲۵۸﴿ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ ﷺ: ... صَلَاةُ الْمَغْرِبِ وِتْرُ النَّهَارِ فَأَوْتِرُوا صَلَاةَ اللَّيْلِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِیَ اللّٰہُ عَنْهُمَا روایت است که حضرت رسول اکرم صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز مغرب، وتر روز است، شما وتر شب را نیز بخوانید.[2]

﴾۲۵۹﴿ عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: قَالَ رَسُولُ اللهِ ﷺ: اَلْوِتْرُ ثَلَاثٌ كَثَلَاثِ الْمَغْرِبِ.

ترجمه: از اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِیَ اللّٰہُ عَنْهَا روایت است که حضرت رسول اکرم صَلَّی اللّٰہُ عَلَیْہِ وَسَلَّمَ فرمودند: نماز وتر سه رکعت است مانند سه رکعت نماز مغرب.[3]

﴾۲۶۰﴿ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: وِتْرُ اللَّيْلِ كَوِتْرِ النَّهَارِ صَلَاةُ الْمَغْرِبِ ثَلَاثٌ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِیَ اللّٰہُ عَنْهُ می فرماید: نماز وتر شب مانند نماز وتر روز یعنی نماز مغرب، سه رکعت است.[4]

---

(۱) سنن الدارقطنی: ۳٤۹/۲ حدیث ۱٦۵۳ كِتَابُ الْوِتْرِ؛ الْوِتْرُ ثَلَاثٌ كَثَلَاثِ الْمَغْرِبِ | نصب الراية للزيلعی: ۱۱۹/۲

(۲) مصنف عبد الرزاق: ۲۸/۳ حدیث ٤٦۷٦ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ آخِرِ صَلَاةِ اللَّيْلِ | مسند احمد: ٤۵٦/۸ حدیث ٤۸٤۷ مُسْنَدُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا | ومثله فی مسند احمد: ٤۳/۹ حدیث ٤۹۹۲ مُسْنَدُ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا | مصنف ابن ابی شيبة: ۸۱/۲ حدیث ٦۷۰۹ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ مَنْ قَالَ: وِتْرُ النَّهَارِ الْمَغْرِبُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۷/٦ حدیث ۱٦٤۵ باب وجوب الوتر وبيان وقته

(۳) المعجم الاوسط للطبرانی: ۱٦۵/۷ حدیث ۷۱۷۰ بَابُ الْمِيمِ؛ مَنِ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ | مصنف ابن ابی شيبة: ۸۱/۲ حدیث ٦۷۱۰ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ مَنْ قَالَ: وِتْرُ النَّهَارِ الْمَغْرِبُ

(٤) مصنف ابن ابی شيبة: ۸۱/۲ حدیث ٦۷۱۵ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ مَنْ قَالَ وِتْرُ النَّهَارِ الْمَغْرِبُ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۹٤/۱ حدیث ۱۷٤٤ و ۱۷٤۵ كتاب الصلاة؛ بَابُ الْوِتْرِ | السنن الكبری للبيهقی: ٤۵/۳ حدیث ٤۸۱۲ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَنْ أَوْتَرَ بِثَلَاثٍ مَوْصُولَاتٍ بِتَشَهُّدَيْنِ وَتَسْلِيمٍ | المعجم الكبير للطبرانی: ۲۸۲/۹ حدیث ۹٤۲۰ | مجمع الزوائد للهيثمی: ۲٤۲/۲ موقوفاً حدیث ۳٤۵۵ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ عَدَدِ الْوِتْرِ | ومثله موقوفاً فی موطا الامام محمد: ص ۹٦ حدیث ۲٦۲ بَابُ: السَّلَامِ فِي الْوِتْرِ | إعلاء السنن للتهانوی: ٤۱/٦ حدیث ۱٦٦۰ باب الايتار بثلاث والنهی عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه | آثار السنن للنيموی: ص ۲۰٤ حدیث ٦۱۹ باب الوتر بثلاث ركعات

سه رکعت وتر به یک سلام خوانده می شود:

﴿۲۶۱﴾ عَنْ سَعْدِ بْنِ هِشَامٍ، أَنَّ عَائِشَةَ حَدَّثَتْهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ لَا يُسَلِّمُ فِي رَكْعَتَيِ الْوِتْرِ.

ترجمه: از حضرت سَعْد بن هِشام رَحِمَهُ‌اللهِ‌عَلَيْهِ روایت است که اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهَا فرمود: رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ بعد از ادای دو رکعتِ نماز وتر، سلام نمی دادند (بلکه سه رکعت خوانده آنگاه سلام می گردانیدند).[1]

﴿۲۶۲﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ لَا يُسَلِّمُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ مِنَ الْوِتْرِ.

ترجمه: اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهَا می فرماید که حضرت رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ بعد از ادای دو رکعت اول وتر، سلام نمی گردانیدند.[2]

﴿۲۶۳﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ، قَالَ: أَرْسَلْتُ أُمِّي لَيْلَةً لِتَبِيتَ عِنْدَ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فَتَنْظُرَ كَيْفَ يُوتِرُ فَبَاتَتْ عِنْدَ النَّبِيِّ فَصَلَّى مَا شَاءَ اللهُ أَنْ يُصَلِّيَ، حَتَّى إِذَا كَانَ آخِرَ اللَّيْلِ وَأَرَادَ الْوِتْرَ قَرَأَ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى فِي الرَّكْعَةِ الْأُولَى، وَقَرَأَ فِي الثَّانِيَةِ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ. ثُمَّ قَعَدَ، ثُمَّ قَامَ، وَلَمْ يَفْصِلْ بَيْنَهُمَا بِالسَّلَامِ، ثُمَّ قَرَأَ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ اللهُ الصَّمَدُ لَمْ يَلِدْ وَلَمْ يُولَدْ، وَلَمْ يَكُنْ لَهُ كُفُوًا أَحَدٌ، حَتَّى إِذَا فَرَغَ كَبَّرَ ثُمَّ قَنَتَ، فَدَعَا بِمَا شَاءَ اللهُ أَنْ يَدْعُوَ ثُمَّ كَبَّرَ وَرَكَعَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرماید:[3] من مادرم را به خانهٔ

---

(۱) سنن النسائی: ۲۳٤/۳ حديث ۱٦۹۸ كِتَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ بَابُ كَيْفَ الْوِتْرُ بِثَلَاثٍ | موطا الامام محمد: ص ۹٦ حديث ۲٦٦ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ السَّلَامِ فِي الْوِتْرِ | مصنف ابن ابی شيبة: ۹۱/۲ حديث ٦۸٤۲ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ مَنْ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثٍ، أَوْ أَكْثَرَ | شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۸۰/۱ حديث ۱٦۷۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْوِتْرِ | آثار السنن للنيموی: ص ۲۰۲ حديث ٦۱۳ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۸/٦ و۲۹ حديث ۱٦٥۲ باب الايتار بثلاث موصولة وعدم الفصل بينهن بالسلام ...

(۲) المستدرک للحاکم: ٤٤٦/۱ حديث ۱۱۳۹ كِتَابُ الْوِتْرِ؛ وَأَمَّا حَدِيثُ بَكْرِ بْنِ وَائِلٍ | آثار السنن للنيموی مع التعليق الحسن: ص ۲۰۲ حاشيه ۲۲۱ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۹/٦ تحت حديث ۱٦٥۲ باب الايتار بثلاث موصولة وعدم الفصل بينهن بالسلام ...

(۳) صحابهٔ کرام در زمان رسول اکرم ﷺ حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ و مادرش را از اهل بیت رسول خدا می شمردند. صحيح البخاری: ۲۸/٥ حديث ۳۷٦۳ كتابُ أصحابِ النَّبِيِّ صلّى الله عليه وسلَّم؛ بَابُ مَنَاقِبِ عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | سير أعلام النبلاء: ٤٦۸/۱ عَبْدُ اللهِ بنُ مَسْعُوْدِ بنِ غَافِلِ بنِ حَبِيْبٍ الهُذَلِيُّ

رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ فرستادم تا در خانۀ رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ بوده بنگرد که آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ نماز وتر را چگونه می خواند. چنانچه مادرم شب را در خانۀ رسول اکرم صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ مهمان بود. آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ در شب هر قدر که خواست خدا بود نماز خواندند و هنگامی که آخر شب شد و اراده فرمودند تا نماز وتر را بخوانند، در رکعت اول وتر سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الأَعْلَى را خواندند و در رکعت دوم قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ را و سپس بدون سلام دادن ایستاده شدند و در رکعت سوم، سورۀ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ را خواندند. و چون از قرائت آن فارغ شدند، تکبیر گفتند و سپس دعای قنوت را خواندند و هرچه خواست خدا بود دعاء خواستند، سپس تکبیر گفتند و به رکوع رفتند.[1]

﴿۲۶۴﴾ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقْرَأُ فِي الْوِتْرِ بِسَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى، وَفِي الرَّكْعَةِ الثَّانِيَةِ بِقُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ، وَفِي الثَّالِثَةِ بِقُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ، وَلَا يُسَلِّمُ إِلَّا فِي آخِرِهِنَّ.

ترجمه: از حضرت اُبَی بن کَعْب رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ وتر را سه رکعت می خواندند. آنحضرت در رکعت اول سورۀ سَبِّحِ اسْمَ رَبِّكَ الْأَعْلَى را و در رکعت دوم سورۀ قُلْ يَا أَيُّهَا الْكَافِرُونَ را و در رکعت سوم سورۀ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ را می خواندند، و فقط در آخر آن سه رکعت سلام می گردانیدند.✿[2]

---

(۱) الاستيعاب فى معرفة الاصحاب لابن عبد البر: ١٩٤٦/٤ رقم (٤١٨١) أم عبد بنت سود بن قويم بن صاهلة الهذيلة أم عَبْدِ اللَّهِ بْنِ مَسْعُودٍ | إعلاء السنن للتهانوى: ٨١/٦ حديث ١٦٩٦ باب وجوب القنوت فى جميع السنة ومحله قبل الركوع

(۲) سنن النسائى: ٢٣٥/٣ حديث ١٧٠١ كِتَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ ذِكْرُ اخْتِلَافِ أَلْفَاظِ النَّاقِلِينَ لِخَبَرِ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ فِي الْوِتْرِ | عمل اليوم والليلة للنسائى: ص ٤٤٥ حديث ٧٤٠ مَا يَقُولُ إِذا فرغ من وتره | آثار السنن للنيموى: ص ٢٠١ حديث ٦١٠ و٦١١ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوى: ٤٢/٦ حديث ١٦٦١ باب الايتار بثلاث والنهى عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه

تشهُّد در رکعت دوم وتر:

نماز وتر، نماز شب است و مانند سایر نمازها تشهُّد نیز در آن خوانده می شود. خوانـدن تشهُّد بعد از هر دو رکعت نماز از احادیث ذیل ثابت می باشد.

﴿۲۶۵﴾ اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَٱللَّهُعَنۡهَا روایت می کند:

وَكَانَ يَقُولُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ التَّحِيَّةَ.

ترجمه: حضرت رسول اکرم صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ می فرمودند: در هر دو رکعت، التحیات (تشهُّد) می باشد.[1]

﴿۲۶۶﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: كُنَّا لَا نَدْرِي مَا نَقُولُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ غَيْرَ أَنْ نُسَبِّحَ وَنُكَبِّرَ وَنَحْمَدَ رَبَّنَا، وَإِنَّ مُحَمَّدًا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عُلِّمَ فَوَاتِحَ الْخَيْرِ وَخَوَاتِمَهُ، فَقَالَ: إِذَا قَعَدْتُمْ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ، فَقُولُوا: اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ، السَّلَامُ عَلَيْكَ أَيُّهَا النَّبِيُّ وَرَحْمَةُ اللهِ وَبَرَكَاتُهُ، السَّلَامُ عَلَيْنَا وَعَلَى عِبَادِ اللهِ الصَّالِحِينَ، أَشْهَدُ أَنْ لَا إِلَٰهَ إِلَّا اللهُ، وَأَشْهَدُ أَنَّ مُحَمَّدًا عَبْدُهُ وَرَسُولُهُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ می فرماید: ما نمی دانستیم که در نشستن بعد از دو رکعت نماز چه بگوئیم، جز آنکه تسبیح می گفتیم، تکبیر می گفتیم، و پروردگار خویش را حمد می کردیم و اینکه حضرت محمد صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ همه امور سراپا نیکی تعلیم داده شده اند.

آنگاه آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ (به ما) فرمودند: هنگامی که بعد از دو رکعت نشستید، این کلمات را بخوانید: اَلتَّحِيَّاتُ لِلّٰهِ وَالصَّلَوَاتُ وَالطَّيِّبَاتُ... (تا آخر تشهُّد).[2]

---

(۱) صحیح مسلم: ۳۵۷/۱ حدیث ۴۹۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَجْمَعُ صِفَةَ الصَّلَاةِ وَمَا يُفْتَتَحُ بِهِ وَيُخْتَمُ بِهِ... | مصنف عبد الرزاق: ۲۰۶/۲ حدیث ۳۰۸۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَنْ نَسِيَ التَّشَهُّدَ | مصنف ابن ابی شیبة: ۲۶۳/۱ حدیث ۳۰۲۳ كِتَابُ الصَّلَوَاتِ؛ قَدْرُ كَمْ يَقْعُدُ فِي الرَّكْعَتَيْنِ الْأُولَيَيْنِ | مصنف ابن ابی شـــیبة: ۲۵۸/۱ حدیث ۲۹۶۵ كِتَابُ الصَّلَوَاتِ؛ فِي الرَّجُلِ يَنْقُصُ صَلَاتَهُ وَمَا ذُكِرَ فِيهِ وَكَيْفَ يَصْنَعُ

(۲) سنن النسائی: ۲۳۸/۲ حدیث ۱۱۶۳ كِتَابُ التَّطْبِيقِ؛ كَيْفَ التَّشَهُّدُ الْأَوَّلُ | مسند احمد: ۲۲۷/۷ حدیث ۴۱۶۰ مُسْنَدُ الْمُكْثِرِينَ مِنَ الصَّحَابَةِ؛ مُسْنَدُ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُ | إعلاء السنن للتـــهانوی: ۸۸/۶ حدیث ۱۶۸۱ باب الایتار بثلاث والنهی عن الایتار برکعة فردة ...

﴿۲۶۷﴾ عَنْ الفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: الصَّلَاةُ مَثْنٰى مَثْنٰى، تَشَهَّدٌ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ.

ترجمه: حضرت فَضْل بن عباس رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا روایت می کند که حضرت رسول اقدس صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: نماز دو دو رکعت است، بعد هر دو رکعت، تشهُّد خوانده می شود.[1]

فایده: در صفحات گذشته به روایت حضرت عبد الله بن مسعود، حضرت عبد الله بن عمر و حضرت عائشه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمْ فرمان آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ گذشت که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ نماز وتر را در آن احادیث، مشابه نماز مغرب قرار داده بودند. بعد از دو رکعت نماز مغرب تشهُّد وجود دارد، بنابرین در نماز وتر نیز بعد از دو رکعت برای تشهُّد باید نشست.

دعای قنوت:

دعای قنوت در کتب احادیث به الفاظ مختلف مروی است. خلاصه و قدر مشترک بین همۀ آنها این کلمات است:

﴿۲۶۸﴾ اَللّٰهُمَّ إِنَّا نَسْتَعِيْنُكَ وَنَسْتَغْفِرُكَ وَنُؤْمِنُ بِكَ وَنَتَوَكَّلُ عَلَيْكَ وَنُثْنِيْ عَلَيْكَ الْخَيْرَ وَنَشْكُرُكَ وَلَا نَكْفُرُكَ وَنَخْلَعُ وَنَتْرُكُ مَنْ يَّفْجُرُكَ.

---

(۱) جامع الترمذی: ۲/۲۲۵ حديث ۳۸۵ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّخَشُّعِ فِي الصَّلَاةِ | المعجم الكبير للطبرانی: ۱۸/۲۹۵ حديث ۷۵۷ بَابُ الْفَاءِ؛ رَبِيعَةُ بْنُ الْحَارِثِ عَنِ الْفَضْلِ بْنِ عَبَّاسٍ | صحيح ابن خزيمه: ۲/۲۲۰ حديث ۱۲۱۲ بَابُ ذِكْرِ الْأَخْبَارِ الْمَنْصُوصَةِ وَالدَّالَّةِ عَلَى خِلَافِ قَوْلِ مَنْ زَعَمَ أَنَّ تَطَوُّعَ النَّهَارِ أَرْبَعًا ... | السنن الكبرى للنسائی: ۱/۳۱۷ و ۳۱۸ حديث ۶۱۸ و ۶۱۹ كِتَابُ السَّهْوِ، ذِكْرُ مَا يَنْقُضُ الصَّلَاةَ، وَمَا لَا يَنْقُضُهَا؛ ذِكْرُ اخْتِلَافِ شُعْبَةَ وَاللَّيْثِ عَلَى عَبْدِ رَبِّهِ فِي حَدِيثِ عَبْدِ اللهِ بْنِ نَافِعٍ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۲۰۱ حديث ۹۳۸ باب بيان ما يقرأ إذا فرغ من الصلوة

اَللّٰهُمَّ إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَ لَكَ نُصَلِّيْ وَ نَسْجُدُ وَ إِلَيْكَ نَسْعٰى وَ نَحْفِدُ وَ نَرْجُوْ رَحْمَتَكَ وَ نَخْشٰى عَذَابَكَ إِنَّ عَذَابَكَ بِالْكُفَّارِ مُلْحِقٌ.

ترجمه: یا الهی! ما از تو یاری می جوئیم و از تو آمرزش می خواهیم و به تو ایمان می آوریم و بر تو توکُّل می کنیم و ترا ثناء می گوئیم و ترا شکر می نمائیم و ناسپاسی ترا نمی کنیم. و جدائی اختیار می نمائیم و ترک می کنیم کسی را که نافرمانی ترا می کند.

یا الهی! فقط تو را می پرستیم و فقط برای تو نماز می خوانیم و فقط ترا سجده می کنیم و به سوی تو می شتابیم و به رحمت تو امیدواریم و از عذاب تو می ترسیم، بی شک، عذاب تو کفار را فرا خواهد گرفت.(۱)

خواندن دعای قنوت قبل از رکوع:

﴿۲۶۹﴾ حضرت عاصم بن سلیمان الاَحْوَل رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید:

سَأَلْتُ أَنَسَ بْنَ مَالِكٍ عَنِ الْقُنُوتِ، فَقَالَ: قَدْ كَانَ الْقُنُوتُ قُلْتُ: قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ؟ قَالَ: قَبْلَهُ، قَالَ: فَإِنَّ فُلَانًا أَخْبَرَنِي عَنْكَ أَنَّكَ قُلْتَ بَعْدَ الرُّكُوعِ، فَقَالَ: كَذَبَ إِنَّمَا قَنَتَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بَعْدَ الرُّكُوعِ شَهْرًا.

---

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۲۴۹/۱ حدیث ۱۴۷۵ و ۱۴۷۶ کتاب الصلاة؛ بَابُ الْقُنُوتِ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَغَيْرِهَا | مصنف ابن أبي شيبة: ۹۵/۲ حدیث ۶۸۹۳ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ فِي قُنُوتِ الْوَتْرِ مِنَ الدُّعَاءِ | مصنف ابن ابی شیبة: ۱۰۶/۲ حدیث ۷۰۲۷ و ۷۰۲۸ و ۷۰۲۹ و ۷۰۳۰ و ۷۰۳۱ و ۷۰۳۲ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ مَا يَدْعُو بِهِ فِي قُنُوتِ الْفَجْرِ | رسالة ابن ابی زید القیراونی: ص ۲۹ | کتاب الدعاء للطبرانی: ۳۵۵/۲ | الشرح الکبیر لعبد الکریم الرافعی: ۲۵۰/۴ | السنن الکبری للبیهقی: ۲۹۸/۲ و۲۹۹ حدیث ۳۱۴۲ و ۳۱۴۳ و ۳۱ ۴۴ باب دعاء القنوت | مصنف ابن ابی شیبة: ۸۹/۶ حدیث ۲۹۷۰۱۴ و۲۹۷۰۱۵ و ۲۹۷۰۱۶ و ۲۹۷۰۱۷ و ۲۹۷۰۱۸ و ۲۹۷۰۱۹ كتَابُ الدُّعَاءِ؛ مَا يَدْعُو بِهِ فِي قُنُوتِ الْفَجْرِ | مصنف ابن ابی شیبة: ۸۹/۶ حدیث ۲۹۷۰۸ كِتَابُ الدُّعَاءِ؛ مَا يَدْعُو بِهِ الرَّجُلُ فِي قُنُوتِ الْوِتْرِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۰۶/۶ تا ۱۰۸ حدیث ۱۷۳۷ تا ۱۷۴۰ باب إخفاء القنوت فی الوتر وألفاظه وحکم القنوت فی الفجر

ترجمه: من از حضرت اَنس بن مالک رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ دربارۀ قنوت سوال کردم. حضرت اَنس جواب داد: همگی در زمان رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ قنوت می خواندند.

پرسیدم: آیا قبل از رکوع می خواندند یا بعد از رکوع؟ جواب داد: قبل از رکوع.

عرض کردم: فلانی به من گفت که شما می گوئید قنوت بعد از رکوع است؟

حضرت اَنس رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ فرمود: او دروغ گفته است. حضـرت رسـول الله صَـلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ فقط یک ماه بعد از رکوع، قنوت (نازله) را خوانده اند.(۱)

﴿۲۷۰﴾ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ ﷺ كَانَ يُوتِرُ بِثَلَاثِ رَكَعَاتٍ ... وَيَقْنُتُ قَبْلَ الرُّكُوعِ.

ترجمه: حضرت اُبَی بن کَعْب رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت می کند، حضرت رسول اقدس صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ نماز وتر را سه رکعت می خواندند ... و همچنین دعای قنوت را قبل از رکوع می خواندند.(۲)

---

(۱) صحيح البخارى: ۲٦/۲ حديث ۱۰۰۲ أَبْوَابُ الوِتْرِ؛ بَابُ الْقُنُوتِ قَبْلَ الرُّكُوعِ وَبَعْدَهُ | صحيح البخارى: ۱۰۷/٥ حديث ٤۰۹٦ كِتَابُ المَغَازِي؛ بَابُ غَزْوَةِ الرَّجِيعِ وَرِعْلٍ وَذَكْوَانَ... | صحيح مسلم: ٤٦۹/۱ حديث ٦۷۷ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الْقُنُوتِ فِي جَمِيعِ الصَّلَاةِ إِذَا نَزَلَتْ بِالْمُسْلِمِينَ نَازِلَةٌ

(۲) سنن النسائى: ۲۳٥/۳ حديث ۱٦۹۹ كِتَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ ذِكْرُ اخْتِلَافِ أَلْفَاظِ النَّاقِلِينَ لِخَبَرِ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ فِي الْوِتْرِ | السنن الكبري للبيهقي: ٥۷/۳ حديث ٤۸٦۲ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَنْ قَالَ: يَقْنُتُ فِي الْوِتْرِ قَبْلَ الركُوعِ | آثار السنن للنيموى: ص ۲۰۱ حديث ٦۱۰ و٦۱۱ باب الوتر بثلاث ركعات | إعلاء السنن للتهانوى: ٤۲/٦ حديث ۱٦٦۱ باب الايتار بثلاث والنهى عن الايتار فردة و ذكر القراءة فيه | عمل اليوم والليلة للنسائى: ص ٤٤۳ حديث ۷۳٤ مَا يَقُولِ إِذا فرغ من وتره | مختصر الأحكام = مستخرج الطوسي على جامع الترمذي: ٤۲۹/۲ حديث ۳۱۱-/٤٤٤ بَابُ مَا جَاءَ فِي الْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ وَقَبْلَ الْوِتْرِ | شرح مشكل الآثار للطحاوى: ۳۷۱/۱۱ حديث ٤٥۰۳ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا اخْتَلَفَ أَهْلُ الْعِلْمِ فِيهِ مِنَ الْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ، وَهَلْ هُوَ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ؟ وَمَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِمَّا يَقْضِي بَيْنَهُمْ فِي ذَلِكَ | الاحاديث المختارة لضياء المقدسى: ٤۱۹/۲ حديث ۱۲۱۷ عبد الرَّحْمَن بن أَبْزَى الْخُزَاعِيّ مولى نَافِع بن عبد الْحَارِث عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | السنن الكبري للنسائى: ۱٦۷/۲ حديث ۱٤۳٦ كِتَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ الْقُنُوتُ فِي الْوِتْرِ قَبْلَ الرُّكُوعِ | سنن الدارقطنى: ۳٥٥/۲ حديث ۱٦٦۰ كِتَابُ الْوِتْرِ؛ مَا يَقْرَأُ فِي رَكَعَاتِ الْوِتْرِ وَالْقُنُوتُ فِيهِ | مختصر قيام الليل وقيام رمضان و كتاب الوتر للمروزى: ص ۳۱۳ بَابُ إِثْبَاتِ الْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ | وبمعناه فى سنن ابى داؤد: ٦٤/۲ حديث ۱٤۲۷ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوِتْرِ؛ بَابُ الْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ

﴿۲۷۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: قَنَتَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي الْوِتْرِ قَبْلَ الرَّكْعَةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرماید: حضرت رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ در نماز وتر، دعای قنوت را قبل از رکوع می خواندند.[۱]

﴿۲۷۲﴾ عَنِ الْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ، أَنَّ عُمَرَ قَنَتَ فِي الْوِتْرِ قَبْلَ الرُّكُوعِ. وَفِي رِوَايَةٍ: بَعْدَ الْقِرَاءَةِ قَبْلَ الرُّكُوعِ.

ترجمه: حضرت اَسْوَد رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ می فرماید: امیر المؤمنین حضرت عمر بن الخطاب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ قبل از رکوع رفتن، دعای قنوت را می خواند.

و در روایت دیگری وارد است: حضرت عمر بن الخطاب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ بعد از قرائت، قبل از رفتن به رکوع، دعای قنوت را می خواند.[۲]

رفع یدین قبل از دعای قنوت:

﴿۲۷۳﴾ سَمِعْتُ أَبَا عُثْمَانَ قَالَ: كَانَ عُمَرُ رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي الْقُنُوتِ.

ترجمه: حضرت ابو عثمان رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ می فرماید: حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ در قنوت هر دو دست خود را بلند می کرد.[۳]

---

(۱) سنن الدارقطنی: ۳۵۶/۲ حدیث ۱۶۶۳ كِتَابُ الْوِتْرِ؛ مَا يَقْرَأُ فِي رَكَعَاتِ الْوِتْرِ وَالْقُنُوتُ فِيهِ | مصنف ابن ابی شیبة: ۹۷/۲ حدیث ۶۹۱۲ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ فِي الْقُنُوتِ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۹/۶ و ۸۰ حدیث ۱۶۹۴ و ۱۶۹۵ باب وجوب القنوت فی جمیع السنة ومحله قبل الرکوع

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۵۱۹/۴ و ۵۲۰ حدیث ۶۹۷۲ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ فِي الْقُنُوتِ قَبْلَ الرُّكُوعِ أَوْ بَعْدَهُ، با تحقیق محمد عوامه | صلاة الوتر للمروزی: ص ۳۱۸ بَابُ الْقُنُوتِ قَبْلَ الرُّكُوعِ | وبمعناه فی إعلاء السنن للتهانوی: ۸۶/۶ حدیث ۱۷۰۳ باب وجوب القنوت فی جمیع السنة ومحله قبل الرکوع

(۳) قرة العینین برفع الیدین للبخاری: ص ۶۸ حدیث ۹۵ | صلاة الوتر للمروزی: ص ۳۲۰ بَابُ الْقُنُوتِ قَبْلَ الرُّكُوعِ | السنن الکبری للبیهقی: ۲۱۲/۲ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الْقُنُوتِ، حواله مؤلف | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۸۵/۶ حدیث ۱۷۰۰ باب وجوب القنوت فی جمیع السنة ومحله قبل الرکوع

﴿۲۷۴﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ، أَنَّهُ كَانَ يَقْرَأُ فِي آخِرِ رَكْعَةٍ مِنَ الْوِتْرِ قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ ثُمَّ يَرْفَعُ يَدَيْهِ وَيَقْنُتُ قَبْلَ الرَّكْعَةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَاللهُعَنْهُ در رکعت آخر وتر قُلْ هُوَ اللهُ أَحَدٌ را می خواند، وآنگاه دست های خود بلند می نمود و قنوت می خواند، قبل از رکوع.[1]

﴿۲۷۵﴾ از حضرت ابوهریره رَضِيَاللهُعَنْهُ روایت است:

كَانَ أَبُوْ هُرَيْرَةَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي قُنُوتِهِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَاللهُعَنْهُ در ماه رمضان در دعای قنوت، دست های خود را بلند (رفع یدین) می کرد.[2]

---

(۱) قرة العينين برفع اليدين للبخارى: ص ٦٨ حديث ٩٥ | مصنف ابن ابى شيبة: ١٠٠/٢ حديث ٦٩٥٤ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ فِي رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي قُنُوتِ الْوَتْرِ | مسند ابن الجعد: ص ٣٣٢ رقم الحديث ٢٢٧٧ ح مؤلف | إعلاء السنن للتهانوى: ٧٨٤/٦ حديث ١٦٩٩ باب وجوب القنوت فى جميع السنة ومحله قبل الركوع | آثار السنن للنيموى: ص ٢١٠ حديث ٦٣٥ باب رفع اليدين عند قنوت الوتر | أدلّة الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية للبهلوى: ص ٢١٢ حديث ٥٤٤ باب رفع اليدين عند قنوت الوتر

(۲) صلاة الوتر للمروزى: ص ٣٢٠ بَابُ الْقُنُوتِ قَبْلَ الرُّكُوعِ | السنن الكبرى للبيهقى: ٥٩/٣ حديث ٤٨٦٨ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ رَفْعِ الْيَدَيْنِ فِي الْقُنُوتِ | مختصر كتاب الوتر للمقريزى: ص١٣٩ باب رفع اليدين عند القنوت، حواله مؤلف

نماز جمعه

نماز جمعه

فرضیّت نماز جمعه:

ادای نماز جمعه در روز جمعه فرض عین است. جز مریض، مسافر، زن، طفل، غلام و مجنون، شرکت در نماز جمعه بر هر مسلمان لازم است، در غیر آن سخت گناهگار می شود.

۲۷۶- عَنْ جَابِرٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ كَانَ يُؤْمِنُ بِاللهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ فَعَلَيْهِ الْجُمُعَةُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ إِلَّا مَرِيضٌ أَوْ مُسَافِرٌ أَوِ امْرَأَةٌ أَوْ صَبِيٌّ أَوْ مَمْلُوكٌ، فَمَنِ اسْتَغْنَى بِلَهْوٍ أَوْ تِجَارَةٍ اِسْتَغْنَى اللهُ عَنْهُ وَاللهُ غَنِيٌّ حَمِيْدٌ.

ترجمه: از حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی بر خدا و روز آخرت ایمان دارد، نماز جمعه در روز جمعه بر او فرض می باشد؛ الا مریض، مسافر، زن، طفل و غلام. پس هر کسی که در لعب و بازی و تجارت مشغول باشد و از نماز جمعه غفلت کند، خداوند نیز پرواه او را ندارد و خداوند بی نیاز و صاحب حمد و ثناست.(۱)

۲۷۷- عَنْ عَبْدِ اللهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَ لِقَوْمٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الْجُمُعَةِ، لَقَدْ

---

(۱) سنن الدارقطنی: ۳۰۵/۲ حدیث ۱۵۷۶ كِتَابِ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ مَنْ تَجِبُ عَلَيْهِ الْجُمُعَةُ | السنن الکبری للبیهقی: ۲۶۱/۳ حدیث ۵۶۳۴ كِتَابِ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ مَنْ لَا تَلْزَمُهُ الْجُمُعَةُ | ومثله عن طارق بن شهاب فی المستدرک للحاکم: ۴۲۵/۱ حدیث ۱۰۶۲ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ وَأَمَّا حَدِيثُ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةَ | سنن ابی داود: ۲۸۰/۱ حدیث ۱۰۶۷ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الْجُمُعَةِ لِلْمَمْلُوكِ وَالْمَرْأَةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۶/۸ حدیث ۲۰۵۷ باب من لا یجب علیهم الجمعة

هَمَمْتُ أَنْ آمُرَ رَجُلًا يُصَلِّي بِالنَّاسِ، ثُمَّ أُحَرِّقَ عَلَى رِجَالٍ يَتَخَلَّفُونَ عَنِ الْجُمُعَةِ بُيُوتَهُمْ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ دربارۀ کسانی که نماز جمعه را ترک می کردند فرمودند: من اراده داشتم تا شخصی را حکم دهم که مردم را نماز بدهد و خود خانۀ آن اشخاصی را که به نماز جمعه نمی آیند آتش بزنم.(۱)

آداب جمعه:

﴿۲۷۸﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، يَقُولُ: إِذَا أَرَادَ أَحَدُكُمْ أَنْ يَأْتِيَ الْجُمُعَةَ فَلْيَغْتَسِلْ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که از رسول الله صَلَّى اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ شنیدم که می فرمودند: هر کسی از شما که برای نماز جمعه می آید، غسل بگیرد.(۲)

﴿۲۷۹﴾ عَنْ سَمُرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ تَوَضَّأَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ فَبِهَا وَنِعْمَتْ، وَمَنِ اغْتَسَلَ فَهُوَ أَفْضَلُ.

ترجمه: از حضرت سَمُرَه بن جُنْدُب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی در روز جمعه وضو بگیرد، کاری خوب است، و هر کسی که غسل کند، بهتر است.(۳)

---

(۱) صحیح مسلم: ۴۵۲/۱ حدیث ۶۵۲ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ فَضْلِ صَلَاةِ الْجَمَاعَةِ، وَبَيَانِ التَّشْدِيدِ فِي التَّخَلُّفِ عَنْهَا

(۲) صحیح مسلم: ۵۷۹/۲ حدیث ۸۴۴ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ ومثله فی | صحیح البخاری: ۲/۲ حدیث ۸۷۷ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ فَضْلِ الغُسْلِ يَوْمَ الجُمُعَةِ ...

(۳) سنن ابی داؤد: ۹۷/۱ حدیث ۳۵۴ كِتَاب الطَّهَارَةِ؛ بَابٌ فِي الرُّخْصَةِ فِي تَرْكِ الْغُسْلِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ | جامع الترمذی: ۳۶۹/۲ حدیث ۴۹۷ أَبْوَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابٌ فِي الْوُضُوءِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

فایده: علامه بدر الدین عَیْنی رَحْمَةُاللهِعَلَیْهِ فقیـه و محدث مشهور و شارح بزرگ صحیح البخاری می فرماید؛ این حدیث توسط هفت تن از صحابهٔ کرام روایت شده است:

﴿۱﴾ حضرت سَمُرَه بن جُنْدُب رَضِیَاللهُعَنْهُ

﴿۲﴾ حضرت أنس رَضِیَاللهُعَنْهُ

﴿۳﴾ حضرت ابو سعید خُدری رَضِیَاللهُعَنْهُ

﴿۴﴾ حضرت ابو هریره رَضِیَاللهُعَنْهُ

﴿۵﴾ حضرت جابر رَضِیَاللهُعَنْهُ

﴿۶﴾ حضرت عبد الرحمن بن سَمُرَه رَضِیَاللهُعَنْهُ

﴿۷﴾ حضرت عبد الله بن عباس رَضِیَاللهُعَنْهُ.(۱)

﴿۲۸۰﴾ عَنْ سَلْمَانَ الفَارِسِيِّ، قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لاَ يَغْتَسِلُ رَجُلٌ يَوْمَ الجُمُعَةِ، وَيَتَطَهَّرُ مَا اسْتَطَاعَ مِنْ طُهْرٍ، وَيَدَّهِنُ مِنْ دُهْنِهِ، أَوْ يَمَسُّ مِنْ طِيبِ بَيْتِهِ، ثُمَّ يَخْرُجُ فَلاَ يُفَرِّقُ بَيْنَ اثْنَيْنِ، ثُمَّ يُصَلِّي مَا كُتِبَ لَهُ، ثُمَّ يُنْصِتُ إِذَا تَكَلَّمَ الإِمَامُ، إِلَّا غُفِرَ لَهُ مَا بَيْنَهُ وَبَيْنَ الجُمُعَةِ الأُخْرَى.

ترجمه: از حضرت سلمان فارسی رَضِیَاللهُعَنْهُ روایت است که نبی کریم صَلَّی‌اللهُ‌عَلَیْـهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی در روز جمعه به خوبی غسل کند و خود را به قدر امکان پاکیزه نماید و موهای خود را روغن مو بمالد (تا موهایش صاف و آراسته گردد) و خود را عطر بزنـد و آنگاه برای نماز برود، و چون به مسجد رسید، کسی را از جایش برنخیزاند تا خود برجایش بنشیند، و سپس هر اندازه نماز نفلی که در نصیـبش بود بخواند، و هنگامی که امام (بر منبر نشست و) شروع به خطبه کرد، خاموش باشد، گناهانش از جمعهٔ قبلی تا این جمعـه بخشیده خواهد شد.(۲)

---

(۱) عمدة القاری شرح صحیح البخاری للعینی: ۱۵۳/۶ كتاب مَوَاقِيت الصَّلَاة؛ بابُ وُضُوءِ الصِّبْيَانِ ومَتَى يَجِبُ عَلَيْهِمْ الغُسْلُ والطُّهُورُ

(۲) صحیح البخاری: ۳/۲ حدیث ۸۸۳ كِتَابُ الجُمُعَةِ؛ بَابُ الدُّهْنِ لِلْجُمُعَةِ

﴿۲۸۱﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ فِي جُمُعَةٍ مِنَ الْجُمَعِ: مَعَاشِرَ الْمُسْلِمِينَ، إِنَّ هَذَا يَوْمٌ جَعَلَهُ اللهُ لَكُمْ عِيدًا، فَاغْتَسِلُوا، وَعَلَيْكُمْ بِالسِّوَاكِ.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در یکی از جمعه ها فرمودند:

ای مسلمانان! خداوند امروز را برای شما عید گردانیده است، بنابرین در این روز غسل بگیرید و حتماً از مسواک استفاده کنید.(۱)

دو آذان در جمعه:

در روز جمعه دو آذان داده شود. آذان اول را آنقدر زود باید داد تا مردم به مسجد آمده با اطمینان خاطر بتوانند نماز سنت خود را بخوانند، و آذان دوم بایست قبل از شروع خطبهٔ عربی داده شود.

﴿۲۸۲﴾ السَّائِبَ بْنَ يَزِيدَ، يَقُولُ: إِنَّ الأَذَانَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ كَانَ أَوَّلُهُ حِينَ يَجْلِسُ الإِمَامُ، يَوْمَ الْجُمُعَةِ عَلَى المِنْبَرِ فِي عَهْدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَأَبِي بَكْرٍ، وَعُمَرَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، فَلَمَّا كَانَ فِي خِلاَفَةِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ وَكَثُرُوا، أَمَرَ عُثْمَانُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ بِالأَذَانِ الثَّالِثِ، فَأُذِّنَ بِهِ عَلَى الزَّوْرَاءِ، فَثَبَتَ الأَمْرُ عَلَى ذَلِكَ.

ترجمه: از حضرت سائب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که آذان روز جمعه در زمان حضرت رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ و خلافت ابوبکر صدیق رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ و حضرت عمر فاروق رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ هنگامی داده می شد که امام بر روی منبر می نشست، و هنگامی که خلافت حضرت عثمان رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ شد و تعداد مردم کثرت یافت، حضرت عثمان رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ امر نمود تا آذان دیگری نیز داده شود. و این آذان در «زَوْراء» داده می شد. و این امر پایدار ماند.

---

(۱) المعجم الاوسط للطبرانی: ۳۷۲/۳ حدیث ۳۴۳۳ بَابُ الْحَاءِ؛ مَنِ اسْمُهُ الْحَسَنُ | المعجم الصغیر للطبرانی: ۲۲۳/۱ حدیث ۳۵۸ بَابُ الْحَاءِ؛ مَنِ اسْمُهُ الْحَسَنُ، ومثله فی | المعجم الکبیر للطبرانی: ۲۱۹/۱۱ حدیث ۱۱۵۴۸ بَابُ العینِ؛ عِكْرِمَةُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ

(یعنی تعامل اُمت بر آذان دوم قرار گرفت.)[۱]

تعداد رکعات نماز جمعه:

- چهار رکعت سنت
- دو رکعت فرض
- چهار رکعت سنت
- دو رکعت سنت

﴾۲۸۳﴿ قَالَ عُمَرُ: صَلَاةُ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَانِ، وَصَلَاةُ الْفِطْرِ رَكْعَتَانِ، وَصَلَاةُ الْأَضْحَى رَكْعَتَانِ، وَصَلَاةُ السَّفَرِ رَكْعَتَانِ تَمَامٌ غَيْرُ قَصْرٍ عَلَى لِسَانِ مُحَمَّدٍ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِیَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ می فرماید: نماز جمعه دو رکعت است، نماز عید الفطر دو رکعت است، نماز عید قربان دو رکعت است، و نماز سفر دو رکعت است، این نماز کامل است، ناقص نیست، بر زبان حضرت محمد مصطفی صَلَّى اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ[۲]

فایده: دو رکعت نماز فرض جمعه از حدیث شریف در فوق ثابت می گردد.

---

(۱) صحیح البخاری: ۹/۲ حدیث ۹۱۶ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ التَّأْذِينِ عِنْدَ الخُطْبَةِ

(۲) سنن النسائی: ۱۱/۳ حدیث ۱٤۲۰ كِتَابُ الْجُمْعَةِ؛ عَدَدُ صَلَاةِ الْجُمْعَةِ | سنن النسائی: ۱۱۸/۳ حدیث ۱٤٤۰ كِتَابُ تَقْصِيرِ الصَّلَاةِ فِي السَّفَرِ | سنن النسائی: ۱۸۳/۳ حدیث ۱۰٦٤ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ عَدَدُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ | سنن ابن ماجه: ۳۳۸/۱ حدیث ۱۰٦٤ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ تَقْصِيرِ الصَّلَاةِ فِي السَّفَرِ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۳۱۰/۳ حدیث ۲۹٤۳ بَابُ الْأَلِفِ؛ بَابُ مَنِ اسْمُهُ إِبْرَاهِيمُ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۸۱/۵ حدیث ۵۰۱۰ بَابُ الْمِيمِ؛ مَنِ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ | المعجم الاوسط للطبرانی: ۲٤٤/۸ حدیث ۸۵۲۸ بَابُ الْمِيمِ؛ مَنِ اسْمُهُ مُعَاذٌ | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۵/۸ و۷٦ حدیث ۲۰۵٦ باب عدد ركعات الجمعة وغيرها |

﴿٢٨٤﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ، عَنِ النَّبِيِّ ﷺ أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعًا، وَبَعْدَهَا أَرْبَعًا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که نبی اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ چهار رکعت قبل از نماز جمعه و چهار رکعت بعد از نماز جمعه می خواندند.(١)

﴿٢٨٥﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ، أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي قَبْلَ الْجُمُعَةِ أَرْبَعًا، وَبَعْدَهَا أَرْبَعًا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ خود نیز چهار رکعت قبل از نماز جمعه و چهار رکعت بعد از نماز جمعه می خواند.(٢)

﴿٢٨٦﴾ عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ قَالَ: مَنْ كَانَ مُصَلِّيًا بَعْدَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ سِتًّا.

ترجمه: امیر المؤمنین حضرت علی رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرماید: هر کسی بعد از نماز جمعه نماز می خواند، شش رکعت نماز بخواند.(٣)

﴿٢٨٧﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَ مِنْكُمْ مُصَلِّيًا بَعْدَ الْجُمُعَةِ فَلْيُصَلِّ أَرْبَعًا.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی از بین شما نماز جمعه را خواند، بعد از آن چهار رکعت دیگر نیز بخواند.(٤)

---

(١) المعجم الاوسط للطبرانی: ١٩٦/٤ حديث ٣٩٥٩ بَابُ الْعَيْنِ؛ مَنِ اسْمُهُ عَلِيٌّ | المعجم الاوسط للطبرانی: ١٧٢/٢ حديث ١٦١٧ بَابُ الْأَلِفِ؛ مَنِ اسْمُهُ أَحْمَدُ | نصب الراية للزيلعي: ٢٠٦/٢ بَابُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ١٣/٧ حديث ١٧٦٢ باب النوافل والسنن (عن علی رضی الله عنه)

(٢) جامع الترمذی: ٤٠١/٢ حديث ٥٢٣ أَبْوَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ قَبْلَ الْجُمُعَةِ وَبَعْدَهَا | مصنف عبد الرزاق: ٢٤٧/٣ حديث ٥٥٢٥ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ قَبْلَ الْجُمُعَةِ وَبَعْدَهَا | إعلاء السنن للتهانوی: ٩/٧ حديث ١٧٦١ باب النوافل والسنن | آثار السنن للنيموی: ص ٣٠٣ حديث ٩٤٤ باب السنة قبل صلاة الجمعة وبعدها

(٣) شرح معانی الآثار للطحاوی: ٣٣٧/١ حديث ١٩٧٨ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ التَّطَوُّعِ بَعْدَ الْجُمُعَةِ كَيْفَ هُوَ؟ | إعلاء السنن للتهانوی: ١٦/٧ حديث ١٧٦٥ باب النوافل والسنن | آثار السنن للنيموی: ص ٣٠٣ حديث ٩٤٧ باب السنة قبل صلاة الجمعة وبعدها

(٤) صحيح مسلم: ٦٠٠/٢ حديث ٨٨١ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْجُمُعَةِ | إعلاء السنن للتهانوی: ٨/٧ حديث ١٧٦٠ باب النوافل والسنن

﴿۲۸۹﴾ عَنْ سَالِمٍ، عَنْ أَبِيهِ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي بَعْدَ الْجُمُعَةِ رَكْعَتَيْنِ.

ترجمه: حضرت سالم از پدر خود حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت می کند که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بعد از نماز جمعه، دو رکعت نماز می خواندند.(۱)

فایده: از روایات مندرجهٔ بالا دانسته شد که چهار رکعت قبل از نماز جمعه و شش رکعت بعد از نماز جمعه خوانده شود، از این شش رکعت، چهار رکعت نخست خوانده می شود و سپس دو رکعت دیگر.

خطبهٔ جمعه:

در روز جمعه امام بر منبر ایستاده دو خطبه می دهد و در بین این دو خطبه برای مدت کوتاهی می نشیند.

﴿۲۹۰﴾ عَنِ ابْنِ عُمَرَ، قَالَ: كَانَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ، كَانَ يَجْلِسُ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ حَتَّى يَفْرَغَ -أُرَاهُ قَالَ: الْمُؤَذِّنُ- ثُمَّ يَقُومُ، فَيَخْطُبُ، ثُمَّ يَجْلِسُ فَلَا يَتَكَلَّمُ، ثُمَّ يَقُومُ فَيَخْطُبُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دو خطبه می دادند. هنگامی که آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر منبر بالا می شدند، می نشستند تا آنکه مؤذن از آذان فارغ می گردید، سپس ایستاده خطبه می دادند، سپس می نشستند و خاموشی اختیار می فرمودند، و سپس برخاسته باز خطبه می دادند.(۲)

خطبهٔ جمعه باید به زبان عربی باشد:

لازم است خطبهٔ جمعه به زبان عربی باشد و جز زبان عربی، خطبه دادن به زبان

---

(۱) صحيح مسلم: ۲/۶۰۱ حديث ۸۸۲ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْجُمُعَةِ

(۲) سنن ابی داؤد: ۱/۲۸۶ حديث ۱۰۹۲ تَفْرِيعُ أَبْوَابِ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الْجُلُوسِ إِذَا صَعِدَ الْمِنْبَرَ | سنن ابن ماجه: ۱/۳۵۱ حديث ۱۱۰۳ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الْخُطْبَةِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

دیگری مکروه تحریمی می باشد. اینکار دلائل زیادی دارد:

﴿۲۹۱﴾ خطبه در حقیقت «**ذکر الله**» است:

يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوْمِ ٱلْجُمُعَةِ فَٱسْعَوْاْ إِلَىٰ ذِكْرِ ٱللَّهِ ... ﴿٩﴾ سُورَةُ الجُمُعَةِ

ترجمه: ای مسلمانان! هنگامی که برای نماز در روز جمعه آذان داده شود، بشتابید به سوی «**ذکر الله**».

امام التفسیر ابو البرکات عبد الله بن احمد بن محمود نَسَفی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می نویسد:

إِلَى ذِكْرِ اللهِ: أي إِلَى الخُطبَةِ، عِندَ الجُمهُورِ.

ترجمه: مراد از فرمان الهی إِلَى ذِكْرِ اللهِ، نزد جمهور مفسرین، خطبهٔ جمعه است.(۱)

تائید حدیث شریف:

﴿۲۹۲﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: ... فَإِذَا خَرَجَ الإِمَامُ طَوَوْا صُحُفَهُمْ، وَيَسْتَمِعُونَ الذِّكْرَ.

ترجمه: حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: ... هنگامی که امام (برای خطبهٔ جمعه) می آید، فرشته ها دفترهای خود را می بندند و با دقت به «**ذکر**» (خطبه) گوش می دهند.(۲)

از تصریحات بالا دانسته شد که خطبه در اصل «**ذکر الله**» است، پس به همان صورتی که ثناء، تعوُّذ، تسمیع، تحمید، التحیات و غیره «**ذکر الله**» بوده و فقط در زبان عربی خوانده می شود، ادای خطبه در زبان عربی نیز شرط لازم می باشد.

---

(۱) تفسیر النسفی: ۴۸۲/۳ تحت قوله تعالی: يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ ...

(۲) صحیح البخاری: ۱۱/۲ حدیث ۹۲۹ كِتَابُ الجُمُعَةِ؛ بَابُ الِاسْتِمَاعِ إِلَى الخُطْبَةِ | صحیح مسلم: ۵۸۷/۲ حدیث ۸۵۰ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ فَضْلِ التَّهْجِيرِ يَوْمَ الْجُمُعَةِ

حکم نبوی است که خطبه مختصر گفته شود:

﴿۲۹۳﴾ عَنْ عَمَّارِ بْنِ يَاسِرٍ، قَالَ: أَمَرَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بِإِقْصَارِ الْخُطَبِ.

ترجمه: حضرت عمّار بن یاسر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ ما را حکم دادند تا خطبه را مختصر بخوانیم.(۱)

اگر سخنرانی نیم ساعته یا یک ساعته به زبان غیر عربی را خطبهٔ مسنون قرار دهند، مخالفت با حکم رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ لازم می آید.

تعامل همیشگی اُمت بر زبان عربی در خطبه:

﴿۲۹۴﴾ از رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ ثابت است که آنحضرت با مواظبت و به طور همیشگی به زبان عربی خطبه می دادند، حالآنکه در آن زمان اشخاص عجمی نیز در طول خطبه های رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ موجود می بودند که ضرورت داشتند دین به ایشان تبلیغ گردد، لیکن آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ باز هم بر زبان عربی در خطبه اکتفاء کردند.

به همین ترتیب، هنگامی که در عهد خلفای راشدین و سایر صحابهٔ کرام، اسلام از جزیرةُ العرب خارج شده در ممالک عجمی گسترش یافت، مردم آن کشورها با زبان عربی آشنا نبودند لیکن بازهم خطبه فقط به زبان عربی خوانده می شد. توارث و تعامل اُمت اسلام بر خطبهٔ عربی، دلیل واضح است که خطبه باید در زبان عربی داده شود.

---

(۱) المستدرک للحاکم: ۴۲۶/۱ حدیث ۱۰۶۶ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ وَأَمَّا حَدِيثُ حَسَّانَ بْنِ عَطِيَّةَ | سنن أبی داود: ۲۸۹/۱ حدیث ۱۱۰۶ تَفْرِيع أَبْوَابِ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ إِقْصَارِ الْخُطَبِ | وبمعناه في صحیح مسلم: ۵۹۴/۲ حدیث ۸۶۹ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ تَخْفِيفِ الصَّلَاةِ وَالْخُطْبَةِ | و إعلاء السنن للتهانوی: ۷۰/۸ و ۷۱ حدیث ۲۰۴۰ و ۲۰۴۱ باب الاحکام المتعلقة بخطبة الجمعة

تصریحات اکابر فقهاء وسلف صالحین:

از تصریحات اکابر فقهاء و سلف صالحین امت اسلامی ثابت می گردد که زبـان عربی، شرط خطبه می باشد. چنانچه:

﴿۲۹۵﴾ امام یحیی بن شرف نَوَوِی شافعی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید:

وَيُشْتَرَطُ كَوْنُهَا بِالْعَرَبِيَّةِ.

ترجمه: در زبان عربی بودن خطبه شرط است.[۱]

﴿۲۹۶﴾ امام ابو القاسم عبد الکریم بن محمد رافعی شافعی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید:

وَ هَل يَشْتَرَطُ اَنْ تَكُوْنَ الْخُطْبَةُ كُلِّهَا بِالْعَرَبِيَّةِ؟ وَجْهَانِ، وَالصَّحِيْحُ اِشْتِرَاطُهُ.

ترجمه: آیا عربی بودن تمام خطبه شرط است؟ در آن دو وجه وجود دارد. و صحیح اینست که عربی بودن آن شرط است.[۲]

﴿۲۹۷﴾ شیخ الاسلام ابو یحیی زکریا انصاری شافعی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید:

مِنْ شُرُوطِهَا مَا سَبَقَ، وَهُوَ كَوْنُهَا بِالْعَرَبِيَّةِ.

ترجمه: یکی از شرائط آن که قبلاً نیز گذشت اینست که خطبه به زبان عربی باشد.[۳]

﴿۲۹۸﴾ امام الهند شاه ولی الله احمد بن عبد الرحیم محدث دهلوی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ شروط نماز جمعه ذکر نموده می فرماید:

«و عربی بودن نیز به جهت عمل مستمرّ مسلمین در مشارق و مغارب، بـا وجـود آنکه در بسیاری از اقالیم، مخاطبان عجمی بودند.»[٤]

---

(۱) کتاب الاذکار للنووی: ص۱۱۲ کتاب حمد الله تعالی

(۲) اتحاف سادة المتقین للزبیدی: ۳۶۸/۳۰ حواله مؤلف

(۳) اسنی المطالب فی شرح روض الطالب لشیخ الاسلام زکریا الانصاری: ۲۵۸/۱ كِتَابُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ؛ فَرْعِ شُرُوطُ خُطْبَةِ الْجُمُعَةِ

(٤) مصفّی شرح موطا للدهلوی: ص ١٥٤ حواله مؤلف

﴾۲۹۹﴿ عُمْدَةُ المتأخرین علامه ابو الحسنات عبد الحی لَکْنَوِی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید:
وَلَاشک فِيْ اَنَّ الْخُطْبَةَ بِغَيْرِ الْعَرَبِيَّةِ خِلَافُ السُّنَّةِ الْمُتَوَارَثَةِ مِنَ النَّبِيِّ وَالصَّحَابَةِ فَيَكُوْنُ مَكْرُوْهاً تَحْرِيْماً.

ترجمه: و در این شکی نیست که خطبه به زبان دیگری غیر از زبان عربی خلاف سنّتی است که از نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و صحابهٔ کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ به طور متوارث رسیده است، بنابرین (خطبه در زبان غیر از زبان عربی) مکروه تحریمی می باشد.(۱)

در دوران خطبه، نماز و کلام ممنوع است:

﴾۳۰۰﴿ عَنِ ابْنِ عُمَرَ قَالَ: سَمِعْتُ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ عَلَى الْمِنْبَرِ فَلَا صَلَاةَ وَلَا كَلَامَ حَتَّى يَفْرُغَ الْإِمَامُ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت می کند، از رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شنیدم که می فرمودند:

هنگامی که کسی داخل مسجد شود و امام (برای خطبهٔ عربی مسنون) بر منبر باشد، نه نمازی جایز است و نه کلامی، تا آنگاه که امام فارغ گردد.(۲)

﴾۳۰۱﴿ از حضرت نُبَيْشَةَ هُذَلِي رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: فَإِنْ لَمْ يَجِدِ الْإِمَامَ خَرَجَ، صَلَّى مَا بَدَا لَهُ، وَإِنْ وَجَدَ الْإِمَامَ قَدْ خَرَجَ، جَلَسَ فَاسْتَمَعَ وَأَنْصَتَ، حَتَّى يَقْضِيَ الْإِمَامُ جُمُعَتَهُ وَكَلَامَهُ.

ترجمه: اگر (نمازگزار) دید که امام برای خطبه نیامده، در این صورت هر قدر که

---

(۱) عمدة الرعاية على شرح الوقاية: ۲۰۰/۱ حواله مؤلف

(۲) المعجم الكبير للطبرانی: ۷۵/۱۳ حديث ۱۳۷۰۸ | مجمع الزوائد للهيثمی: ۱۸۴/۲ حديث ۳۱۱۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِيمَنْ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ يَخْطُبُ | كنز العمال: ۷۴۷/۷ حديث ۲۱۲۱۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الفصل الخامس في غسل يوم الجمعة | جامع الاحاديث: ۱۱۴/۳ حديث ۱۸۷۹ حرف الهمزة؛ إذا مع الدال | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۷/۲ حديث ۵۲۲ باب كراهة الصلوة والكلام بعد خروج الامام للخطبة

مناسب دانست نماز بخواند، و اگر دید که امام برای خطبه آمده، در این صورت بنشیند و با دقت به خطبه گوش بدهد و خاموش باشد تا آنکه امام نماز جمعه و خطبه را به پایان برساند.[۱]

نماز جمعه در دهات خوانده نمی شود:

ادای نماز جمعه در شهر یا مضافات شهر شرط است. نماز جمعه در دهات درست نیست، و این امر از دلائل مندرجهٔ ذیل ثابت می باشد:

﴿۳۰۲﴾ فرمان خداوندی است: ﴿يَـٰٓأَيُّهَا ٱلَّذِينَ ءَامَنُوٓاْ إِذَا نُودِىَ لِلصَّلَوٰةِ مِن يَوۡمِ ٱلۡجُمُعَةِ فَٱسۡعَوۡاْ إِلَىٰ ذِكۡرِ ٱللَّهِ وَذَرُواْ ٱلۡبَيۡعَۚ ذَٰلِكُمۡ خَيۡرٞ لَّكُمۡ إِن كُنتُمۡ تَعۡلَمُونَ ۝٩﴾ سُورَةُ الجُمُعَةِ

ترجمه: ای مسلمانان! چون برای نماز در روز جمعه آذان داده شود، پس به سوی **«ذکر الله»** بشتابید، و تجارت و داد و ستد را ترک کنید، اینکار برای شما بهتر است اگر بدانید.

در این آیت حکم شده است که به محض آذان جمعه، داد و ستد و خرید و فروش را رها کنید، و این خود اشاره دارد به آنکه جمعه در همان جائی خواهد بود که سلسلهٔ داد و ستد و خرید و فروش جریان داشته باشد، و واضح است که دهات جایگاه تجارت نمی باشد، بلکه مراکز تجارتی، شهرها یا قریه های بزرگ می باشند. از اینجا دانسته می شود کـه در دهات، نماز جمعه اداء نمی گردد.

---

(۱) مسند احمد: ۳۲۱/۳٤ حدیث ۲۰۷۲۱ حَدِيثُ نُبَيْشَةَ الْهُذَلِيِّ | غاية المقصد في زوائد المسند للهيثمي: ۲۷۸/۱ حديث ۸۷۹ كتاب الصلاة؛ باب حقوق الجمعة من الغسل وغيره | مجمع الزوائد للهيثمي: ۱۷۱/۲ حديث ۳۰۳۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ حُقُوقِ الْجُمُعَةِ مِنَ الْغُسْلِ وَالطِّيبِ وَنَحْوِ ذَلِكَ | كنز العمال: ۷٦۰/۷ حديث ۲۱۲۸۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الفصل الخامس في غسل يوم الجمعة | جامع الاحاديث: ۳٤۱/۸ حديث ۷٤۲۸ حرف الهمزة؛ إن المشددة مع الهمزة | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۸/۲ حديث ۵۲۳ باب كراهة الصلوة والكلام بعد خروج الامام للخطبة

﴿۳۰۳﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ: أَنَّهُ قَالَ: إِنَّ أَوَّلَ جُمُعَةٍ جُمِّعَتْ بَعْدَ جُمُعَةٍ فِي مَسْجِدِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، فِي مَسْجِدِ عَبْدِ القَيْسِ بِجُوَاثَى مِنَ البَحْرَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُمَا روایت است که بعد از نماز جمعه در مسجد رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ اولین جمعه ای که خوانده شد در مسجد عبد القیس در شهر «جُوَاثٰی» بَحْرین بود.[1]

حافظ ابن حَجَر عَسْقلانی شافعی رَحۡمَةُٱللَّهِعَلَيۡهِ می نویسد:

أَنَّ الظَّاهِرَ أَنَّ عَبْدِ الْقَيْسِ لَمْ يُجَمِّعُوا إِلَّا بِأَمْرِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ.

ترجمه: ظاهر اینست که قبیلهٔ عبد القیس، نماز جمعه را به حکم رسول اکرم صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ برپا نموده بودند.[2]

قاضی عیاض رَحۡمَةُٱللَّهِعَلَيۡهِ تصریح نموده است که نمایندگان قبیلهٔ عبد القیس در سال هشتم هجری قبل از فتح مکه به خدمت آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ حاضر شده بودند.[3] از اینجا دانسته می شود که قبل از سال هشتم هجری، جز مسجد نبوی، در هیچ جای دیگری نماز جمعه خوانده نمی شد، حالانکه اسلام تا آنوقت به مقامات بسیار دور دست نیز رسیده بود و مسلمانان در ده ها مناطق سکونت داشتند، اما بازهم نماز جمعه در هیچ جا اداء نمی شد.

از اینجا معلوم می گردد که دهات، محل نماز جمعه نیست.

فایده: در یک روایت سنن ابو داود «جُوَاثٰی» قریه خوانده شده است. نبایست با مشاهدهٔ این روایت به شبهه افتاد که «جُوَاثٰی» شاید یک قریه بوده باشد، زیرا لفظ «**قریه**» در خود قرآن کریم نیز بر شهر اطلاق شده است. مثلاً:

وَقَالُواْ لَوۡلَا نُزِّلَ هَٰذَا ٱلۡقُرۡءَانُ عَلَىٰ رَجُلٖ مِّنَ ٱلۡقَرۡيَتَيۡنِ عَظِيمٍ ﴿٣١﴾ سُورَةُ الزُّخْرُف

ترجمه: کفار می گفتند که این قرآن چرا بر شخص بزرگی از این دو قریه نازل نشد.

---

(۱) صحیح البخاری: ۲/۵ حدیث ۸۹۲ كِتَابُ الجُمُعَةِ؛ بَابُ الجُمُعَةِ فِي القُرَى وَالمُدُنِ

(۲) فتح الباری لابن حجر: ۲/۳۸۰ كِتَابُ الجُمُعَةِ؛ بَابُ الجُمُعَةِ فِي القُرَى وَالمدُنِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۸/۲٤ تا۳۰ باب عدم جواز الجمعة فی القری

(۳) شرح مسلم للنووی: ۱/۳٤ | فتح الملهم للعثمانی: ۱/٥۲٤ حواله مؤلف

مراد از این «**دو قریه**» شهر مکه و طائف است. پس دانسته شد که اطلاق لفظ «**قریه**» بر «**دهات**» در لغت عرب عام می باشد.

و همچنین محققین نیز تصریح کرده اند که «جُوَاثَى» شهر بوده است.

﴿❁﴾ شیخ ابو الحسن اللَّخمی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید: أَنَّهَا مَدِينَةٌ.
ترجمه: «جُوَاثَى» شهر بود.[1]

﴿❁﴾ امام ابو عُبَيْد عبد الله البَكْرى رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید: مَدينةٌ بِالبَحرَين لِعَبْدِ القَيسِ.
ترجمه: این شهری در بحرین از قبیلهٔ عبد القیس بود.[2]

﴿❁﴾ امام شمس الدین ابو بکر محمد بن ابی سهل السرخسی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید: وَ«جُوَاثَى» مِصْرٌ بِالْبَحْرَيْنِ.
ترجمه: جواثی شهری در بحرین است.[3]

﴿٣٠٤﴾ عَنْ عَائِشَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، قَالَتْ: كَانَ النَّاسُ يَنْتَابُونَ يَوْمَ الجُمُعَةِ مِنْ مَنَازِلِهِمْ وَالعَوَالِيِّ.

ترجمه: اُمُّ المؤمنین حضرت عائشهٔ صدیقه رَضِیَاللهُعَنْهَا می فرماید: مردم (در زمان رسول خدا ﷺ) از دهات و قریه های خود، نوبت به نوبت برای نماز جمعه می آمدند.[4]

---

(١) فتح البارى لابن حجر: ٣٨١/٢ كِتَابُ الجُمُعَةِ؛ بَابُ الجُمُعَةِ فِي القُرَى وَالمُدُنِ
(٢) شرح سنن ابی داؤد للعینی: ٣٨٩/٤ كِتَابُ الصَلاَةِ؛ بَابُ الجُمعَةِ فِي القُرَى
(٣) المبسوط للسرخسی: ٢٣/٢ كِتَابِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صَلَاةِ الْجُمُعَةِ
(٤) صحيح البخارى: ٦/٢ حديث ٩٠٢ كِتَابُ الجُمُعَةِ؛ بَابُ مِنْ أَيْنَ تُؤتَى الجُمُعَةُ، وَعَلَى مَنْ تَجِبُ | صحيح مسلم: ٥٨١/٢ حديث ٨٤٧ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ وُجُوبِ غُسْلِ الْجُمُعَةِ عَلَى كُلِّ بَالِغٍ مِنَ الرِّجَالِ وَبَيَانِ مَا أُمِرُوا بِهِ

این حدیث دلیل است بر این که نماز جمعه در قریه ها و دهات اطراف مدینهٔ منوره خوانده نمی شد، وگرنه آنها نوبت به نوبت برای نماز جمعه نمی آمدند بلکه همگی دسته جمعی می آمدند. از اینجا نیز دانسته می شود که نماز جمعه در دهات خوانده نمی شود.[۱]

﴿۳۰۵﴾ هنگامی که رسول اکرم صَلَّىٰاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ به جانب مدینه هجرت فرمودند، در قریهٔ «قُباء» چهارده یا بیست و چهار روز اقامت نمودند، و روز جمعه نیز در این ایام حتماً می آید، لیکن در هیچ حدیثی ثابت نیست که رسول اکرم صَلَّىٰاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ به نفس نفیس خویش در آنجا نماز جمعه را خوانده باشند یا سایر مردم را بر آن حکم داده باشند.

از اینجا نیز دانسته می شود که دهات محل نماز جمعه نمی باشد.[۲]

﴿۳۰۶﴾ خلیفهٔ راشد امیر المؤمنین سیّدنا حضرت علی مرتضی رَضِيَاللهُعَنْهُ حکم می فرماید: لَا جُمُعَةَ وَلَا تَشْرِيقَ إِلَّا فِي مِصْرٍ جَامِعٍ.

ترجمه: نماز جمعه و تشریق (عیدین) جز در مصر جامع (یعنی شهر در جای دیگری) روا نیست.[۳]

---

(۱) وتفصیله فی إعلاء السنن للتهانوی: ۱۷/۸ تا ۲٤ حدیث ۲۰۱٦ باب عدم جواز الجمعة فی القری

(۲) مُلخَّصاً بذل المجهود فی حل ابی داؤد للشیخ السهارنفوری: ۱۷۰/۲ حواله مؤلف

(۳) مصنف عبد الرزاق: ۱٦۷/۳ حدیث ۵۱۷۵ و ۱٦۸/۳ حدیث ۵۱۷۷ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الْقُرَى الصِّغَارِ | مصنف عبد الرزاق: ۳۰۱/۳ حدیث ۵۷۱۹ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ فِي الْقُرَى الصِّغَارِ | مسند ابن الجعد: ص ٤۳۸ حدیث ۲۹۹۰ | مصنف ابن ابی شیبة: ٤۳۹/۱ حدیث ۵۰۵۹ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ مَنْ قَالَ لَا جُمُعَةَ، وَلَا تَشْرِيقَ إِلَّا فِي مِصْرٍ جَامِعٍ | السنن الكبرى للبيهقى: ۲۵٤/۳ حدیث ۵٦۱۵ كِتَابُ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ الْعَدَدِ الَّذِينَ إِذَا كَانُوا فِي قَرْيَةٍ وَجَبَتْ عَلَيْهِمُ الْجُمُعَةُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۳/۸ تا ۱۷ حدیث ۲۰۱۵ باب عدم جواز الجمعة فی القری

۲۰ رکعت
نماز تراویح

﴿۲۰ رکعت نماز تراویح﴾

ماه مبارک رمضان فصل بهار عالَم روحانیت است. در عبادات مخصوص این ماه مبارک، روزهٔ روز و قیام شب یعنی نماز تراویح آن اهمیت بزرگی را دارا هست. فضل و برکات این ماه مبارک چنان است که ثواب نفل آن برابر با ثواب فرض و ثواب فرض آن مساوی با ثواب هفتاد فرض قرار داده شده است.[۱]

حضرت رسول اکرم صَلَّ اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در این ماه مبارک به کثرت عبادت می فرمودند، چنانچه حضرت عائشهٔ صدیقه رَضِیَ اللّٰهُ عَنْهَا می فرماید:

﴿۳۰۷﴾ عَنْ عَائِشَةَ، زَوْجِ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ أَنَّهَا، قَالَتْ كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِذَا دَخَلَ شَهْرُ رَمَضَانَ شَدَّ مِئْزَرَهُ، ثُمَّ لَمْ يَأْتِ فِرَاشَهُ حَتَّى يَنْسَلِخَ.

ترجمه: هنگامی که ماه مبارک رمضان می آمد، حضرت رسول اکـرم صَـلَّى اللّٰهُ عَلَيْـهِ وَسَلَّمَ کمر را می بستند و بر بستر خویش تشریف نمی آوردند تا آنکه ماه رمضان می گذشت.[۲]

و دربارهٔ ده روز آخر ماه رمضان می فرماید:

﴿۳۰۸﴾ قَالَتْ عَائِشَةُ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا: كَانَ رَسُولُ اللّٰهِ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَجْتَهِدُ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ، مَا لَا يَجْتَهِدُ فِي غَيْرِهِ.

---

(۱) شعب الایمان للبیهقی: ۵/۲۳۳ حدیث ۳۳۳۶ فضائل شهر رمضان | مشکوة المصابیح: ۱/ ۶۱۲ کتاب الصوم؛ الفصل الثالث | مرقاة المفاتیح شرح مشکاة المصابیح لعلی القاری: ۴/۱۳۶۷ حدیث ۱۹۶۵ كِتَابُ الصَّوْمِ

(۲) شعب الایمان للبیهقی: ۵/۲۳۴ حدیث ۳۳۵۲ الصِّيَامُ؛ فضائل شهر رَمَضَانَ

ترجمه: حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در ده روز اخیر ماه مبارک رمضان آن قدر عبادت می فرمودند که در سایر ایام آن نمی نمودند.[۱]

بنابرین هر قدر که ممکن باشد بیشتر از پیش باید کوشید تا در این ماه مبارک عبادت نمود.

«**قیام رمضان یعنی نماز تراویح**» را رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بیست رکعت اداء فرموده اند و بعد از رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ خلفای راشدین؛ حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سایر صحابهٔ کرام و تابعین عظام، ائمهٔ مجتهدین و حضرات مشایخ و اولیای کرام رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ و غیرُهم برآن عامل می باشند. سراسر ممالک اسلامی از چهارده صد سال تا امروز مطابق آن عمل کرده اند و تمامی اُمت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر آن اجماع و اتفاق دارند.

در اینجا چند احادیث و آثار و تصریحات فقهای اُمت را نقل می کنیم.

عمل مبارک رسول اکرم ﷺ:

جناب حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بیست رکعت نماز تراویح می خواندند.

حضرت جابر بن عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند:

﴿۳۰۹﴾ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ قَالَ خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ذَاتَ لَيْلَةٍ فِي رَمَضَانَ فَصَلَّى النَّاسَ أَرْبَعَةً وَعِشْرِينَ رَكْعَةً وَأَوْتَرَ بِثَلَاثَةٍ.

ترجمه: حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ شبی در رمضان تشریف آوردند و مردم را چهار رکعت (فرض) و بیست رکعت (تراویح) و سه رکعت وتر نماز دادند.[۲]

---

(۱) صحیح مسلم: ۸۳۲/۲ حدیث ۱۱۷۵ كِتَابُ الِاعْتِكَافِ؛ بَابُ الِاجْتِهَادِ فِي الْعَشْرِ الْأَوَاخِرِ مِنْ شَهْرِ رَمَضَانَ

(۲) تاریخ جرجان للمحدث الإمام فی الجرح والتعدیل السَّهمی: ص ۳۱۶ و ۳۱۷ باب حرف العین؛ مَن اسمه عليٌّ

﴿۳۱۰﴾ از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است:

عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ عِشْرِينَ رَكْعَةً وَالْوِتْرَ.

ترجمه: رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در رمضان المبارک بیست رکعت (تراویح) و وتر می خواندند.[1]

عمل خلفای راشدین رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ:

در دوران خلفای راشدین رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ در دورۀ مبارک خلافت حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ حضرت عثمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و حضرت علی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ تراویح بیست رکعت خوانده می شد. تصریحات، حسب ذیل است:

حضرت عمر فاروق رضی الله عنه:

﴿۳۱۱﴾ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ: أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَمَرَ أُبَيَّ بْنَ كَعْبٍ أَنْ يُصَلِّيَ بِاللَّيْلِ فِي رَمَضَانَ. فَقَالَ: إِنَّ النَّاسَ يَصُومُونَ النَّهَارَ وَلَا يُحْسِنُونَ أَنْ يَقرءُوا، فَلَوْ قَرَأْتَ الْقُرْآنَ عَلَيْهِمْ بِاللَّيْلِ... فَصَلَّى بِهِمْ عِشْرِينَ رَكْعَةً.

---

(۱) مصنف ابن ابي شيبة: ۱۶۴/۲ حديث ۷۶۹۲ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | المعجم الاوسط للطبراني: ۳۲۴/۵ حديث ۵۴۴۰ بَابُ الْمِيمِ؛ مَنِ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ | المعجم الكبير للطبراني: ۳۹۳/۱۱ حديث ۱۲۰۲ بَابُ العين؛ مِقْسَمُ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ | المنتخب من مسند عبد بن حميد: ص ۲۱۸ حديث ۶۵۳ مُسْنَدُ ابْنِ عَبَّاسٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ | السنن الكبري للبيهقي: ۶۹۸/۲ حديث ۴۲۸۶ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | المطالب العالية لابن حجر: ۴۲۵/۴ حديث ۵۹۸ كتاب النوافل؛ بَابُ قِيَامِ رَمَضَانَ | آثار السنن للنيموي مع التعليق الحسن: ص ۲۵۴ حاشية | إعلاء السنن للتهانوي: ۸۲/۷ حاشيه؛ باب التراويح (حاشيه) | أدلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوى: ص ۲۲۷ حديث ۶۱۴ باب فى التراويح بعشرين ركعة | زجاجة المصابيح: ۳۶۶/۱ باب القيام فى شهر رمضان

ترجمه: از حضرت أُبی بن كَعْب ﷺ روایت است که امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب ﷺ به وی حکم داد تا در شب های رمضان، مردم را نماز بدهد، و فرمود: مردم تمام روز را روزه می گیرند و نمی توانند به خوبی قرائت کنند، اگر آنها را در شب نماز بدهی و قرآن را به آنها بشنوانی، نیکو خواهد بود ... حضرت أُبی بن كَعْب ﷺ بعد از آن مردم را بیست رکعت نماز تراویح می داد.(۱)

﴿۳۱۲﴾ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: كَانُوا يَقُومُونَ عَلَى عَهْدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ بِعِشْرِينَ رَكْعَةً. قَالَ: وَكَانُوا يَقْرَءُونَ بِالْمِئِينِ، وَكَانُوا يَتَوَكَّئُونَ عَلَى عِصِيِّهِمْ فِي عَهْدِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مِنْ شِدَّةِ الْقِيَامِ.

ترجمه: حضرت سائب ﷺ می فرماید: صحابۀ کرام در زمانۀ خلافت حضرت عمر ﷺ (و حضرت عثمان ﷺ) در ماه مبارک رمضان، بیست رکعت تراویح می خواندند. قاریان سوره های صد صد آیتی را قرائت می کردند، و مردم به سبب طول قیام در دورۀ خلافت حضرت عثمان ﷺ با تکیه بر عصاهای خویش ایستاده می شدند.(۲)

﴿۳۱۳﴾ وَرَوَى مَالِكٌ مِنْ طَرِيقِ يَزِيدَ بْنِ خُصَيْفَةَ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ عِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: امام مالک رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ از طریق ابن خُصَیْفَه از حضرت سائب ﷺ روایت

---

(۱) مسند احمد بن منيع؛ به حواله إتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة للبوصيري الكناني الشافعي: ۳۸٤/۲ حديث ۱۷۲۶ كِتَابُ النَّوَافِلِ؛ بَابٌ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ وَمَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِهِ ... | الاحاديث المختارة للمقدسى: ۳۶۷/۳ حديث ۱۱۶۱ أَبُو الْعَالِيَةِ رُفَيْعٌ الرِّيَاحِيُّ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؛ آخر

(۲) السنن الكبرى للبيهقى: ۶۹۸/۲ و ۶۹۹ حديث ٤۲۸۸ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | معرفة الآثار والسنن للبيهقى: ٤۲/٤ حديث ٥٤۰۹ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ قِيَامُ رَمَضَانَ، ومثله فى | مسند ابن الجعد: ص ٤۱۳ حديث ۲۸۲٥ مَخْلَدُ بْنُ خُفَافٍ | قيام الليل للمروزي: ص ۸۰ | فضائل الاوقات للبيهقى: ص ۲۷۶ حديث ۱۲۷ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فِي عَهْدِ عُمَرَ وَمَنْ بَعْدَهُ | عمدة القارى للعينى: ۱۲۷/۱۱ بابُ فَضْلِ مَنْ قامَ رَمَضَانَ | أدلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوى: ص ۲۲۷ حديث ۶۱۳ باب فى التراويح بعشرين ركعة | آثار السنن للنيموى: ص ۲٥۰ حديث ۷۷۸ باب فى التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوى: ۶۹/۷ حديث ۱۸۲۱ باب التراويح

می کند که در دورۂ خلافت فاروقی رَضِیَ‌اللّٰہُ‌عَنْہُ نماز تراویح بیست رکعت خوانده می شد.[1]

﴿۳۱۴﴾ وَقَالَ مُحَمَّدُ بْنُ كَعْبٍ الْقُرَظِيُّ: كَانَ النَّاسُ يُصَلُّونَ فِي زَمَانِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهُ فِي رَمَضَانَ عِشْرِينَ رَكْعَةً يُطِيلُونَ فِيهَا الْقِرَاءَةَ وَيُوتِرُونَ بِثَلَاثٍ.

ترجمه: تابعی جلیل القدر حضرت محمد بن کَعْب قُرَظِی رَحْمَۃُ‌اللّٰہِ‌عَلَیْہِ می فرماید؛ مردم در زمان حضرت عمر رَضِیَ‌اللّٰہُ‌عَنْہُ بیست رکعت تراویح می خواندند ... و سه رکعت وتر.[2]

﴿۳۱۵﴾ عَنْ يَزِيدَ بْنِ رُومَانَ أَنَّهُ قَالَ: كَانَ النَّاسُ يَقُومُونَ فِي زَمَانِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ بِثَلَاثَةٍ وَعِشْرِينَ رَكْعَةً فِي رمضان.

ترجمه: حضرت یزید بن رومان رَحْمَۃُ‌اللّٰہِ‌عَلَیْہِ روایت می کند که مردم (صحابه و تابعین) در زمان خلافت حضرت عمر رَضِیَ‌اللّٰہُ‌عَنْہُ در رمضان، بیست و سه رکعت نماز می خواندند. (بیست رکعت نماز تراویح و سه رکعت نماز وتر).[3]

﴿۳۱۶﴾ عَنْ يَحْيَى بْنِ سَعِيدٍ أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ أَمَرَ رَجُلًا يُصَلِّي بِهِمْ عِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت یحیی بن سعید رَحْمَۃُ‌اللّٰہِ‌عَلَیْہِ می فرماید که امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِیَ‌اللّٰہُ‌عَنْہُ شخصی را حکم نمود تا مردم را بیست رکعت نماز بدهد.[4]

﴿۳۱۷﴾ عَنِ الْحَسَنِ، أَنَّ عُمَرَ بْنَ الْخَطَّابِ جَمَعَ النَّاسَ عَلَى أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ، فَكَانَ

---

(۱) فتح الباری لابن حجر: ۲۵۳/٤ | نیل الاوطار للشوکانی: ۶۵/۳ تحت حدیث ۹٤۶ بَابُ صَلَاةِ التَّرَاوِيحِ

(۲) قیام اللیل للمروزی: ص ۱۵۷ حواله مؤلف | قیام رمضان للمروزی: ص ۲۲۰ بَابُ عَدَدِ الرَّكَعَاتِ الَّتِي يَقُومُ بِهَا الْإِمَامُ لِلنَّاسِ فِي رَمَضَانَ

(۳) موطا مالک: ۱۱۰/۱ حدیث ۲۸۱ باب وُقُوتُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَاجَاءَ فِي قِيامِ رَمَضَان | آثار السنن للنیموی: ص ۲۵۳ حدیث ۷۷۹ باب فی التراویح بعشرین رکعات

(٤) مصنف ابن ابی شیبة: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۸۲ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | آثار السنن للنیموی: ص ۲۵۳ حدیث ۷۸۰ باب فی التراویح بعشرین رکعات | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۰/۷ حدیث ۱۸۲۲ باب التراویح

يُصَلِّي لَهُمْ عِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت حسن بصری رَحِمَهُ‌اللهِ‌عَلَيْهِ روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ مردم را بر حضرت أُبی بن کَعْب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ در تراویح رمضان جمع کرد و حضرت أُبی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ مردم را بیست رکعت نماز می داد.(۱)

﴾۳۱۸﴿ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ أَنَّ عُمَرَ أَمَرَ أُبَيًّا أَنْ يُصَلِّيَ بِالنَّاسِ فِي رَمَضَانَ ... فَصَلَّى بِهِمْ عِشْرِينَ رَكْعَة.

ترجمه: از حضرت أُبیْ بن کَعْب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که امیر المؤمنین حضرت عمر بن خطاب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ به وی حکم داد تا در شب های رمضان، مردم را نماز بدهد ... حضرت أُبیْ بن کَعْب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ بعد از آن مردم را بیست رکعت نماز تراویح می داد.(۲)

﴾۳۱۹﴿ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: كُنَّا نَنْصَرِفُ مِنَ الْقِيَامِ عَلَى عَهْدِ عُمَرَ، وَقَدْ دَنَا فُرُوعُ الْفَجْرِ، وَكَانَ الْقِيَامُ عَلَى عَهْدِ عُمَرَ ثَلَاثَةً وَعِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت سائب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرماید که قیام (نماز رمضان) در عهد حضرت عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ سه رکعت (وتر) و بیست رکعت (تراویح) بود.(۳)

حضرت عثمان رضی الله عنه:

در دورهٔ خلافت سیّدنا حضرت عثمان بن عَفَّان ﷺ نیز تراویح مانند دورهٔ حضرت عمر ﷺ بیست رکعت خوانده می شد، چنانچه حضرت سائب ﷺ می فرماید:

---

(۱) سنن ابی داؤد: ٦٥/٢ حديث ١٤٢٩ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوِتْرِ؛ بَابُ الْقُنُوتِ فِي الْوِتْرِ | سير اعلام النبلاء للـذهبي: ٢٤٢/٣ أُبي بن كعب | جامع المسانيد والسُّنَن لابن كثير: ٨٦/١ حديث ٣١ | بذل المجهود فی حل أبی داود: ١٢١/٦ حاشيه

(۲) الاحاديث المختارة للمقدسی: ٣٦٧/٣ حديث ١١٦١ أَبُو الْعَالِيَةِ رُفَيْعٌ الرِّيَاحِيُّ عَنْ أُبَيِّ بْنِ كَعْبٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؛ آخر | مسند احمد بن منيع؛ به حواله إتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة للبوصيري الكناني الشافعي: ٣٨٤/٢ حديث ١٧٢٦ كِتَابُ النَّوَافِلِ؛ بَابٌ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ وَمَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِهِ ...

(۳) مصنف عبد الرزاق: ٢٦١/٤ حديث ٧٧٣٣ كِتَابُ الصِّيَامِ؛ بَابُ قِيَامِ رَمَضَانَ

﴿٣٢٠﴾ عَنِ السَّائِبِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: كَانُوا يَقُومُونَ عَلَى عَهْدِ عُمَرَ بْنِ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ بِعِشْرِينَ رَكْعَةً. قَالَ: وَكَانُوا يَقْرَءُونَ بِالْمَئِينِ، وَكَانُوا يَتَوَكَّئُونَ عَلَى عِصِيِّهِمْ فِي عَهْدِ عُثْمَانَ بْنِ عَفَّانَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مِنْ شِدَّةِ الْقِيَامِ.

ترجمه: صحابه و تابعین در دورۂ مبارک حضرت عمر بن خطاب رَضِيَاللهُعَنْهُ بیست بیست رکعت تراویح می خواندند و قاریان سوره های صد صد آیتی را قرائت می کردند، و مردم در دورۂ حضرت عثمان رَضِيَاللهُعَنْهُ از طول قیام بر عصاهای خود تکیه می دادند.[1]

حضرت علی مرتضی رضی الله عنه:

در دورۂ خلافت امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَاللهُعَنْهُ تراویح بیست رکعت خوانده می شد. روایات ذیل شاهد آن است:

﴿٣٢١﴾ حَدَّثَنِيْ زَيْدُ بْنِ عَلِيٍّ عَنْ أَبِيهِ عَنْ جَدِّهِ عَنْ عَلِيٍّ أَنَّهُ أَمَرَ الَّذِيْ يُصَلِّيْ بِالنَّاسِ صَلَاةَ الْقِيَامِ فِيْ شَهْرِ رَمَضَانَ، أَنْ يُصَلِّيَ لَهُمْ عِشْرِينَ رَكْعَةً يُسَلِّمُ فِي كُلِّ رَكْعَتَيْنِ وَيُرَاوِحُ مَا بَيْنَ كُلِّ أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ فَيَرْجِعُ ذُو الْحَاجَةِ وَيَتَوَضَّأُ الرَّجُلُ، وَأَنْ يُوتِرَ بِهِمْ مِنْ آخِرِ اللَّيْلِ حِيْنَ الْاِنْصِرَافِ.

ترجمه: حضرت زید رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ از پدر بزرگوار خود حضرت زین العابدین رَحْمَةُاللهِ عَلَيْهِ و وی از پدر بزرگوار خود حضرت حسین رَضِيَاللهُعَنْهُ روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی رَضِيَاللهُعَنْهُ شخصی را که مامور امامت نماز تراویح گردانیده بود حکم نمود

---

(١) السنن الكبرى للبيهقى: ٦٩٨/٢ و ٦٩٩ حديث ٤٢٨٨ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | معرفة الآثار والسنن للبيهقى: ٤٢/٤ حديث ٥٤٠٩ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ قِيَامُ رَمَضَانَ، | ومثله فى مسند ابن الجعد: ص ٤١٣ حديث ٢٨٢٥ مَخْلَدُ بْنُ خُفَافٍ | قيام الليل للمروزي: ص ٨٠ | فضائل الاوقات للبيهقى: ص ٢٧٦ حديث ١٢٧ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فِي عَهْدِ عُمَرَ وَمَنْ بَعْدَهُ | عمدة القارى للعينى: ١٢٧/١١ بابُ فَضْلِ مَنْ قامَ رَمَضَانَ | أدلة الحنفية من الاحاديث النبوية للبهلوى: ص ٢٢٧ حديث ٦١٣ باب فى التراويح بعشرين ركعة | آثار السنن للنيموى: ص ٢٥٠ حديث ٧٧٨ باب فى التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوى: ٦٩/٧ حديث ١٨٢١ باب التراويح

که مردم را در ماه رمضان بیست رکعت نماز (تراویح) بدهد، و بعد از هر دو رکعت سلام بگرداند، و بین هر چهار رکعت به خاطر استراحت به اندازه ای وقفه نماید تا صاحب حاجت رفته از حاجت خود فارغ شده وضو بنماید و (همچنین او را حکم نمود تا) وتر را آخر از همه بخواند.(۱)

﴾۳۳۲﴿ عَنِ ابْنِ أَبِي الْحَسْنَاءِ، أَنَّ عَلِيًّا أَمَرَ رَجُلًا يُصَلِّي بِهِمْ فِي رَمَضَانَ عِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت ابو الحسناء رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ روایت می کند که امیر المؤمنین حضرت علی رَضِیَاللهُعَنْهُ شخصی را حکم داد تا مردم را در ماه رمضان بیست رکعت تراویح بدهد.(۲)

﴾۳۳۳﴿ عَنْ أَبِي عَبْدِ الرَّحْمَنِ السُّلَمِيِّ، عَنْ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ قَالَ: دَعَا الْقُرَّاءَ فِي رَمَضَانَ فَأَمَرَ مِنْهُمْ رَجُلًا يُصَلِّي بِالنَّاسِ عِشْرِينَ رَكْعَةً. قَالَ: وَكَانَ عَلِيٌّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُوتِرُ بِهِمْ.

ترجمه: حضرت ابو عبد الرحمن سُلَمِی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ روایت می کند که حضرت امیر المؤمنین علی رَضِیَاللهُعَنْهُ در ماه رمضان المبارک، قاریان را نزد خود خواسته و یکی از آنها را حکم داد تا مردم را بیست رکعت نماز بدهد. و امیر المؤمنین حضرت علی رَضِیَاللهُعَنْهُ نماز وتر را خود امامت می کرد.(۳)

عمل سایر صحابه و تابعین:

برعلاوۀ خلفای راشدین رَضِیَاللهُعَنْهُمْ بیست رکعت نماز تراویح از سایر صحابۀ

---

(۱) مسند الامام زید بن علی: ص ۱۳۹ چاپ بیروت و ص۱۳۳ چاپ لاهور. بَابُ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۸۱ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ..؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | آثار السنن مع التعليق الحسن للنيموی: ص ۲۵۵ باب فی التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۷/۷

(۳) السنن الكبرى للبيهقي: ۲/ ۶۹۹ حدیث ۴۲۹۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | آثار السنن مع التعليق الحسن للنيموی: ص ۲۵۴ باب فی التراويح بعشرين ركعات

کرام رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُمْ و تابعین عظام رَحْمَةُاللّٰهِ‌عَلَيْهِمْ نیز مروی است. در ذیل عمل چند تن از این بزرگان را درج می نمائیم که بیست رکعت تراویح خوانده اند یا مردم را بیست رکعت تراویح داده اند.

سیدنا حضرت عبد الله بن مسعود رضی الله عنه:

﴿۳۳۴﴾ حضرت زید بن وهب رَحْمَةُاللّٰهِ‌عَلَيْهِ می فرماید:

كَانَ عَبْدُ اللهِ بْنُ مَسْعُودٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ يُصَلِّي بِنَا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ فَيَنْصَرِفُ وَعَلَيْهِ لَيْلٌ. قَالَ الْأَعْمَشُ: كَانَ يُصَلِّي عِشْرِينَ رَكْعَةً وَيُوتِرُ بِثَلَاثٍ.

ترجمه: چون حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ ما را تراویح می داد و به خانه بر می گشت، شب هنوز باقی بود. راوی حدیث حضرت اَعْمَش رَحْمَةُاللّٰهِ‌عَلَيْهِ می گوید: حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ بیست رکعت نماز تراویح و سه رکعت نماز وتر می خواند.(۱)

سیدنا حضرت اُبَی بن کَعْب رضی الله عنه:

﴿۳۳۵﴾ حضرت حسن بصری رَحْمَةُاللّٰهِ‌عَلَيْهِ از حضرت عبد العزیز بن رُفَیْع رَحْمَةُاللّٰهِ‌عَلَيْهِ روایت می کند: عَنْ عَبْدِ الْعَزِيزِ بْنِ رُفَيْعٍ قَالَ: كَانَ أُبَيُّ بْنُ كَعْبٍ يُصَلِّي بِالنَّاسِ فِي رَمَضَانَ بِالْمَدِينَةِ عِشْرِينَ رَكْعَةً، وَيُوتِرُ بِثَلَاثٍ.

ترجمه: حضرت اُبَی بن کَعْب رَضِيَ‌اللّٰهُ‌عَنْهُ در ماه مبارک رمضان در مدینهٔ منوره، مردم را بیست رکعت تراویح و سه رکعت وتر می داد.(۲)

---

(۱) قیام رمضان للمَرْوَزِي: ص ۲۲۱ بَابُ عَدَدِ الرَّكَعَاتِ الَّتِي يَقُومُ بِهَا الْإِمَامُ لِلنَّاسِ فِي رَمَضَانَ

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۱۶۳/۲ حدیث ۷٦۸٤ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | آثار السنن مع التعلیق الحسن للنیموی: ص ۲۵۳ حدیث ۷۸۱ باب فی التراویح بعشرین رکعات | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۰/۷ حدیث ۱۸۲۳ باب التراویح

حضرت عطاء بن ابی رباح رحمة الله علیه:

حضرت عطاء رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ تابعی جلیل القدر است. او به شرف زیارت دو صد صحابهٔ کرام نائل آمده است.[۱]

﴿۳۲۶﴾ حضرت عطاء رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید:

عَنْ عَطَاءٍ، قَالَ: أَدْرَكْتُ النَّاسَ وَهُمْ يُصَلُّونَ ثَلَاثًا وَعِشْرِينَ رَكْعَةً بِالْوِتْرِ.

ترجمه: من مردم (صحابهٔ کرام و تابعین) را دریافتم که بیست رکعت تراویح و سه رکعت وتر می خواندند.[۲]

حضرت ابراهیم نَخْعی رحمة الله علیه:

حضرت ابراهیم نَخْعی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ مفتی مشهور و نامور اهل کوفه است. امام شعبی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید: من عالِم بزرگتر از ابراهیم نَخْعی ندیده ام.[۳]

﴿۳۲۷﴾ حضرت ابراهیم نَخْعی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید:

أَنَّ النَّاسَ كَانُوا يُصَلُّونَ خَمْسَ تَرْوِيحَاتٍ فِي رَمَضَانَ.

ترجمه: مردم (صحابه و تابعین) در ماه رمضان، پنج «**ترویحه**»[٤] (بیست رکعت نماز) می خواندند.[۵]

---

(۱) تهذیب التهذیب لابن حجر: ٤٨٨/٤ حواله مؤلف

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ١٦٣/٢ حدیث ٧٦٨٨ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | آثار السنن للنیموی: ص ٢٥٣ حدیث ٧٨٢ باب فی التراویح بعشرین رکعات

(۳) تهذیب التهذیب لابن حجر: ١٦٨/١ حواله مؤلف

(٤) بعد از ادای چهار رکعت نماز، استراحت بین آن چهار رکعت نماز و نماز بعدی اش را یک «**ترویحه**» می گویند.

(۵) کتاب الآثار للامام ابی حنیفة بروایة ابی یوسف: ص ٤١ حدیث ٢١١ بَابُ السَّهْوِ

حضرت شُتَیْر بن شَکَل رحمة الله علیه:

حضرت شُـتَیْر بن شکَل رَحْمَۃُاللّٰہِعَلَیْہِ تابعی مشهور و شاگرد امیر المؤمنین حضرت علی رَضِیَاللّٰہُعَنْہُ است. وی همچنین از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِیَاللّٰہُعَنْہُ حضـرت اُمِّ حبـیـبه رَضِیَاللّٰہُعَنْهَا و حضرت حَفْصَه رَضِیَاللّٰہُعَنْهَا حدیث روایت می کند.(۱)

﴿۳۲۸﴾ دربارۀ حضرت شُتَیْر بن شَکَل رَحْمَۃُاللّٰہِعَلَیْہِ روایت است:

عَنْ شُتَيْرِ بْنِ شَكَلٍ، وَكَانَ مِنْ أَصْحَابِ عَلِيٍّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ أَنَّهُ كَانَ يَـؤُمُّهُمْ فِي شَـهْرِ رَمَضَـانَ بِعِشْرِينَ رَكْعَةً، وَيُوتِرُ بِثَلَاثٍ.

ترجمه: حضرت شُتَیْر بن شَکَل رَحْمَۃُاللّٰہِعَلَیْہِ که از شاگردان حضرت علـی رَضِیَاللّٰہُعَنْہُاست، مردم را در ماه مبارک رمضان، بیست رکعت تراویح و سه رکعت وتر نماز می داد.(۲)

حضرت ابو الْبَخْتَری رحمة الله علیه:

حضرت ابو الْبَخْتَری رَحْمَۃُاللّٰہِعَلَیْہِ در اهل کوفه مقام بزرگی دارا بود و در علم، شاگرد حضرت عبد الله بن عباس رَضِیَاللّٰہُعَنْہُ حضرت عمر رَضِیَاللّٰہُعَنْہُ حضرت ابو سعید خُدری رَضِیَاللّٰہُعَنْہُ و غیره می باشد.(۳)

﴿۳۲۹﴾ دربارۀ حضرت ابو الْبَخْتَری رَحْمَۃُاللّٰہِعَلَیْہِ روایت است:

أَنَّهُ كَانَ يُصَلِّي خَمْسَ تَرْوِيحَاتٍ فِي رَمَضَانَ، وَيُوتِرُ بِثَلَاثٍ.

---

(۱) تهذیب التهذیب لابن حجر: ۱۳۸/۳ حواله مؤلف

(۲) السنن الکبری للبیهقی: ۲/ ۶۹۹ حدیث ۴۲۹۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَـهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | مصنف ابن ابی شیبة: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۸۰ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | آثار السنن مع التعلیق الحسن للنیموی: ص ۲۵۵ باب فی التراویح بعشرین رکعات

(۳) تهذیب التهذیب لابن حجر: ۶۷۹/۲ حواله مؤلف

ترجمه: حضرت ابو الْبَخْتَرِی رَحْمَةُاللهِ‌عَلَیْهِ در رمضان پنج «**ترویحه**» (بیست رکعت تراویح) و سه رکعت وتر می خواند.(۱)

حضرت سُوَیْد بن غَفَلَه رحمة الله علیه:

حضرت سُوَیْد بن غَفَلَه رَحْمَةُاللهِ‌عَلَیْهِ تابعی مشهور است. به شرف زیارت حضرت ابوبکر رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ حضرت عمر رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ حضرت عثمان رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ حضرت علی رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ حضرت عبد الله بن مسعود رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ و سایر صحابهٔ کرام نائل آمده و از آن بزرگان روایت کرده است.(۲)

﴿۳۳۰﴾ حضرت ابو الْخَصِیْب رَحْمَةُاللهِ‌عَلَیْهِ دربارهٔ وی می گوید:

كَانَ يَؤُمُّنَا سُوَيْدُ بْنُ غَفَلَةَ فِي رَمَضَانَ فَيُصَلِّي خَمْسَ تَرْوِيحَاتٍ عِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت سُوَیَد بن غَفَلَه رَحْمَةُاللهِ‌عَلَیْهِ در ماه رمضان، ما را پنج «**ترویحه**» یعنی بیست رکعت نماز می داد.(۳)

حضرت ابن اَبِیْ مُلَیْکَه رحمة الله علیه:

حضرت ابن اَبِیْ مُلَیْکَه رَحْمَةُاللهِ‌عَلَیْهِ تابعی جلیل القدر است. وی به زیارت سی تن از

---

(۱) مصنف ابن ابی شیبة: ۲/۱۶۳ حدیث ۷۶۸۶ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ..؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | آثار السنن مع التعليق الحسن للنيموی: ص ۲۵۵ باب فی التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ۷/۷۷

(۲) تهذيب التهذيب لابن حجر: ۳/۱۰۷ حواله مؤلف

(۳) السنن الكبرى للبيهقي: ۲/ ۶۹۹ حدیث ۴۲۹۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ مَا رُوِيَ فِي عَدَدِ رَكَعَاتِ الْقِيَامِ فِي شَهْرِ رَمَضَانَ | آثار السنن للنيموی: ص ۲۵۳ حدیث ۷۸۳ باب فی التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ۷/۷۷ باب التراويح

صحابۀ کرام مشرف شده است.[1]

﴿۳۳۱﴾ حضرت نافع بن عبد الله بن عمر رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ دربارۀ وی می فرماید:

كَانَ ابْنُ أَبِي مُلَيْكَةَ يُصَلِّي بِنَا فِي رَمَضَانَ عِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت ابن اَبِیْ مُلَیْکه رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ در ماه مبارک رمضان، ما را بیست رکعت نماز می داد.[2]

حضرت سعید بن جُبَیْر رحمة الله علیه:

حضرت سعید بن جُبَیْر رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ از کبار تابعین است. از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَاللهُعَنْهُ حضرت عبد الله بن زبیر رَضِيَاللهُعَنْهُ حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَاللهُعَنْهُ حضرت عدی بن حاتم رَضِيَاللهُعَنْهُ و غیره صحابۀ کرام حدیث اخذ کرده است. حضرت سعید بن جُبَیْر رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ مقام علمی بخصوصی در میان اهل کوفه دارا بود. حَجَّاج بن یوسف ثَقَفِی وی را ظلماً به قتل رسانید.[3]

اسماعیل بن عبد الملک رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ دربارۀ حضرت سعید بن جُبَیْر رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید:

﴿۳۳۲﴾ كَانَ سَعِيدُ بْنُ جُبَيْرٍ يَؤُمُّنَا فِي شَهْرِ رَمَضَانَ، فَكَانَ يَقْرَأُ بِالْقِرَاءَتَيْنِ جَمِيعًا، يَقْرَأُ لَيْلَةً بِقِرَاءَةِ ابْنِ مَسْعُودٍ فَكَانَ يُصَلِّي خَمْسَ تَرْوِيحَاتٍ.

ترجمه: حضرت سعید بن جُبَیْر رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ در ماه مبارک رمضان، ما را نماز می داد. وی هر دو قرائت را می خواند. یک شب قرائت عبد الله بن مسعود رَضِيَاللهُعَنْهُ را می خواند (و شب دیگر، قرائت حضرت عثمان رَضِيَاللهُعَنْهُ را). وی پنج «**ترویحه**» (بیست رکعت) نماز

---

(۱) تهذیب التهذیب لابن حجر: ۵۵۹/۳ حواله مؤلف

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۸۳ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | آثار السنن للنیموی: ص ۲۵۳ حدیث ۷۸٤ باب فی التراویح بعشرین رکعات

(۳) تهذیب التهذیب لابن حجر: ٦٢٥/٢ حواله مؤلف

می داد.[1]

حضرت علی بن رَبِیْعَه رحمة الله علیه:

حضرت علی بن رَبِیْعَه رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ، شاگرد امیر المؤمنین حضرت علی رَضِیَاللهُعَنْهُ حضرت مُغِیْرَه بن شَعْبَه رَضِیَاللهُعَنْهُ حضرت سَمُرَه بن جُنْدُب رَضِیَاللهُعَنْهُ و سایر صحابهٔ جلیل القدر است.[2] حضرت سعید بن عُبَید رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ دربارهٔ وی می فرماید:

﴿۳۳۳﴾ أَنَّ عَلِيَّ بْنَ رَبِيعَةَ كَانَ يُصَلِّي بِهِمْ فِي رَمَضَانَ خَمْسَ تَرْوِيحَاتٍ، وَيُوتِرُ بِثَلَاثٍ.

ترجمه: حضرت علی بن رَبِیْعَه رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ مردم را در ماه رمضان المبارک پنج «**ترویحه**» (بیست رکعت تراویح) و سه رکعت وتر نماز می داد.[3]

ائمهٔ اربعهٔ اهل السنّت و الجماعت:

حضرات ائمهٔ اربعه رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِمْ سنن نبی اقدس صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ و سنن خلفای راشدین رَضِیَاللهُعَنْهُمْ را با چنان جامعیت و تفصیلی تدوین نموده اند که این مقام، نصیب هیچ کس دیگری از اُمت نگردیده است، و بر همین مبنی، تمامی اُمت مطابق راهنمائی ایشان بر این سنن پاکیزه عمل می نمایند. ائمهٔ اربعه رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِمْ نیز قائل بر بیست رکعت

---

(۱) مصنف عبد الرزاق: ٢٦٦/٤ حديث ٧٧٤٩ كِتَابُ الصِّيَامِ؛ بَابُ قِيَامِ رَمَضَانَ

(۲) تهذيب التهذيب لابن حجر: ٥٩٦/٤ حواله مؤلف

(۳) مصنف ابن ابی شيبة: ١٦٣/٢ حديث ٧٦٩٠ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ كَمْ يُصَلِّي فِي رَمَضَانَ مِنْ رَكْعَةٍ | آثار السنن للنيموی: ص ٢٥٤ حديث ٧٨٥ باب فی التراويح بعشرين ركعات | إعلاء السنن للتهانوی: ٧٧/٧ باب التراويح

تراویح می باشند و امام مالک رَحِمَهُاللهِعَلَیهِ قائل به بیست رکعت نماز تراویح و شانزده رکعت نماز نفل است. تفصیل، درج ذیل است.

حضرت امام اعظم ابو حنیفه رحمة الله علیه:

﴿۳۳۴﴾ علامه ابن رُشد مالکی رَحْمَةُاللهِعَلَیْهِ در کتاب مشهور خود «بدایة المجتهد» می نویسد: قیام رمضان نزد امام ابو حنیفه رَحْمَةُاللهِعَلَیْهِ بیست رکعت است.(۱)

﴿۳۳۵﴾ امام فخر الدین قاضی خان حنفی رَحْمَةُاللهِعَلَیْهِ در فتاوی خود می نگارد:

عَنْ أَبِیْ حَنِیْفَةَ رَحْمَةُاللهِعَلَیْهِ قَالَ: اَلْقِیَامُ فِیْ شَهْرِ رَمَضَانَ سُنَّةٌ... کُلَّ لَیْلَةٍ سِوَی الْوِتْرِ عِشْرِیْنَ رَکْعَةً خَمْسَ تَرْوِیْحَاتٍ

ترجمه: امام ابو حنیفه رَحْمَةُاللهِعَلَیْهِ می فرماید: در ماه مبارک رمضان، بیست رکعت نماز تراویح در پنج ترویحه، علاوه بر وتر سنّت است.(۲)

حضرت امام مالک بن اَنَس رحمة الله علیه:

﴿۳۳۶﴾ امام مالک رَحْمَةُاللهِعَلَیْهِ مطابق یک قول، بیست رکعت تراویح را مستحسن دانسته است، چنانچه علامه ابن رُشد مالکی رَحْمَةُاللهِعَلَیْهِ می نویسد:

فَاخْتَارَ مَالِكٌ فِي أَحَدِ قَوْلَيْهِ... الْقِيَامَ بِعِشْرِينَ رَكْعَةً سِوَى الْوِتْرِ.

ترجمه: امام مالک رَحْمَةُاللهِعَلَیْهِ در یک قول، بیست رکعت تراویح را اختیار نموده است(۳)

---

(۱) بدایة المجتهد لابن رشد: ۲۱۹/۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ الثَّانِي؛ الْبَابُ الْخَامِسُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ

(۲) فتاوی قاضی خان: ۱۱۲/۱ حواله مؤلف

(۳) بدایة المجتهد لابن رشد: ۲۱۹/۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ الثَّانِي؛ الْبَابُ الْخَامِسُ فِي قِيَامِ رَمَضَانَ

قول دوم امام مالک رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ سی و شش رکعت است که بیست رکعت آن نماز تراویح و شانزده رکعت باقیماندهٔ آن نماز نفل می باشد.

حضرت امام محمد بن ادریس شافعی رحمة الله علیه:

﴿۳۳۷﴾ امام شافعی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید: قَالَ: وَأَحَبُّ إِلَيَّ عِشْرُونَ ـ وَكَذَلِكَ يَقُومُونَ بِمَكَّة

ترجمه: من بیست رکعت را می پسندم و در مکهٔ معظمه نیز بیست رکعت می خوانند.(۱)

﴿۳۳۸﴾ امام شافعی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ در جای دیگری می فرماید:

وَهَكَذَا أَدْرَكْتُ بِبَلَدِنَا بِمَكَّةَ يُصَلُّونَ عِشْرِينَ رَكْعَةً.

ترجمه: من در شهر خود مکه، مردم را با ادای بیست رکعت تراویح یافتم.(۲)

حضرت امام احمد بن حنبل رحمة الله علیه:

علامه ابن قُدامهٔ حنبلی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ ترجمان ممتاز فقه حنبلی می نویسد:

﴿۳۳۹﴾ وَالْمُخْتَارُ عِنْدَ أَبِي عَبْدِ اللهِ، رَحِمَهُ اللهُ، فِيهَا عِشْرُونَ رَكْعَةً. وَبِهَذَا قَالَ الثَّوْرِيُّ، وَأَبُو حَنِيفَةَ، وَالشَّافِعِيُّ.

ترجمه: قول مختار نزد امام ابو عبد الله (احمد بن حنبل) رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ بیست رکعت تراویح است، و امام سفیان ثَوری رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ، امام ابوحنیفه رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ و امام شافعی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ نیز قائل بر بیست رکعت تراویح اند.(۳)

---

(۱) قیام رمضان للمَرْوَزِي: ص ۲۲۲ بَابُ عَدَدِ الرَّكَعَاتِ الَّتِي يَقُومُ بِهَا الْإِمَامُ لِلنَّاسِ فِي رَمَضَانَ

(۲) جامع الترمذی: ۱۶۰/۳ حدیث ۸۰۶ أَبْوَابُ الصَّوْمِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ

(۳) المغنی لابن قدامة الحنبلی: ۱۲۳/۲ مسألة ۱۰۹۴ مَسْأَلَةٌ قِيَامُ شَهْرِ رَمَضَانَ عِشْرُونَ رَكْعَةً

حضرات مشایخ عظام و اولیای کرام رحمة الله علیهم:

آن اولیای کرام و مشایخ بزرگواری که در امت مُسلِمه گذشته اند؛ عمل و اخلاق، کردار و سیرت ایشان برای این امت مشعل راه است. اگر بر زندگانی این اولیای خدا نظری بیندازیم، در می یابیم که آن بزرگواران نیز بر بیست رکعت نماز تراویح عامل بوده اند که یقیناً دلیل بیست رکعت قیام رمضان است. تصریحات چند تن از این بزرگان را در ذیل درج می کنیم.

امام ابو حامد محمد غزالی رحمة الله علیه:

﴿۳۴۰﴾ وی می فرماید: اَلتَّرَاوِيحُ وَهِيَ عِشرُونَ رَكعَةً وَكَيفِيَّتُهَا مَشهُورَةٌ وَهِيَ سُنَّةٌ مُؤَكَّدَةٌ.

ترجمه: نماز تراویح بیست رکعت است و طریقهٔ ادای آن معروف می باشد و نماز تراویح سنّت مؤکده است.[1]

شیخ عبد القادر جیلانی رحمة الله علیه:

حضرت شیخ عبد القادر جیلانی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ در کتاب مشهور خود «غُنيَةُ الطالبين» دربارهٔ تراویح می نویسد:

﴿۳۴۱﴾ صَلَاةُ التَّرَاوِيْحِ سُنَّةُ النَّبِيِّ صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ وَهِىَ عِشْرُوْنَ رَكْعَةً.

ترجمه: نماز تراویح، سنت مبارکهٔ نبی اکرم صَلَّى اللّٰهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ است، و بیست رکعت می باشد.[2]

---

(۱) احیاء علوم الدین للغزالی: ۱/۲۰۱ و ۲۰۲ کتاب أسرار الصلاة ومهماتها؛ الباب السابع في النوافل من الصلوات، القسم الثالث ما يتكرر بتكرر السنين

(۲) غنيةُ الطالبين: ص ۲۶۷ و ۲۶۸ حواله مؤلف

شیخ امام عبد الوهاب شَعْرانی رحمة الله علیه:

این بزرگوار، محدث و فقیه مشهور است، و در سلسلۀ تصوف، مقام خاصی دارا می باشد. وی در کتاب مشهور خود «المیزان الکبرٰی» می نویسد:

﴿۳۴۲﴾ اَلتَّرَاوِيْحِ فِيْ شَهْرِ رَمَضَانَ عِشْرُوْنَ رَكْعَةً.

ترجمه: نماز تراویح در ماه رمضان المبارک بیست رکعت است.(۱)

بیست رکعت تراویح در حرمَیْن شریفَیْن:

﴿۳۴۳﴾ در طول تاریخ **۱۴۰۰** سالۀ حرم مکۀ معظمه و مدینۀ منوَّره بیست رکعت نماز تراویح به طور متوارث و متواتر در آنجا خوانده شده است. مدرِّس مشهور مسجد نبوی شریف و سابقاً قاضی مدینۀ منوَّره، شیخ عطیّه سالم، کتابی به نام «التراویح اکثر من الف عام» بر موضوع تراویح در تاریخ **۱۴۰۰** سالۀ مسجد نبوی شریف تالیف نموده و در آن ثابت کرده است که بیست رکعت نماز تراویح، تعامل متواتر اُمت اسلامی می باشد و خواندن نماز تراویح کمتر از بیست رکعت ثابت نیست.

شیخ محمد علی صابونی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ استاذ «**كلية الشريعة والدراسات الاسلامية**» در «**جامعةُ القُرٰى**» مکۀ مکرَّمه، رساله ای به نام «الهدى النبوى الصحيح فى صلوة التراويح» تالیف و نشر نموده و در آن رساله اثبات کرده است که از عهد خلافت راشده تا حکومت سعودیه در مکۀ مکرَّمه و مسجد الحرام شریف، نماز تراویح همیشه بیست رکعت خوانده شده است.

---

(۱) المیزان الکبری: ص ۱۵۳ حواله مؤلف

ختم قرآن کریم در تراویح سنّت است:

﴿۳۴۴﴾ عَنْ أَبِي عُثْمَانَ النَّهْدِيِّ قَالَ: دَعَا عُمَرُ بْنُ الْخَطَّابِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بِثَلَاثِ قُرَّاءٍ فَاسْتَقْرَأَهُمْ، فَأَمَرَ أَسْرَعَهُمْ قِرَاءَةً أَنْ يَقْرَأَ لِلنَّاسِ ثَلَاثِينَ آيَةً، وَأَمَرَ أَوْسَطَهُمْ أَنْ يَقْرَأَ خَمْسًا وَعِشْرِينَ، وَأَمَرَ أَبْطَأَهُمْ أَنْ يَقْرَأَ لِلنَّاسِ عِشْرِينَ آيَةً.

ترجمه: حضرت ابو عثمان نَهْدی رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ روایت می کند؛ حضرت امیر المـؤمنین عمر بن الخطاب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ سه قاری را خواسته قرائت آنها را شنید و آنگاه قـاری سـریع القرائت را حکم داد تا برای مردم (در هر رکعت نماز تراویح) سی آیت بخواند، و قاری متوسط القرائت را حکم داد تا بیست و پنج آیت قرائت کند، و قاری آهسته قرائت را حکم داد تـا بیست آیت بخواند.(۱)

﴿۳۴۵﴾ عَنِ الْحَسَنِ، قَالَ: مَنْ أَمَّ النَّاسَ فِي رَمَضَانَ فَلْيَأْخُذْ بِهِمُ الْيُسْرَ، فَإِنْ كَانَ بَطِيءَ الْقِرَاءَةِ فَلْيَخْتِمِ الْقُرْآنَ خَتْمَةً، وَإِنْ كَانَ قِرَاءَتُهُ بَيْنَ ذَلِكَ فَخَتْمَةٌ وَنِصْفٌ، فَإِنْ كَانَ سَرِيعَ الْقِرَاءَةِ فَمَرَّتَيْنِ.

ترجمه: حضرت حسن بصری رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ می فرماید: هر کسی مردم را در ماه رمضان در نماز تراویح امامت می کند، با مردم آسانی را اختیار نماید، اگر قرائتش سُست اسـت، یک بار ختم کند، و اگر قرائتش متوسط است، یک و نیم ختم نماید، و اگر قرائتش سریع است، دو بار ختم کند.(۲)

﴿۳۴۶﴾ عَنْ أَبِيْ حَنِيْفَةَ رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ أَنَّهُ كَانَ يَخْتِمُ فِيْ شَهْرِ رَمَضَانَ إِحْدٰى وَسِتِّيْنَ خَتْمَةً ثَلَاثِيْنَ فِي الْأَيَّامِ وَثَلَاثِيْنَ فِي اللَّيَالِي وَ وَاحِدَةً فِي التَّرَاوِيْحِ.

ترجمه: امام اعظم ابو حنیفه رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ در ماه مبارک رمضان، شصت و یک بار

---

(۱) السنن الکبری للبیهقی: ۲/ ۷۰۰ حدیث ۴۲۹۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ؛ بَابُ قَدْرِ قِرَاءَتِهِمْ فِي قِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ | مصنف ابن ابی شیبة: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۷۲ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ فِي صَلَاةِ رَمَضَانَ | مصنف عبد الرزاق: ۲۶۱/۴ حدیث ۷۷۳۲ كِتَابُ الصِّيَامِ؛ بَابُ قِيَامِ رَمَضَانَ | إعلاء السنن للتهانوی: ۷۱/۷ حدیث ۱۸۲۵ باب التراویح

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۱۶۳/۲ حدیث ۷۶۷۹ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ فِي صَلَاةِ رَمَضَانَ

قرآن مجید را ختم می کرد، سی بار در روز و سی بار در شب و یک بار در تراویح.(۱) (۲)

﴿۳۴۷﴾ قَالَ الْإِمَامُ الْفَقِيْهُ الْمُفْتِيُ مُحَمَّدُ بْنُ عَلِيِّ بْنِ مُحَمَّدٍ الْحَصْكَفِيِّ رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ: (وَالْخَتْمُ مَرَّةً سُنَّةٌ وَمَرَّتَيْنِ فَضِيلَةٌ وَثَلَاثًا أَفْضَلُ. (وَلَا يُتْرَكُ) الْخَتْمُ (لِكَسَلِ الْقَوْمِ).

ترجمه: فقیه و مفتی مشهور، امام محمد بن علی حَصْکَفِی رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهِ می فرماید: یک بار ختم قرآن در نماز تراویح سنت است، دو بار فضیلت است، و سه بار افضل مـی باشـد. و ختم قرآن به سبب تنبلی و کاهلی مردم ترک نشود.(۳)

﴿۳۴۸﴾ در فتاوی عالمگیری وارد است: اَلسُّنَّةُ فِي التَّرَاوِيحِ إِنَّمَا هُوَ الْخَتْمُ مَرَّةً فَلَا يُتْرَكُ لِكَسَلِ الْقَوْمِ

ترجمه: یک مرتبه ختم قرآن در تراویح سنت است، و به جهت کاهلی مردم نباید ترک گردد.(٤)

---

(۱) مراقي الفلاح شرح متن نور الإيضاح: ص ۱٥۸ كتاب الصلاة؛ فصل في التراويح | مناقب الامام أبي حنيفة وصاحبيه أبي يوسف ومحمد بن الحسن للذهبي: ص ۲۱ و۲۲ و۲۳ | سير أعلام النبلاء للذهبي: ٦/٤٠٠ أَبُو حَنِيْفَةَ النُّعْمَانُ بْنُ ثَابِتِ التَّيْمِيُّ | فتاوی قاضي خان: ۱/۱۱۲ حواله مؤلف

(۲) بسیاری از بزرگان دین، قرآن مجید را در یک شب ختم می کردند، چنانچه حضرت امیر المومنین عثمان بن عفان رضي الله عنه قرآن را در یک رکعت در شب ختم می کـرد. مختصر قيام الليل: ص ۱٥۷ و شرح معانی الآثـار: ۱/ ۳٤٦ حديث ۲۰۳۹ باب جمع السور في ركعة. همچنین حضرت تمیم داری رضي الله عنه نیز در یک شـب قـرآن را ختم می کرد. شرح معاني الآثار: ۱/۳٤۸ حديث ۲۰٥۱ . حضرت عبد الله بن زُبَیْر رضي الله عنه نیز در یـک شـب قرآن را ختم می کرد. مختصر قيام الليل: ص ۱٥۷ بَابُ أَكْثَرَ مَا يُخْتَمُ فِيهِ الْقُرْآنُ، وَأَقَلُّهُ مِنْ عَدَدِ اللَّيَالِي.

حضرت امام شافعی رضي الله عنه در یک رمضان هفتاد بار قرآن را ختم کرد. مفتاح الجنة از سیوطی: ص۲۹.

امام حسن بصری رحمه الله نیز قرآن را در بین نماز عصر و مغرب ختم می کـرد. مختصر قيام اليل: ص ۱٥۷. امـام جرح و تعدیل یحیی بن سعید قطان رحمه الله قرآن کریم را در ۲۴ ساعت ختم می کرد. تهذيب الاسماء و اللغات از نووی: ۲/۱٥٤

امام بخاری رحمه الله نیز در هر روز یک بار قرآن را ختم می کرد و این ختمش در وقت افطار می بود و می فرمود: بعد از هر ختم دعا قبول مـی شـود. فتح الباري شرح صحيح البخاري لابن حجر: ۱/٤۸۱ و إرشاد الساري لشرح صحيح البخاري للقسطلانی: ۱/۳۷

(۳) الدر المختار و حاشية ابن عابدين: ۲/٤٦ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الْوِتْرِ وَالنَّوَافِلِ

(٤) الفتاوى الهندية: ۱/۱۱۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ الْبَابُ التَّاسِعُ فِي النَّوَافِلِ؛ فَصْلٌ فِي التَّرَاوِيحِ

نماز جنازه

﴿نماز جنازه﴾

طريقۀ نماز جنازه:

نماز جنازه چهار تکبیر دارد. بعد از تکبیر اول، حمد و ثنای خداوند گفته می شود. بعد از تکبیر دوم، درود شریف بر نبی اکرم خوانده می شود. بعد از تکبیر سوم، دعا بـرای میِّـت خواسته می شود. و بعد از تکبیر چهارم، سلام داده می شود.

﴿۳۴۹﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى النَّجَـاشِيَّ فِي اليَوْمِ الَّذِي مَاتَ فِيهِ، وَخَرَجَ بِهِمْ إِلَى المُصَلَّى، فَصَفَّ بِهِمْ، وَكَبَّرَ عَلَيْهِ أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ.

ترجمه: از حضرت ابو هریره رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَـلَّىٱللَّهُعَلَيْـهِوَسَلَّمَ از وفات نجاشی در همان روزی اطلاع دادند که نجاشی وفات کرد. و آنحضرت صَـلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ با صحابۀ کرام به عیدگاه رفته صف بستند و (در نماز جنازه) چهار تکبیر گفتند.(۱)

﴿۳۵۰﴾ عَنِ الشَّعْبِيِّ قَالَ: اَلتَّكْبِيرَةُ الْأُولَى عَلَى الْمَيِّتِ ثَنَاءٌ عَلَى اللهِ، وَالثَّانِيَةُ صَلَاةٌ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالثَّالِثَةُ دُعَاءٌ لِلْمَيِّتِ، وَالرَّابِعَةُ تَسْلِيمٌ.

ترجمه: تابعی مشهور، امام شَعْبی رَحِمَهُٱللَّهِعَلَيْهِ می فرماید: بعد از تکبیر اول در جنـازۀ میّت، ثناء گفته می شود. بعد از تکبیر دوم، درود بر نبی کریم صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَـلَّمَ خوانده مـی شـود. بعد از تکبیر سوم، دعاء برای میّت خواسته می شود و بعد از تکبیر چهارم، سلام داده می

---

(۱) صحيح البخاری: ۸۹/۲ حدیث ۱۳۳۳ كِتَابُ الجَنَائِزِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ عَلَى الجَنَازَةِ أَرْبَعًا

شود.[1]

﴿٣٥١﴾ عَنْ إِبْرَاهِيمَ النَّخَعِيِّ، قَالَ: الْأُولَى: اَلثَّنَاءُ عَلَى اللهِ، وَالثَّانِيَةُ: صَلَاةٌ عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَالثَّالِثَةُ: دُعَاءٌ لِلْمَيِّتِ، وَالرَّابِعَةُ: سَلَامٌ تُسَلِّمُ.

ترجمه: تابعی جلیل القدر حضرت ابراهیم نَخْعِی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید؛ بعد از تکبیر اول در نماز جنازه، حمد و ثنای خداوند بیان می شود، بعد از تکبیر دوم، درود بر نبی کریم صَلَّى اللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ خوانده می شود. بعد از تکبیر سوم، دعاء برای میّت خواسته می شود. و بعد از تکبیر چهارم، سلام داده می شود.[2]

ثناء:

﴿٣٥٢﴾ عَنْ أَبِي سَعِيدٍ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ إِذَا افْتَتَحَ الصَّلَاةَ قَالَ: سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَلَا إِلَهَ غَيْرُكَ.

ترجمه: حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَاللهُعَنْهُ روایت می کند که هنگامی که رسول اکرم صَلَّى اللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ نماز را شروع می فرمودند سُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ... را تا آخر می خواندند.[3]

﴿٣٥٣﴾ در روایت دیگری از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَاللهُعَنْهُ در ثناء، لفظ وَجَلَّ ثَنَاءُكَ نیز وارد شده است.

---

(١) مصنف عبد الرزاق: ٣/٤٩١ حديث ٦٤٣٤ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ وَالدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ

(٢) كتاب الآثار للامام ابی حنيفة برواية الامام محمد: ٢/٧١ حديث ٢٣٨ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ

(٣) سنن النسائی: ٢/١٣٢ حديث ٨٩٩ و٩٠٠ كِتَابُ الِافْتِتَاحِ؛ نَوْعٌ آخَرُ مِنَ الذِّكْرِ بَيْنَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ وَبَيْنَ الْقِرَاءَةِ | سنن ابن ماجه: ١/٢٦٤ حديث ٨٠٤ و حديث ٨٠٦ عن عايشة، كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | سنن الترمذی: ٢/١١ و ٩ حديث ٢٤٣ و حديث ٢٤٢ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ عِنْدَ افْتِتَاحِ الصَّلَاةِ | سنن ابی داؤد: ١/٢٠٦ حديث ٧٧٦ و حديث ٧٧٥ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ أَبْوَابُ تَفْرِيعِ اسْتِفْتَاحِ الصَّلَاةِ، بَابُ مَنْ رَأَى الِاسْتِفْتَاحَ بِسُبْحَانَكَ اللَّهُمَّ وَبِحَمْدِكَ

إِنَّ مِنْ أَحَبِّ الْكَلَامِ إِلَى اللهِ عَزَّوَجَلَّ أَنْ يَقُولَ الْعَبْدُ: سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَجَلَّ ثَنَاءُکَ وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ.

ترجمه: از بهترین کلام بنده که خداوند آن را بسیار می پسندد اینست که بنده بگوید: سُبْحَانَكَ اللّٰهُمَّ وَبِحَمْدِكَ وَتَبَارَكَ اسْمُكَ وَتَعَالَى جَدُّكَ وَجَلَّ ثَنَاءُکَ وَلَا إِلٰهَ غَيْرُكَ.[1]

ترجمۀ ثناء: یا الهی! پاکیزه ای از آنکه شریکی داشته باشی، حمد و ثنای ترا می گویم، نام تو با برکت است، شان تو بلند و بالاست، ثنای تو بزرگ است، و هیچ کسی جز تو سزاوار عبادت نیست.

درود شریف:

﴿٣٥٤﴾ بعد از تکبیر دوم درود شریف خوانده می شود، بهترین درود، درود ابراهیمی است که در نماز خوانده می شود. اگر کسی بخواهد درود دیگری را بخواند آنهم درست است. در احادیث شریف درود بخصوصی به الفاظ مخصوصی برای نماز جنازه نیامده است.

دعاء برای میّت:

اگر میّت بالغ باشد، این دعا خوانده می شود:

﴿٣٥٥﴾ اللّٰهُمَّ اغْفِرْ لِحَيِّنَا وَمَيِّتِنَا، وَشَاهِدِنَا وَغَائِبِنَا، وَصَغِيرِنَا وَكَبِيرِنَا، وَذَكَرِنَا وَأُنْثَانَا، اللّٰهُمَّ مَنْ أَحْيَيْتَهُ مِنَّا فَأَحْيِهِ عَلَى الْإِسْلَامِ، وَمَنْ تَوَفَّيْتَهُ مِنَّا فَتَوَفَّهُ عَلَى الْإِيمَانِ.[2]

ترجمه: یا الهی! زنده های ما و مرده های ما را ببخشا، حاضر و غائب ما را ببخشا،

---

(١) الفردوس بمأثور الخطاب لابی شجاع الدیلمی: ١/٢١٤ حدیث ٨١٥ بَاب الْألف

(٢) جامع الترمذی: ٣/٣٣٤ حدیث ١٠٢٤ أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ مَا يَقُولُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى المَيِّتِ | مصنف عبد الرزاق: ٣/٤٨٦ حدیث ٦٤١٩ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ وَالدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ

بزرگان ما و خُردان ما را ببخشا، مردان و زنان ما را ببخشا. یا الهی! هر کسی از میان ما را که زنده نگه می داری، او را بر اسلام زنده بدار، و هر کسی از میان ما را که می میرانی، او را با ایمان بمیران.

اگر میّت نابالغ باشد:

﴾۳۵۶﴿ در حدیث شریف وارد است: وَالسِّقْطُ يُصَلّٰى عَلَيْهِ وَيُدْعَى لِوَالِدَيْهِ بِالْمَغْفِرَةِ وَالرَّحْمَةِ.

ترجمه: بر نابالغ جنازه خوانده شود و برای والدینش دعای مغفرت و رحمت خواسته شود.[1]

﴾۳۵۷﴿ حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بر جنازۀ نابالغ این دعاء را می خواند:

اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا سَلَفًا وَفَرَطًا وَذُخْرًا.[2]

از حضرت حسن بصری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ نیز کلماتی مانند دعای فوق منقول است.[3]

چونکه در احادیث شریف، دعای خاصی برای نابالغ مقرَّر نشده و از سلف صالحین نیز الفاظ مختلفی در این مورد روایت گردیده، بناءً فقهای کرام رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِمْ تمام روایات را در نظر داشته یک دعای جامع را ذکر نموده اند:

﴾۳۵۸﴿ اَللّٰهُمَّ اجْعَلْهُ لَنَا فَرَطًا وَاجْعَلْهُ لَنَا أَجْرًا وَذُخْرًا وَاجْعَلْهُ لَنَا شَافِعًا وَمُشَفَّعًا.

ترجمه: خداوندا! این طفل را برای ما اجری بگردان که پیشاپیش داده می شود، و او را برای ما أجرت و ذخیرۀ آخرت بگردان، و او را برای ما شفاعت کننده بگردان و شفاعتش

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۱۴۳/۳ حدیث ۷۱۶۹ كِتَاب الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الْمَشْيِ أَمَامَ الْجَنَازَةِ

(۲) السنن الکبری للبیهقی: ۱۵/٤ حدیث ٦۷۹٤ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ عَدَدِ الْكَفَنِ وَكَيْفَ الْحَنُوطُ، بَابُ السِّقْطِ يُغَسَّلُ وَيُكَفَّنُ وَيُصَلَّى عَلَيْهِ إِنِ اسْتَهَلَّ أَوْ عُرِفَتْ لَهُ حَيَاةٌ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۷۰/۸ حدیث ۲۲٤۲ باب كيفية صلوة الجنازة

(۳) صحيح البخاری: ۱۷۸/۱ قبل حدیث ۱۳۳۵ كِتَابُ الجَنَائِزِ؛ بَابُ قِرَاءَةِ فَاتِحَةِ الكِتَابِ عَلَى الجَنَازَةِ

را نیز قبول بفرما.[۱]

اگر طفل دختر نابالغ است، در این صورت به جای (وَاجْعَلْهُ در دعاء وَاجْعَلْهَا و به جای شَافِعًا وَمُشَفَّعًا لفظ شَافِعَةً وَمُشَفَّعَةً استعمال شود.

فایده: چونکه در احادیث شریف دعاهای مختلفی مروی است، بنابرین فقهای کرام رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِمْ تصریح نموده اند که اگر کسی این دعاها را به یاد ندارد، او هر دعائی را که به یاد دارد می تواند بخواند.

فَإِنْ كَانَ لَا يُحْسِنُ يَأْتِي بِأَيِّ دُعَاءٍ شَاءَ.

ترجمه: اگر کسی این دعاها را به خوبی نمی تواند بخواند، پس هر دعائی را که می خواهد، می تواند بخواند.[۲]

سلام:

﴿۳۵۹﴾ وَقَالَ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: «صَلُّوا عَلَى النَّجَاشِيِّ». سَمَّاهَا صَلَاةً لَيْسَ فِيهَا رُكُوعٌ، وَلَا سُجُودٌ، وَلَا يُتَكَلَّمُ فِيهَا وَفِيهَا تَكْبِيرٌ وَتَسْلِيمٌ.

ترجمه: رسول اکرم صَلَّى اللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ فرمودند: بر نجاشی نماز بخوانید. آنحضرت صَلَّى اللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ اینکار را نماز نامیدند حالانکه نه در آن رکوع است و نه سجده و نه در آن سخن می توان گفت. در نماز جنازه فقط تکبیرات و سلام گردانیدن است.[۳]

﴿۳۶۰﴾ حضرت ابراهیم هَجَری رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید: حضرت عبد الله بن أَبی أَوْفی رَضِيَاللهُعَنْهُ نماز جنازۀ دختر خود را خواند و چهار تکبیر گفت: ثُمَّ سَلَّمَ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ.

---

(۱) الهداية: ۹۰/۱ باب الجنائز؛ فصل في الصلاة على الميت | تبيين الحقائق: ص ۲٤۱ بَابُ الْجَنَائِزِ؛ كَيْفِيَّة صَلَاة الْجَنَازَة | البحر الرائق: ۱۹۸/۲ بَابُ الْجَنَائِزِ؛ دُفِنَ الْمَيِّت بِلَا صَلَاةٍ | المحيط البرهانى: ۳۲۸/۲ الفصل الثانى والثلاثون؛ فى الجنائز

(۲) الفتاوى الهندية: ۱٦٤/۱ الْفَصْلُ الْخَامِسُ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ

(۳) صحيح البخارى: ۸۷/۲ قبل حديث ۱۳۲۲ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ سُنَّةِ الصَّلَاةِ عَلَى الجَنَازَةِ

ترجمه: و سپس به طرف راست و آنگاه به طرف چپ سلام داد.[1]

﴿۳۶۱﴾ حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید:
اَلتَّسْلِيمُ عَلَى الْجِنَازَةِ مِثْلُ التَّسْلِيمِ فِي الصَّلَاةِ.
ترجمه: سلام گردانیدن در نماز جنازه مثل سلام گردانیدن در سایر نمازها است.[2]

نماز جنازه در مسجد خوانده نشود:

﴿۳۶۲﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى عَلَى جَنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ، فَلَا شَيْءَ لَهُ.
ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی در داخل مسجد نماز جنازه را بخواند، ثوابی به دست نمی آورد.[3]

﴿۳۶۳﴾ عَنْ كَثِيرِ بْنِ عَبَّاسٍ قَالَ: لَا أَعْلَمُهُ إِلَّا رَفَعَهُ قَالَ: لَأَعْرِفَنَّ مَا صُلِّيَتْ عَلَى جِنَازَةٍ فِي الْمَسْجِدِ.
ترجمه: حضرت کثیر بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید: من خوب می دانم که (در عهد نبوی) هیچ نماز جنازه ای در داخل مسجد خوانده نشده است.[4]

---

(۱) السنن الکبری للبیهقی: ۷۱/٤ حدیث ٦٩٨٨ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ...؛ بَابُ مَنْ قَالَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲٦۱/۸ حدیث ۲۲۳۰ باب كيفية صلوة الجنازة

(۲) السنن الکبری للبیهقی: ۷۱/٤ حدیث ٦٩٨٩ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ ... ؛ بَابُ مَنْ قَالَ يُسَلِّمُ عَنْ يَمِينِهِ وَعَنْ شِمَالِهِ | التلخيص الحبير لابن حجر: ۲۹۰/۲ قبیل حدیث ۷۷۲ كِتَابُ الجنائز؛ مدخل

(۳) سنن ابی داؤد: ۲۰۷/۳ حدیث ۳۱۹۱ كِتَاب الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ | مصنف عبد الرزاق: ۵۲٦/۳ حدیث ٦۵۷۹ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ | السنن الکبری للبیهقی: ۸٦/٤ حدیث ۷۰٤۰ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ وَمَنْ أَوْلَى بِإِدْخَالِهِ الْقَبْرَ؛ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۷٦/۸ حدیث ۲۲٤۷ باب كيفية صلوة الجنازة

(٤) مصنف عبد الرزاق: ۵۲۷/۳ حدیث ٦۵۸۰ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ فِي الْمَسْجِدِ

در نماز جنازه فقط در تکبیر اول آن رفع یدین می گردد:

﴿۳۶۴﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَبَّرَ عَلَى جَنَازَةٍ، فَرَفَعَ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ، وَوَضَعَ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى.

ترجمه: حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند، حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای ادای نماز جنازه ای تکبیر گفتند و دست های مبارک را فقط در تکبیر اول بلند نمودند.(۱)

﴿۳۶۵﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يَرْفَعُ يَدَيْهِ عَلَى الْجِنَازَةِ فِي أَوَّلِ تَكْبِيرَةٍ ثُمَّ لَا يَعُودُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز جنازه فقط در تکبیر اول رفع یدین می فرمودند و بعد آن، اینکار را تکرار نمی نمودند.(۲)

﴿۳۶۶﴾ عَنْ مُوسَى بْنِ دِهْقَانَ قَالَ: رَأَيْتُ أَبَانَ بْنَ عُثْمَانَ يُصَلِّي عَلَى الْجَنَازَةِ فَكَبَّرَ أَرْبَعًا يَرْفَعُ يَدَيْهِ فِي أَوَّلِ التَّكْبِيرَةِ.

ترجمه: حضرت موسی بن دهقان رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ روایت می کند که من امیر مدینه حضرت اَبان بن عثمان رَحِمَهُ اللهُ عَلَيْهِ را دیدم که در نماز جنازه امامت کرد، و چهار تکبیر گفت و فقط در تکبیر اول رفع یدین نمود.(۳)

---

(۱) جامع الترمذی: ۳۸۰/۳ حدیث ۱۰۷۷ أَبْوَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي رَفْعِ الْيَدَيْنِ عَلَى الجَنَازَةِ | سنن الدارقطنی: ۴۳۸/۲ حدیث ۱۸۳۱ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ وَضْعِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى وَرَفْعِ الْأَيْدِي عِنْدَ التَّكْبِيرِ | إعلاء السنن للتهانوی: ۲۶۶/۸ کیفیة صلوة الجنازة

(۲) سنن الدارقطنی: ۴۳۸/۲ حدیث ۱۸۳۲ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ وَضْعِ الْيُمْنَى عَلَى الْيُسْرَى وَرَفْعِ الْأَيْدِي عِنْدَ التَّكْبِيرِ

(۳) قرة العینین للبخاری: ص ۷۵ حدیث ۱۰۹

نماز جنازه با صدای خُفیه خوانده شود:

﴿۳۶۷﴾ طریقهٔ مسنون ادای نماز جنازه از حضرت ابو اُمامه بن سـهل رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مروی است و این الفاظ در آن حدیث موجود است:

سِرًّا فِي نَفْسِهِ.

ترجمه: به طور خُفیه خوانده شود.(۱)

﴿۳۶۸﴾ عَنْ جَابِرٍ، قَالَ: مَا أَبَاحَ لَنَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَلَا أَبُو بَكْرٍ وَلَا عُمَرُ فِي شَيْءٍ، مَا أَبَاحُوا فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْمَيِّتِ.

ترجمه: حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید، حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، حضرت ابوبکر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در نماز جنازه چیزی را بر ما مقرَّر نفرمودند.(۲)

حافظ ابن حَجَر عسقلانی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ دربارهٔ این حدیث می نویسد:

وَالَّذِي وَقَفْتُ عَلَيْهِ بَاحَ أَيْ جَهَرَ فَاللهُ أَعْلَمُ.

ترجمه: تا آنجا که من می دانم لفظ بَاحَ به معنای جَهَرَ است.(۳)

ترجمهٔ حدیث اکنون به اینگونه می باشد:

حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ و حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ و حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نماز جنازه را با صدای بلند نمی خواندند.

---

(۱) السنن الکبری للبیهقی: ٦٤/٤ حدیث ٦٩٥٩ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ وَمَنْ أَوْلَى بِإِدْخَالِهِ الْقَبْرَ؛ بَابُ الْقِرَاءَةِ فِي صَلَاةِ الْجَنَازَةِ | وبلفظ مخافتةً فی سنن النسائی: ٧٥/٤ حدیث ١٩٨٩ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ الدُّعَاءُ | إعلاء السنن للتهانوی: ٢٥٥/٧ و٢٥٦ حدیث ٢٢٢٨ و حاشیه آن، باب كيفية صلوة الجنازة

(۲) سنن ابن ماجه: ٤٨١/١ حدیث ١٥٠١ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الدُّعَاءِ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ | مسند احمد: ١٤٨/٣٢ حدیث ١٤٨٤٥ مُسْنَدُ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ | مصنف ابن ابی شیبة: ٤٨٩/٢ حدیث ١١٣٦٧ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ مَنْ قَالَ لَيْسَ عَلَى الْمَيِّتِ دُعَاءٌ مُوَقَّتٌ فِي الصَّلَاةِ عَلَيْهِ وَادْعُ بِمَا بَدَا لَكَ | مسند ابی یعلی: ١٣٠/٤ حدیث ٢١٧٩ مُسْنَدُ جَابِرٍ

(۳) التلخيص الحبير لابن حجر: ٢٩٠/٢ قبيل حديث ٧٧٢ كِتَابُ الجنائز؛ مدخل

در ختم نماز جنازه، دعای دسته جمعی ثابت نیست:

نماز جنازه به ذات خود دعاء است و دعا کردن اجتماعی به محض ختم نماز جنازه از احادیث ثابت نیست، بنابرین فقهاء و محدثین آن را ممنوع قرار داده اند. چندی از این تصریحات را در ذیل ملاحظه کنید:

﴿۳۶۹﴾ سلطان المحدثین ملا علی قاری رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ شارح مشکات می فرماید:
وَلَا يَدْعُو لِلْمَيِّتِ بَعْدَ صَلَاةِ الْجَنَازَةِ لِأَنَّهُ يُشْبِهُ الزِّيَادَةَ فِي صَلَاةِ الْجَنَازَةِ.
ترجمه: به محض ختم نماز جنازه برای میّت دعا خواسته نشود، زیرا اینکار مشابه ازدیاد در نماز جنازه می باشد.(۱)

﴿۳۷۰﴾ فقیه مشهور شیخ علامه محمد بن شهاب بزازی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید:
لَا يَقُوْمُ بِالدُّعَاءِ بَعْدَ صَلٰوةِ الْجَنَازَةِ لِأَنَّهُ دَعَا مَرَّةً.
ترجمه: کسی بعد از نماز جنازه دعا نخواهد، زیرا یک مرتبه دعا خواسته است.(۲)

نماز جنازۀ غائبانه جائز نیست:

در نماز جنازه لازم است که جنازه در پیشروی نمازگزاران موجود باشد. اگر میّت در پیش رو موجود نباشد، نماز جنازۀ غائبانه جایز نمی باشد، و بنابرین از زمانۀ رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ تا امروز، عمل متواتر اُمت همین است که میّت در پیش روی نماز گزاران موجود می باشد.

در اینجا توضیح امری لازم است وآن اینکه نمازی که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ بر جنازۀ حضرت نجاشی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ خوانده بودند، آیا نماز غائبانه بود یا نه؟

---

(۱) مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح للعلى القارى: ۱۲۱۳/۳ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ الْمَشْيُ بِالْجَنَازَةِ وَالصَّلَاةُ عَلَيْهَا

(۲) الفتاوى البزازية: ۷۲/۱ حواله مؤلف

بعد از نظری بر تمامی روایات موجوده در این موضوع، آنچه واضح می گردد اینست که این نماز جنازۀ غائبانه نبود، بلکه جنازۀ حضرت نجاشی رَحِمَهُاللهِعَلَيْـهِ به طور معجزه در پیش روی حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر گردانیده شد و صحابۀ کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ نیز می پنداشتند که جنازه در پیش روی ایشان قرار دارد. چندی از روایات و تصریحات محققین را در اینجا درج می نمائیم.

﴿۳۷۱﴾ أَنَّ عِمْرَانَ بْنَ حُصَيْنٍ حَدَّثَهُ أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِنَّ أَخَاكُمُ النَّجَاشِيَّ تُوُفِّيَ فَصَلُّوا عَلَيْهِ. قَالَ: فَصَفَّ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، وَصَفَفْنَا خَلْفَهُ فَصَلَّى عَلَيْهِ، وَمَا نَحْسِبُ الْجِنَازَةَ إِلَّا مَوْضُوعَةً بَيْنَ يَدَيْهِ.

ترجمه: حضرت عِمْران بن حُصَيْن روایت می کند که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ اطلاع دادند که برادر تان نجاشی فوت شده است، نماز جنازۀ او را بخوانید. سپس حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ پیش ایستاده شدند و ما در پشت سر ایشان صف بستیم و آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز جنازه را خواندند، و ما همین گمان را داشتیم که جنازه در پیش روی آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نهاده شده است.(۱)

﴿۳۷۲﴾ در روایت دیگری این الفاظ موجود است: وَهُمْ لَا يَظُنُّونَ إِلَّا أَنَّ جَنَازَتَهُ بَيْنَ يَدَيْهِ.

ترجمه: صحابۀ کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ می پنداشتند که جنازۀ حضرت نجاشی در پیش روی آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قرار دارد.(۲)

---

(۱) مسند احمد: ٢٠٩/٣٣ حديث ٢٠٠٠٥ مُسْنَدِ الْبَصْرِيِّينَ؛ حَدِيثُ عِمْرَانَ بْنِ حُصَيْنٍ | مشكل الآثار للطحاوى: ٣٢٩/١٢ حديث ٤٨٥٠ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي صَلَاتِهِ عَلَى النَّجَاشِيِّ بِالْمَدِينَةِ، وَهَلْ كَانَ ذَلِكَ، وَالنَّجَاشِيُّ حِينَئِذٍ بِأَرْضِ الْحَبَشَةِ أَوِ بِالْمَدِينَةِ

(۲) صحيح ابن حبان: ٣٦٩/٧ حديث ٣١٠٢ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ فَصْلٌ فِي الصَّلَاةِ عَلَى الْجَنَازَةِ؛ ذِكْرُ الْبَيَانِ بِأَنَّ الْمُصْطَفَى صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نَعَى إِلَى النَّاسِ النَّجَاشِيَّ فِي الْيَوْمِ الذي توفي فيه | الاستذكار لابن عبد البر: ٢٨/٣ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ على الجنائز | التمهيد لابن عبد البر: ٣٣٢/٦ باب الميم؛ مُحَمَّدُ بْنُ شِهَابٍ الزُّهْرِيُّ | إعلاء السنن للتهانوى: ٢٨٣/٨ حديث ٢٢٥٢ باب أن صلاته على الجنازة الغائبة عنه كانت لحضورها عنده على طريق المعجزة

﴿۳۷۳﴾ یکی از خصوصیات رسول اکرم صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ این بود که بعضی اوقات به طور معجزه، اشیای بعید بلا حائلی در پیشروی آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ حاضر گردانیده می شد. چنانچه تمام وقایع جنگ موته به طور مثال در روبروی آنحضرت به طور معجزه پیش گردید و آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ به صحابهٔ کرام بیان می فرمودند که بیرق اکنون در دست زید بن حارثه است، اکنون او شهید شد و غیره ...[1]

به همین صورت هنگامی که رسول خدا صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ از معراج برگشتند و کفار مکه دربارهٔ بیت المقدس از آنحضرت سوال هائی نمودند، تمام حجابات برداشته شد و بیت المقدس در روبروی آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ حاضر گردانیده شد.[2]

همچنین هنگامی که حضرت معاویه بن معاویهٔ لَيْثِي رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ وفات کرد، حضرت جبرئیل عَلَيۡهِٱلسَّلَامۡ به خدمت رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ آمده پرسید که آیا دوست دارید که نماز جنازهٔ او را بخوانید؟ آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ جواب مثبت دادند. حضرت جبرئیل عَلَيۡهِٱلسَّلَامۡ بال خود را بر زمین زد، و جنازهٔ حضرت معاویه در روبروی حضرت رسول خدا صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ حاضر گردید و آنگاه آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ بر وی نماز خواند.[3]

درست به همین ترتیب، جنازهٔ حضرت نجاشی رَحۡمَةُٱللَّهِعَلَيۡهِ نیز به طور معجزه در پیش روی رسول اکرم صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ حاضر گردانیده شد.

علامه ابن عبد البر رَحۡمَةُٱللَّهِعَلَيۡهِ می نویسد:

لِأَنَّهُ وَاللهُ أَعْلَمُ ... رُفِعَتْ لَهُ جِنَازَتُهُ كَمَا كُشِفَ لَهُ عَنْ بَيْتِ الْمَقْدِسِ حِينَ سَأَلَتْهُ قُرَيْشٌ عَنْ صِفَتِهِ.

ترجمه: جنازهٔ نجاشی در پیشروی آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ حاضر ساخته شد بـه همانگونه که زمـانی که قریش دربـارهٔ بیت المقدس از آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ سوالات

---

(۱) نصب الراية: ۲۹۲/۲ حواله مؤلف | صحيح البخاري: ۷۲/۲ حديث ۱۲٤٦ كِتَابُ الجَنَائِزِ؛ بَابُ الرَّجُلِ يَنْعَى إِلَى أَهْلِ المَيِّتِ بِنَفْسِهِ

(۲) التمهيد لابن عبد البر: ۳۳٦/٦ باب الميم؛ مُحَمَّدُ بْنُ شِهَابٍ الزُّهْرِيُّ | صحيح البخارى: ٥۲/٥ حديث ۳۸۸٦ كتاب مناقب الأنصار؛ بَابُ حَدِيثِ الإِسْرَاءِ

(۳) مسند ابی یعلی: ۲٥۸/۷ رقم الحديث: ٤۲٦۷ و ٤۲٦۸ مُسْنَدُ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ؛ سَعِيدُ بْنُ سِنَانٍ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ

کردند، بیت المقدس نزد آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ حاضر گردانیده شد.[1]

﴿۳۷۴﴾ بسیاری از صحابهٔ کرام رَضِيَ اللهُ عَنهُمْ در دوران زندگی رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مناطق دور دست وفات کردند، لیکن آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ نماز جنازهٔ هیچ یک را غائبانه نخواندند.

به همین صورت، هیچ یک از خلفای راشدین رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ نیز در زمانهٔ خلافت خود، نماز جنازهٔ غائبانه نخوانده اند.

بنابرین دانسته می شود که نماز جنازهٔ غائبانه جایز نیست.

﴿۳۷۵﴾ غائبانه خواندن نماز جنازهٔ حضرت نجاشی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ از خصوصیات حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می باشد. علمای محققین بر این خصوصیت تصریح نموده اند. به طور مثال:

- امام یوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ.[2]
- علامه عبد الرحمن الجزیری رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ.[3]
- امام ابو سلیمان احمد بن محمد بن ابراهیم الخطابی رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ.[4]

بر این خصوصیت تصریح نموده اند.

---

(۱) التمهید لابن عبد البر: ٦/٣٣٦ باب الميم؛ مُحَمَّدُ بْنُ شِهَابٍ الزُّهْرِيُّ | الاستذكار لابن عبد البر: ٣/٢٧ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ على الجنائز

(۲) التمهید لابن عبد البر: ٦/٣٣٦ باب الميم؛ مُحَمَّدُ بْنُ شِهَابٍ الزُّهْرِيُّ

(۳) الفقه على المذاهب الاربعة: ١/٤٧٤ باب شروط صلوة الجنازة، حواله مؤلف

(٤) معالم السنن للخطابی: ١/٢٧٠ حواله مؤلف

نماز عیدین

﴿نماز عیدین﴾

شریعت مطهَّره جهت خوشی و شادمانی مسلمانان، دو عید را مشروع نموده است؛ عید الفطر بعد از ماه مبارک رمضان، و عید قربان در دهم ماه ذی الحجه. نماز عید در این دو موقع اثبات آن است که مسلمانان در خوشی و غم از یاد پرودگار خویش غافل نمی باشند.

طریقهٔ نماز عید:

نماز عید الفطر و عید قربان، دو دو رکعت با شش تکبیر زاید اداء می شود. سه تکبیر در رکعت اول بعد از ثناء و قبل از قرائت گفته می شود، و سه تکبیر زاید در رکعت دوم بعد از قرائت گفته می شود. در رکعت اول بعد از گفتن هر تکبیر زاید دست ها برابر با گوش بلند می گردند و سپس در پهلو رها می شوند، و بعد از تکبیر سوم، دست ها بسته می شوند. در رکعت دوم بعد از گفتن سه تکبیر زاید با گفتن تکبیر چهارم به رکوع باید رفت.

به این ترتیب در رکعت اول، سه تکبیر زاید همراه با تکبیر تحریمه جمعاً چهار تکبیر می شود، و در رکعت دوم، سه تکبیر زاید همراه با تکبیر رکوع، چهار تکبیر می گردد. در این صورت گویا در هر رکعت، چهار تکبیر گفته می شود.

﴿۳۷۶﴾ أَنَّ سَعِيدَ بْنَ الْعَاصِ، سَأَلَ أَبَا مُوسَى الْأَشْعَرِيَّ، وَحُذَيْفَةَ بْنَ الْيَمَانِ، كَيْفَ كَانَ

رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُكَبِّرُ فِي الْأَضْحَى وَالْفِطْرِ؟ فَقَالَ أَبُو مُوسَى: كَانَ يُكَبِّرُ أَرْبَعًا تَكْبِيرَهُ عَلَى الْجَنَائِزِ، فَقَالَ حُذَيْفَةُ: صَدَقَ، فَقَالَ أَبُو مُوسَى: كَذَلِكَ كُنْتُ أُكَبِّرُ فِي الْبَصْرَةِ، حَيْثُ كُنْتُ عَلَيْهِمْ.

ترجمه: حضرت سعید بن العاص رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید که من از حضرت ابو موسی اَشْعَری و حُذَیْفَه بن یَمان رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا سوال کردم که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در نماز عید قربان و عید فطر چند تکبیر می گفتند؟ حضرت ابو موسی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جواب داد: چهار تکبیر مانند تکبیرات نماز جنازه. حضرت حُذَیْفَه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ (تصدیق نموده) فرمود: ابو موسی راست می گوید. حضرت ابو موسی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ ادامه داد: هنگامی که من حاکم بصره بودم، در آنجا نیز همچنین می کردم.(۱)

﴿۳۷۷﴾ أَنَّ الْقَاسِمَ أَبَا عَبْدِ الرَّحْمَنِ حَدَّثَهُ، قَالَ: حَدَّثَنِي بَعْضُ أَصْحَابِ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: صَلَّى بِنَا النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَوْمَ عِيدٍ، فَكَبَّرَ أَرْبَعًا، وَأَرْبَعًا، ثُمَّ أَقْبَلَ عَلَيْنَا بِوَجْهِهِ حِينَ انْصَرَفَ، قَالَ: لَا تَنْسَوْا، كَتَكْبِيرِ الْجَنَائِزِ، وَأَشَارَ بِأَصَابِعِهِ، وَقَبَضَ إِبْهَامَهُ.

ترجمه: ابو عبد الرحمن قاسم رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ می فرماید: بعضی از اصحاب رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مرا آگاه ساختند که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ما را در روز عید نماز دادند و چهار چهار تکبیر گفتند و هنگامی که از نماز فارغ گردیدند، رخ به سوی ما نموده فرمودند: فراموش نکنید، تکبیرات عید مانند نماز جنازه (چهار تکبیر) است، و سپس آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ با چهار انگشت دست مبارک (به عدد چهار) اشاره نمودند و شصت مبارک را بستند.(۲)

﴿۳۷۸﴾ در دورهٔ خلافت امیر المؤمنین حضرت عمر فاروق رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در مورد

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۹۹/۱ حدیث ۱۱۵۳ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْجُمُعَةِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ فِي الْعِيدَيْنِ | السنن الکبری للبیهقی: ۴۰۸/۳ حدیث ۶۱۸۳ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ ذِكْرِ الْخَبَرِ الَّذِي رُوِيَ فِي التَّكْبِيرِ أَرْبَعًا | آثار السنن للنیموی: ص ۳۱۴ حدیث ۹۹۶ باب صلوة العیدین بست تکبیرات زوائد | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۲۸/۸ و۱۲۹ حدیث ۲۱۲۷ باب کیفیة صلوة العیدین

(۲) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۳۴۵/۴ حدیث ۷۲۷۳ كِتَابُ الزِّيَادَاتِ؛ بَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ كَيْفَ التَّكْبِيرُ فِيهَا | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۲۷/۸ حدیث ۲۱۲۶ باب کیفیة صلوة العیدین

تعداد تکبیرات جنازه اختلاف واقع شد که آیا چهار تکبیر است یا پنج یا هفت تکبیر. حضرت عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ صحابهٔ کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ را جمع نموده و به ایشان مشورت داد تا بر یک صورت اتفاق نمایند. الفاظ حدیث چنین است:

فَأَجْمَعُوا أَمْرَهُمْ عَلَى أَنْ يَجْعَلُوا التَّكْبِيرَ عَلَى الْجَنَائِزِ، مِثْلَ التَّكْبِيرِ فِي الْأَضْحَى وَالْفِطْرِ، أَرْبَعَ تَكْبِيرَاتٍ، فَأُجْمِعَ أَمْرُهُمْ عَلَى ذَلِكَ.

ترجمه: ایشان همه بر این امر اتفاق کردند که تکبیرات نماز جنازه مانند (چهار تکبیر در ابتدای رکعت اول و در انتهای رکعت دوم) نماز عید قربان و عید فطر، چهار تکبیر است و همه بر آن اجماع کردند.[۱]

﴿۳۷۹﴾ عَنْ عَلْقَمَةَ، وَالْأَسْوَدِ بْنِ يَزِيدَ قَالَ: كَانَ ابْنُ مَسْعُودٍ جَالِسًا وَعِنْدَهُ حُذَيْفَةُ وَأَبُو مُوسَى الْأَشْعَرِيُّ، فَسَأَلَهُمَا سَعِيدُ بْنُ الْعَاصِ عَنِ التَّكْبِيرِ فِي الصَّلَاةِ يَوْمَ الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى ... فَقَالَ لَهُ حُذَيْفَةُ: سَلْ هَذَا لِعَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ فَسَأَلَهُ، فَقَالَ ابْنُ مَسْعُودٍ: يُكَبِّرُ أَرْبَعًا ثُمَّ يَقْرَأُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ فَيَرْكَعُ، ثُمَّ يَقُومُ فِي الثَّانِيَةِ فَيَقْرَأُ، ثُمَّ يُكَبِّرُ أَرْبَعًا بَعْدَ الْقِرَاءَةِ.

ترجمه: حضرت عَلْقَمَه رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ و اَسْوَد رَحْمَةُ اللهِ عَلَيْهِ روایت می کنند که حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نشسته بود و حضرت حُذَیْفَه و حضرت ابو موسی رَضِيَ اللهُ عَنْهُ نیز نزد وی تشریف داشتند. حضرت سعید بن العاص از ایشان دربارهٔ تکبیرات نماز عید قربان و عید فطر سوال کرد. حضرت حُذَیْفَه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ گفت: این مسئله را از عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ بپرس. حضرت سعید، سوال را از حضرت عبد الله رَضِيَ اللهُ عَنْهُ پرسید. حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَ اللهُ عَنْهُ جواب داد: نمازگزار چهار تکبیر بگوید، سپس قرائت کند، سپس تکبیر گفته به رکوع برود، ودر رکعت دوم تکبیر گفته قرائت کند و بعد از قرائت، چهار تکبیر بگوید.[۲]

---

(۱) شرح معانی الآثار للطحاوی: ۱/۴۹۵ حدیث ۲۸۴۶ كِتَابُ الْجَنَائِزِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ عَلَى الْجَنَائِزِ كَمْ هُوَ؟

(۲) مصنف عبد الرزاق: ۳/۲۹۳ حدیث ۵۶۸۷ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ فِي الصَّلَاةِ يَوْمَ الْعِيدِ | المعجم الکبیر للطبرانی: ۹/۳۰۳ حدیث ۹۵۱۹ بَابُ العين | آثار السنن للنیموی: ص ۳۱۵ حدیث ۹۹۷ باب صلوة العیدین بست تکبیرات زوائد

﴿خطبهٔ عید﴾

نماز عید دو خطبه دارد:

﴿۳۸۰﴾ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ، عَنْ أَبِيهِ أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: صَلَّى الْعِيدَ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ وَكَانَ يَخْطُبُ خُطْبَتَيْنِ قَائِمًا يَفْصِلُ بَيْنَهُمَا بِجِلْسَةٍ.

ترجمه: حضرت عامر بن سَعْد از پدر بزرگوار خود حضرت سَعْد بن وقـاص رَضِىَاللهُ عَنْهُ روایت می کند که نبی اکرم صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ نماز عید را بدون آذان و اقامت خواندنـد. و همچنین آنحضرت صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ ایستاده دو خطبه می دادند و در بین دو خطبه اندکی می نشستند.[۱]

خطبهٔ عید بعد از نماز عید است:

﴿۳۸۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ يُصَـلِّي فِي الأَضْـحَى وَالفِطْرِ، ثُمَّ يَخْطُبُ بَعْدَ الصَّلاَةِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِىَاللهُعَنْهُمَا می فرماید: حضرت رسول اکرم صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ در روز عید قربان و روز عید فطر، نماز عید را می خواندند و بعد از نماز خطبـه می دادند.[۲]

---

(۱) مسند البزار: ۳۲۱/۳ حديث ۱۱۱٦ مُسْنَدُ سَعْدِ بْنِ أَبِي وَقَّاصٍ رَضِيَ اللَّهُ عَنْهُ؛ وَمِمَّا رَوَى مُهَاجِرُ بْنُ مِسْمَارٍ عَنْ عَامِرِ بْنِ سَعْدٍ عَنْ أَبِيهِ سَعْدٍ | مجمع الزوائد للهيثمى: ۲۰۳/۲ حديث ۳۲۳٦ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ يَوْمَ الْعِيدِ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلَا إِقَامَةٍ

(۲) صحيح البخارى: ۱۸/۲ حديث ۹٥۸ أَبْوَابُ العِيدَيْنِ؛ بَابُ المَشْيِ وَالرُّكُوبِ إِلَى العِيدِ، وَالصَّلاَةِ قَبْلَ الخُطْبَةِ بِغَيْرِ أَذَانٍ وَلاَ إِقَامَةٍ

دعای دسته جمعی بعد از نماز عید:

﴿۳۸۲﴾ عَنْ أُمِّ عَطِيَّةَ، قَالَتْ: كُنَّا نُؤْمَرُ أَنْ نَخْرُجَ يَوْمَ العِيدِ حَتَّى نُخْرِجَ البِكْرَ مِنْ خِدْرِهَا، حَتَّى نُخْرِجَ الحُيَّضَ، فَيَكُنَّ خَلْفَ النَّاسِ، فَيُكَبِّرْنَ بِتَكْبِيرِهِمْ، وَيَدْعُونَ بِدُعَائِهِمْ يَرْجُونَ بَرَكَةَ ذَلِكَ اليَوْمِ وَطُهْرَتَهُ.

ترجمه: حضرت أُمِّ عَطِيَّه رَضِىَاللهُعَنْهَا می فرماید؛ ما را حکم می دادند تا در روز عید بیرون بیائیم، تا آنجا که زنان باکره و زنان حایض را در حال حجاب شان می بردیم؛ و زنان همه در عقب مردان می بودند و به همراه تکبیر مردان، تکبیر می گفتند، و به همراه دعای مردان دعاء می کردند، با امید بر برکت و پاکیزگی آن روز.(۱)

از لفظ دعاء در این حدیث شریف نمی توان خطبه را مراد گرفت، زیرا در خطبه فقط امام دعاء می کند، سامعین خطبه دعاء نمی توانند کنند. و از این حدیث معلوم می شود که زنان حایضه در عیدین در عقب مردان ایستاده می شدند و همراه با تکبیر مردان تکبیر می گفتند و همراه با دعای ایشان دعا می کردند.

از اینجا دعا کردن اجتماعی همهٔ مردان و زنان ثابت می گردد.(۲)

﴿فایده﴾

زنان به عیدگاه نروند:

در ابتدای اسلام به خاطر ضرورت آموزش احکام و مسائل و آداب ضروریهٔ دین، زنان اجازه داشتند تا در اجتماعات مختلف مثلاً نماز فرض، نماز جمعه، نماز عیدین و غیره

(۱) صحيح البخارى: ۲۰/۲ حديث ۹۷۱ أَبْوَابُ العِيدَيْنِ؛ بَابُ التَّكْبِيرِ أَيَّامَ مِنًى، وَإِذَا غَدَا إِلَى عَرَفَةَ

(۲) امداد الاحکام از مولانا ظفر احمد عثمانی: ۷۴۳/۱ حواله مؤلف

شرکت کنند، و هنگامی که این ضرورت رفع گردید و زنان از احکام و مسائل ضروریهٔ دیـن آگاه شدند، از شرکت در این اجتماعات منع گردیدند.

روایات ذیل شاهد این گفته است:

﴿۳۸۳﴾ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: لَوْ أَدْرَكَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مَا أَحْدَثَ النِّسَاءُ لَمَنَعَهُنَّ كَمَا مُنِعَتْ نِسَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ.

ترجمه: أُمُّ المؤمنین حضرت عائشهٔ رَضِيَٱللَّهُعَنْهَا می فرماید: اگر رسـول الله صَـلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ امروز آنچه را که زنان پیش گرفته اند می دیدند، زنان را حتماً از رفتن به مسـاجد منع می نمودند همانگونه که زنان بنی اسرائیل از رفتن به مساجد منع شده بودند.[1]

﴿۳۸۴﴾ عَنْ نَافِعٍ، عَنِ ابْنِ عُمَرَ أَنَّهُ كَانَ لَا يُخْرِجُ نِسَاءَهُ فِي الْعِيدَيْنِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَٱللَّهُعَنْهُمَا زنان خانهٔ خویش را برای نماز عیدین نمی بردند.[2]

﴿۳۸۵﴾ عَنْ هِشَامِ بْنِ عُرْوَةَ عَنْ أَبِيهِ أَنَّهُ كَانَ لَا يَدَعُ امْرَأَةً مِنْ أَهْلِهِ تَخْرُجُ إِلَى فِطْرٍ، وَلَا إِلَى أَضْحَى.

ترجمه: حضرت هِشام بن عُرْوَه رَحِمَهُٱللَّهُعَلَيْهِ دربارهٔ پدر خود حضرت عُرْوَه بن زُبَیـر بن عَوام رَحْمَةُٱللَّهِعَلَيْهِ می فرماید: آن بزرگوار به هیچ زنی از زنان خانهٔ خود اجازهٔ رفتن به نماز عید فطر یا نماز عید قربان را نمی داد.[3]

﴿۳۸۶﴾ عَبْدُ الرَّحْمَنِ بْنُ الْقَاسِمِ، قَالَ: كَانَ الْقَاسِمُ أَشَدَّ شَيْءٍ عَلَى الْعَوَاتِقِ، لَا يَدَعُهُنَّ يَخْرُجْنَ فِي الْفِطْرِ وَالْأَضْحَى.

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۷۳/۱ حدیث ۸٦۹ كِتَابُ الأَذَانِ؛ بَابُ خُرُوجِ النِّسَاءِ إِلَى المَسَاجِدِ ... | صحیح مسلم: ۳۲۸/۱ حدیث ٤٤٥ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ خُروجِ النِّسَاءِ إِلَى الْمَسَاجِدِ إِذَا لَمْ يَتَرَتَّبْ عَلَيْهِ فِتْنَةٌ ...

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ٤/۲ حدیث ٥٧٩٥ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ مَنْ كَرِهَ خُرُوجَ النِّسَاءِ إِلَى الْعِيدَيْنِ

(۳) مصنف ابن ابی شیبة: ٤/۲ حدیث ٥٧٩٦ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ مَنْ كَرِهَ خُرُوجَ النِّسَاءِ إِلَى الْعِيدَيْنِ

ترجمه: حضرت عبد الرحمن بن قاسم می فرماید کـه حضرت قاسم بن محمد بن ابی بکر صدیق رَحِمَهُاللهِعَلَيْهِ در مورد زنان جوان متشدد بود و آنها را نمی گذاشت تا برای نمـاز عید فطر یا عید قربان بروند.[1]

﴿۳۸۷﴾ عَنْ إِبْرَاهِيمَ، قَالَ: يُكْرَهُ خُرُوجُ النِّسَاءِ فِي الْعِيدَيْنِ.

ترجمه: تابعی جلیل القدر حضرت ابراهیم نَخْعِی رَحِمَهُاللهِعَلَيْهِ می فرماید: رفتن زنـان برای نماز عیدین مکروه است.[2] [3]

---

(۱) مصنف ابن ابی شیبة: ۴/۲ حدیث ۵۷۹۷ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ مَنْ كَرِهَ خُرُوجَ النِّسَاءِ إِلَى الْعِيدَيْنِ

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۳/۲ حدیث ۵۷۹۴ كِتَابُ صَلَاةِ الْعِيدَيْنِ؛ مَنْ كَرِهَ خُرُوجَ النِّسَاءِ إِلَى الْعِيدَيْنِ

(۳) برای تفصیل دلائل و احادیث دیگر به کتب ذیل مراجعه شود:

آثار السنن للنیموی: ص ۷۹ تا ۸۱ حدیث ۳۰۱ تا ۳۰۹ باب خروج النساء إلى المساجد | إعلاء السنن للتهانوی: ٢٦٠/٤ تا ٢٦٢ حدیث ١٢٤٢ تا ١٢٤٧ باب منع النساء عن الحضور فی المساجد | إعلاء السنن للتهانوی: ١٠٦/٨ تا ١٠٨ شرح حدیث ٢٠٩٩ باب وجوب صلوة العیدین

نمازهای نفل

﴿نمازهای نفل﴾

﴿نماز تهجُّد﴾

فضیلت نماز تهجُّد:

نماز تهجُّد در بین نمازهای نفل، مهمترین و با فضیلت ترین نماز است.

﴿۳۸۸﴾ از حضرت ابوهریره رَضِیَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: أَفْضَلُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الفَرِيضَةِ صَلَاةُ اللَّيْلِ.

ترجمه: بهترین نماز بعد از نماز فرض، نماز تهجُّد است.[1]

﴿۳۸۹﴾ از امیر المؤمنین حضرت علی مرتضی رَضِیَ اللهُ عَنْهُ دربارۂ فضیلت نماز تهجُّد روایت است:

عَنْ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: إِنَّ فِي الجَنَّةِ غُرَفًا تُرَى ظُهُورُهَا مِنْ بُطُونِهَا وَ بُطُونُهَا مِنْ ظُهُورِهَا، فَقَامَ أَعْرَابِيٌّ فَقَالَ: لِمَنْ هِيَ يَا رَسُولَ اللهِ؟ قَالَ: لِمَنْ أَطَابَ الكَلَامَ، وَأَطْعَمَ الطَّعَامَ، وَأَدَامَ الصِّيَامَ، وَصَلَّى بِاللَّيْلِ وَالنَّاسُ نِيَامٌ.

ترجمه: حضرت رسول اکرم صَلَّی اللهُ عَلَیْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: در بهشت بالاخانه هائی وجود دارد که خارج آن از داخل آن و داخل آن از خارج آن دیده می شود. یک اعرابی

---

(۱) صحیح مسلم: ۲/۸۲۱ حدیث ۱۱۶۳ كِتَاب الصِّيَام؛ بَابُ فَضْلِ صَوْمِ الْمُحَرَّم | جامع الترمذی: ۲/۳۰۱ حدیث ۴۳۸ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي فَضْلِ صَلَاةِ اللَّيْلِ

ایستاده و سوال کرد که یا رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ! این بالاخانه ها برای چـه کسـی است؟ آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: برای آن کس که سخن خوب بگوید، مساکین را غذا بخوراند، همیشه روزه بدارد، و در تاریکی شب هنگامی که همـه در خـواب انـد، نماز بخواند.(۱)

وقت تهجُّد:

وقت نماز تهجُّد از نصف شب شروع می شود. طریقهٔ سنّت اینست که شخص بعـد از ادای نماز عشاء بخوابد و بعداً بیدار شده نماز تهجُّد را بخواند، چنانکه حضرت عائشــه رَضِيَ اللهُ عَنْهَا دربارهٔ رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ می فرماید:

﴿۳۹۰﴾ كَانَ يَنَامُ أَوَّلَهُ وَيَقُومُ آخِرَهُ، فَيُصَلِّي، ثُمَّ يَرْجِعُ إِلَى فِرَاشِهِ.

ترجمه: آنحضرت صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در حصهٔ اول شب می خوابیدند و در حصهٔ آخـر شب بیدار می شدند و نماز می خواندند و سپس دوباره بر بستر تشریف می بردند.(۲)

تعداد رکعات تهجُّد:

عادت مبارک رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ دربارهٔ تعداد رکعات تهجُّد مختلـف بـود، در احادیث شریف، تعداد چهار، شش، هشت و حتی ده رکعت تهجُّد نیز مذکور است.

---

(۱) جامع الترمذی: ٣٥٤/٤ حديث ١٩٨٤ أَبْوَابُ البِرِّ وَالصِّلَةِ عَنْ رَسُولِ اللَّهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي قَوْلِ الْمَعْرُوفِ

(۲) صحيح البخاری: ٥٣/٢ حديث ١١٤٦ كتاب التهجد؛ بَابُ مَنْ نَامَ أَوَّلَ اللَّيْلِ وَأَحْيَا آخِرَهُ | صحيح مسلم: ٥١٠/١ حديث ٧٣٩ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَعَدَدِ رَكَعَاتِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِي اللَّيْلِ

﴿۳۹۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي قَيْسٍ، قَالَ: قُلْتُ لِعَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا: بِكَمْ كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُوتِرُ؟ قَالَتْ: كَانَ يُوتِرُ بِأَرْبَعٍ وَثَلَاثٍ، وَسِتٍّ وَثَلَاثٍ، وَثَمَانٍ وَثَلَاثٍ، وَعَشْرٍ وَثَلَاثٍ، وَلَمْ يَكُنْ يُوتِرُ بِأَنْقَصَ مِنْ سَبْعٍ، وَلَا بِأَكْثَرَ مِنْ ثَلَاثَ عَشْرَةَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن قَیْس رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ روایت می کند که من از أُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَاللهُعَنْهَا سوال کردم که رسول اکرم صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ به همراه چند رکعت (تهجُّد)، نماز وتر را می خواندند؟ أُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَاللهُعَنْهَا فرمود: آن حضرت صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ چهار رکعت نماز به همراه سه رکعت وتر، شش رکعت نماز به همراه سه رکعت وتر، هشت رکعت نماز به همراه سه رکعت وتر می خواندند. و نماز (تهجُّد همراه با) وتر آنحضرت صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ از سیزده رکعت بیشتر نمی شد و از هفت رکعت کمتر نمی گردید.(۱)

﴿۳۹۲﴾ عَنْ عَائِشَةَ قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُصَلِّي مِنَ اللَّيْلِ تِسْعَ رَكَعَاتٍ فِيهِنَّ الْوِتْرُ.

ترجمه: از أُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَاللهُعَنْهَا روایت است که حضرت رسول الله صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ شب نُه رکعت نماز می خواندند که وتر نیز شامل آن می بود.(۲)

﴿۳۹۳﴾ از حضرت جابر بن عبد الله رَضِيَاللهُعَنْهُ روایت است:

أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بَعْدَ الْعَتَمَةِ ثَلَاثَ عَشْرَةَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت رسول الله صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ بعد از نماز عشاء، سیزده رکعت نماز خواندند.(۳)

فایده: حضرت رسول اکرم صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ در مواقع مختلف، نماز تهجُّد را به تعداد

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۲/۴۶ حدیث ۱۳۶۲ أَبْوَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ؛ بَابٌ فِي صَلَاةِ اللَّيْلِ | مسند احمد: ۸۱/۴۲ حدیث ۲۵۱۵۹ مسند النساء؛ مُسْنَدُ الصِّدِّيقَةِ عَائِشَةَ بِنْتِ الصِّدِّيقِ رَضِيَ اللّٰهُ عَنْهَا | إعلاء السنن للتهانوی: ۵۶/۷ حاشیه

(۲) صحیح ابن خزیمه: ۱۹۲/۲ حدیث ۱۱۶۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ خَبَرِ ثَالِثٍ أَحَالَهُ يَسْبِقُ إِلَى ...

(۳) صحیح ابن خزیمه: ۱۹۲/۲ حدیث ۱۱۶۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ ذِكْرِ عَدَدِ صَلَاةِ النَّبِيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ...

رکعات مختلفی خوانده اند، لیکن اکثر عادت مبارکهٔ ایشان، هشت رکعت تهجُّد بـود، چنانچـه أُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهَا می فرماید:

﴿۳۹۴﴾ مَا كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَزِيدُ فِي رَمَضَانَ وَلاَ فِي غَيْرِهِ عَلَى إِحْدَى عَشْرَةَ رَكْعَةً.

ترجمه: حضرت رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ چه در ماه مبارک رمضان و چه در غیر ماه رمضان، بیشتر از یازده رکعت نمی خواندند. (هشت رکعت تهجُّد و سه رکعت وتر).[1]

﴿نماز اشراق﴾

وقت نماز اشراق، پانزده یا بیست دقیقه بعد از طلوع آفتاب شروع شده، و دو یا چهـار رکعت خوانده می شود، و ثواب آن برابر با ثواب یک حج و عُمره می باشد.

﴿۳۹۵﴾ عَنْ أَنَسٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى الغَدَاةَ فِي جَمَاعَةٍ ثُمَّ قَعَدَ يَذْكُرُ اللهَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ كَانَتْ لَهُ كَأَجْرِ حَجَّةٍ وَعُمْرَةٍ، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: تَامَّةٍ تَامَّةٍ تَامَّةٍ.

ترجمه: حضرت أَنس رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی نماز صبح را با جماعت بخواند، و سپس در همانجا بنشیند و به ذکر خـدا مشغول شود، تا آنکه آفتاب طلوع کند، و سپس دو رکعت نماز بخواند، ثواب یک حج و عمـرهٔ مکمَّل را به دست می آورد.

---

(۱) صحیح البخاری: ۵۳/۲ حدیث ۱۱۴۷ کتاب التهجد، بَابُ قِيَامِ النَّبِيِّ ﷺ بِاللَّيْلِ فِي رَمَضَانَ وَغَيْرِهِ | صحیح البخاری: ۴۵/۳ كِتَابُ صَلاَةِ التَّرَاوِيحِ؛ بَابُ فَضْلِ مَنْ قَامَ رَمَضَانَ | صحیح البخاری: ۱۹۱/۴ حدیث ۳۵۶۹ كِتَابُ المَنَاقِبِ؛ بَابُ كَانَ النَّبِيُّ ﷺ تَنَامُ عَيْنُهُ وَلاَ يَنَامُ قَلْبُهُ | صحیح مسلم: ۵۰۹/۱ حدیث ۷۳۸ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ صَلَاةِ اللَّيْلِ وَعَدَدِ رَكَعَاتِ النَّبِيِّ ﷺ فِي اللَّيْلِ... | سنن النسائی: ۲۳۴/۳ حدیث ۱۶۹۷ كِتَابُ قِيَامِ اللَّيْلِ وَتَطَوُّعِ النَّهَارِ؛ بَابُ كَيْفَ الْوِتْرُ بِثَلَاثٍ

آنحضرت صَلَّىٰاللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ لفظ «مکمّل» را سه بار تکرار نمودند.[1]

﴿۳۹۶﴾ عَنْ حَسَنِ بْنِ عَلِيٍّ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى الْفَجْرَ ثُمَّ قَعَدَ فِي مَجْلِسِهِ يَذْكُرُ اللهَ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ، ثُمَّ قَامَ فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ حَرَّمَهُ اللهُ عَلَى النَّارِ أَنْ تَلْفَحَهُ أَوْ تَطْعَمَهُ.

ترجمه: حضرت حسن بن علی رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ روایت می کند، حضرت رسول خدا صَلَّىٰ اللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی نماز صبح را خوانده بر جای خود نشسته به ذکر خدا مشغول بگردد، تا آنکه آفتاب طلوع کند، و سپس دو رکعت نماز بخواند، خداوند حرام می گرداند که آتش جهنم او را بسوزاند.[2]

﴿۳۹۷﴾ از حضرت ابو اُمامه رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ نیز مروی است: ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ أَوْ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ.

ترجمه: سپس دو رکعت یا چهار رکعت نماز بخواند.[3]

﴿نماز چاشت﴾[4]

فضیلت نماز چاشت:

﴿۳۹۸﴾ وَعَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى الضُّحَى رَكْعَتَيْنِ لَمْ

---

(۱) جامع الترمذی: ۴۸۱/۲ حدیث ۵۸۶ أَبْوَابُ السَّفَرِ؛ بَابُ ذِكْرِ مَا يُسْتَحَبُّ مِنَ الْجُلُوسِ فِي الْمَسْجِدِ بَعْدَ صَلَاةِ الصُّبْحِ حَتَّى تَطْلُعَ الشَّمْسُ | الترغيب والترهيب للمنذری: ۱۷۸/۱ حدیث ۶۶۷ كتاب الصَّلَاة؛ التَّرْغِيب فِي الْأَذَان وَمَا جَاءَ فِي فَضله | إعلاء السنن للتهانوی: ۳۰/۸ حدیث ۱۷۷۷ باب النوافل والسنن

(۲) شعب الايمان للبيهقي: ۳۸۴/۴ حدیث ۲۲۶۹۷ الصَّلَاة؛ فصل المشى الى المساجد | جامع الاحاديث للسيوطی: ۴۹۴/۲۰ حدیث ۲۲۷۱۵ قسم الاقوال؛ حرف الميم

(۳) الترغيب والترهيب للمنذری: ۱۷۸/۱ حدیث ۶۶۸ كتاب الصَّلَاة؛ التَّرْغِيب فِي الْأَذَان وَمَا جَاءَ فِي فَضله

(۴) نماز چاشت، صلاةُ الضُّحی را می گویند، یعنی آن نماز نفلی را که وقتش بعد از طلوع آفتاب شروع شده تا قبل از زوال آفتاب خوانده می شود. نماز چاشت، جدا از نماز اشراق است.

يُكْتَبْ مِنَ الْغَافِلِينَ، وَمَنْ صَلَّى أَرْبَعًا كُتِبَ مِنَ الْعَابِدِينَ، وَمَنْ صَلَّى سِتًّا كُفِيَ ذَلِكَ الْيَوْمَ، وَمَنْ صَلَّى ثَمَانِيًا كَتَبَهُ اللهُ مِنَ الْقَانِتِينَ، وَمَنْ صَلَّى ثِنْتَيْ عَشْرَةَ بَنَى اللهُ لَهُ بَيْتًا فِي الْجَنَّةِ.

ترجمه: حضرت ابو الدَّرْداء رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی نماز چاشت را دو رکعت بخواند، نامش در غافلین نوشته نمی شود، و هر کسی آن را چهار رکعت بخواند، اسمش در عابدین نوشته می شود. هر کسی آن را شش رکعت بخواند، برای آن روزش کافی می باشد. هر کسی آن را هشت رکعت بخواند، خداوند او را در فهرست بندگان فرمانبردار خود می نویسد و هر کسی آن را دوازده رکعت بخواند، خداوند برای وی خانه ای در بهشت می سازد.(۱)

﴿۳۹۹﴾ عَنْ أَبِي ذَرٍّ، عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، أَنَّهُ قَالَ: يُصْبِحُ عَلَى كُلِّ سُلَامَى مِنْ أَحَدِكُمْ صَدَقَةٌ فَكُلُّ تَسْبِيحَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَحْمِيدَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَهْلِيلَةٍ صَدَقَةٌ وَكُلُّ تَكْبِيرَةٍ صَدَقَةٌ وَأَمْرٌ بِالْمَعْرُوفِ صَدَقَةٌ، وَنَهْيٌ عَنِ الْمُنْكَرِ صَدَقَةٌ، وَيُجْزِئُ مِنْ ذَلِكَ رَكْعَتَانِ يَرْكَعُهُمَا مِنَ الضُّحَى.

ترجمه: از حضرت ابو ذر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول اقدس صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هنگامی که صبح فرا می رسد، بر هر مفصل انسان، صدقه ای لازم می شود، پس (بدانید که) هر بار سبحان الله گفتن یک صدقه است، هر بار الحمد لله گفتن یک صدقه است، هر بار لا اله الا الله گفتن یک صدقه است، هر بار الله اکبر گفتن یک صدقه است، حکم دادن به کار نیک یک صدقه است، منع کردن از کار زشت یک صدقه است. و از طرف تمام آنها دو رکعت نماز چاشت که شخص آن را بخواند کفایت می کند.(۲)

تعداد رکعات نماز چاشت:

نماز چاشت حد اقل دو رکعت و حد اکثر دوازده رکعت است.

(۱) مجمع الزوائد للهیثمی: ۲/۲۳۷ حدیث ۳٤۱۹ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ صَلَاةِ الضُّحَى | إعلاء السنن: ۳٤/۸

(۲) صحیح مسلم: ۱/٤۹۸ حدیث ۷۲۰ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى...

﴿۴۰۰﴾ در حدیث حضرت ابو الدَّرْداء رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ که قبلاً گذشت از دو تا دوازده رکعت ذکر شده است.(۱)

﴿۴۰۱﴾ از حضرت معاذۀ عَدَوِیَّه رَحْمَةُاللهِ‌عَلَيْهَا روایت است که أُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهَا فرمود:

عَنْ عَائِشَةَ، قَالَتْ: كَانَ رَسُولُ اللهِ ﷺ يُصَلِّي الضُّحَى أَرْبَعًا، وَيَزِيدُ مَا شَاءَ اللهُ.

ترجمه: حضرت رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ نماز چاشت را (عموماً) چهار رکعت می خواندند و گاهی هر قدر که خواست خدا می بود بر آن اضافه می نمودند.(۲)

﴿۴۰۲﴾ أُمِّ هَانِئٍ فَإِنَّهَا قَالَتْ: إِنَّ النَّبِيَّ ﷺ دَخَلَ بَيْتَهَا يَوْمَ فَتْحِ مَكَّةَ، فَاغْتَسَلَ وَصَلَّى ثَمَانِي رَكَعَاتٍ، فَلَمْ أَرَ صَلَاةً قَطُّ أَخَفَّ مِنْهَا، غَيْرَ أَنَّهُ يُتِمُّ الرُّكُوعَ وَالسُّجُودَ. وَقَالَتْ فِي رِوَايَةٍ أُخْرَى: وَذَلِكَ ضُحًى.

ترجمه: حضرت أُمِّ هانی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهَا دختر کاکای رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ می فرماید: حضرت نبی اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ در روز فتح مکه به خانۀ من تشریف آوردند و غسل نمودند و هشت رکعت نماز خواندند. من هرگز نمازی خفیف تر از آن نماز ندیده ام، لیکن آن حضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ رکوع و سجده را به طور کامل انجام می دادند ... حضرت أُمِّ هانی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهَا در روایت دیگری می افزاید: این نماز چاشت بود.(۳)

﴿۴۰۳﴾ در روایت حضرت ابوذر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ دو رکعت نماز چاشت مذکور است و این حدیث قبلاً گذشت.(٤)

---

(۱) مجمع الزوائد للهيثمی: ۲/۲۳۷ حديث ۳٤۱۹ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ صَلَاةِ الضُّحَى | إعلاء السنن: ۳٤/۸ حديث ۱۷۸۱ باب النوافل والسنن

(۲) صحيح مسلم: ۱/٤۹۸ حديث ۷۱۹ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى...

(۳) صحيح البخاری: ۲/۵۸ حديث ۱۱۷٦ كتاب التهجد؛ بَابُ صَلاَةِ الضُّحَى فِي السَّفَرِ | صحيح مسلم: ۱/٤۹۸ حديث ۸۰– (۳۳٦) كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى... | مشكاة المصابيح: ۱/۱۱۵ حديث ۱۳۰۹ بَاب صَلَاة الضُّحَى؛ الْفَصْل الأول

(٤) صحيح مسلم: ۱/٤۹۸ حديث ۷۲۰ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ صَلَاةِ الضُّحَى...

وقت نماز چاشت:

وقت نماز چاشت بعد از بالا آمدن آفتاب شروع می شود و تا هنگـام زوال آفتـاب ادامه می یابد، اما افضل اینست که نماز چاشت بعد از گذر یک چهارم روز خوانده شود، چنانکه از حضرت زَیْد بن اَرقَم رَضِیَاللهُعَنْهُ روایت است:

﴿۴۰۴﴾ إِنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ الْفِصَالُ.

ترجمه: حضرت رسول اکرم صَلَّىاللهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ فرمودند: نماز چاشت (صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ) از آنوقتی شروع می شود که پاهای شتربچه از شدت گرمی بسوزد.(۱)

ملا علی قاری رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ در شرح مشکات می نویسد: وَهِيَ عِنْدَ مُضِيِّ رُبُعِ النَّهَارِ.

ترجمه: این وقت بعد از گذر یک چهارم وقت روز شروع می شود.(۲)

فایده: از این حدیث شریف معلوم گردید که نماز چاشت (صَلَاةُ الضُّحٰى) را گـاهی صَلَاةُ الْأَوَّابِيْنْ نیز می گویند.

﴿نماز اوابین﴾

اوابین، شش رکعت بعد از نماز مغرب (شام) خوانده می شود. در احادیث شریف ثـواب بسیاری بر آن وارد شده است.

﴿۴۰۵﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ صَلَّى بَعْدَ المَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ لَمْ يَتَكَلَّمْ فِيمَا بَيْنَهُنَّ بِسُوءٍ عُدِلْنَ لَهُ بِعِبَادَةِ ثِنْتَيْ عَشْرَةَ سَنَةً.

---

(۱) صحیح مسلم: ۵۱۵/۱ حدیث ۷۴۸ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ صَلَاةِ الْأَوَّابِينَ حِينَ تَرْمَضُ

(۲) مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح للعلى القارى: ۹۷۹/۳ حديث ۱۳۱۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ صَلَاةِ الضُّحَى

ترجمه: حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی که بعد از نماز مغرب، شش رکعت نماز بخواند و در بین آنها سخن زشتی نگوید، ثواب دوازده سال عبادت را به دست می آورد.[1]

﴿۴۰۶﴾ حضرت عَمّار بن یاسر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ می فرماید:

قَالَ: رَأَيْتُ حَبِيبِي رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ، وَقَالَ: مَنْ صَلَّى بَعْدَ الْمَغْرِبِ سِتَّ رَكَعَاتٍ غُفِرَتْ لَهُ ذُنُوبُهُ وَإِنْ كَانَتْ مِثْلَ زَبَدِ الْبَحْرِ.

ترجمه: من حبیب خود رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ را دیدم که بعد از نماز مغرب، شش رکعت نماز می خواندند و می فرمودند: هر کسی بعد از نماز مغرب شش رکعت نماز بخواند، همهٔ گناهانش بخشیده می شود، اگرچه به اندازهٔ کف های دریا باشد.[2]

فایده: چنانچه از آثار صحابهٔ کرام رَضِيَ اللهُ عَنْهُمْ ثابت است، این نماز را نماز اوابین می گویند.

﴿۴۰۷﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ عُمَرَ، قَالَ: صَلَاةُ الْأَوَّابِينَ، مَا بَيْنَ أَنْ يَلْتَفِتَ أَهْلُ الْمَغْرِبِ، إِلَى أَنْ يَثُوبَ إِلَى الْعِشَاءِ.

---

(۱) جامع الترمذی: ۲۹۸/۲ حدیث ۴۳۵ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي فَضْلِ التَّطَوُّعِ وَسِتِّ رَكَعَاتٍ بَعْدَ المغْرِبِ | سنن ابن ماجه: ۳۶۹/۱ حدیث ۱۱۶۷ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي السِّتِّ رَكَعَاتٍ بَعْدَ... | الترغیب والترهیب للمنذری: ۲۲۷/۱ حدیث ۸۵۹ کتاب النَّوَافِلِ التَّرْغِيب فِي الْمُحَافظَة على ثِنْتَيْ عشرَة رَكْعَة من السّنة فِي الْيَوْم وَاللَّيْلَة | جامع الاحادیث للسیوطی: ۴۹۸/۲۰ حدیث ۲۲۷۳۰ باب المیم | إعلاء السنن للتهانوی: ۱۹/۸ حدیث ۱۷۶۷ باب النوافل والسنن

(۲) المعجم الاوسط للطبرانی: ۱۹۱/۷ حدیث ۷۲۴۵ بَابُ الْمِيمِ مَنِ اسْمُهُ مُحَمَّدٌ | مرقاة المفاتیح للعلی القاری: ۸۹۵/۳ تحت حدیث ۱۱۷۳ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ السُّنَنِ وَفَضَائِلِهَا | مجمع الزوائد للهیثمی: ۲۳۰/۲ حدیث ۳۳۸۰ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الْعِشَاءِ | جامع الاحادیث للسیوطی: ۳۴۲/۳۷ حدیث ۴۰۶۸۶ مسند عمار بن یاسر | الترغیب والترهیب للمنذری: ۲۲۷/۱ حدیث ۸۵۹ کتاب النَّوَافِلِ؛ التَّرْغِيب فِي الْمُحَافظَة على ثِنْتَيْ عشرَة رَكْعَة من السّنة فِي الْيَوْم وَاللَّيْلَة

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا می فرماید: وقت نماز اوابین بعد فراغت از مغرب شروع می شود و تا هنگام آغاز وقت عشاء باقی می ماند.[1]

﴿۴۰۸﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، قَالَ: إِنَّ الْمَلَائِكَةَ لَتَحُفُّ بِالَّذِينَ يُصَلُّونَ بَيْنَ الْمَغْرِبِ إِلَى الْعِشَاءِ، وَهِيَ صَلَاةُ الْأَوَّابِيْنَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا می فرماید: فرشتگان کسانی را که در بین نماز مغرب و عشاء، نماز می خوانند (با بال های خود) می پوشانند. و این نماز، صَلَاةُ الْأَوَّابِيْنَ است.[2]

﴿صلاة التَّسبيح﴾

صَلَاةُ التَّسْبِيحِ اهمیت بسیاری دارد. چهار رکعت آن با یک سلام خوانده می شود و در هر رکعت **۷۵** بار تسبیح ذیل را باید خواند:

سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ، وَلَا إِلٰهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ.

طريقۀ صلاةُ التَّسبيح در حديث شريف منقول است:

﴿۴۰۹﴾ عَنِ ابْنِ عَبَّاسٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِلْعَبَّاسِ بْنِ عَبْدِ الْمُطَّلِبِ: يَا عَبَّاسُ، يَا عَمَّاهُ، أَلَا أُعْطِيكَ، أَلَا أَمْنَحُكَ، أَلَا أَحْبُوكَ، أَلَا أَفْعَلُ بِكَ عَشْرَ خِصَالٍ، إِذَا أَنْتَ فَعَلْتَ ذَلِكَ غَفَرَ اللهُ لَكَ ذَنْبَكَ أَوَّلَهُ وَآخِرَهُ، قَدِيمَهُ وَحَدِيثَهُ، خَطَأَهُ وَعَمْدَهُ، صَغِيرَهُ وَكَبِيرَهُ، سِرَّهُ وَعَلَانِيَتَهُ، عَشْرَ خِصَالٍ: أَنْ

---

(۱) مصنف ابن ابی شيبة: ۱٤/۲ حديث ۵۹۲۲ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ فِي الصَّلَاةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

(۲) شرح السنة للبغوی: ٤٧٤/٣ تحت حديث ٨٩٧ أَبْوَابُ النَّوَافِلِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ بَيْنَ الْمَغْرِبِ وَالْعِشَاءِ

تُصَلِّيَ أَرْبَعَ رَكَعَاتٍ تَقْرَأُ فِي كُلِّ رَكْعَةٍ فَاتِحَةَ الْكِتَابِ وَسُورَةً، فَإِذَا فَرَغْتَ مِنَ الْقِرَاءَةِ فِي أَوَّلِ رَكْعَةٍ وَأَنْتَ قَائِمٌ، قُلْتَ: سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ، خَمْسَ عَشْرَةَ مَرَّةً، ثُمَّ تَرْكَعُ، فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ رَاكِعٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ الرُّكُوعِ، فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَهْوِي سَاجِدًا، فَتَقُولُهَا وَأَنْتَ سَاجِدٌ عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ مِنَ السُّجُودِ فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَسْجُدُ، فَتَقُولُهَا عَشْرًا، ثُمَّ تَرْفَعُ رَأْسَكَ، فَتَقُولُهَا عَشْرًا، فَذَلِكَ خَمْسٌ وَسَبْعُونَ، فِي كُلِّ رَكْعَةٍ تَفْعَلُ ذَلِكَ فِي أَرْبَعِ رَكَعَاتٍ، إِنِ اسْتَطَعْتَ أَنْ تُصَلِّيَهَا فِي كُلِّ يَوْمٍ مَرَّةً فَافْعَلْ، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ جُمُعَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ شَهْرٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ فَفِي كُلِّ سَنَةٍ مَرَّةً، فَإِنْ لَمْ تَفْعَلْ، فَفِي عُمُرِكَ مَرَّةً.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن عباس رَضِيَ‌اللهُ‌عَنۡهُمَا روایت است که رسول اکـرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيۡهِ‌وَسَلَّمَ به کاکای خویش حضرت عباس بن عبد المطلب رَضِيَ‌اللهُ‌عَنۡهُ فرمودند: یـا عم! آیا شما را هدیه ای و تحفه ای و خبری ندهم، آیا شما را بر ده امر آگاه نگردانم که اگـر آن را انجام بدهید؛ خداوند گناهان گذشتهٔ شما را و گناهان آیندهٔ شما را، گناهان قصدی و گناهـان غیر قصدی شما را، گناهان صغیره و کبیرهٔ شما را، گناهان آشکار و پنهان شما را ببخشاید.

آن ده چیز اینست که چهار رکعت نماز بخوانید، و در هر رکعت سورهٔ فاتحـه و سـورهٔ دیگری را بخوانید و چون در رکعت اول قرائت پایان یافت، در همان حالت قیام، پانزده بـار این کلمات را بخوانید: سُبْحَانَ اللهِ، وَالْحَمْدُ لِلّٰهِ، وَلَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ، وَاللهُ أَكْبَرُ.

سپس چون به رکوع رفتید، در رکوع ده بار آن را بخوانید. چون از رکوع برخاسته ایستاده شدید، ده بار آن را بخوانید. چون به سجده رفتید، ده بار آن را بخوانید و چون سر از سجده برداشته نشستید، ده بار آن را بخوانید و چون باز به سجدهٔ دوم رفتید، ده بار آن را بخوانید، و زمانی که باز از سجده برخاستید، نشسته ده بار آن را بخوانید. (و سپس برای رکعت دوم ایستاده شوید).

در هر رکعت هفتاد و پنج مرتبه تسبیح بخوانید و چهار رکعت را به همین ترتیـب اداء کنید. اگر توان دارید، هر روز آن را بخوانید، اگر نتوانستید، هر جمعه آن را یکبـار بخوانیـد، اگر هر جمعه نتوانستید، هر ماه یکبار آن را بخوانید، اگر هر ماه نیز نتوانستید، هر سـال یکبـار آن را بخوانید، واگر هر سال نیز نتوانستید، پس در سراسر عمر یکبار حتماً آن را بخوانید.(۱)

---

(۱) سنن ابی داؤد: ۲۹/۲ حدیث ۱۲۹۷ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ التَّطَوُّعِ وَرَكَعَاتِ السُّنَّةِ؛ بَابُ صَلَاةِ التَّسْبِيحِ | سنن ابن ماجه: ۴۴۳/۱ حدیث ۱۳۸۷ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ، وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي صَلَاةِ التَّسْبِيحِ | جامع الترمذی: ۳۴۷/۲ حدیث ۴۸۱ أَبْوَابُ الوِتْرِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي صَلَاةِ التَّسْبِيحِ | الترغیب والترهیب للمنذری: ۲۶۸/۱ ←

﴿۴۱۰﴾ طریقۀ دیگری نیز در مورد ادای صَلَاةُ التَّسْبِيح روایت شده است و آن اینکه بعد از ثناء، تسبیح مذکور پانزده مرتبه خوانده شود، سپس ده بار قبل از رکوع، ده بـار در رکـوع، ده بار بعد از رکوع، ده بار در سجدۀ اولی، ده بار در نشست بعد از سجده، ده بـار در سـجدۀ دوم؛ و نمازگزار بعد از سجدۀ دوم ننشیند، بلکه ایستاده شود. باقیماندۀ رکعات به همـین ترتیـب خوانده می شود.(۱)

نمازگزار اجازه دارد که هر طریقه ای از این دو را که می پسندد اختیار نموده مطـابق آن نماز صَلَاةُ التَّسْبِيح بخواند، لیکن باید متوجه باشد که در هر رکعت باید **۷۵** بـار تسـبیح خوانده شود.

﴿نماز حاجت﴾

هنگامی که کسی ضرورت و حاجتی داشته باشد، در این صورت باید به درسـتی وضو کند و دو رکعت نماز حاجت بخواند، سپس حمد و ثنای خداوند ﷻ را بگوید و بر رسـول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ درود بفرستد، و با عاجزی و شکستگی از خداوند دعا بخواهد، خداونـد متعال حاجتش را یقیناً برآورده خواهد ساخت. در احادیث شریف وارد است:

﴿۴۱۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي أَوْفَى، قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ كَانَتْ لَهُ إِلَى اللهِ حَاجَةٌ، أَوْ إِلَى أَحَدٍ مِنْ بَنِي آدَمَ فَلْيَتَوَضَّأْ وَلْيُحْسِنِ الْوُضُوءَ، ثُمَّ لِيُصَلِّ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ لِيُثْنِ عَلَى اللهِ، وَلْيُصَلِّ

کتاب النَّوَافِل؛ التَّرْغِيب فِي الْمُحَافظَة على ثِنْتَيْ عشرَة رَكْعَة من السّنة فِي الْيَوْم وَاللَّيْلَة | إعلاء السنن للتـــهانوى: ۴۳/۸ حديث ۱۷۹۴ باب النوافل و السنن

(۱) جامع الترمذى: ۳۴۸/۲ حديث ۴۸۱ أَبْوَابُ الوِتْرِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي صَلَاةِ التَّسْبِيحِ | الترغيب والترهيـــب للمنذرى: ۲۶۹/۱ كتاب النَّوَافِل التَّرْغِيب فِي الْمُحَافظَة على ثِنْتَيْ عشرَة رَكْعَة من السّنة فِي الْيَوْم وَاللَّيْلَة

عَلَى النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ، ثُمَّ لِيَقُلْ: لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الحَلِيْمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، الحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ العَالَمِينَ، أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ، وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ، لَا تَدَعْ لِي ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ، وَلَا هَمًّا إِلَّا فَرَّجْتَهُ، وَلَا حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن اَبِی اَوْفَی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی به سوی الله یا به سوی مخلوقی حاجتی داشت، پس باید به درستی وضو بگیرد و دو رکعت نماز بخواند، سپس حمد و ثنای خداوند ﷻ را نماید و بر نبی اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ درود بفرستد و آنگاه این دعا را بخواهد:

لَا إِلَهَ إِلَّا اللهُ الحَلِيْمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ رَبِّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ، اَلْحَمْدُ لِلّٰهِ رَبِّ العَالَمِينَ، أَسْأَلُكَ مُوجِبَاتِ رَحْمَتِكَ، وَعَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَالغَنِيمَةَ مِنْ كُلِّ بِرٍّ، وَالسَّلَامَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ، لَا تَدَعْ لِي ذَنْبًا إِلَّا غَفَرْتَهُ، وَلَا هَمًّا إِلَّا فَرَّجْتَهُ، وَلَا حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا إِلَّا قَضَيْتَهَا يَا أَرْحَمَ الرَّاحِمِينَ.

ترجمهٔ دعا: هیچ کسی جز خداوند حلیم و کریم لائق عبادت نیست، خداوند پاکیزه است، مالک عرش عظیم است، همه ثنا و صفت برای اوست که پرودگار عالَم هاست.

خدایا! از تو می طلبم آنچه را که رحمت ترا واجب بگرداند و مغفرت ترا لازم بنماید، و از تو می خواهم سهم در هر نیکی را و سلامتی از هر گناه را.

خدایا! هر گناه مرا ببخش و هر غم مرا دور بگردان و هر حاجت مرا که بر آن رضایت داری برآورده کن، ای پرودگاری که ارحم الراحمین هستی.(۱)

﴿۴۱۲﴾ از حضرت ابو الدَّرْداء رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است:

إِنِّي سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَنْ تَوَضَّأَ، فَأَسْبَغَ الْوُضُوءَ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ يُتِمُّهُمَا، أَعْطَاهُ اللهُ مَا سَأَلَ مُعَجِّلًا، أَوْ مُؤَخِّرًا.

ترجمه: من از حضرت رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ شنیدم که فرمودند: هر کسی

---

(۱) جامع الترمذی: ۳۴۴/۲ حدیث ۴۷۹ أَبْوَابُ الوِتْرِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي صَلَاةِ الحَاجَةِ | سنن ابن ماجه: ۴۴۱/۱ حدیث ۱۳۸۴ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي صَلَاةِ الْحَاجَةِ | الترغيب والترهيب للمنذری: ۲۷۳/۱ حدیث ۱۰۱۹ كتاب النَّوَافِل التَّرْغِيب فِي الْمُحَافظَة على ثِنْتَيْ عشرَة رَكْعَة من السّنة فِي الْيَوْم وَاللَّيْلَة | إعلاء السنن للتهانوی: ۴۰/۸ و ۴۱ حدیث ۱۷۸۸ باب النوافل والسنن

به درستی وضو گرفت، سپس با خشوع و خضوع دو رکعت نماز خواند، خداوند خواستهٔ او را دیر یا زود حتماً برآورده می سازد.(۱)

﴿نماز تحیَّةُ الوضوء﴾

نماز تَحِيَّةُ الْوُضُوْء دو رکعت است و بعد از وضو خوانده می شود. در احادیث فضیلت بسیاری بر آن وارد شده است. چند حدیث در ذیل درج می گردد:

﴿۴۱۳﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ: أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ لِبِلاَلٍ: عِنْدَ صَلاَةِ الفَجْرِ يَا بِلاَلُ حَدِّثْنِي بِأَرْجَى عَمَلٍ عَمِلْتَهُ فِي الإِسْلاَمِ، فَإِنِّي سَمِعْتُ دَفَّ نَعْلَيْكَ بَيْنَ يَدَيَّ فِي الجَنَّةِ. قَالَ: مَا عَمِلْتُ عَمَلًا أَرْجَى عِنْدِي: أَنِّي لَمْ أَتَطَهَّرْ طَهُورًا، فِي سَاعَةِ لَيْلٍ أَوْ نَهَارٍ، إِلَّا صَلَّيْتُ بِذَلِكَ الطُّهُورِ مَا كُتِبَ لِي أَنْ أُصَلِّيَ.

ترجمه: از حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در هنگام نماز صبح، حضرت بلال رَضِيَ اللهُ عَنْهُ را خواسته به او فرمودند: ای بلال! چه عمل تو امیدوارترین عملت در اسلام می باشد، زیرا من صدای آواز پاپوش ترا در بهشت شنیدم. حضرت بلال عرض کرد، یا رسول الله! من عمل خاصی ندارم، فقط هر گاهی که طهارت (وضو و غیره) می گیرم، چه در روز و چه در شب، به همراه آن طهارت، هر اندازه‌ای که برایم مقدَّر بود نماز می خوانم.(۲)

---

(۱) مسند احمد: ۴۵/۴۸۹ حديث ۲۷۴۹۷ مِنْ حَدِيثِ أَبِي الدَّرْدَاءِ عُوَيْمِرٍ | غاية المقصد في زوائد المسند للهيثمي: ۱/۳۲۰ حديث ۱۰۳۹ كتاب الصلاة؛ باب صلاة الحاجة

(۲) صحيح البخاري: ۲/۵۳ حديث ۱۱۴۹ كتاب التهجد؛ بَابُ فَضْلِ الطُّهُورِ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ وَفَضْلِ الصَّلاَةِ بَعْدَ الوُضُوءِ بِاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ | صحيح مسلم: ۴/۱۹۱۰ حديث ۲۴۵۸ كتاب فَضَائِلِ الصَّحَابَةِ رَضِيَ اللهُ تَعَالَى عَنْهُمْ؛ بَابٌ مِنْ فَضَائِلِ بِلَالٍ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ

﴿۴۱۴﴾ از حضرت عُقْبَه بن عامر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که حضرت رسول الله صَلَّى اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند:

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَتَوَضَّأُ فَيُحْسِنُ وُضُوءَهُ ثُمَّ يَقُومُ فَيُصَلِّي رَكْعَتَيْنِ، مُقْبِلٌ عَلَيْهِمَا بِقَلْبِهِ وَوَجْهِهِ، إِلَّا وَجَبَتْ لَهُ الْجَنَّةُ.

ترجمه: هر مسلمان که به درستی وضو بگیرد و سپس ایستاده در حالی دو رکعت نماز بخواند که از جان و دل متوجه نماز است، بهشت برایش واجب می گردد.(۱)

﴿۴۱۵﴾ عَنْ زَيْدِ بْنِ خَالِدٍ الْجُهَنِيِّ، أَنَّ النَّبِيَّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: مَنْ تَوَضَّأَ فَأَحْسَنَ وُضُوءَهُ، ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ لَا يَسْهُو فِيهِمَا، غُفِرَ لَهُ مَا تَقَدَّمَ مِنْ ذَنْبِهِ.

ترجمه: حضرت زید بن خالد جُهَنِی رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که نبی اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی به درستی وضو کند، سپس در حالی دو رکعت نماز بخواند که در آن غفلت نورزد، گناهان قبلی اش بخشیده می شود.(۲)

﴿تحيَّة المسجد﴾

زمانی که مسلمان داخل مسجد شود، برایش مستحب است تا قبل از نشستن، دو رکعت نماز نفل بخواند، به شرط آنکه وقت مکروه نباشد.

﴿۴۱۶﴾ عَنْ أَبِي قَتَادَةَ السَّلَمِيِّ: أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ

---

(۱) صحيح مسلم: ۲۰۹/۱ حديث ۲۳٤ كِتَابِ الطَّهَارَةِ؛ بَابُ الذِّكْرِ الْمُسْتَحَبِّ عَقِبَ الْوُضُوءِ | سنن النسائی: ۹٥/۱ حديث ۱٥۱ كِتَابُ الطَّهَارَةِ؛ بَابُ ثَوَابِ مَنْ أَحْسَنَ الْوُضُوءَ ثُمَّ صَلَّى رَكْعَتَيْنِ

(۲) سنن ابی داؤد: ۲۳۸/۱ حديث ۹۰٥ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الرُّكُوعِ وَالسُّجُودِ؛ بَابُ كَرَاهِيَةِ الْوَسْوَسَةِ وَحَدِيثِ النَّفْسِ فِي الصَّلَاةِ | شرح السنة للبغوى: ١٤٩/٤ حديث ۱۰۱۳ أَبْوَابُ النَّوَافِلِ؛ بَابُ فَضْلِ مَنْ تَطَهَّرَ فَصَلَّى عُقَيْبَهُ | الترغيب والترهيب للمنذرى: ١٥٤/١ حديث ٥٧٠ كتاب الصَّلَاة؛ التَّرْغِيب فِي الْأَذَان وَمَا جَاءَ فِي فَضله

الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ.

ترجمه: حضرت ابو قَتاده رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هرگاه کسی از شما داخل مسجد شود، قبل از نشستن دو رکعت نماز بخواند.[1]

﴿نماز استخاره﴾

هنگامی که امری واقع شود و انسان در کردن یا نکردن آن مترددد باشد و نتواند تصمیم بگیرد که آیا آن را انجام بدهد یا ندهد، آن را زود انجام بدهد یا دیر، در این صورت برایش مناسب است تا دو رکعت نماز استخاره خوانده دعای استخاره را بخواهد، و آنگاه هر سوئی که قلبش مایل بود، همان را اختیار کند.

﴿۴۱۷﴾ عَنْ جَابِرِ بْنِ عَبْدِ اللهِ رَضِيَ اللهُ عَنْهُمَا، قَالَ: كَانَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يُعَلِّمُنَا الاِسْتِخَارَةَ فِي الأُمُورِ كُلِّهَا، كَمَا يُعَلِّمُنَا السُّورَةَ مِنَ الْقُرْآنِ، يَقُولُ: إِذَا هَمَّ أَحَدُكُمْ بِالأَمْرِ، فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ مِنْ غَيْرِ الفَرِيضَةِ، ثُمَّ لِيَقُلْ: اَللّٰهُمَّ إِنِّي أَسْتَخِيرُكَ بِعِلْمِكَ وَأَسْتَقْدِرُكَ بِقُدْرَتِكَ، وَأَسْأَلُكَ مِنْ فَضْلِكَ العَظِيمِ، فَإِنَّكَ تَقْدِرُ وَلاَ أَقْدِرُ، وَتَعْلَمُ وَلاَ أَعْلَمُ، وَأَنْتَ عَلَّامُ الغُيُوبِ، اَللّٰهُمَّ إِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ خَيْرٌ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَاقْدُرْهُ لِي وَيَسِّرْهُ لِي، ثُمَّ بَارِكْ لِي فِيهِ، وَإِنْ كُنْتَ تَعْلَمُ أَنَّ هَذَا الأَمْرَ شَرٌّ لِي فِي دِينِي وَمَعَاشِي وَعَاقِبَةِ أَمْرِي - أَوْ قَالَ فِي عَاجِلِ أَمْرِي وَآجِلِهِ - فَاصْرِفْهُ عَنِّي وَاصْرِفْنِي عَنْهُ، وَاقْدُرْ لِي الخَيْرَ حَيْثُ كَانَ، ثُمَّ أَرْضِنِي بِهِ.

ترجمه: از حضرت جابر رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول خدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در همهٔ امور مان، نماز استخاره را به ما چنان تعلیم می دادند که سوره ای از قرآن را به

---

(۱) صحيح البخارى: ۹٦/۱ حديث ٤٤٤ كِتَابُ الصَّلاَةِ؛ بَابُ إِذَا دَخَلَ أَحَدُكُمُ الْمَسْجِدَ فَلْيَرْكَعْ رَكْعَتَيْنِ قَبْلَ أَنْ يَجْلِسَ | صحيح مسلم: ٤٩٥/۱ حديث ٧١٤ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ تَحِيَّةِ الْمَسْجِدِ بِرَكْعَتَيْنِ ...

ما تعلیم دهند. و آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ می فرمودند: هنگامی که امری برای تان پیش آید، دو رکعت نماز (استخاره) بخوانید و سپس دعاء کنید که:

خداوندا از علم تو خیر می خواهم و از قدرت تو توان می جویم و از فضل بزرگ تو سؤال می کنم، زیرا تو قادری و من توانی ندارم، و تو آگاه بر همه چیزهائی و من علمی ندارم، و بی شک تو بسیار دانندۀ غیب ها هستی.

خداوندا اگر می دانی که «اینکار» برای دین من و برای دنیای من و برای آخرت من خوب است، آن را برایم مقدَّر بگردان و آن را برایم آسان بساز و سپس در آن به من برکت عطا بفرما. و اگر می دانی که «اینکار» برای دین و دنیا و عاقبت من شر است، آن را از من دور بدار و مرا از آن دور بگردان، و خیر و خوبی را هر جائی که باشد برایم مقدَّر بگردان، سپس مرا بر آن راضی بساز.[1]

﴿نماز توبه﴾

اگر کسی مرتکب گناهی شد، پس در این صورت باید به دقت وضو کند و دو رکعت نماز خوانده توبه نماید و از خداوند بخشندگار، طلب بخشش گناه خود را بخواهد.

﴿۴۱۸﴾ از حضرت ابوبکر صدیق رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت است:

قَالَ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: مَا مِنْ رَجُلٍ يُذْنِبُ ذَنْبًا، ثُمَّ يَقُومُ فَيَتَطَهَّرُ، ثُمَّ يُصَلِّي، ثُمَّ يَسْتَغْفِرُ اللهَ، إِلَّا غَفَرَ اللهُ لَهُ، ثُمَّ قَرَأَ هَذِهِ الآيَةَ: وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ.

---

(۱) صحیح البخاری: ۵۷/۲ حدیث بعد ۱۱۷۱ کتاب التهجد؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي التَّطَوُّعِ مَثْنَى مَثْنَى | جامع الترمذی: ۴۵/۲ حدیث ۴۸۰ أَبْوَابُ الوِتْرِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي صَلَاةِ الِاسْتِخَارَةِ | سنن ابی داؤد: ۸۹/۲ حدیث ۱۵۳۸ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوِتْرِ؛ بَابٌ فِي الِاسْتِخَارَةِ

ترجمه: از رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيۡهِ‌وَسَلَّمَ شنیدم که می فرمودند: هر کسی که مرتکب گناهی شود، سپس وضو کند و (دو رکعت) نماز بخواند و از خداوند مغفرت بخواهد، خداوند گناه وی را می بخشد.

سپس آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيۡهِ‌وَسَلَّمَ این آیت را تلاوت فرمودند:

وَالَّذِينَ إِذَا فَعَلُوا فَاحِشَةً أَوْ ظَلَمُوا أَنْفُسَهُمْ ذَكَرُوا اللهَ فَاسْتَغْفَرُوا لِذُنُوبِهِمْ. آل عمران: ۱۳۵

ترجمهٔ آیت: آنانی که چون کاری زشت مرتکب می شوند یا بر خود ستم می کنند، خداوند را یاد می نمایند و از گناهان خود بخشش می خواهند، و کیست جز خداوند که گناهان را ببخشد.[۱]

﴿نماز سفر﴾

خواندن دو رکعت نماز در هنگام رفتن به سفر و برگشتن از سفر مستحب است.

﴿۴۱۹﴾ عَنِ الْمُطْعِمِ بْنِ مِقْدَامٍ، قَالَ قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَا خَلَفَ عَبْدٌ عَلَى أَهْلِهِ أَفْضَلَ مِنْ رَكْعَتَيْنِ يَرْكَعُهُمَا عِنْدَهُمْ حِينَ يُرِيدُ السَّفَرَ.

ترجمه: حضرت مُطْعِم بن مِقْدام رَضِيَ‌اللهُ‌عَنۡهُ روایت می کند که رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيۡهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی ارادهٔ سفر را دارد، او در هنگام رفتن نزد خانوادهٔ خود چیزی بهتر از آن دو رکعت نماز را به جا نمی گذارد که در آنوقت می خواند.[۲]

---

(۱) جامع الترمذی: ۲۵۷/۲ حدیث ۴۰۶ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي الصَّلَاةِ عِنْدَ التَّوْبَةِ | سنن ابی داؤد: ۸۶/۲ حدیث ۱۵۲۱ بَابُ تَفْرِيعِ أَبْوَابِ الْوِتْرِ؛ بَابٌ فِي الِاسْتِغْفَارِ | سنن ابن ماجه: ۴۴۶/۱ حدیث ۱۳۹۵ كِتَابُ إِقَامَةِ الصَّلَاةِ، وَالسُّنَّةُ فِيهَا؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي أَنَّ الصَّلَاةَ كَفَّارَةٌ | إعلاء السنن للتهانوی: ۴۰/۸ حدیث ۱۷۸۷ باب النوافل و السنن

(۲) مصنف ابن ابی شیبة: ۴۲۴/۱ حدیث ۴۸۷۹ كِتَابُ الصَّلَوات؛ الرَّجُلُ يُرِيدُ السَّفَرَ مَنْ كَانَ يُسْتَحَبُّ لَهُ أَنْ يُصَلِّيَ قَبْلَ خُرُوجِهِ

﴿۴۲۰﴾ عَنْ عَلِيٍّ، قَالَ: إِذَا خَرَجْتَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ.

ترجمه: امیر المؤمنین حضرت علی رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ می فرماید: هنگامی که برای سفر می روی، نخست دو رکعت نماز بخوان.[۱]

﴿۴۲۱﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ مَسْعُودٍ قَالَ: جَاءَ رَجُلٌ إِلَى النَّبِيِّ صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ إِنِّي أُرِيدُ أَنْ أَخْرُجَ إِلَى الْبَحْرِينِ فِي تِجَارَةٍ فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ: صَلِّ رَكْعَتَيْنِ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن مسعود رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت است که مردی به خدمت رسول اکرم صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ آمده عرض کرد، یا رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ من می خواهم به خاطر تجارت به سوی بحرین حرکت کنم. آنحضرت صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ فرمودند: (قبـل از حرکت) دو رکعت نماز بخوان.[۲]

﴿۴۲۲﴾ عَنْ كَعْبِ بْنِ مَالِكٍ، أَنَّ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ كَانَ لَا يَقْدَمُ مِـنْ سَـفَرٍ إِلَّا نَهَارًا فِي الضُّحَى، فَإِذَا قَدِمَ بَدَأَ بِالْمَسْجِدِ، فَصَلَّى فِيهِ رَكْعَتَيْنِ، ثُمَّ جَلَسَ فِيهِ.

ترجمه: حضرت کَعْب بن مالک رَضِیَ‌اللهُ‌عَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّى‌اللهُ‌عَلَيْهِ‌وَسَلَّمَ همیشه در روز در هنگام چاشت (ضحی) از سفر بر می گشتند، و بعد از رسیدن، نخست به مسجد تشریف برده دو رکعت نماز می خواندند و سپس در مسجد می نشستند.[۳]

﴿۴۲۳﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ عَنِ النَّبِيِّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ قَالَ: إِذَا دَخَلْتَ مَنْزِلَكَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ تَمْنَعَانِكَ مَدْخَلَ السُّوءِ، وَإِذَا خَرَجْتَ مِنْ مَنْزِلِكَ فَصَلِّ رَكْعَتَيْنِ تَمْنَعَانِكَ مَخْرَجَ السُّوءِ.

---

(۱) مصنف ابن ابی شیبة: ۴۲۴/۱ حدیث ۴۸۸۰ كِتَابُ الصَّلَوات؛ الرَّجُلُ يُرِيدُ السَّفَرَ مَنْ كَانَ يُسْتَحَبُّ لَهُ أَنْ يُصَلِّيَ قَبْلَ خُرُوجِهِ

(۲) مجمع الزوائد للهیثمی: ۲۸۳/۲ حدیث ۳۶۸۲ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ إِذَا أَرَادَ سَفَرًا

(۳) صحیح مسلم: ۴۹۶/۱ حدیث ۷۱۶ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ الرَّكْعَتَيْنِ فِي الْمَسْجِدِ لِمَنْ قَدِمَ مِنْ سَفَرٍ أَوَّلَ قُدُومِهِ

ترجمه: از حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت نبی اکـرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: چون از سفر برگشته داخل خانه ات شدی؛ دو رکعت نماز بخوان، اینکـار ترا از دخول بد باز می دارد، و هنگامی که می خواهی برای سفر از خانه خارج شوی، دو رکعـت نماز خوانده خارج شو، این دو رکعت ترا از خروج بد باز می دارد.(۱)

﴿نماز استسقاء﴾

اگر باران نبارد، دو رکعت نماز استسقاء خوانده می شود و گاهی هم فقط دعاء خواسته می شود.

هر دو طریقه در احادیث مبارک منقول است.

﴿۴۲۴﴾ عَبَّادَ بْنَ تَمِيمٍ، عَنْ عَمِّهِ (عَبْدِ اللهِ بْنَ زَيْدٍ الْأَنْصَارِيَّ رَضِيَ اللهُ عَنْهُ) قَالَ: خَرَجَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ إِلَى الْمُصَلَّى يَسْتَسْقِي وَاسْتَقْبَلَ الْقِبْلَةَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ، وَقَلَبَ رِدَاءَهُ.

ترجمه: از حضرت عبد الله بن زید رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت است که حضرت رسول خـدا صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ برای نماز استسقاء به جانب عیدگاه رفتند و رخ به قبله ایستادند و دو رکعت نماز خواندند و چادر مبارک را واژگونه نمودند. (یعنی طرف راست چادر را بر شانهٔ چـپ و طرف چپ را بر شانهٔ راست مبارک انداختند.)(۲)

﴿۴۲۵﴾ عَنْ أَنَسِ بْنِ مَالِكٍ، قَالَ: بَيْنَمَا رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَخْطُبُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ، إِذْ

---

(۱) مجمع الزوائد للهیثمی: ۲۸۳/۲ حدیث ۳۶۸۶ أَبْوَابُ الْعِيدَيْنِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ إِذَا دَخَلَ مَنْزِلَهُ وَإِذَا خَرَجَ مِنْهُ | إعلاء السنن للتهانوی: ۵۹/۸ حاشية: فائدة فی نافلة السفر والقدوم منه

(۲) صحيح البخاری: ۳۱/۲ حدیث ۱۰۲۷ أَبْوَابُ الِاسْتِسْقَاءِ؛ بَابُ الِاسْتِسْقَاءِ فِي المصَلَّى | صحيح مسلم: ۶۱۱/۲ حدیث ۸۹۷ كِتَابُ صَلَاةِ الِاسْتِسْقَاءِ

جَاءَهُ رَجُلٌ، فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ قَحَطَ المَطَرُ، فَادْعُ اللهَ أَنْ يَسْقِيَنَا، فَدَعَا فَمُطِرْنَا، فَمَا كِدْنَا أَنْ نَصِلَ إِلَى مَنَازِلِنَا فَمَا زِلْنَا نُمْطَرُ إِلَى الجُمُعَةِ المُقْبِلَةِ، قَالَ: فَقَامَ ذَلِكَ الرَّجُلُ أَوْ غَيْرُهُ فَقَالَ: يَا رَسُولَ اللهِ ادْعُ اللهَ أَنْ يَصْرِفَهُ عَنَّا، فَقَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: اللَّهُمَّ حَوَالَيْنَا وَلاَ عَلَيْنَا. قَالَ: فَلَقَدْ رَأَيْتُ السَّحَابَ يَتَقَطَّعُ يَمِينًا وَشِمَالًا، يُمْطَرُونَ وَلاَ يُمْطَرُ أَهْلُ المَدِينَةِ.

ترجمه: حضرت انس بن مالک رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ روایت می کند که حضرت رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ در روز جمعه خطبه می دادند که مردی آمده عرض کرد، یا رسول الله صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ! باران نمی بارد، از الله دعاء کنید تا (باران بارانیده) ما را سیراب بگرداند. آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ دعاء فرمودند و باران باریدن گرفت و ما به مشکل به خانه های خویش برگشتیم. باران تا جمعهٔ بعدی مداوماً می بارید.

راوی حدیث می گوید: (جمعهٔ آینده) باز همان شخص یا شخص دیگری ایستاده عرض کرد که یا رسول خدا صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ! به خداوند دعا کنید تا باران را متوقف بسازد. آنحضرت صَلَّىٱللَّهُعَلَيْهِوَسَلَّمَ دعا فرمودند: یا الهی! بر اطراف ما بباران و بر ما نباران. حضرت انس رَضِيَٱللَّهُعَنْهُ می فرماید، من دیدم که ابرها به راست و چپ پراگنده شدند و این طرف و آن طرف مدینه باران می بارید، اما در مدینه نمی بارید.[1]

(۱) صحیح البخاری: ۲۹/۲ حدیث ۱۰۱۵ أَبْوَابُ الِاسْتِسْقَاءِ؛ بَابُ الِاسْتِسْقَاءِ عَلَى المِنْبَرِ | صحیح مسلم: ٦١٤/٢ حدیث ٨٩٧ كِتَابُ صَلَاةِ الِاسْتِسْقَاءِ؛ بَابُ الدُّعَاءِ فِي الِاسْتِسْقَاءِ

مسایل متفرقه نماز

﴿مسایل متفرقۀ نماز﴾

ادای دو رکعت نماز سنَّت صبح:

حضرت رسول اکرم صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ تاکید بسیار فراوانی بر ادای دو رکعت نماز سنّت صبح فرموده اند، لهذا اگر نمازگزار در وقتی به مسجد برسد که نماز جماعت شروع شده است، بنگرد، اگر امکان به دست آوردن یک رکعت نماز جماعت هست، در این صورت دو رکعت نماز سنَّت را بخواند و سپس شریک جماعت شود. و اگر گمان دارد که با مشغول شدن به سنَّت، هر دو رکعت نماز فرض در جماعت از دستش می رود، در این صورت در نماز جماعت شرکت کند و دو رکعت نماز سنَّت را بعد از طلوع آفتاب بخواند.

﴿۴۲۶﴾ عَنْ عَائِشَةَ رَضِيَ اللهُ عَنْهَا، قَالَتْ: لَمْ يَكُنِ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ عَلَى شَيْءٍ مِنَ النَّوَافِلِ أَشَدَّ مِنْهُ تَعَاهُدًا عَلَى رَكْعَتَيِ الفَجْرِ.

ترجمه: از اُمُّ المؤمنین حضرت عائشه رَضِيَٱللَّهُعَنۡهَا روایت است که حضرت رسول الله صَلَّىٰٱللَّهُعَلَيۡهِوَسَلَّمَ بر هیچ نماز غیر فرض آنقدر مواظبت نمی کردند که بر دو رکعت نماز (سنَّت) صبح مواظبت می نمودند.(۱)

﴿۴۲۷﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: لَا تَدَعُوهُمَا، وَإِنْ طَرَدَتْكُمُ الْخَيْلُ.

ترجمه: حضرت ابو هریره رَضِيَٱللَّهُعَنۡهُ روایت می کند که حضرت رسول خدا ﷺ

---

(۱) صحیح البخاری: ۵۷/۲ حدیث ۱۱۶۹ کتاب التهجد؛ بَابُ تَعَاهُدِ رَكْعَتَيِ الفَجْرِ وَمَنْ سَمَّاهُمَا تَطَوُّعًا | صحیح مسلم: ۵۰۱/۱ حدیث ۷۲۴ كِتَابُ صَلَاةِ الْمُسَافِرِينَ وَقَصْرِهَا؛ بَابُ اسْتِحْبَابِ رَكْعَتَيْ سُنَّةِ الْفَجْرِ ...

فرمودند: دو رکعت (نماز سنّت) صبح را ترک نکنید اگرچه اسپان شما را لگد مال کنند.[۱]

﴿۴۲۸﴾ عَنْ عَبْدِ اللهِ بْنِ أَبِي مُوسَى قَالَ: جَاءَنَا ابْنُ مَسْعُودٍ وَالْإِمَامُ يُصَلِّي الْفَجْرَ، فَصَلَّى رَكْعَتَيْنِ إِلَى سَارِيَةٍ، وَلَمْ يَكُنْ صَلَّى رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ.

ترجمه: حضرت عبد الله بن ابی موسی رَحْمَةُاللهِعَلَيْهِ می فرماید، حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَاللهُعَنْهُ نزد ما تشریف آورد، و امام در حال ادای نماز صبح بود، حضرت عبد الله بن مسعود رَضِيَاللهُعَنْهُ نخست دو رکعت نماز سنّت را در پشت ستون خوانـد. وی دو رکعت سنّت صبح را نخوانده بود.[۲]

﴿۴۲۹﴾ عَنْ أَبِي الدَّرْدَاءِ، أَنَّهُ كَانَ يَقُولُ: نَعَمْ وَاللهِ، لَئِنْ دَخَلْتُ وَالنَّاسُ فِي الصَّلَاةِ لَأَعْمِدَنَّ إِلَى سَارِيَةٍ مِنْ سَوَارِي الْمَسْجِدِ، ثُمَّ لَأَرْكَعَنَّهُمَا ثُمَّ لَأُكْمِلَنَّهُمَا، ثُمَّ لَا أَعْجَلُ عَنْ إِكْمَالِهِمَا، ثُمَّ أَمْشِي إِلَى النَّاسِ فَأُصَلِّي مَعَ النَّاسِ الصُّبْحَ.

ترجمه: از حضرت ابو الدَّرْداء رَضِيَاللهُعَنْهُ روایت است که وی می فرمود؛ بلی به خدا سوگند است که اگر (صبح) در چنان وقتی (به مسجد) برسم که مردم در نماز جماعت ایستاده باشند، من در پشت ستونی از ستون های مسجد ایستاده دو رکعت نماز سنّت را خواهم خواند و آنها را بطور کامل اداء خواهم کرد و در تکمیل آنها شتاب نخواهم نمود، و

---

(۱) شرح مشکل الآثار للطحاوی: ۳۲۱/۱۰ حدیث ٤١٣٤ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ مِنْ قَوْلِهِ: إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ فَلَا صَلَاةَ إِلَّا الْمَكْتُوبَةَ | شرح معانی الآثار للطحـاوی: ۳۷٦/۱ حـديث ۲۲۱۲ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الرَّجُلُ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَلَمْ يَكُنْ رَكَعَ، أَيَرْكَعُ أَوْ لَا يَرْكَـعُ؟ | سنن ابی داؤد: ۲۰/۲ حدیث ۱۲۵۸ كِتَاب الصَّلَاةِ؛ بَابٌ فِي تَخْفِيفِهِمَا (رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ) | السنن الكبرى للبيهقي: ٦٦٢/٢ حديث ٤١٥٧ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ جُمَّاعُ أَبْوَابِ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ، وَقِيَامِ شَهْرِ رَمَضَانَ، بَابُ تَأْكِيدِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ | كنز العمال: ۳۷۱/۷ حديث ۱۹۳۲۷ | إعلاء السنن: ٦/٧ حدیث ١٧٥٤ باب النوافل والسنن | آثار السنن للنيموي: ص ٢٢٤ حديث ۷۰۸ باب فی تأکید رکعتی الفجر

(۲) مصنف عبد الرزاق: ٤٤٣/٢ حدیث ٤٠٢١ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ هَلْ يُصَلِّي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ | المعجم الكبير للطبراني: ۲۷۷/۹ حدیث ۹۳۸۵ و۹۳۸٦ | إعلاء السنن للتهانوی: ۹۸/۷ حـديث ١٨٣٤ باب جواز سنة الفجر عند شروع الامام فی الفريضة

سپس رفته با مردم در نماز صبح شرکت خواهم کرد.[۱]

﴿۴۳۰﴾ از حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا در این مورد روایت است: جَاءَ مَرَّةً وَهُمْ فِي الصَّلَاةِ فَصَلَّاهُمَا فِي جَانِبِ الْمَسْجِدِ، ثُمَّ دَخَلَ مَرَّةً أُخْرَى فَصَلَّى مَعَهُمْ وَلَمْ يُصَلِّهِمَا.

ترجمه: حضرت عبد الله بن عمر رَضِيَ‌اللهُ‌عَنْهُمَا یک بار در وقتی به مسجد آمد که مردم مشغول نماز (صبح) بودند، حضرت عبد الله بن عمر در گوشهٔ مسجد دو رکعت نماز (سنَّت) را خواند (و سپس در جماعت شرکت کرد) و باری دیگر (در وقتی که جماعت نزدیک اختتام بود به مسجد) آمد و این بار با مردم در جماعت شرکت نمود و دو رکعت نماز سنت را نخواند.[۲]

﴿۴۳۱﴾ عَنِ الْحَسَنِ قَالَ: إِذَا دَخَلْتَ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ فِي الصَّلَاةِ، وَلَمْ تَكُنْ رَكَعْتَ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ، فَصَلِّهِمَا ثُمَّ ادْخُلْ مَعَ الْإِمَامِ.

ترجمه: حضرت حسن بصری رَحْمَةُ‌اللهِ‌عَلَيْهِ می فرماید: هنگامی که داخل مسجد شدی و امام در نماز بود و تو دو رکعت نماز سنَّت صبح را نخوانده بودی، در این صورت نخست سنَّت را بخوان و سپس با امام در جماعت شرکت کن.[۳]

---

(۱) مصنف عبد الرزاق: ۴۴۳/۲ حديث ۴۰۲۰ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ هَلْ يُصَلِّي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ | إعلاء السنن: ۱۰۳/۷ حديث ۱۸۳۹۱۷۵۴ باب جواز سنة الفجر عند شروع الامام فى الفريضة | آثار السنن للنيموي: ص ۲۲۸ حديث ۷۲۲ باب من قال يصلى سنة الفجر عند اشتغال الامام بالفريضة خارج المسجد أو فى ناحية أو خلف اسطوانة إن رجا أن يدرک رکعة من الفرض

(۲) مصنف ابن ابى شيبة: ۵۷/۲ حديث ۶۴۱۹ كِتَابُ صَلَاةِ التَّطَوُّعِ وَالْإِمَامَةِ وَأَبْوَابٌ مُتَفَرِّقَةٌ؛ فِي الرَّجُلِ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ فِي الْفَجْرِ

(۳) مصنف عبد الرزاق: ۴۴۴/۲ حديث ۴۰۲۵ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ هَلْ يُصَلِّي رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ إِذَا أُقِيمَتِ الصَّلَاةُ | شرح معانى الآثار للطحاوى: ۳۷۶/۱ حديث ۲۲۱۱ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابٌ الرَّجُلُ يَدْخُلُ الْمَسْجِدَ وَالْإِمَامُ فِي صَلَاةِ الْفَجْرِ وَلَمْ يَكُنْ رَكَعَ. أَيَرْكَعُ أَوْ لَا يَرْكَعُ؟ | آثار السنن للنيموي: ص ۲۳۰ حديث ۷۳۱ باب من قال يصلى سنة الفجر عند اشتغال الامام بالفريضة خارج المسجد او فى ناحية او خلف اسطوانة ان رجا ان يدرک رکعة من الفرض | إعلاء السنن: ۱۰۵/۷ حديث ۱۸۴۳ باب جواز سنة الفجر عند شروع الامام فى الفريضة

اگر سنت صبح قضاء گردد، بعد از طلوع آفتاب خوانده شود:

﴿۴۳۲﴾ أَبَا سَعِيدٍ الْخُدْرِيَّ، يَقُولُ: سَمِعْتُ رَسُولَ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ يَقُولُ: لَا صَلَاةَ بَعْدَ الصُّبْحِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ، وَلَا صَلَاةَ بَعْدَ الْعَصْرِ حَتَّى تَغِيبَ الشَّمْسُ.

ترجمه: حضرت ابو سعید خُدری رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند: از رسول الله ﷺ شنیدم که فرمودند: بعد از نماز صبح، هیچ نماز (غیر فرض جایز) نیست تا آنکه آفتاب بلند شود و بعد از نماز عصر، هیچ نماز (غیر فرض جایز) نیست تا آنکه آفتاب غروب کند.(۱)

﴿۴۳۳﴾ عَنْ أَبِي هُرَيْرَةَ قَالَ: قَالَ رَسُولُ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ: مَنْ لَمْ يُصَلِّ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ فَلْيُصَلِّهِمَا بَعْدَ مَا تَطْلُعُ الشَّمْسُ.

ترجمه: حضرت ابوهریره رَضِيَ اللهُ عَنْهُ روایت می کند، رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فرمودند: هر کسی که دو رکعت سنَّت صبح را نخوانده است، باید آنها را بعد از طلوع آفتاب بخواند.(۲)

﴿۴۳۴﴾ از حضرت مُغِیْرَه بن شَعْبَه رَضِيَ اللهُ عَنْهُ در حدیث طویلی مروی است که حضرت رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ در مراجعت از غزوۀ تبوک، مسبوق گردیدند، (یعنی بعد از گذر یک رکعت نماز به جماعت رسیدند) و حضرت عبد الرحمن بن عَوْف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ مردم را در نماز امامت کرد.

---

(۱) صحیح البخاری: ۱۲۰/۱ كِتَابُ مَوَاقِيتِ الصَّلَاةِ؛ بَابُ الصَّلَاةِ بَعْدَ الفَجْرِ حَتَّى تَرْتَفِعَ الشَّمْسُ | صحیح مسلم: ۵۶۶/۱ كِتَابُ الْمَسَاجِدِ وَمَوَاضِعِ الصَّلَاةَ؛ بَابُ الْأَوْقَاتِ الَّتِي نُهِيَ عَنِ الصَّلَاةِ فِيهَا | جامع الترمذی: ۳۴۳/۱ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي كَرَاهِيَةِ الصَّلَاةِ بَعْدَ العَصْرِ وَبَعْدَ الفَجْرِ

(۲) جامع الترمذی: ۲۸۷/۲ حدیث ۴۲۳ أَبْوَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ مَا جَاءَ فِي إِعَادَتِهِمَا بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ | صحیح ابن حبان: ۲۲۴/۶ حدیث ۲۴۷۲ بَابُ النَّوَافِلِ؛ ذِكْرُ الْأَمْرِ لِمَنْ فَاتَتْهُ رَكْعَتَا الْفَجْرِ أَنْ يُصَلِّيَهُمَا بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ | صحیح ابن خزیمة: ۱۶۵/۲ حدیث ۱۱۱۷ كِتَابُ الصَّلَاةِ؛ بَابُ قَضَاءِ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ بَعْدَ طُلُوعِ الشَّمْسِ إِذَا نَسِيَهُمَا الْمَرْءُ | شرح مشکل الآثار للطحاوی: ۳۲۸/۱۰ حدیث ۴۱۴۲ بَابُ بَيَانِ مُشْكِلِ مَا رُوِيَ عَنْ رَسُولِ اللهِ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فِيمَنْ يَفُوتُهُ أَنْ يُصَلِّيَ رَكْعَتَيِ الْفَجْرِ حَتَّى يُصَلِّيَ الْفَجْرَ، أَيُصَلِّيهِمَا عُقَيْبًا لَهَا أَمْ بَعْدَ ذَلِكَ؟

الفاظ ذیل در این روایت موجود است:

فَلَمَّا سَلَّمَ قَامَ النَّبِيُّ صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ فَصَلَّى الرَّكْعَةَ الَّتِي سُبِقَ بِهَا، وَلَمْ يَزِدْ عَلَيْهَا.

ترجمه: هنگامی که حضرت عبد الرحمن بن عَوْف رَضِيَ اللهُ عَنْهُ سلام گردانید، رسول اکرم صَلَّى اللهُ عَلَيْهِ وَسَلَّمَ ایستادند و رکعتی را که از دست داده بودند اداء فرمودند و بر آن چیز بیشتری (یعنی دو رکعت سنّت صبح) را نیفزودند.(۱)

آغاز ترجمه: ۱۷ دلو ۱۳۹۱ هجری شمسی موافق ۶ / ۲ / ۲۰۱۲ عیسوی

پایان ترجمه: ۲۶ دلو ۱۳۹۱ هجری شمسی موافق ۱۵/ ۲ / ۲۰۱۲ عیسوی

چاپ سوم

صفر ۱۴۳۵ هجری قمری

مطابق قوس ۱۳۹۲ هجری شمسی موافق دسمبر ۲۰۱۳ عیسوی

(۱) سنن ابی داؤد: ۳۸/۱ حدیث ۱۵۲ كِتَاب الطَّهَارَةِ؛ بَابُ الْمَسْحِ عَلَى الْخُفَّيْنِ | معارف السنن للشيخ البنوری: ۹۷/٤ استدلالاً حواله مؤلف

فهرست مآخذ

بسم الله الرحمن الرحيم

﴿فهرست مآخذ كتاب﴾

﴿١﴾ القرآن الكريم:

﴿٢﴾ الآثار:

المؤلف: الإمام الأعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: الامام الحافظ القاضي أبي يوسف يعقوب بن إبراهيم بن حبيب بن سعد بن حبتة الأنصاري (المتوفى: ١٨٢هـ). المحقق: أبو الوفا الافغاني. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت.

﴿٣﴾ الآثار:

المؤلف: الإمام الأعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: الامام الحافظ ابي عبد الله محمد بن الحسن الشيباني (المتوفى: ١٨٩هـ). المحقق: أبو الوفا الأفغاني. دار النشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. عدد الأجزاء: ٢

﴿٤﴾ مسند أبي حنيفة:

المؤلف: الامام الاعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: القاضي الامام المحدث العلامة صدر الدين موسي بن زكريا الحصكفي (المتوفى: ٦٥٠هـ). تحقيق: عبد الرحمن حسن محمود. الناشر: الآداب، مصر.

﴿٥﴾ مسند الإمام أبي حنيفة:

للامام الاعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: أبي نعيم أحمد بن عبد الله بن أحمد بن إسحاق بن موسى بن مهران الأصبهاني (المتوفى: ٤٣٠هـ). المحقق: نظر محمد الفاريابي. الناشر: مكتبة الكوثر، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤١٥ هـ.

﴿٦﴾ مسند الإمام الأعظم أبي حنيفة:

للامام الاعظم أبو حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: الأمام الحافظ الفقيه العلامة المحدث الشيخ أبي محمد عبد الله بن يعقوب بن الحارث بن الخليل الحارثي البخاري (المتوفى: ٣٤٠هـ). المحقق: لطيف الرحمن البهرائجي القاسمي، الناشر: المكتبة الامدادية، مكة المكرمة، ١٤٣١ ه. عدد الأجزاء: ٢

﴿٧﴾ مسند الأمام الأعظم:

للامام الاعظم أبي حنيفة النعمان بن ثابت بن زوطي بن ماه (المتوفى: ١٥٠هـ). رواية: القاضي الامام المحدث العلامة صدر الدين موسي بن زكريا الحصكفي (المتوفى: ٦٥٠هـ). ترتيب: خاتمة الحفاظ محمد عابد السندي الانصاري (المتوفى: ١٢٥٧هـ). مع شرح: تنسيق النظام في مسند الامام للعلامة المحدث الشيخ محمد حسن السنبلي (المتوفى: ١٣٠٥هـ).
الناشر: مكتبة البشري، كراچي، الطبعة الاولى، ١٤٣١ هـ

﴿٨﴾ صحيح البخاري:

الجامع المسند الصحيح المختصر من أمور رسول الله ﷺ وسننه وأيامه. المؤلف: محمد بن إسماعيل أبو عبدالله البخاري الجعفي. المحقق: محمد زهير بن ناصر الناصر. الناشر: دار طوق النجاة (مصورة عن السلطانية بإضافة ترقيم محمد فؤاد عبد الباقي). الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ عدد الأجزاء: ٩

﴿٩﴾ صحيح مسلم:

المسند الصحيح المختصر بنقل العدل عن العدل إلى رسول الله ﷺ. المؤلف: مسلم بن الحجاج أبو الحسن القشيري النيسابوري (المتوفى: ٢٦١هـ). المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي. الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت. عدد الأجزاء: ٥

﴿١٠﴾ سنن النسائي:

المؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، النسائي (المتوفى: ٣٠٣هـ). تحقيق: عبد الفتاح أبو غدة. الناشر: مكتب المطبوعات الإسلامية، حلب. الطبعة: الثانية، ١٤٠٦ — ١٩٨٦، عدد الأجزاء: ٩

﴿١١﴾ جامع الترمذي:

= سنن الترمذي. المؤلف: محمد بن عيسى بن سَوْرة بن موسى بن الضحاك، الترمذي، أبو عيسى (المتوفى: ٢٧٩هـ). تحقيق وتعليق: أحمد محمد شاكر (جـ ١، ٢). ومحمد فؤاد عبد الباقي (جـ ٣) وإبراهيم عطوة عوض المدرس في الأزهر الشريف (جـ ٤، ٥). الناشر: شركة مكتبة ومطبعة مصطفى البابي الحلبي، مصر، الطبعة: الثانية، ١٣٩٥ هـ - ١٩٧٥ م، عدد الأجزاء: ٥ أجزاء

﴿١٢﴾ سنن أبي داود:

المؤلف: أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السِّجِسْتاني (المتوفى: ٢٧٥هـ). المحقق: محمد محيي الدين عبد الحميد. الناشر: المكتبة العصرية، صيدا، بيروت، عدد الأجزاء: ٤

﴿١٣﴾ سنن ابن ماجه:

المؤلف: ابن ماجة أبو عبد الله محمد بن يزيد القزويني، (المتوفى: ٢٧٣هـ). تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي. الناشر: دار إحياء الكتب العربية، فيصل عيسى البابي الحلبي، عدد الأجزاء: ٢

﴿١٤﴾ موطأ مالك برواية محمد بن الحسن الشيباني:

المؤلف: مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني (المتوفى: ١٧٩هـ). تعليق وتحقيق: عبد الوهاب عبد اللطيف. الناشر: المكتبة العلمية. الطبعة: الثانية، مَزِيَدة منقحَة.

﴿١٥﴾ موطأ الإمام مالك:

المؤلف: مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني (المتوفى: ١٧٩هـ). المحقق: بشار عواد معروف –محمود خليل. الناشر: مؤسسة الرسالة. سنة النشر: ١٤١٢ هـ. عدد الأجزاء: ٢

﴿١٦﴾ شرح معاني الآثار:

المؤلف: أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة بن عبد الملك بن سلمة الأزدي الحجري المصري المعروف بالطحاوي (المتوفى: ٣٢١هـ). حققه وقدم له: (محمد زهري النجار –محمد سيد جاد الحق) من علماء الأزهر الشريف. راجعه ورقم كتبه وأبوابه وأحاديثه: د يوسف عبد الرحمن المرعشلي –الباحث بمركز خدمة السنة بالمدينة النبوية. الناشر: عالم الكتب. الطبعة: الأولى –١٤١٤ هـ ١٩٩٤ م. عدد الأجزاء: ٥ (٤ وجزء للفهارس)

﴿١٧﴾ شرح مشكل الآثار:

المؤلف: أبو جعفر أحمد بن محمد بن سلامة بن عبد الملك بن سلمة الأزدي الحجري المصري المعروف بالطحاوي (المتوفى: ٣٢١هـ). تحقيق: شعيب الأرنؤوط. الناشر: مؤسسة الرسالة. الطبعة: الأولى –١٤١٥ هـ ١٤٩٤ م. عدد الأجزاء: ١٦ (١٥ وجزء للفهارس)

﴿١٨﴾ مصنَّف عبد الرزاق:

المؤلف: أبو بكر عبد الرزاق بن همام بن نافع الحميري اليماني الصنعاني (المتوفى: ٢١١هـ). المحقق: حبيب الرحمن الأعظمي. الناشر: المكتب الإسلامي، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٠٣. عدد الأجزاء: ١١

﴿١٩﴾ مسند الإمام أحمد بن حنبل:

المؤلف: أبو عبد الله أحمد بن محمد بن حنبل بن هلال بن أسد الشيباني (المتوفى: ٢٤١هـ). المحقق: شعيب الأرنؤوط –عادل مرشد، وآخرون. إشراف: د عبد الله بن عبد المحسن التركي. الناشر: مؤسسة الرسالة. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ –٢٠٠١ م

﴿٢٠﴾ غاية المقصد فى زوائد المسند:

المؤلف: أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي (المتوفى: ٨٠٧هـ). المحقق: خلاف محمود عبد السميع. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ –٢٠٠١ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٢١﴾ المعجم الكبير للطبراني:

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ) المحقق: حمدي بن عبد المجيد السلفي، دار النشر: مكتبة ابن تيمية، القاهرة، الطبعة: الثانية، عدد الأجزاء:٢٥

﴿٢٢﴾ المعجم الأوسط للطبراني:

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ) المحقق: طارق بن عوض الله بن محمد، عبد المحسن بن إبراهيم الحسيني، الناشر: دار الحرمين،القاهرة، عدد الأجزاء: ١٠

﴿٢٣﴾ المعجم الصغير للطبراني (الروض الداني):

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ). المحقق: محمد

شكور محمود الحاج أمرير. الناشر: المكتب الإسلامي ، دار عمار،بيروت ، عمان. الطبعة: الأولى، ١٤٠٥ –١٩٨٥. عدد الأجزاء: ٢

﴿٢٤﴾ كنز العمال في سنن الأقوال والأفعال:

المؤلف: علاء الدين علي بن حسام الدين ابن قاضي خان القادري الشاذلي الهندي البرهانفوري ثم المدني فالمكي الشهير بالمتقي الهندي (المتوفى: ٩٧٥هـ). المحقق: بكري حياني،صفوة السقا. الناشر: مؤسسة الرسالة. الطبعة: الطبعة الخامسة، ١٤٠١هـ/١٩٨١م

﴿٢٥﴾ إتحاف الخيرة المهرة بزوائد المسانيد العشرة:

المؤلف: أبو العباس شهاب الدين أحمد بن أبي بكر بن إسماعيل بن سليم بن قايماز بن عثمان البوصيري الكناني الشافعي (المتوفى: ٨٤٠هـ). تقديم: فضيلة الشيخ الدكتور أحمد معبد عبد الكريم. المحقق: دار المشكاة للبحث العلمي بإشراف أبو تميم ياسر بن إبراهيم. دار النشر: دار الوطن للنشر، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢٠ هـ – ١٩٩٩ م. عدد الأجزاء: ٩ (٨ ومجلد فهارس)

﴿٢٦﴾ مجمع الزوائد ومنبع الفوائد:

المؤلف: أبو الحسن نور الدين علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي (المتوفى: ٨٠٧هـ). المحقق: حسام الدين القدسي. الناشر: مكتبة القدسي، القاهرة. عام النشر: ١٤١٤ هـ، ١٩٩٤م. عدد الأجزاء: ١٠

﴿٢٧﴾ المخلَّصيات وأجزاء أخرى لأبي طاهر المخلِّص:

المؤلف: محمد بن عبد الرحمن بن العباس بن عبد الرحمن بن زكريا البغدادي المخَلِّص (المتوفى: ٣٩٣هـ). المحقق: نبيل سعد الدين جرار. الناشر: وزارة الأوقاف والشؤون الإسلامية لدولة قطر. الطبعة: الأولى، ١٤٢٩ هـ –٢٠٠٨ م

﴿٢٨﴾ مسند الشهاب:

المؤلف: أبو عبد الله محمد بن سلامة بن جعفر بن علي بن حكمون القضاعي المصري (المتوفى: ٤٥٤هـ). المحقق: حمدي بن عبد المجيد. الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٠٧ –١٩٨٦. عدد الأجزاء: ٢

﴿٢٩﴾ ترتيب الأمالي الخميسية للشجري:

مؤلف الأمالي: يحيى (المرشد بالله) بن الحسين (الموفق) بن إسماعيل بن زيد الحسني الشجري الجرجاني (المتوفى ٤٩٩ هـ). رتبها: القاضي محيي الدين محمد بن أحمد القرشي العبشمي (المتوفى: ٦١٠هـ). تحقيق: محمد حسن محمد وحسن إسماعيل. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٢ هـ - ٢٠٠١ م. عدد الأجزاء: ٢

﴿٣٠﴾ السنن الكبرى للبيهقي:

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرَوْجِردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨هـ). المحقق: محمد عبد القادر عطا. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الثالثة، ١٤٢٤ هـ –٢٠٠٣ م

﴿٣١﴾ صحيح ابن حبان بترتيب ابن بلبان:

المؤلف: محمد بن حبان بن أحمد بن حبان بن معاذ بن مَعْبدَ، التميمي، أبو حاتم، الدارمي، البُستي (المتوفى: ٣٥٤هـ).

المحقق: شعيب الأرنؤوط. الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤١٤ —١٩٩٣. عدد الأجزاء: ١٨ (١٧ جـزء ومجلد فهارس)

﴿٣٢﴾ الكنى والأسماء للدولابي:

المؤلف: أبو بِشْر محمد بن أحمد بن حماد بن سعيد بن مسلم الأنصاري الدولابي الرازي (المتوفى: ٣١٠هـ). المحقق: أبو قتيبة نظر محمد الفاريابي. الناشر: دار ابن حزم، بيروت/ لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ - ٢٠٠٠م. عدد الأجزاء: ٣

﴿٣٣﴾ المنتخب من مسند عبد بن حميد:

المؤلف: أبو محمد عبد الحميد بن حميد بن نصر الكَسّي ويقال له: الكَشّي بالفتح والإعجام (المتوفى: ٢٤٩هـ). تحقيق: الشيخ مصطفى العدوي. الناشر: دار بلنسية للنشر والتوزيع. الطبعة: الثانية ١٤٢٣هـ - ٢٠٠٢م. عدد الأجزاء: ٢

﴿٣٤﴾ الترغيب والترهيب من الحديث الشريف:

المؤلف: عبد العظيم بن عبد القوي بن عبد الله، أبو محمد، زكي الدين المنذري (المتوفى: ٦٥٦هـ). المحقق: إبراهيم شمس الدين. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤١٧. عدد الأجزاء: ٤

﴿٣٥﴾ الأدب المفرد:

المؤلف: محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة البخاري، أبو عبد الله (المتوفى: ٢٥٦هـ). المحقق: محمد فؤاد عبد الباقي. الناشر: دار البشائر الإسلامية، بيروت. الطبعة: الثالثة، ١٤٠٩ —١٩٨٩.

﴿٣٦﴾ مسند أبي يعلى:

المؤلف: أبو يعلى أحمد بن علي بن المثُنى بن يحيى بن عيسى بن هلال التميمي، الموصلي (المتوفى: ٣٠٧هـ) المحقق: حسين سليم أسد. الناشر: دار المأمون للتراث، دمشق. الطبعة: الأولى، ١٤٠٤ —١٩٨٤. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٣٧﴾ مسند الشاميين:

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ). المحقق: حمدي بن عبد المجيد. الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤٠٥ —١٩٨٤. عدد الأجزاء: ٤

﴿٣٨﴾ جامع الأحاديث:

(ويشتمل على جمع الجوامع للسيوطى والجامع الأزهر وكنوز الحقائق للمناوى، والفتح الكبير للنبهاني). المؤلف: عبد الرحمن بن أبي بكر، جلال الدين السيوطي (المتوفى: ٩١١هـ). ضبط نصوصه وخرج أحاديثه: فريق من الباحثين بإشراف د علي جمعة (مفتي الديار المصرية). طبع على نفقة: د حسن عباس زكي. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٣٩﴾ الجمع بين الصحيحين البخاري ومسلم:

المؤلف: محمد بن فتوح بن عبد الله بن فتوح بن حميد الأزدي الميورقي الحَمِيدي أبو عبد الله بن أبي نصر (المتوفى: ٤٨٨هـ). المحقق: د. علي حسين البواب. الناشر: دار ابن حزم، لبنان، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٢٣هـ - ٢٠٠٢م. عدد الأجزاء: ٤×٢

﴿٤٠﴾ صحيح ابن خزيمة:

المؤلف: أبو بكر محمد بن إسحاق بن خزيمة بن المغيرة بن صالح بن بكر السلمي النيسابوري (المتوفى: ٣١١هـ).
المحقق: د. محمد مصطفى الأعظمي. الناشر: المكتب الإسلامي، بيروت. عدد الأجزاء: ٤

﴿٤١﴾ مصنَّف ابن أبي شيبة:

الكتاب المصنَّف في الأحاديث والآثار: المؤلف: أبو بكر بن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواستي العبسي (المتوفى: ٢٣٥هـ). المحقق: كمال يوسف الحوت. الناشر: مكتبة الرشد، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٠٩. عدد الأجزاء: ٧

﴿٤٢﴾ مصنَّف ابن أبي شيبة:

الكتاب المصنَّف في الأحاديث والآثار: المؤلف: أبو بكر بن أبي شيبة، عبد الله بن محمد بن إبراهيم بن عثمان بن خواستي العبسي (المتوفى: ٢٣٥هـ). المحقق: محمد عوامة. الناشر: مؤسسة علوم القرآن، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢٧. عدد الأجزاء: ٢٦

﴿٤٣﴾ سنن الدارقطني:

المؤلف: أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد بن مهدي بن مسعود بن النعمان بن دينار البغدادي الدارقطني (المتوفى: ٣٨٥هـ). حققه وضبط نصه وعلق عليه: شعيب الارنؤوط، حسن عبد المنعم شلبي، عبد اللطيف حرز الله، أحمد برهوم.
الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٤ م. عدد الأجزاء: ٥

﴿٤٤﴾ جامع المسانيد والسُّنَن الهادي لأقوم سَنَن:

المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: ٧٧٤هـ). المحقق: د عبد الملك بن عبد الله الدهيش. الناشر: دار خضر للطباعة والنشر والتوزيع بيروت، لبنان، طبع على نفقة المحقق ويطلب من مكتبة النهضة الحديثة، مكة المكرمة. الطبعة: الثانية، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م. عدد الأجزاء: ١٠

﴿٤٥﴾ الدعوات الكبير للبيهقي:

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرَوْجِردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨هـ). المحقق: بدر بن عبد الله البدر. الناشر: غراس للنشر والتوزيع، الكويت. الطبعة: الأولى للنسخة الكاملة، ٢٠٠٩ م عدد الأجزاء: ٢

﴿٤٦﴾ إحياء علوم الدين:

المؤلف: أبو حامد محمد بن محمد الغزالي الطوسي (المتوفى: ٥٠٥هـ). الناشر: دار المعرفة، بيروت. عدد الأجزاء: ٤

﴿٤٧﴾ مسند أبي داود الطيالسي:

المؤلف: أبو داود سليمان بن داود بن الجارود الطيالسي البصرى (المتوفى: ٢٠٤هـ). المحقق: الدكتور محمد بن عبد المحسن التركي. الناشر: دار هجر، مصر. الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٩ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٤٨﴾ حديث علي بن حجر السعدي عن إسماعيل بن جعفر المدني:

المؤلف: إسماعيل بن جعفر بن أبي كثير الأنصاري الزرقي مولاهم، أبو إسحاق المدني -ويكنى أيضا: أبا إبراهيم (المتوفى: ١٨٠هـ). دراسة وتحقيق: عمر بن رفود بن رفيد السّفياني. الناشر: مكتبة الرشد للنشر والتوزيع، الرياض، شركة

الرياض للنشر والتوزيع. الطبعة: الأولى: ١٤١٨ هـ - ١٩٩٨ م.

﴿٤٩﴾ مسند ابن الجعد:

المؤلف: علي بن الجَعْد بن عبيد الجَوْهَري البغدادي (المتوفى: ٢٣٠هـ). تحقيق: عامر أحمد حيدر. الناشر: مؤسسة نادر، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤١٠ - ١٩٩٠

﴿٥٠﴾ الزهد والرقائق لابن المبارك:

(يليه «مَا رَوَاهُ نُعَيْمُ بْنُ حَمَّادٍ فِي نُسْخَتِهِ زَائِدًا عَلَى مَا رَوَاهُ الْمَرْوَزِيُّ عَنِ ابْنِ الْمُبَارَكِ فِي كِتَابِ الزُّهْدِ»). المؤلف: أبو عبد الرحمن عبد الله بن المبارك بن واضح الحنظلي، التركي ثم المرْوزي (المتوفى: ١٨١هـ). المحقق: حبيب الرحمن الأعظمي. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت

﴿٥١﴾ مسند الحُمَيدي:

المؤلف: أبو بكر عبد الله بن الزبير بن عيسى بن عبيد الله القرشي الأسدي الحميدي المكي (المتوفى: ٢١٩هـ) حقق نصوصه وخرج أحاديثه: حسن سليم أسد الدَّارَانيّ. الناشر: دار السقا، دمشق سوريا. الطبعة: الأولى، ١٩٩٦م عدد الأجزاء: ٢

﴿٥٢﴾ شرح السنة:

المؤلف: محيي السنة، أبو محمد الحسين بن مسعود بن محمد بن الفراء البغوي الشافعي (المتوفى: ٥١٦هـ). تحقيق: شعيب الأرنؤوط - محمد زهير الشاويش. الناشر: المكتب الإسلامي، دمشق، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٠٣هـ - ١٩٨٣م. عدد الأجزاء: ١٥

﴿٥٣﴾ مختصر قيام الليل:

المؤلف: أبو عبد الله محمد بن نصر بن الحجاج المَرْوَزِي (المتوفى: ٢٩٤هـ). اختصرها: العلامة أحمد بن علي المقريزي. الناشر: حديث أكادمي، فيصل آباد، پاكستان. الطبعة: الأولى، ١٤٠٨ هـ - ١٩٨٨ م

﴿٥٤﴾ الترغيب والترهيب لقوام السنة:

المؤلف: إسماعيل بن محمد بن الفضل بن علي القرشي الطليحي التيمي الأصبهاني، أبو القاسم، الملقب بقوام السنة (المتوفى: ٥٣٥هـ). المحقق: أيمن بن صالح بن شعبان. الناشر: دار الحديث، القاهرة. الطبعة: الأولى ١٤١٤ هـ - ١٩٩٣ م. عدد الأجزاء: ٣

﴿٥٥﴾ مسند البزار المنشور باسم البحر الزخار:

المؤلف: أبو بكر أحمد بن عمرو بن عبد الخالق بن خلاد بن عبيد الله العتكي المعروف بالبزار (المتوفى: ٢٩٢هـ). المحقق: محفوظ الرحمن زين الله، (حقق الأجزاء من ١ إلى ٩). وعادل بن سعد (حقق الأجزاء من ١٠ إلى ١٧). وصبري عبد الخالق الشافعي (حقق الجزء ١٨). الناشر: مكتبة العلوم والحكم، المدينة المنورة. الطبعة: الأولى، (بدأت ١٩٨٨م، وانتهت ٢٠٠٩م). عدد الأجزاء: ١٨

﴿٥٦﴾ المعجم لابن المقرئ:

المؤلف: أبو بكر محمد بن إبراهيم بن علي بن عاصم بن زاذان الأصبهاني الخازن، المشهور بابن المقرئ (المتوفى:

٣٨١هـ). تحقيق: أبي عبد الحمن عادل بن سعد. الناشر: مكتبة الرشد، الرياض، شركة الرياض للنشر والتوزيع. الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م

﴿٥٧﴾ الأحاديث المختارة:

أو المستخرج من الأحاديث المختارة مما لم يخرجه البخاري ومسلم في صحيحيهما: المؤلف: ضياء الدين أبو عبد الله محمد بن عبد الواحد المقدسي (المتوفى: ٦٤٣هـ). دراسة وتحقيق: الدكتور عبد الملك بن عبد الله بن دهيش. الناشر: دار خضر للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، لبنان. الطبعة: الثالثة، ١٤٢٠ هـ - ٢٠٠٠ م. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٥٨﴾ مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح:

المؤلف: علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري (المتوفى: ١٠١٤هـ). الناشر: دار الفكر، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ - ٢٠٠٢م. عدد الأجزاء: ٩

﴿٥٩﴾ نصب الراية لأحاديث الهداية مع حاشيته بغية الألمعي في تخريج الزيلعي:

المؤلف: جمال الدين أبو محمد عبد الله بن يوسف بن محمد الزيلعي (المتوفى: ٧٦٢هـ). قدم للكتاب: محمد يوسف البَنوري. صححه ووضع الحاشية: عبد العزيز الديوبندي الفنجاني، إلى كتاب الحج، ثم أكملها محمد يوسف الكاملفوري. المحقق: محمد عوامة. الناشر: مؤسسة الريان للطباعة والنشر، بيروت، لبنان/ دار القبلة للثقافة الإسلامية، جدة، السعودية. الطبعة: الأولى، ١٤١٨هـ/١٩٩٧م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٦٠﴾ إعلاء السنن:

المؤلف: المحدث الناقد العلام مولانا ظفر احمد العثماني التهانوي. الناشر: ادارة القرآن والعلوم الاسلامية، كراچي، الطبعة: الثالث، ١٤١٥ . عدد الأجزاء: ٢٢

﴿٦١﴾ الجوهر النقي على سنن البيهقي:

المؤلف: علاء الدين علي بن عثمان بن إبراهيم بن مصطفى المارديني، أبو الحسن، الشهير بابن التركماني (المتوفى: ٧٥٠هـ). الناشر: دار الفكر

﴿٦٢﴾ مختصر خلافيات البيهقي:

المؤلف: أحمد بن فَرح (بسكون الراء) بن أحمد بن محمد بن فرح اللَّخمي الإشبيلي، نزيل دمشق، أبو العباس، شهاب الدين الشافعي (المتوفى: ٦٩٩هـ). المحقق: د. ذياب عبد الكريم ذياب عقل. الناشر: مكتبة الرشد، السعودية / الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤١٧هـ - ١٩٩٧م. عدد الأجزاء: ٥

﴿٦٣﴾ تنوير المقباس من تفسير ابن عباس:

المفسِّر: عبد الله بن عباس رضي الله عنهما (المتوفى: ٦٨هـ).جمعه: مجد الدين أبو طاهر محمد بن يعقوب الفيروزآبادى (المتوفى: ٨١٧هـ). الناشر: دار الكتب العلمية، لبنان

﴿٦٤﴾ بحر العلوم: المعروف بتفسير السمرقندي،

المؤلف: أبو الليث نصر بن محمد بن أحمد بن إبراهيم السمرقندي (م ٣٧٣هـ) المحقق: محمود مطرجي. دارالفكر

﴿٦٥﴾ تفسير النسفي (مدارك التنزيل وحقائق التأويل):

المؤلف: أبو البركات عبد الله بن أحمد بن محمود حافظ الدين النسفي (المتوفى: ٧١٠هـ). حققه وخرج أحاديثه: يوسف علي بديوي. راجعه وقدم له: محيي الدين ديب مستو. الناشر: دار الكلم الطيب، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ - ١٩٩٨ م. عدد الأجزاء: ٣

﴿٦٦﴾ تفسير القرآن العظيم لابن أبي حاتم:

المؤلف: أبو محمد عبد الرحمن بن محمد بن إدريس بن المنذر التميمي، الحنظلي، الرازي ابن أبي حاتم (المتوفى: ٣٢٧). المحقق: أسعد محمد الطيب. الناشر: مكتبة نزار مصطفى الباز، المملكة العربية السعودية. الطبعة: الثالثة - ١٤١٩ هـ

﴿٦٧﴾ تفسير القرآن العظيم (ابن كثير)

المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: ٧٧٤هـ). المحقق: محمد حسين شمس الدين. الناشر: دار الكتب العلمية، منشورات محمد علي بيضون، بيروت. الطبعة: الأولى - ١٤١٩ هـ

﴿٦٨﴾ المعجم في أسامي شيوخ أبي بكر الإسماعيلي:

المؤلف: أبو بكر أحمد بن إبراهيم بن إسماعيل بن العباس بن مرداس الإسماعيلي الجرجاني (المتوفى: ٣٧١هـ). المحقق: د. زياد محمد منصور. الناشر: مكتبة العلوم والحكم، المدينة المنورة. الطبعة: الأولى، ١٤١٠. عدد الأجزاء: ٣

﴿٦٩﴾ علل الدارقطني:

العلل الواردة في الأحاديث النبوية. المؤلف: أبو الحسن علي بن عمر بن أحمد بن مهدي بن مسعود بن النعمان بن دينار البغدادي الدارقطني (المتوفى: ٣٨٥هـ). المجلدات من الأول، إلى الحادي عشر: تحقيق وتخريج: محفوظ الرحمن زين الله السلفي. الناشر: دار طيبة، الرياض. الطبعة: الأولى ١٤٠٥ هـ - ١٩٨٥ م. والمجلدات من الثاني عشر، إلى الخامس عشر: علق عليه: محمد بن صالح بن محمد الدباسي. الناشر: دار ابن الجوزي، الدمام. الطبعة: الأولى، ١٤٢٧ هـ

﴿٧٠﴾ مستخرج أبي عوانة:

= مسند ابي عوانة. المؤلف: أبو عوانة يعقوب بن إسحاق بن إبراهيم النيسابوري الإسفراييني (المتوفى: ٣١٦هـ) تحقيق: أيمن بن عارف الدمشقي. الناشر: دار المعرفة، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤١٩هـ - ١٩٩٨م.. عدد الأجزاء: ٥

﴿٧١﴾ اخبار الفقهاء والمحدثين:

المؤلف: محمد بن الحارث الخشني القيرواني المتوفي ٣٦١ هـ ق: الطبعة: مادريد، الطبعة: بيروت و لاهور.

﴿٧٢﴾ المستدرك على الصحيحين:

المؤلف: أبو عبد الله الحاكم محمد بن عبد الله بن محمد بن حمدويه بن نُعيم بن الحكم الضبي الطهماني النيسابوري المعروف بابن البيع (المتوفى: ٤٠٥هـ). تحقيق: مصطفى عبد القادر عطا. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، الطبعة: الأولى، ١٤١١ - ١٩٩٠. عدد الأجزاء: ٤

﴿٧٣﴾ ناسخ الحديث ومنسوخه:

المؤلف: أبو حفص عمر بن أحمد بن عثمان بن أحمد بن محمد بن أيوب بن أزداذ البغدادي المعروف بـ ابن شاهين

(المتوفى: ٣٨٥هـ). المحقق: سمير بن أمين الزهيري. الناشر: مكتبة المنار، الزرقاء. الطبعة: الأولى، ١٤٠٨هـ

﴿٧٤﴾ عمدة القاري شرح صحيح البخاري للإمام العيني:

المؤلف: أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابى الحنفى بدر الدين العينى (المتوفى: ٨٥٥هـ).

الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت. عدد الأجزاء: ٢٥ × ١٢

﴿٧٥﴾ فتح الباري شرح صحيح البخاري لابن رجب:

المؤلف: زين الدين عبد الرحمن بن أحمد بن رجب بن الحسن، السَلامي، البغدادي، ثم الدمشقي، الحنبلي (المتوفى: ٧٩٥هـ) تحقيق: ١ – محمود بن شعبان بن عبد المقصود. ٢ – مجدي بن عبد الخالق الشافعي. ٣ – إبراهيم بن إسماعيل القاضي. ٤ – السيد عزت المرسي. ٥ – محمد بن عوض المنقوش. ٦ – صلاح بن سالم المصراتي. ٧ – علاء بن مصطفى بن همام. ٨ – صبري بن عبد الخالق الشافعي. الناشر: مكتبة الغرباء الأثرية – المدينة النبوية. الطبعة: الأولى، ١٤١٧ هـ – ١٩٩٦ م

﴿٧٦﴾ فتح الباري شرح صحيح البخاري لابن حجر:

المؤلف: أحمد بن علي بن حجر أبو الفضل العسقلاني الشافعي. الناشر: دار المعرفة، بيروت، ١٣٧٩ رقم كتبه وأبوابه وأحاديثه: محمد فؤاد عبد الباقي. قام بإخراجه وصححه وأشرف على طبعه: محب الدين الخطيب، عليه تعليقات عبد العزيز بن عبد الله بن باز. عدد الأجزاء: ١٣

﴿٧٧﴾ شرح سنن أبي داود:

المؤلف: أبو محمد محمود بن أحمد بن موسى بن أحمد بن حسين الغيتابى الحنفى بدر الدين العينى (المتوفى: ٨٥٥هـ).

المحقق: أبو المنذر خالد بن إبراهيم المصري. الناشر: مكتبة الرشد، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢٠ هـ – ١٩٩٩ م. عدد الأجزاء: ٧ (٦ ومجلد فهارس)

﴿٧٨﴾ البذل المجهود في حل أبي داؤد:

المؤلف: الإمام المحدث الكبير الشيخ خليل احمد السهارنفوري (المتوفى: ١٣٤٦هـ). المحقق: الدكتور تقي الدين الندوي. الناشر: دار البشائر الاسلامية، بيروت، الطبعة: الأولى ١٤٢٧ هـ – ٢٠٠٦ م. عدد الأجزاء: ١٤

﴿٧٩﴾ التمهيد لما في الموطأ من المعاني والأسانيد:

المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي (المتوفى: ٤٦٣هـ). تحقيق: مصطفى بن أحمد العلوي ، محمد عبد الكبير البكري. الناشر: وزارة عموم الأوقاف والشؤون الإسلامية، المغرب، عام النشر: ١٣٨٧ هـ. عدد الأجزاء: ٢٤

﴿٨٠﴾ مرقاة المفاتيح شرح مشكاة المصابيح:

المؤلف: علي بن (سلطان) محمد، أبو الحسن نور الدين الملا الهروي القاري (المتوفى: ١٠١٤هـ). الناشر: دار الفكر، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٢هـ – ٢٠٠٢م. عدد الأجزاء: ٩

﴿٨١﴾ مصفي شرح موطا:

المؤلف: الإمام الشاه ولي الله الدهلوي

﴿٨٢﴾ المنهاج شرح صحيح مسلم بن الحجاج:

المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: ٦٧٦هـ). الناشر: دار إحياء التراث العربي، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٣٩٢. عدد الأجزاء: ١٨ (في ٩ مجلدات)

﴿٨٣﴾ فتح الملهم شرح صحيح مسلم:

المؤلف: ألعلامة المحدث الداعية الكبير الشيخ شبير احمد العثماني (المتوفى: ١٣٦٩هـ). الناشر: دار القلم، دمشق. الطبعة: ١٤٢٧ هـ عدد الأجزاء: ١١ (في ٦ مجلدات)

﴿٨٤﴾ معارف السنن شرح جامع الترمذي:

المؤلف: محدث العصر العلامة الشيخ محمد يوسف بن السيد محمد زكريا الحسيني البنوري (المتوفى: ١٣٩٧هـ) الناشر: سعيد كمپني، كراچي. عدد الأجزاء: ٦

﴿٨٥﴾ المبسوط للسرخسي:

المؤلف: محمد بن أحمد بن أبي سهل شمس الأئمة السرخسي (المتوفى: ٤٨٣هـ). الناشر: دار المعرفة، بيروت، الطبعة: بدون طبعة. تاريخ النشر: ١٤١٤هـ-١٩٩٣م. عدد الأجزاء: ٣٠

﴿٨٦﴾ الحجة على أهل المدينة:

المؤلف: الامام أبو عبد الله محمد بن الحسن بن فرقد الشيباني (المتوفى: ١٨٩هـ). المحقق: مهدي حسن الكيلاني القادري. الناشر: عالم الكتب، بيروت. الطبعة: الثالثة، ١٤٠٣. عدد الأجزاء: ٤

﴿٨٧﴾ شعب الإيمان:

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرَوْجِردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨هـ). حققه وراجع نصوصه وخرج أحاديثه: الدكتور عبد العلي عبد الحميد حامد. أشرف على تحقيقه وتخريج أحاديثه: مختار أحمد الندوي، صاحب الدار السلفية ببومباي، الهند. الناشر: مكتبة الرشد للنشر والتوزيع بالرياض بالتعاون مع الدار السلفية ببومباي بالهند. الطبعة: الأولى، ١٤٢٣ هـ - ٢٠٠٣ م. عدد الأجزاء: ١٤ (١٣، ومجلد للفهارس)

﴿٨٨﴾ عمل اليوم والليلة:

المؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، النسائي (المتوفى: ٣٠٣هـ). المحقق: د. فاروق حمادة. الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤٠٦

﴿٨٩﴾ مسند الفاروق:

مسند أمير المؤمنين أبي حفص عمر بن الخطاب رضي الله عنه وأقواله على أبواب العلم: المؤلف: أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي البصري ثم الدمشقي (المتوفى: ٧٧٤هـ). المحقق: عبد المعطي قلعجي. دار النشر: دار الوفاء، المنصورة. الطبعة: الأولى، ١٤١١هـ - ١٩٩١م. عدد الأجزاء: ٢

﴿٩٠﴾ حديث الزهري:

المؤلف: عبيد الله بن عبد الرحمن بن محمد بن عبيد الله بن سعد بن إبراهيم بن عبد الرحمن بن عوف العوفي، الزهري،

القرشي، أبو الفضل البغدادي (المتوفى: ٣٨١هـ). دراسة وتحقيق: الدكتور حسن بن محمد بن علي شبالة البلوط. الناشر: أضواء السلف، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤١٨ هـ - ١٩٩٨ م.

﴿٩١﴾ مسند الدارمي المعروف بـ (سنن الدارمي):

المؤلف: أبو محمد عبد الله بن عبد الرحمن بن الفضل بن بَهرام بن عبد الصمد الدارمي، التميمي السمرقندي (المتوفى: ٢٥٥هـ). تحقيق: حسين سليم أسد الداراني. الناشر: دار المغني للنشر والتوزيع، المملكة العربية السعودية. الطبعة: الأولى، ١٤١٢ هـ - ٢٠٠٠ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٩٢﴾ المراسيل لأبي داؤد:

المؤلف: أبو داود سليمان بن الأشعث بن إسحاق بن بشير بن شداد بن عمرو الأزدي السِّجِسْتاني (المتوفى: ٢٧٥هـ). المحقق: شعيب الأرناؤوط. الناشر: مؤسسة الرسالة، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤٠٨

﴿٩٣﴾ الكامل في ضعفاء الرجال:

المؤلف: أبو أحمد بن عدي الجرجاني (المتوفى: ٣٦٥هـ). تحقيق: عادل أحمد عبد الموجود-علي محمد معوض، شارك في تحقيقه: عبد الفتاح أبو سنة. الناشر: الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤١٨هـ-١٩٩٧م

﴿٩٤﴾ الاستيعاب في معرفة الأصحاب:

المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي (المتوفى: ٤٦٣هـ) المحقق: علي محمد البجاوي. الناشر: دار الجيل، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤١٢ هـ - ١٩٩٢ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿٩٥﴾ رسالة أبي زيد:

المؤلف: أبو محمد عبد الله بن (أبي زيد) عبد الرحمن النفزي، القيرواني، المالكي (المتوفى: ٣٨٦هـ). دار الفكر

﴿٩٦﴾ قرة العينين برفع اليدين في الصلاة:

المؤلف: محمد بن إسماعيل بن إبراهيم بن المغيرة البخاري، أبو عبد الله (المتوفى: ٢٥٦هـ). تحقيق: أحمد الشريف، الناشر: دار الأرقم للنشر والتوزيع، الكويت. الطبعة: الأولى، ١٤٠٤ هـ - ١٩٨٣ م

﴿٩٧﴾ الأذكار:

المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: ٦٧٦هـ). تحقيق: عبد القادر الأرنؤوط رحمه الله. الناشر: دار الفكر للطباعة والنشر والتوزيع، بيروت، لبنان. طبعة جديدة منقحة، ١٤١٤ هـ - ١٩٩٤ م

﴿٩٨﴾ أسنى المطالب في شرح روض الطالب:

المؤلف: زكريا بن محمد بن زكريا الأنصاري، زين الدين أبو يحيى السنيكي (المتوفى: ٩٢٦هـ). عدد الأجزاء: ٤. الناشر: دار الكتاب الإسلامي. الطبعة: بدون طبعة وبدون تاريخ

﴿٩٩﴾ تاريخ جرجان:

المؤلف: المحدث الإمام في الجرح والتعديل أبو القاسم حمزة بن يوسف بن إبراهيم السهمي القرشي الجرجاني (المتوفى: ٤٢٧هـ أو ٤٢٨ هـ). المحقق: تحت مراقبة محمد عبد المعيد خان. الناشر: عالم الكتب، بيروت. الطبعة: الرابعة ١٤٠٧ هـ

. ١٩٨٧ م (و أبو القاسم حمزة بن يوسف بن إبراهيم السهمي، هو كان ممن يعتمد قوله في الجرح والتعديل من الطبقة الحادية عشرة. كذا في وفيات من يعتمد قوله في الجرح والتعديل (ص ٤٩) لفضيلة الشيخ زين العابدين الاعظمي الاستاذ بجامعة مظاهر علوم، سهارنبور، هند).

﴾١٠٠﴿ معرفة السنن والآثار:

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرَوْجِردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨هـ) المحقق: عبد المعطي أمين قلعجي. الناشرون: جامعة الدراسات الإسلامية (كراتشي،باكستان)، دار قتيبة (دمشق،بيروت)، دار الوعي (حلب، دمشق)، دار الوفاء (المنصورة، القاهرة). الطبعة: الأولى، ١٤١٢هـ - ١٩٩١م. عدد الأجزاء: ١٥

﴾١٠١﴿ سير أعلام النبلاء:

المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قَايْماز الذهبي (المتوفى: ٧٤٨هـ). الناشر: دار الحديث، القاهرة. الطبعة: ١٤٢٧هـ-٢٠٠٦م. عدد الأجزاء: ١٨

﴾١٠٢﴿ سير أعلام النبلاء:

المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قَايْماز الذهبي (المتوفى : ٧٤٨هـ). المحقق: مجموعة من المحققين بإشراف الشيخ شعيب الأرناؤوط. الناشر: مؤسسة الرسالة. الطبعة: الثالثة ، ١٤٠٥ هـ / ١٩٨٥ م. عدد الأجزاء : ٢٥ (٢٣ ومجلدان فهارس)

﴾١٠٣﴿ تهذيب التهذيب:

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ). الناشر: مطبعة دائرة المعارف النظامية، الهند. الطبعة: الطبعة الأولى، ١٣٢٦هـ عدد الأجزاء: ١٢

﴾١٠٤﴿ رد المحتار على الدر المختار

المؤلف: ابن عابدين، محمد أمين بن عمر بن عبد العزيز عابدين الدمشقي الحنفي (المتوفى: ١٢٥٢هـ) الناشر: دار الفكر، بيروت. الطبعة: الثانية، ١٤١٢هـ - ١٩٩٢م. عدد الأجزاء: ٦

﴾١٠٥﴿ الفتاوى الهندية:

المؤلف: لجنة علماء برئاسة نظام الدين البلخي. الناشر: دار الفكر. الطبعة: الثانية، ١٣١٠ هـ عدد الأجزاء: ٦

﴾١٠٦﴿ الهداية في شرح بداية المبتدي:

المؤلف: علي بن أبي بكر بن عبد الجليل الفرغاني المرغيناني، أبو الحسن برهان الدين (المتوفى: ٥٩٣هـ) المحقق: طلال يوسف. الناشر: دار احياء التراث العربي، بيروت، لبنان. عدد الأجزاء: ٤

﴾١٠٧﴿ تبيين الحقائق شرح كنز الدقائق وحاشية الشِّلْبِيِّ:

المؤلف: عثمان بن علي بن محجن البارعي، فخر الدين الزيلعي الحنفي (المتوفى: ٧٤٣ هـ). الحاشية: شهاب الدين أحمد بن محمد بن أحمد بن يونس بن إسماعيل بن يونس الشِّلْبِيُّ (المتوفى: ١٠٢١ هـ). الناشر: المطبعة الكبرى الأميرية، بولاق، القاهرة. الطبعة: الأولى، ١٣١٣ هـ

﴿١٠٨﴾ البحر الرائق شرح كنز الدقائق:

المؤلف: زين الدين بن إبراهيم بن محمد، المعروف بابن نجيم المصري (المتوفى: ٩٧٠هـ). وفي آخره: تكملة البحر الرائق لمحمد بن حسين بن علي الطوري الحنفي القادري (ت بعد ١١٣٨ هـ). وبالحاشية: منحة الخالق لابن عابدين. الناشر: دار الكتاب الإسلامي. الطبعة: الثانية، بدون تاريخ. عدد الأجزاء:٨

﴿١٠٩﴾ المحيط البرهاني في الفقه النعماني فقه الإمام أبي حنيفة رضي الله عنه:

المؤلف: أبو المعالي برهان الدين محمود بن أحمد بن عبد العزيز بن عمر بن مَازَةَ البخاري الحنفي (المتوفى: ٦١٦هـ). المحقق: عبد الكريم سامي الجندي. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، لبنان. الطبعة: الأولى، ١٤٢٤ هـ - ٢٠٠٤ م. عدد الأجزاء: ٩

﴿١١٠﴾ مراقي الفلاح شرح متن نور الإيضاح

المؤلف: حسن بن عمار بن علي الشرنبلالي المصري الحنفي (المتوفى: ١٠٦٩هـ). اعتنى به وراجعه: نعيم زرزور. الناشر: المكتبة العصرية. الطبعة: الأولى، ١٤٢٥ هـ - ٢٠٠٥ م. عدد الأجزاء: ١

﴿١١١﴾ بداية المجتهد ونهاية المقتصد:

المؤلف: أبو الوليد محمد بن أحمد بن محمد بن أحمد بن رشد القرطبي الشهير بابن رشد الحفيد (المتوفى: ٥٩٥هـ). الناشر: دار الحديث، القاهرة. الطبعة: بدون طبعة. تاريخ النشر: ١٤٢٥هـ - ٢٠٠٤ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿١١٢﴾ المغني لابن قدامة:

المؤلف: أبو محمد موفق الدين عبد الله بن أحمد بن محمد بن قدامة الجماعيلي المقدسي ثم الدمشقي الحنبلي، الشهير بابن قدامة المقدسي (المتوفى: ٦٢٠هـ). الناشر: مكتبة القاهرة. الطبعة: بدون طبعة. عدد الأجزاء: ١٠. تاريخ النشر: ١٣٨٨هـ - ١٩٦٨م

﴿١١٣﴾ الفردوس بمأثور الخطاب:

المؤلف: شيرويه بن شهردار بن شيرويه بن فناخسرو، أبو شجاع الديلميّ الهمذاني (المتوفى: ٥٠٩هـ). المحقق: السعيد بن بسيوني زغلول. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤٠٦ هـ - ١٩٨٦م. عدد الأجزاء: ٥

﴿١١٤﴾ التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير:

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ). الناشر: دار الكتب العلمية. الطبعة: الطبعة الأولى ١٤١٩هـ ١٩٨٩م.عدد الأجزاء: ٤

﴿١١٥﴾ الاستذكار:

المؤلف: أبو عمر يوسف بن عبد الله بن محمد بن عبد البر بن عاصم النمري القرطبي (المتوفى: ٤٦٣هـ) تحقيق: سالم محمد عطا، محمد علي معوض. الناشر: دار الكتب العلمية ، بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ ٢٠٠٠ عدد الأجزاء: ٩

﴿١١٦﴾ مشكاة المصابيح:

المؤلف: محمد بن عبد الله الخطيب العمري، أبو عبد الله، ولي الدين، التبريزي (المتوفى: ٧٤١هـ). المحقق: محمد

ناصر الدين الألباني. الناشر: المكتب الإسلامي، بيروت. الطبعة: الثالثة، ١٩٨٥. عدد الأجزاء: ٣

﴿١١٧﴾ **الإغراب للنسائي:**

الجزء الرابع من حديث شعبة بن الحجاج وسفيان بن سعيد الثوري مما أغرب بعضهم على بعض: المؤلف: أبو عبد الرحمن أحمد بن شعيب بن علي الخراساني، النسائي (المتوفى: ٣٠٣هـ). المحقق: أبو عبد الرحمن محمد الثاني بن عمر بن موسى. الناشر: دار المآثر، المدينة النبوية. الطبعة: الأولى ١٤٢١ هـ - ٢٠٠٠ م.

﴿١١٨﴾ **جزء من حديث خيثمة الأطرابلسي:**

المؤلف: أبو الحسن خيثمة بن سليمان بن حيدرة بن سليمان القرشي الشامي الأطرابلسي (المتوفى: ٣٤٣هـ). الناشر: مخطوط نُشر في برنامج جوامع الكلم المجاني التابع لموقع الشبكة الإسلامية. الطبعة: الأولى، ٢٠٠٤. [مخطوط]

﴿١١٩﴾ **المحلى بالآثار:**

المؤلف: أبو محمد علي بن أحمد بن سعيد بن حزم الأندلسي القرطبي الظاهري (المتوفى: ٤٥٦هـ). الناشر: دار الفكر، بيروت. الطبعة: بدون طبعة وبدون تاريخ. عدد الأجزاء: ١٢

﴿١٢٠﴾ **الفتاوى الكبرى لابن تيمية:**

المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن عبد السلام بن عبد الله بن أبي القاسم بن محمد ابن تيمية الحراني الحنبلي الدمشقي (المتوفى: ٧٢٨هـ). الناشر: دار الكتب العلمية. الطبعة: الأولى، ١٤٠٨هـ، ١٩٨٧م. عدد الأجزاء: ٦

﴿١٢١﴾ **مجموع الفتاوى:**

المؤلف: تقي الدين أبو العباس أحمد بن عبد الحليم بن تيمية الحراني (المتوفى: ٧٢٨هـ). المحقق: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم. الناشر: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، المدينة النبوية، المملكة العربية السعودية. عام النشر: ١٤١٦هـ/١٩٩٥م

﴿١٢٢﴾ **نيل الأوطار:**

المؤلف: محمد بن علي بن محمد بن عبد الله الشوكاني اليمني (المتوفى: ١٢٥٠هـ) تحقيق: عصام الدين الصبابطي. الناشر: دار الحديث، مصر. الطبعة: الأولى، ١٤١٣هـ - ١٩٩٣م. عدد الأجزاء: ٨

﴿١٢٣﴾ **مناقب الامام أبي حنيفة وصاحبيه أبي يوسف ومحمد بن الحسن:**

المؤلف: شمس الدين أبو عبد الله محمد بن أحمد بن عثمان بن قَايْماز الذهبي (المتوفى: ٧٤٨هـ.) عني بتحقيقه والتعليق عليه: محمد زاهد الكوثري، و أبو الوفاء الأفغاني. الناشر: لجنة إحياء المعارف النعمانية، حيدر آباد الدكن بالهند. الطبعة: الثالثة، ١٤٠٨ هـ . عدد الأجزاء: ١

﴿١٢٤﴾ **الإيماء إلى زوائد الأمالي والأجزاء – زوائد الأمالي والفوائد والمعاجم والمشيخات على الكتب الستة والموطأ ومسند الإمام أحمد:**

المؤلف: نبيل سعد الدين سَليم جَرَّار. الناشر: أضواء السلف. الطبعة: الأولى، ١٤٢٨ هـ - ٢٠٠٧ م

﴿١٢٥﴾ **المطالب العالية بزوائد المسانيد الثمانية:**

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ) : رسالة علمية قدمت لجامعة الإمام محمد بن سعود. تنسيق: د. سعد بن ناصر بن عبد العزيز الشثري. الناشر: دار العاصمة، دار الغيث – السعودية. الطبعة: الأولى، ١٤١٩هـ . عدد الأجزاء: ١٩

﴿١٢٦﴾ التلخيص الحبير في تخريج أحاديث الرافعي الكبير:

المؤلف: أبو الفضل أحمد بن علي بن محمد بن أحمد بن حجر العسقلاني (المتوفى: ٨٥٢هـ). الناشر: دار الكتب العلمية. الطبعة: الطبعة الأولى ١٤١٩هـ. ١٩٨٩م. عدد الأجزاء: ٤

﴿١٢٧﴾ فيض الباري علي صحيح البخاري:

المؤلف: من أمالي الفقيه المحدث الاستاذ الكبير إمام العصر الشيخ محمد أنور الكشميري ثم الديوبندي (المتوفي ١٣٥٢ هـ . ق). المحقق: محمد بدر عالم ميرتهي. الناشر: دار الكتب العلمية، بيروت، ٢٠٠٥ م. الطبعة: الاولي.

﴿١٢٨﴾ الدعاء للطبراني:

المؤلف: سليمان بن أحمد بن أيوب بن مطير اللخمي الشامي، أبو القاسم الطبراني (المتوفى: ٣٦٠هـ).

المحقق: مصطفى عبد القادر عطا. الناشر: دار الكتب العلمية – بيروت. الطبعة: الأولى، ١٤١٣. عدد الأجزاء: ١

﴿١٢٩﴾ نهاية المراد من كلام خير العباد:

المؤلف: عبد الغني بن عبد الواحد بن علي بن سرور المقدسي الجماعيلي الدمشقي الحنبلي، أبو محمد، تقي الدين (المتوفى: ٦٠٠هـ). الناشر: مخطوط نُشر في برنامج جوامع الكلم المجاني التابع لموقع الشبكة الإسلامية. الأولى، ٢٠٠٤. [مخطوط]

﴿١٣٠﴾ مسند ابن زيدان:

المؤلف: أَبو مُحَمَّدٍ عَبْدُ اللهِ بنُ زَيْدَانَ بن بُرَيْدِ بن رَزِيْنِ بن رَبِيْعِ بن قطنِ البَجَلِيُّ، الكُوْفِيُّ (المتوفى: ٣١٣هـ). اعتناء وتخريج: محمد زياد عمر تكلة. الناشر: مكتبة العبيكان، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ – ٢٠٠١ م. عدد الأجزاء: ١

﴿١٣٠﴾ جمهرة الأجزاء الحديثية (يحتوي على ١٩ جزءاً حديثياً نادراً)

المؤلف: مجموعة من أصحاب الأجزاء الحديثية. قدم له: العلامة المحدث عبد القادر الأرناؤوط. اعتناء وتخريج: محمد زياد عمر تكلة. الناشر: مكتبة العبيكان، الرياض. الطبعة: الأولى، ١٤٢١ هـ – ٢٠٠١ م. عدد الأجزاء: ١

﴿١٣١﴾ مسند أبي داود الطيالسي:

المؤلف: أبو داود سليمان بن داود بن الجارود الطيالسي البصرى (المتوفى: ٢٠٤هـ). المحقق: الدكتور محمد بن عبد المحسن التركي. الناشر: دار هجر، مصر. الطبعة: الأولى، ١٤١٩ هـ – ١٩٩٩ م. عدد الأجزاء: ٤

﴿١٣١﴾ مختصر الأحكام = مستخرج الطوسي على جامع الترمذي:

المؤلف: أَبو عَلِيٍّ الحسنُ بنُ عَلِيِّ بنِ نَصْرٍ الطُّوْسِيُّ، المُلَقَّبُ: بِكَرْدُوْشٍ (المتوفى: ٣١٢هـ). المحقق: أنيس

بن أحمد بن طاهر الأندونوسي. الناشر: مكتبة الغرباء الأثرية ، المدينة المنورة، السعودية. الطبعة: الأولى، ١٤١٥هـ. عدد الأجزاء: ٤

﴿١٣٢﴾ آثار السنن:

مع التعليق الحسن. المؤلف: العلامة الاجل والمحدث الاكمل محمد بن علي النيموي (المتوفي ١٣٢٢ ه ق). چاپ مكتبه امداديه، ملتان پاكستان. عدد الأجزاء: ١

﴿١٣٣﴾ وفيات من يعتمد قوله في الجرح والتعديل:

المؤلف: فضيلة الشيخ زين العابدين الاعظمي الاستاذ بجامعة مظاهر علوم، سهارنپور، هند.

الناشر: المكتبة القادرية، اتراپرديش، هند

﴿١٣٤﴾ زجاجة المصابيح:

زجاجة المصابيح على ترتيب مشكاة المصابيح للخطيب التبريزى. المؤلف: العلامة الشيخ السيد ابو الحسنات عبد الله شاه بن مظفرحسين الهندى الحيدرآبادى الحنفى. چاپ حيدرآباد دكن، هند، به سال ١٣٧١ هـ ق مطابق ١٩٥٢ عيسوى، عدد الأجزاء: ٣

﴿١٣٥﴾ المدونة الكبرى:

المؤلف: مالك بن أنس بن مالك بن عامر الأصبحي المدني رحمة الله عليه (المتوفى: ١٧٩هـ)

الناشر: دار الكتب العلمية. الطبعة: الأولى، ١٤١٥هـ - ١٩٩٤م. عدد الأجزاء: ٤

﴿١٣٦﴾ معارف السنن:

الكتاب: معارف السنن شرح جامع الترمذى. المؤلف: الشيخ السيد محمد يوسف بن السيد محمد زكريا الحسينى البَنُّورى (المتوفى ١٣٩٧ هـ ق) على ضوء ما أفاده الحافظ الحجة الثبت، إمام العصر، الشيخ محمد أنورشاه الكشميرى الديوبندى قدس الله سرّه (المتوفى: ١٣٥٢ هـ . ق). الناشر: ايچ، ايم؛ سعيد كمپنى، كراچى، پاكستان. الطبعة: الرابعة. عدد الاجزاء: ٦

﴿١٣٧﴾ ادلّة الحنفية من الاحاديث النبوية على المسائل الفقهية:

المؤلف: الشيخ المحدث المفسر محمد عبد الله بن مسلم البهلوى (المتوفى ١٣٩٨ هـ ق). الناشر: دار القلم، دمشق، الطبعة: الثانية. عام ١٤٣١ هـ = ٢٠١٢ م

﴿١٣٨﴾ فضائل الأوقات:

المؤلف: أحمد بن الحسين بن علي بن موسى الخُسْرَوْجِردي الخراساني، أبو بكر البيهقي (المتوفى: ٤٥٨هـ)،

المحقق: عدنان عبد الرحمن مجيد القيسي، الناشر: مكتبة المنارة ، مكة المكرمة، الطبعة: الأولى، ١٤١٠، عدد الأجزاء:١

﴿١٣٩﴾ تهذيب الأسماء واللغات:

المؤلف: أبو زكريا محيي الدين يحيى بن شرف النووي (المتوفى: ٦٧٦هـ). عنيت بنشره وتصحيحه والتعليق عليه ومقابلة أصوله: شركة العلماء بمساعدة إدارة الطباعة المنيرية. يطلب من: دار

الکتب العلمیة، بیروت – لبنان. عدد الأجزاء: ٤

﴿۱۴۰﴾ التجرید:

المؤلف: الامام ابی الحسین احمد بن محمد بن جعفر البغدادی القدّوری رحمـــه الله (ولادت ٣٦٢ و متوفی: ٤٩٨هـــ)، تحقیق: محمد احمد سراج و علی جمعه محمد، الناشر: دار السلام، الطبعة الثانیة، سال ١٤٣٣ هـــ ق، ٢٠١٢ م، قاهره، مصر. عدد الاجزاء: ١٢

دربارۀ مؤلف

اسم: محمد الیاس گُمّن

تاریخ ولادت: ۱۲. ۴. ۱۹۶۹ میلادی

محل ولادت: سرگودا، پاکستان

حفظ قرآن شریف: مسجد جامع بوهر والا، گوجرانوالا

ترجمه و تفسیر قرآن: نزد امام اهل السنت و الجماعت حضرت مولانا سرفراز خان صفدر رحمه‌الله در مدرسۀ نصرة العلوم، گوجرانوالا

آغاز درس نظامی: جامعۀ بنوریه، کراچی، پاکستان

ختم درس نظامی: جامعۀ اسلامیۀ امدادیه، فیصل آباد، پاکستان

تدریس: (سابقاً) معهد الشیخ الزکریا، چیاتا، زامبیا، آفریقا

(الحال) مرکز اهل السنت و الجماعت، سرگودا، پاکستان

مناصب: سرپرست اعلی مرکز اهل السنت و الجماعت، سرگودا

ناظم اعلی اتحاد مرکزی اهل السنت والجماعت، پاکستان

سفرهای تبلیغی: کشمیر، آفریقای جنوبی، ملاوی، زامبیا، کنیا، سنگاپور،

عربستان سعودی، امارات متحدۂ عرب، یمن، برما، بحرین ...

تصانیف: نماز اهل السنت و الجماعت

تحلیل علمی اعتراضات بر کتاب فضائل اعمال

اصول مناظره

عقائد اهل السنت و الجماعت

نصاب صراط مستقیم (برای ذکور و اناث)

القواعد فی العقائد

زبدةُ الشمائل شرح شمائل ترمذی

مسئلۂ بیست رکعت تراویح

نقد تحقیقی فرقۂ اهل حدیث هند و پاکستان

نقد تحقیقی فرقۂ جماعت المسلمین

نقد تحقیقی فرقۂ بریلوی هند و پاکستان

شهید کربلا و ماه محرم

المهنّد و نقد تحقیقی اعتراضات بر آن

خطبات متکلم اسلام

مضامین متکلم اسلام

مجالس متکلم اسلام

مواعظ متکلم اسلام

بیعت و خلافت: از عارف بالله حضرت اقدس مولانا شاه حکیم محمد اختر رحمه الله

و امین العلماء و قطب العصر حضرت اقدس مولانا سید محمد امین شاه رحمه الله

اصلاح وارشاد: خانقاه اشرفیۂ اختریه، سرگودا

دربارهٔ مترجم

اسم: محمد ابراهیم ولد محمد اعظم ولد محمد شفیع تیموری

تاریخ ولادت: ۱۴ سنبلهٔ ۱۳۴۸ شمسی مطابق ۱۳۸۹ قمری

محل ولادت: جوی شیر، کابل، افغانستان

تحصیلات ابتدائی: مکتب قاری عبد الله، کابل

ادامهٔ تحصیلات: کالج دولتی کَرنال، کَرنال، هند (حیات شناسی)

دانشگاه جامعهٔ ملیهٔ اسلامیه، دهلی نو، هند (زبان عربی)

علوم دینی: دار العلوم دیوبند، هند

مدرسهٔ رحیمیه، دهلی، هند (تا دورهٔ مشکات)

مدرسهٔ امینیه، دهلی، هند (دورهٔ حدیث)

مدرسهٔ امینیه، دهلی، هند (دورهٔ افتاء)

کتب و تراجم: عقائد ما

مختصر عقائد

اسلام چیست

چگونه حج کنید

زیورهای بهشتی (پنج حصص)

گوهرهای بهشتی

ترجمهٔ عقیدهٔ طحاوی

زیورهای بهشتی (کامل در دو جلد)

نماز اهل السنت و الجماعت

اصول التجوید

....

ترجمهٔ نماز اهل السنت و الجماعت به انگلیسی
Salah of Ahlu-Sunnah wal-Jama'ah
ترجمهٔ عقیدهٔ طحاوی به انگلیسی
The Creed of Imam Tahawi

نشانی مترجم:

تلفون: ۰۰۴۴۷۸۸۶۷۰۷۹۲۷

:(Email) نشانی انترنتی

miteymori@gmail.com